

| WETENSCHAP

Goed luisteren

Het geluid dat de bacterie maakt, wijst de weg naar de juiste antibiotica

PAGINA 6-9

| ECONOMIE

Gehaktbal

Hij is bruin, rond, zacht en hybride. *NRC* zocht de bal van de toekomst

PAGINA 16-18

| IN HET NIEUWS

Verenigde Staten

Nu begint het Witte Huis over Epstein om het niet over Iran te hoeven hebben

PAGINA 2-3

| WEEKEND

Vogelen

Een zucht, een kreun, een juichkreet - domweg gelukkig door een grutto

PAGINA 24-25

ZATERDAG 11 APRIL
ZONDAG 12 APRIL 2026
LUX ET LIBERTAS

Komt er zondag een eind aan het tijdperk-Orbán?

Vier vragen
Over de Hongaarse parlementsverkiezingen
PAGINA 16-17

Reportage
Ben je voor of tegen Orbán?
PAGINA 18-19

FOTO: MÁRTON KÁLLAI

| WEEKEND

PAGINA 10-12

Thérèse Boer

'Als ik was gestorven, dan was Jonnie niet doorgestaan'

| SPORT

PAGINA 26-28

Hel van het Noorden

2001: Toen Servais Knaven ineens Parijs-Roubaix won

| ECONOMIE

PAGINA 12-14

Proton

Bedrijf voor online privacy kruipt uit de nerdniche

| WEEKEND

PAGINA 14-15

Krachtraining

'Het is prettig te weten dat je een beuk kunt uitdelen'

Advertenties

(interim)
CCO nodig?
www.ebbinge.nl

DELEN
PRIVATE BANK

Voor vandaag en morgen

Maak kennis en neem contact op via delen.bank/welkom

legalpeople
EXECUTIVE SEARCH CONSULTANCY

Tijdelijk juridische ondersteuning nodig?
Flexibel en op maat - Wij regelen het!
legalpeople.nl

JAARGANG 56 no. 162 PRIJS €5,70
BELGIË € 6,70

Bezorginformatie nrc.nl/service

8 710404 000545 6 1 5 2 6

COLUMN
EVA PEEK

Shock and yawn

Ik voel de geschiedenis niet meer." Dit zei een vriend van me een paar weken geleden over de moord op Khamenei. Hij was niet de persoon van wie ik deze opmerking had verwacht. Meestal is hij verre van onverschillig. Hij schrijft een boek over martelgevangenen en hij heeft juist over Iran veel gepubliceerd. In de regel trekt hij zich het lot van de wereld aan. Maar de snelheid van het nieuws had ook hem ingehaald. „Ik stond te roken toen ik het hoorde, en het deed me niets. Ik ervaar *shock and yawn*.”

Shock and yawn past bij het sluipende gevoel dat er fundamenteel iets niet in de haak is met nieuwsconsumptie in deze tijd. Voor mensen die niet de luxe hebben zich 'toeschouwer' van het nieuws te wenen, is dit een cynische en vervende observatie. Je ervaart geen *shock en yawn* als jouw huis, of dat van je geliefden, wordt gebombardeerd. Maar hoe verwend ook, ik merk in gesprekken om me heen dat zogeheten 'nieuwsconsumenten' dit wel degelijk voelen: een diepe, unheimische onthechting van het nieuws en de wereld.

De smartphone speelt hierin een hoofdrol. Alle denkbare zaken van ongelijksoortige grootte worden gelijkvormig naast elkaar opgediend, op een manier die overweldigd. Het nieuws is zo groot en snel en daarmee ondragelijk licht en zwaar tegelijk.

Een impressie van wat mijn brein moet verwerken als ik even stop met typen om op mijn telefoon te kijken: „Israël valt Libanon aan, zo verberg je je poriën, weer een nieuwe Rembrandt ontdekt, AI-meisje in bikini, Trump wil hele beschaving vernietigen, Jesse Klaver vindt dit 'niet normaal', schoenmaakdoekjes ruiken naar Franse parfums, hoe style je een prinsessenjurk, AI-meisje in bikini, spicynieuwe biografie van Albert Speer, 250 poedels gevonden in huis VK, doden in Libanon, AI-meisje in bikini, revolutionaire maanfoto, waarom denkt niemand aan Soedan, zo snij je een taart in 56 stukken, gender reveal GONE WRONG, waarom denkt niemand aan Libanon, de Schijf van Vijf door de jaren heen, is de Derde Wereldoorlog al begonnen, AI-meisje in bikini, my baby got her first facial, kinderlijkjes in Gaza, nog meer doden in Libanon, AI-meisje in bikini.”

Normaliter is de natuur een goede plek om bij te komen van zulke vervreemding. Maar dan realiseer je je dat we de grond hebben vergiftigd, en herinner je je het artikel over dat er in al je eieren PFAS zit, juist als je kippen in een verwilderde tuin scharrelen. De stad is te *smooth*, de natuur is giftig.

Eva Peek vervangt Floor Rusman

Niets is zoals het moet zijn. Nu zijn 'het onbehagen in de cultuur', 'vervreemding in een laat-kapitalistische maatschappij', 'de malaise van de moderniteit', allemaal niet van gisteren. Sterker, een vaag, ongemakkelijk gevoel van 'iets klopt hier niet' is een pilaar onder de menselijke ervaring in elke tijd. Maar er is ontegenzeggelijk opnieuw een versnelling opgetreden. Dus word je murw, je kan niet continu aangedaan zijn. *Shock and yawn*, op repeat. Ondertussen knaagt dat wel aan je ziel. Je loopt rond met een vaag gevoel van miselijkheid.

Die miselijkheid heeft meer dan één oorzaak. Maar ik vermoed dat meespeelt dat we ergens wel weten dat we uit zelfbehoud gruwelijk onacceptabel leed eerst geschokt afkeuren, en vervolgens op grote schaal accepteren.

Ik denk soms aan wat de Oekraïense parlementariër Inna Sovsoen tegen me zei. Door de berichten dat er een grootschalige oorlog op komst was, ging zij vier

De menselijke ervaring steunt op het idee: 'Iets klopt hier niet'

jaar geleden oorlogsfilms kijken om zich mentaal voor te bereiden. Een jaar later ergerde ze zich met terugwerkende kracht aan die films. „Toen we naar die films keken, viel het me op dat je over al die personages denkt: 'Ja, zij horen thuis in die context van oorlog. Maar ik hoor hier niet.'” Ze vond dat misschien nog wel het engste: als mensen zouden gaan geloven dat Oekraïners nu eenmaal mensen in oorlog zijn.

Tot is dat precies wat er gebeurt: wij zien Oekraïners als mensen die nu eenmaal in oorlog zijn, zoals we Palestijnen zien als mensen wier rechten nu eenmaal geschonden worden. Libanezen worden nu eenmaal gebombardeerd, Soedanezen vermoord, migranten gedepoteerd. Hoe erg iedereen het op papier ook vindt voor iedereen, de onthechte nieuwsconsumptie voelt ook, onbewust, dat het normaal is dat dit met anderen gebeurt, en niet met hemzelf. Ergens weet je dat dit niet klopt. Maar het is een gedachte die je liever niet toelaat, omdat het te pijnlijk en radicaal is om werkelijk tot je door te laten dringen. Dus dan maar door scrollen, en doorscrollen, en steeds door de cyclus gaan van *shock and yawn*, *shock and yawn*...

Tot de dag waarop je plots geen toeschouwer meer bent.

WAPENSTILSTAND VS-IRAN

Het Witte Huis praat plots nog liever over Epstein dan over Iran

De publiciteit over de wapenstilstand is zo dramatisch, dat het Witte Huis het nog liever heeft over banden met de zedendelinquent.

Emilie van Outeren

WASHINGTON

De anders altijd naar aandacht verlangende Amerikaanse president heeft zich sinds zijn dreigement om de volledige Iraanse beschaving te vernietigen en het dezelfde dag afgekondigde staakt-het-vuren, dagenlang niet in het openbaar verwoord. Hij liet zijn woordvoerder en zijn minister van Defensie woensdag vertellen wat voor „victorie met een hoofdletter V” de bombardementen op Iran waren geweest. Zelfs na een urenlange tirade over Europese bondgenoten tegen NAVO-chef Mark Rutte, liet Donald Trump zich niet zien. Hij nam maar voor een enkele journalist de telefoon op.

Op zijn platform Truth Social ging hij donderdag tekeer tegen media, migranten en voormalige rechtse medestanders. Over Iran drukte hij zich slechts licht ontvreden uit. Trump wil, zo lijkt het, zijn zelfgekozen oorlog het liefst zo snel mogelijk vergeten – en hoopt dat Amerikaanse kiezers dat ook doen.

Ondertussen doodde Israël na de aankondiging van de wapenstilstand honderden Libanezen, meldde Koeweit Iraanse beschietingen, bleef de Straat van Hormuz dicht voor commerciële scheep-

vaart en daalde de prijs van benzine in de VS geen cent. Trump heeft, met hulp van bemiddelaar Pakistan, Iran 'gered' van zijn eigen apocalyps. Maar hij toont weinig interesse in de details van een eventuele vrede. Noch in de internationale reputatie van de Verenigde Staten.

Voor de gesprekken die zaterdag in Islamabad zouden beginnen, heeft Trump zijn isolationistische vicepresident JD Vance naar voren geschoven. Vance moet, met schoonzoon Jared Kushner en vastgoedvriend Steve Witkoff aan zijn zijde, een deal sluiten met het geharnaste Iraanse regime. In een uitgelekte video kondigde Trump vooraf al aan: „Als het mislukt, geef ik JD Vance de schuld. Als het slaagt, strijk ik met alle eer.”

Van Vance kan Trump in ieder geval één les leren: hoe je als politicus die voortdurend online is, kan duiken voor een conflict waar je niets mee te maken wil hebben. Vance is in Trumps kernkabinet de voornaamste tegenstander van buitenlandse interventies. Voordat de president zich door de Israëlische premier Benjamin Netanyahu liet overtuigen om Iran aan te vallen, was Vance daar als enige in de Situation Room uitgesproken tegen, reconstrueerde *The New York Times*. Hij hield zich de afgelopen

De doorgaans mediaschuwe first lady Melania Trump las in het Witte Huis een verklaring van vijf minuten voor over Jeffrey Epstein. FOTO EVAN VUCCI/REUTERS

weken gedeisd over de bombardementen en de woede daarvoor, die ook van Republikeinen kwam.

Melania

Wie donderdag opeens wél de publiciteit zocht, was Melania Trump. De doorgaans mediaschuwe *first lady* las toegesnelde journalisten in het Witte Huis een verklaring van vijf minuten voor over hoe zij niets te maken heeft met de veroordeelde zedendelinquent Jeffrey Epstein. De financier is na zijn dood een fors probleem geworden voor zijn prominente vrienden, onder wie Donald Trump.

Er circuleren foto's van Donald en Melania Trump met Epstein en in ieder geval één email in de enorme Epstein-files komt van haar. Volgens Melania verkeerden zij alleen „in overlappende sociale kringen in New York en Palm Beach”. Ze is, zegt ze, „geen Epstein-slachtoffer” en „wist nooit van Epsteins misbruik van zijn slachtoffers”: jonge vrouwen die hij misbruikte en meisjes die hij verkrachtte.

Melania's toespraakje kan moeilijk anders uitgelegd worden dan

een vlucht naar voren. Vermoedelijk zijn journalisten bezig met een publicatie waarin haar relatie met Epstein is veel inniger geschetst wordt. Ze sprak over „valse aantijgingen aan mijn adres van kwaadaardige en politiek gemotiveerde

De overwinningclaim van Trumps entourage is op zijn best prematuur en waarschijnlijk onwaar

individuen”.

De samenloop is op zijn minst bizar. Op het moment dat president Trump probeert een uitweg te vinden uit de oorlog die hij volgens velen (mede) begon om de aandacht af te leiden van de Epstein-files, vestigt zijn vrouw met een persmoment in het Witte Huis weer alle aandacht op de innige relaties met de zedendelinquent. Ze riep het Congres zelfs op Epsteins slachtoffers aan het woord te laten en zijn relaties met „prominente manne-

lijke leiders” te openbaren. De regering-Trump werkt daar nauwelijks aan mee.

Ondertussen wordt volop gespeculeerd over hoe het rammelende staakt-het-vuren dinsdag tot stand kwam. De Amerikaanse regering doet het voorkomen alsof zijn extreme dreigement om de Iraanse beschaving te vernietigen, het ont-hoofde ayatollah-regime „sme-kend” aan tafel dwong en de Straat van Hormuz open wrikte; reconstructies duiden erop dat Trump vooral zelf een uitweg zocht.

De Amerikaanse regering had zelf Pakistan ingeschakeld om een akkoord met Iran te bewerkstelligen, schrijft de *Financial Times*. De tweet waarmee de Pakistaanse premier Shehbaz Sharif dinsdag een diplomatieke oplossing bepleitte, zou vooraf afgestemd zijn met het Witte Huis, meldt *The New York Times*.

De opluchting die dinsdag overheerste na het afwenden van beschavingsvernietiging, maakte snel plaats voor onvrede over hoe weinig het offensief concreet bereikt heeft. Zelfs als het staakt-het-vuren

inname van het Egyptische kanaal in 1956 luidde het einde in van de Britse wereldmacht. Zoals de VS die rol toen overnamen, zou nu China klaarstaan om de wereldhegemonie van de VS over te nemen.

De overwinningclaim van Trumps entourage is op zijn best prematuur en waarschijnlijk onwaar. Het islamitische regime in Iran zit er nog. Het land houdt de Straat van Hormuz dicht en wil er tol gaan eisen. Het gedecimeerde militaire apparaat kan nog steeds aanvallen uitvoeren op buurlanden en Amerikaanse doelen in de regio. En zonder al het verrijkte uranium uit het land te verwijderen, kan Trump moeilijk verkopen dat de wereld beter af is dan veertig dagen geleden. Dat Iran nooit een kernwapen mag krijgen is een van de weinige doelen die de president concreet geformuleerd heeft.

„De VS hadden jarenlang een grote stok om mee te zwaaien: hun militaire dreiging. Die hebben ze nu gebruikt. Het verschrikkelijke is al geschied. En Iran beseft dat het die klap kan incasseren”, zei Iran-expert Alan Eyre woensdag bij CNN. „Bovendien heeft Iran een eigen grote stok gevonden, die het tot nu toe niet heeft geschroomd te gebruiken: de controle over de Straat van Hormuz. Dus, wat voor deal de VS hier nu ook uit weten te slepen, die zal veel slechter zijn dan de deal die we op 27 februari hadden kunnen krijgen.”

Hoogmoed

Het „minst slechte scenario”, zei Eyre, die deel uitmaakte van de diplomatieke delegatie die onder Barack Obama tot een nucleaire overeenkomst met Iran kwam, is dat dit „met plakband geknutselde staakt-het-vuren” standhoudt en „het Witte Huis zich uit dit moeras kan trekken”. Dat moet gebeuren door de hoogmoed die ontstond na de ontvoering van de Venezolaanse autocraat Nicolás Maduro te laten varen en over Iran te zwijgen.

daadwerkelijk in werking treedt, en van kracht blijft terwijl serieuze onderhandelingen plaatsvinden, is een Amerikaanse victorie niet te verkopen – aan zowel voor- als tegenstanders van de interventie.

'Suez-moment'

Amerikaanse en Israëlische bombardementen hebben Irans conventionele wapenarsenaal en nucleaire programma weliswaar zwaar beschadigd, maar het is Trumps Republikeinse partij die met de politieke scherven zit. In november zijn er verkiezingen waarbij de Republikeinen hun meerderheid in het Huis van Afgevaardigden en de Senaat kunnen verliezen. De van het begin af aan impopulaire oorlog heeft brandstofprijzen en inflatie zo opgedreven dat die nog maanden te voelen zijn.

Sommige analisten spreken van „het Amerikaanse Suez-moment”. De mislukte Brits-Frans-Israëliësche

Trump gaat zelf niet meer op voor herverkiezing, maar hij maakt zich wel druk over zijn presidentiële nalatenschap. Daarbij wordt hij, zei hij al eerder, door niets anders gebonden dan zijn „eigen moraliteit”.

KAMA

7 daagse reis cultuur en orgelklanken
LUTHER en BACH
Een indrukwekkende 7 daagse touringcarreis o.l.v. Lydia Vroegindewij en Willeke Smits waarin Luther en Bach centraal staan met o.a. een bezoek aan Arnstadt, Erfurt, Weimar en Leipzig. Vertrek 29 mei 2026. Inclusief 4*hotels met ontbijt, compleet excursieprogramma met colleges en orgelconcerten.

www.styleintravel.nl/luther
info@styleintravel.nl
telefoon: 020-428 05 55

ART & CULTURE

7 daagse reis cultuur en orgelklanken
LUTHER en BACH
Een indrukwekkende 7 daagse touringcarreis o.l.v. Lydia Vroegindewij en Willeke Smits waarin Luther en Bach centraal staan met o.a. een bezoek aan Arnstadt, Erfurt, Weimar en Leipzig. Vertrek 29 mei 2026. Inclusief 4*hotels met ontbijt, compleet excursieprogramma met colleges en orgelconcerten.

www.styleintravel.nl/luther
info@styleintravel.nl
telefoon: 020-428 05 55

ART & CULTURE

Advertenties

beteor mens en organisatie STERK

Beteor zoekt een
directeur-bestuurder voor
SWV Sterk VO
Utrecht/Stichtse Vecht

Jaap Engbers www.beteor.nl

Advertentie

REMARKABLE RELATIONS
HIGH END GAY AND LESBIAN MATCHMAKING

Intrigerende ondernemer, filosoof, beeldend kunstenaar (55) Multi-talent in ontwerp, projectontwikkeling en kunst. Onafhankelijk, authentiek, on-conventioneel, cosmopoliet, down-to-earth, eigenzinnig zonder uiterlijk vertoon. Zoekt zachttaardige beetje stoere man, hartstochtelijk, emotioneel, monogaam, sprankelende connectie.

Niet alle daags. Teleurgesteld maar sterk gegroeid door eerdere gay relaties. Gevoelig, sensueel, verlangt liefdevolle veilige verbondenheid. Rijke geest, trotse vader, kunstschilder, veelzijdig karakter. Jij bent breed ontwikkeld, economisch en emotioneel zelfstandig. Non-conformist, holistisch. Liefhebber (techno)muziek, kunst, cultuur, reizen.

Neem discreet en kosteloos contact op of tip iemand via +32 497 48 56 90 of cornelis@remarkablerelations.com www.remarkablerelations.com

Regio: Amsterdam Ref. 143

De aanvallen van de VS en Israël zorgden in Iran voor een golf van nationalistisch sentiment. FOTO ATTA KENARE/AFP

OORLOG IN MIDDEN-OOSTEN

Iraans regime heeft zich staande gehouden - en voelt zich gesterkt

Zes weken na het begin van de Amerikaans-Israëlische oorlog tegen Iran lijkt het bewind stevig in het zadel te zitten.

Irith Fuks

AMSTERDAM

Oorlogen beginnen wanneer twee landen het oneens zijn over hun relatieve kracht, en eindigen wanneer zij het daarover eens worden, schreef historicus Geoffrey Blainey in 1988 in *The Causes of War*. Die weg is nu gemaakt in de oorlog in het Midden-Oosten. Het Iraanse regime heeft zes weken standgehouden tegen de sterkste militaire macht ter wereld en de sterkste krijgsmacht in de regio. Tegelijkertijd heeft het land grote schade geleden, veel ervaren leiders zijn omgekomen en de infrastructuur is zwaar getroffen.

De belangrijkste les die Iran uit deze oorlog trekt, draait om de Straat van Hormuz. Door die waterweg te blokkeren, zette Iran de we-

reldwijde olieprijs onder druk en daarmee de Amerikaanse economie. Al snel bleken niet de Iraniërs, maar de Amerikanen degenen die een uitweg zochten.

„Iran wist dat het een belangrijke zet was, maar niet hoe belangrijk”, zegt Iran-kenner en historicus Peyman Jafari. De blokkade heeft aangetoond dat Iran de wereld hiermee onder druk kan zetten, en dat is misschien wel waardevoller voor het regime dan het nucleaire programma ooit was.

Die mogelijke troef werpt zijn schaduw vooruit aan de onderhandelingstafel in Islamabad, ziet Ali Vaez, Iran Project Director bij de Brusselse denktank Crisis Group. „We zagen dat al bij het staakt-het-vuren, toen Iran schepen doorgang verleende in ruil voor een wapenstilstand.” Vaez verwacht dat Iran hierop blijft terugvallen. „Trump is

bijzonder gevoelig voor economische schade.”

Afschrikmiddel

Daarnaast dient de Straat van Hormuz als afschrikmiddel: elke toekomstige agressor moet incalculeren dat Iran in staat is om de wereld-economie te ontwrichten. Bovendien lijkt de zeestraat een inkomstenbron te zijn geworden. Iran zou momenteel twee miljoen euro tol per doorvaart heffen - zeer welkom voor een regime dat al jaren zucht onder westerse sancties.

De vraag is hoelang Iran deze troef kan uitspelen, zegt Jafari. De Golfstaten zijn zich bewust geworden van hun afhankelijkheid van de Iraanse route en zullen zoeken naar alternatieve oliepijpleidingen over land.

Het Iraanse regime heeft zich staande gehouden, en dat zien anderen. Jafari verwacht dat de Golfstaten op termijn de banden met Teheran opnieuw zullen aanhalen.

Rusland en China zien dat Iran een partner is die overeind blijft, zegt Jafari - Rusland vanuit militaire samenwerking, China vanuit economisch belang.

Intern heeft de oorlog de machtsbalans verschoven. Sinds de liquidatie van opperste leider Ali Khamenei, op de eerste dag van de oorlog, heeft de Islamitische Revolutie Gardie (IRG) meer macht dan ooit tevoren, stelt Vaez. Alle sleutelposities in het regime zijn nu

bezet door IRG-commandanten of mensen met een IRG-achtergrond.

Tegelijkertijd waarschuwt Vaez dat de VS en Israël een generatiewissel hebben afgedwongen: pragmatische, ervaren commandanten zijn vervangen door jongere, meer ideologische leiders die minder ervaren zijn en grotere risico's nemen.

Die nieuwe groep heeft ook iets gekregen: samenhang. Samen hebben zij zes weken oorlog doorstaan. Dat broederschap blijft, zegt Jafari.

Trump is bijzonder gevoelig voor economische schade

Peyman Jafari

Iran-kenner en historicus

Zoals de oudere generatie Iraanse leiders gevormd werd door de Iran-Irakoorlog, zullen deze nieuwe leiders met hun recente oorlogservaring opduiken in het bestuur, het leger en de economie.

De oorlog heeft de positie van het regime intern versterkt. De aanvallen van de VS en Israël - het hoge aantal burgerslachtoffers bij de meisjesschool in Minab, de beschadiging van historische locaties en Trumps uitspraken over het „uitwissen van de Iraanse beschaving” - zorgden voor een golf van nationalistisch sentiment.

Aanhangers van het regime verzamelden zich dagelijks op centrale pleinen en in woonbuurten. Bij Irans grootste energiecentrale, nabij Teheran, in Tabriz en in Dezful, kwamen mensen bijeen om een schild te vormen rondom infrastructuur en een brug van 1.700 jaar oud.

Dronefabrieken verwoest

Tegelijkertijd is de materiële schade enorm. Meer dan twee derde van de raket- en dronefabrieken en de scheepsbouwindustrie is verwoest. Tussen de 260 en 290 van de geschatte 410 tot 440 ballistische raketlanceerinstallaties zijn uitgeschakeld of buiten gevecht gesteld, volgens een Israëlische militaire functionaris.

Behalve militaire infrastructuur zijn ook staal-, petrochemische en farmaceutische faciliteiten geraakt. Grote staalproducenten liggen mogelijk maanden stil. Het Tofigh Daru-instituut, dat kankermedicijnen produceerde, en het Pasteur Instituut voor vaccins en infectieziekten zijn beschadigd.

Door westerse sancties was de import van medicijnen al ingewikkeld - wat nu ingevoerd moet worden, zal via de zwarte markt komen of met hoge verzekeringskosten. Ook de petrochemische sector is hard getroffen: een derde van Irans niet-oliegerelateerde export bestaat uit petrochemische producten.

OUR BANK THE BANK FOR THOSE WHO KNOW THE ENERGY
→ TRANSITION IS NOT A WALK IN THE WINDPARK

We support the global shift toward a more sustainable and resilient energy system. We do this by sharing renewable energy insights, offering financing solutions and connecting international networks.

RABOBANK.COM
/WHOLESALE

the cooperative
Rabobank

Advertentie

3dgs EXCURSIE: VAN KOLEN NAAR CULTUUR
RUHRGEBIED

O.l.v. kunsthistoricus Heleen Niele organiseren wij wederom een 3 daagse excursie naar het Ruhrgebied, de voormalige Kolengroeve van Duitsland. Na de neergang van de Duitse staalindustrie werd het Ruhrgebied getransformeerd tot een cultuurregio. We bezoeken o.a. Zeche Zollverein (Unesco), Landschaftspark Duisburg, de Gasometer, het Ruhr museum, het Folkwang museum en Villa Hugel. Incl. busvervoer, 2 overnachtingen in ****hotel en compleet programma. Vertrek 17 juni 2026

www.styleintravel.nl/ruhr
info@styleintravel.nl • tel.: 020-428 05 55

ART & CULTURE

STRAFZAAK-WESKI

Weski is volgens haar advocaten door de overheid 'aan haar lot overgelaten'

Het is volgens advocaat Geert-Jan Knoops 'onbegrijpelijk' dat het OM een celstraf van 4,5 jaar eist wegens hulp aan Taghi.

Marcel Haenen

ROTTERDAM

Inez Weski heeft op geen enkele manier een bekentenis afgelegd toen ze op 21 april 2023 werd aangehouden op verdenking van lidmaatschap van de drugsbende van Ridouan Taghi. Zo begon deze week het betoog van haar advocaten, in de Rotterdamse rechtszaal waar de verdediging van de voormalige strafadvocaat de afgelopen week twee lange dagen het woord voerde. De 71-jarige verdachte liet zelf, vanwege haar broze gezondheid, verstek gaan.

In een verklaring van Weski, voorgelezen door haar advocaat Geert-Jan Knoops, reageerde de verdachte op het Openbaar Ministerie (OM). Officier van justitie Jirko Patist begon vorige week zijn requisitoir met een schets van de gebeurtenissen op de vroege ochtend van de arrestatie in de woning van Weski.

„Jullie weten dat ik dit niet gewild heb, jullie moeten de berichten hebben gezien, jullie weten ook dat ik dit niet overleef“, zei Weski volgens Patist tegen een officier van justitie en twee agenten.

Na de komst van twee rechtscorcommissarissen en de deken van de orde van advocaten voegde ze daar volgens de aanklager aan toe: „Had ik het allemaal maar niet gedaan. Ik denk dat jullie het weten. Ik weet wat men van plan is geweest. Ik ga dit niet overleven. Jullie weten dat ik het niet wilde.“ Daarna beriep Weski zich volgens het OM alleen nog maar op haar zwijgrecht.

Weski schetste deze week een

Advocaten Carry Knoops-Hamburger en Geert-Jan Knoops op de zitting. FOTO ROBIN UTRECHT / ANP

heel ander beeld van de gebeurtenissen die zich afspeelden tijdens haar arrestatie. Ze bevond zich die ochtend, naar eigen zeggen, „in een zeer stressvolle en medisch zorgwekkende toestand“. Als gevolg van haar suikerziekte „kon ik niet goed meer zien en stond wankelend en moest steeds gaan zitten“. Weski herkent zich niet in de toegeschreven uitlatingen. „Ik heb die woorden niet bewust en niet in die bewoordingen gezegd.“

Uitputtingsslag

Drie jaar na de aanhouding, is het strafproces tegen Weski uitgemond in een uitputtingsslag voor alle betrokkenen.

Weski's advocaten namen in de rechtszaal ruim de tijd. Het betoog van de officieren van justitie werd uitgesproken door twee aanklagers die slechts twee uur nodig hadden

om te komen tot een strafeis van 4,5 jaar cel. Weski reageerde met vier advocaten, die al bijna tien keer zo lang het woord namen en maandag verder gaan.

De advocaten hielden vooral het handelen van de opsporingsambtenaren. Het OM maakt volgens de advocaten gebruik van onrechtmatig verkregen bewijsmateriaal en schond de geheimhoudersrechten die een advocaat heeft.

Advocaat Eva Dekker betoogde vrijdag dat het bewijsmateriaal - versluierde berichten die Weski volgens het OM via een PGP-toestel met bendeleden zou hebben gewisseld - niet goed controleerbaar is. In het dossier wordt volgens de verdediging 1.174 keer gesproken over vermoedens die justitie heeft over het handelen van Weski. „Het OM construeert bewijs op basis van aannames en niet op feiten.“

Het OM heeft, aldus Weski, „een zeer vervormd beeld“ van het werk van een strafadvocaat. Ze zegt „nooit berispelijke wetenschap“ te hebben gehad over het vermeende criminele handelen van cliënt Taghi. „Uit zelfbehoud“ en om haar „onafhankelijkheid“ te bewaren ten opzichte van cliënten stelt ze nooit vragen over de criminele gedragingen die ten laste zijn gelegd. „Je gaat niet als een soort biechtvader te werk.“

Met Taghi had Weski naar eigen zeggen alleen te maken omdat hij in verband werd gebracht met geweldszaken, liquidaties. Over drugszaken heeft ze nooit met hem gesproken „laat staan dat ik daar enigerlei bemoeienis mee heb gehad“.

Volgens Knoops is de beschuldiging dat Weski lid zou zijn geweest van de criminele organisatie van

Taghi „een onbewezen illusie, louter op veronderstellingen gebaseerd“. Uit het dossier blijkt bovendien vooral dat Weski „geen onmisbare schakel was en juist geen instructies doorgaf“ van Ridouan Taghi naar bendeleden. Zij klagen over Weski, die „paranoia“ zou zijn en te weinig behulpzaam.

Externe druk

Knoops besprak ook de dreigementen aan het adres van Weski die in het dossier staan. Ze zou volgens informatie van het Gedetineerdenrecherche Informatiepunt (Grip) „op een dodenlijst“ hebben gestaan. Het OM had volgens Knoops informatie waarin staat dat Weski werd beperkt in haar keuzevrijheid. „Externe druk heeft haar vrije wil beïnvloed, waardoor er geen sprake kan zijn geweest van een willens en wetens handelen met het oogmerk op deelname aan een criminele organisatie.“

Volgens Knoops werd Weski „in feite door de overheid aan haar lot overgelaten“ tijdens hun onderzoek naar Taghi. De advocate werd door haar beroepsgeheim als advocaat „in een positie gedwongen die haar isoleerde“. Het is volgens Knoops „saillant dat het OM, hoewel zij zich zorgen zou hebben gemaakt over het welzijn van Weski, omstandigheden heeft gecreëerd die de druk op haar versterkte“.

In deze omstandigheden, bij een advocaat die een „enorme toewijding kent aan haar geheimhoudingsplicht“, is een strafeis van 4,5 jaar cel volgens Knoops „onbegrijpelijk“. „De omstandigheden waaronder Weski haar werkzaamheden moest verrichten, overschrijden de mate van druk die men redelijkerwijs van een advocaat in de uitoefening van diens beroep mag verwachten“, aldus Knoops.

Maandag wordt het strafproces waarschijnlijk afgerond. Weski laat desgevraagd weten dan wel te zullen verschijnen. De hoofdrolspeler wil het laatste woord.

Advertentie

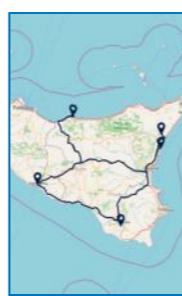
LEZERSPECIAL: reis van de week

8 dgs fly-drive authentiek en charme
WERELDERFGOED SICILIË

Voorjaar- en zomerspecial! Geldig t/m 18 april 2026

Italië is één groot openluchtmuseum, Sicilië is hiervan een belangrijk gebied. De bezetting door meerdere volken hebben een rijke geschiedenis opgeleverd o.a. uit de tijd van de Grieken, Romeinen en Spanjaarden. Een groot aantal steden behoren tot het UNESCO wereld erfgoed. Veel van de bezienswaardigheden en sites zijn in de jaren goed bewaard gebleven. Een bezoek aan dit prachtige eiland is een aanrader juist in het na- en voorjaar. De temperatuur is mild, het is minder druk met toeristen maar biedt toch voldoende gezelligheid.

het eiland: van de Etna naar Cefalu, van de Tempelvallei Agrigento naar de barok van Ragusa. Maar ook bezoeken aan Noto, Siracusa en Catania maken deze culturele beleving compleet. U rijdt door een gevarieerd landschap en verblijft in authentieke en sfeervolle accommodaties waar u geniet van de Siciliaanse gastvrijheid. En natuurlijk laat u zich verwennen door de Italiaans/Siciliaanse keuken.

Deze uitgaande route is zorgvuldig samengesteld en neemt u mee naar de hoogtepunten op

INCLUSIEF: vlucht Catania v.v., Avis autohuur cat. A, 7 overnachtingen incl. Ontbijt
GRATIS EXTRA'S: met code NRC: upgrade naar Cat. C en Avis All Inclusive service.

www.styleintravel.nl/nrcreisvandeweek
info@styleintravel.nl • tel: 020-428 05 55

Advertentie

matt

Logeerpartij?

Waar je slaapt heb je niet altijd voor het kiezen...

#mattsleeps.com

Beste Willem,
Soms zijn er keuzes die je wakker houden. Wij zorgen ervoor dat je in ieder geval goed ligt. Liefs, Matt

...waarop je slaapt gelukkig wel. Tenminste, voor iedereen in Nederland. Dan zou je kiezen voor een matras dat al 11 keer bekroond is en op ieder adres bezorgd wordt. En voor deze ene keer ook op 1600 Pennsylvania Avenue NW in Washington.

mattsleeps.com

Verkiezingsborden in Scherpenzeel. In ruim 43 gemeentes waar lokale partijen wonen is verzet tegen azc's. FOTO'S ERIC BRINKHORST EN JOOST RUTTEN

POLITIEK

Duizenden opvangplekken door winst anti-azc-partijen op losse schroeven

In zeker 43 gemeenten wonen partijen die zich tegen asielopvang hebben uitgesproken de gemeenteraadsverkiezingen. Nu zitten ze aan de onderhandelingstafel, wat gevolgen heeft voor duizenden plekken die volgens de spreidingswet nodig zijn.

Advertentie

Michelinster diner en overnachting v.a. €125 p.p.
KAATJE BIJ DE SLUIS/Blokzijl
Style in Travel biedt u nu de mogelijkheid om kennis te maken met het Michelinster restaurant Kaatje bij de Sluis in Blokzijl. Geniet van de verfijnde eigentijdse gerechten die chef-kok Thomas Deli en zijn team voor u bereiden. Vanaf € 125 p.p. incl. een 9 gangen amuse-diner en overnachting in Kaatje Résidence met ontbijt. Een mooie gelegenheid om ook kennis te maken met Blokzijl en Nationaal Park Weerribben. Tevens bieden wij een 2/3 daags arrangement aan bij restaurant Merlet in Schoorl!

www.styleintravel.nl/michelin
info@styleintravel.nl • 020-4280555

style
in.travel

Andreas Kouwenhoven en Nina Eshuis
AMSTERDAM

In tientallen gemeenten dreigen plannen voor asielopvang te sneuvelen, nu verkiezingswinnaars die zich tegen azc's hebben uitgesproken, aan de formatietafel zitten. In zeker 43 van de 340 gemeenten (een op de acht) werd zo'n partij de grootste. In een groot deel van die gemeenten wordt inmiddels onderhandeld over het tegenhouden van asielopvang, blijkt uit een rondgang van NRC.

In deze 43 gemeenten zouden volgens de spreidingswet dertienduizend asielopvangplekken moeten komen – een zevende van de totale asielopvang. Ongeveer de helft van die opvangplekken was begin dit jaar aanwezig, een deel daarvan dreigt te verdwijnen.

De winnende partijen onderhandelen niet alleen over de asielpunten van het vorige college, maar ook over de verlenging van contracten met het Centraal Orgaan opvang asielzoekers (COA) voor bestaande azc's, van langlopende locaties tot noodopvang op asielschepen.

Deze heronderhandeling komt bovenop het huidige tekort aan plekken. Een maand voor de gemeenteraadsverkiezingen meldde het COA al dat ruim zesduizend plekken vertragings hebben opgelopen, vanwege de verkiezingen en onzekerheid of een nieuw kabinet de spreidingswet zou handhaven. Aan het einde van deze zomer zijn er volgens de berekeningen van het opvangorgaan 7.900 plekken te weinig, waardoor asielpunten op straat dreigen te belanden. Minister Bart van den Brink (Asiel, CDA) deed daarom onlangs een 'klemmend beroep' op gemeenten voor nieuwe noodopvangplekken.

Volgens de spreidingswet, die afgevoerd februari een tweede omloop inging, moeten gemeenten op 1 juli 2027 samen 88.000 opvangplekken hebben. Alleen Groningen en Flevoland voldoen bij de start van de nieuwe cyclus al aan het gestelde doel. In alle andere provincies moeten er nog honderden, duizenden, of in het geval van Zuid-

Holland, ruim elfduizend plekken bijkomen. Uiterlijk op 1 december moeten provincies hun plannen voor asielopvang inleveren bij minister Van den Brink.

Politieke verhoudingen veranderd

Maar in diverse gemeenten zijn na de gemeenteraadsverkiezingen van maart de politieke verhoudingen veranderd. De eerste gevolgen daarvan worden nu zichtbaar. Zo wil in Maassluis de grootste partij Leefbaar Maassluis (11 van de 26 zetels) een streep zetten door de opvang op asielschepen. De gemeente heeft nu twee boten liggen, maar de contracten daarvan lopen af en worden wat betreft fractievoorzitter Gary Brouwer niet verlengd. „Dat gaan we gewoon niet doen”, zegt hij. Een rechtse meerderheid in de raad is het met hem eens, stelt hij. „Wij kiezen nu voor de belangen van de eigen bevolking.”

In Sliedrecht probeert Slydregt.NU, een oppositiepartij die sterk won bij de verkiezingen, plannen voor een toekomstig azc tegen te houden. Het aftredende college wilde nog wel meewerken aan opvang; er loopt al een vergunningsaanvraag van het COA. Nu zijn er in Sliedrecht verkenneren aangesteld – vanuit Slydregt.NU en de SGP – om te onderzoeken of een college mogelijk is waarin deze azc-plannen van tafel gaan. Fractievoorzitter Mark Jongeneel zegt dat hij contact heeft met gelijkgestemde lokale partijen elders in het land, om gezamenlijk op te trekken in het dwarsbomen van de spreidingswet – desnoods met juridische procedures. „Die wet kwam met de belofte dat de asielpunten stroom omlaag zou gaan, en dat is niet gebeurd”, zegt Jongeneel. „Als Den Haag zich niet aan afspraken houdt, hoeven we dat ook niet te doen.”

Ook uit gemeenten waar al jaren opvang wordt geboden, komt verzet. In Hardenberg, waar net een azc gaat sluiten, wil verkiezingswinnaar Doen'22 (10 van de 33 zetels) voorlopig geen nieuw azc.

De lokale partij kwam uit het niets met tien zetels in de raad, na een roerige verkiezingsperiode. Tien dagen voor de

stembusgang zou het azc in de gemeente eigenlijk al sluiten, na een contract van tien jaar. Maar door een tekort aan opvangplekken elders in het land besloot het COA begin maart om de locatie langer open te houden – tegen de afspraken met de gemeente in. Het stuitte op fel verzet in de gemeente, die het COA ook een dwangsom oplegde. Naast Doen'22 won ook FVD bij de verkiezingen: de partij kwam met vier zetels in de raad. De voormalig grootste partijen CDA en ChristenUnie leverden zetels in.

„Wij hebben tien jaar het grootste azc van de provincie [Overijssel] gehad. Volgens mij hoeven wij ons niet te schamen om nu te zeggen: wij even niet”, zegt fractievoorzitter van Doen'22 Piet-Cees van der Wel.

In Harderwijk klinkt een vergelijkbare redenering. Daar loopt deze zomer het contract af van een azc met acht-honderd plekken. Verkiezingswinnaar Gemeentebelangen Harderwijk-Hierden wil er voorlopig geen vervolg aan geven. „Wij zijn jaren het beste jongetje van de klas geweest”, zegt fractievoorzitter Mark de Lange. „Laat eerst andere gemeenten een keer iets gaan doen.”

Voldoen aan de wet

Wouter Kolff, commissaris van de koning in Zuid-Holland, ziet de naweeën van de gemeenteraadsverkiezingen. Samen met de elf andere commissarissen coördineert hij de spreidingswet voor de minister. „Veel politici hebben asielpunten van de lokale verkiezingen gemaakt door te zeggen: hier komt geen azc. Dat is wel iets waar je je wenkbrauwen over kunt fronsen. Want in elke Nederlandse gemeente geldt gewoon de Nederlandse wet”, zegt Kolff. Hij verwacht dat tijdens de coalitieonderhandelingen standpunten nog worden bijgesteld. „Uiteindelijk verwacht ik dat toch colleges worden gevormd die aan de wet willen voldoen.” En anders kan daar op gehandhaafd worden, zegt Kolff.

Maar bij verschillende lokale partijen leeft het idee dat zij niet gedwongen

De minister zegt dat hij niemand gaat dwingen. Dat klinkt als muziek in onze oren

Peter Duisens
Westland
Verstandig

zullen worden tot opvang. Die aanname wordt gevoerd door uitspraken van asielminister Van den Brink. Bij talkshow *Jinek* zei hij eind maart dat de gemeente „over de keuze gaat of ze wel of niet meewerken” aan het bieden van asielopvang. Op de vraag of hij medewerking kan afdwingen via de spreidingswet, zei hij dat het Nederlandse recht daar „op zichzelf geen ruimte voor biedt”.

In verschillende gemeenten worden die woorden uitgelegd als bevestiging dat er ruimte is om onder de wet uit te komen. „De minister zegt dat hij niemand gaat dwingen. Dat klinkt als muziek in onze oren”, zegt Peter Duisens van Westland Verstandig, de verkiezingswinnaar in Westland die niet wil voldoen aan de spreidingswet.

Ook Trots op Goeree-Overflakkee, de partij die de verkiezingen op het Zuid-Hollandse eiland heeft gewonnen en af wil van opvangschepen, put hoop uit de uitlatingen van de minister. „Die bevestiging voor ons dat we als gemeente echt wel ruimte hebben om af te wijken van de spreidingswet”, zegt fractievoorzitter Jos de Jonge.

In het uiterste geval verplichten

Minister Van den Brink laat desgevraagd weten dat hij wil „voorkomen” dat hij gemeenten moet dwingen tot opvang, omdat dit „niet past bij de bestuurlijke verhoudingen” die hij voorstaat. „Mijn uitspraken bij *Jinek* moeten in dat licht worden gezien. Als die worden geïnterpreteerd alsof het niet naleven van de spreidingswet geen gevolgen heeft, dan is dat onjuist.” De wet biedt namelijk wel grond om gemeenten „in het uiterste geval” te verplichten tot opvang, zegt Van den Brink tegen NRC.

Het COA zegt het beeld niet te herkennen dat gemeenten na de verkiezingen opvang schrappen. „Wij werken continu met gemeenten samen om hun wettelijke taak te realiseren”, aldus de organisatie. De spreidingswet „en de handhaving daarvan” is volgens het COA „van groot belang” om voldoende opvangplekken te creëren.

LUCHTAFWEER

‘Oekraïners hebben in de Golf Iraanse drones vernietigd’

President Zelensky bevestigt dat Oekraïense militairen in de Golfstaten zijn ingezet bij het uitschakelen van drones.

Or Goldenberg
AMSTERDAM

De Oekraïense president Volodymyr Zelensky heeft bevestigd dat elektronische oorlogsvoeringssystemen en onderscheppingsraketten van zijn land zijn ingezet om Iraanse drones in de Golf neer te halen. Dat meldt de *Financial Times* op basis van vragen tijdens een persconferentie op woensdagavond. Op de vragen van FT reageerde Zelensky dat in de landen die hun luchtverdedigingssystemen voor Oekraïne openstelden, experts „zeer snel advies” konden geven over „hoe die systemen sterker konden worden gemaakt”.

Volgens Zelensky hebben militaire teams van zijn land, al „positieve” resultaten geboekt met het onderscheppen van Iraanse Shahed-kamikazedrones in „verschillende” Golfstaten waar Amerikaanse militaire infrastructuur is gevestigd. „Hebben we ze vernietigd? Ja, dat hebben we gedaan”, zei de Oekraïense president.

In maart maakte hij bekend dat 228 Oekraïense experts met onderscheppingsdrones en elektronische oorlogsvoeringapparatuur naar het Midden-Oosten en de Golfstaten waren gestuurd. Vorige

week bezocht hij verschillende landen in de regio om defensiesamenwerkingen te bespreken. De Golfstaten verdedigen zich nu tegen de Iraanse aanvalsdrones met peperdure afweerraketten. „Oekraïne heeft nooit zoveel raketten gehad om zich te verdedigen tegen Russische aanvallen”, zei Zelensky vorige week.

Sinds Israël en de Verenigde Staten de aanval op Iran eind februari begonnen, werden ook meerdere Amerikaanse bases in de regio doelwit van drone-aanvallen. Oekraïne is expert op het gebied van de productie van relatief goedkope onderscheppingsdrones tegen deze aanvallen. Deze goedkopere drones kosten tussen de 1.000 en 3.000 dollar, terwijl onderscheppingsraketten van het Amerikaanse Patriotsysteem al snel 4 miljoen dollar per stuk of meer kosten en eigenlijk bedoeld zijn voor ballistische raketten.

Rusland maakt gebruik van soortgelijke kamikazedrones sinds Moskou in 2022 aan de invasie van Oekraïne begon. Iran leverde deze kamikazedrones massaal aan Rusland. De Oekraïense onderscheppingsdrones werken effectief tegen de Russische aanvallen met kamikazedrones.

Momenteel onderhandelt Kyiv met verschillende Golfstaten over tienjarige veiligheidsakkoorden. Zelensky noemde Oman, Koeweit en Bahrein als landen waarmee gesprekken gaande zijn. De Oekraïense president tekende eind maart al een overeenkomst met Qatar en Saoedi-Arabië.

Advertentie

ROTTERDAM
Regio Rotterdam en omstreken

EEN WAARDEVOL AFSCHEID

Een waardevolle uitvaart, een dierbare herinnering. Met respect voor tradities en de mogelijkheden van vandaag.

010 – 447 99 00 | vanderspekuitvaart.nl

VAN DER SPEK
UITVAART

BIJZONDEREZAKEN.NL
Wilt u deelnemen aan deze rubriek: info@zadkinmedia.nl

Het koningspaar en kroonprinses Amalia ontvangen de Amerikaanse president Donald Trump op Paleis Huis ten Bosch.
FOTO MISCHA SCHOEMAKER/ANP

DIPLOMATIE

Voor Jetten is het bezoek aan Trump een unieke kans en een groot risico

Het bezoek van het koningspaar en premier Jetten aan president Trump komt op een ongekend gevoelig moment. Voor Jetten symboliseert het hoe de eerste zeven weken van zijn premierschap door internationale onrust worden getekend.

Pim van den Dool
DEN HAAG

Een wankelend bestand in het Midden-Oosten, woedende Truth Social-berichten van Trump over de NAVO, de Straat van Hormuz die open gaat of toch weer niet. Had het bezoek van koning Willem-Alexander, koningin Máxima en premier Rob Jetten aan de Amerikaanse president Trump op een gevoeliger moment kunnen komen? Maandagavond worden het koningspaar en Jetten door Trump in het Witte Huis ontvangen voor een informeel diner. Waar zo'n ontmoeting normaal gesproken de hechte Amerikaans-Nederlandse relatie moet vieren, staat het bezoek nu onvermijdelijk in het teken van de oorlog in Iran en de zoveelste vertrouwenscrisis binnen de NAVO.

Op het ministerie van Algemene Zaken werd het nieuws rond Trump de afgelopen dagen van minuut tot minuut gevolgd. Het bezoek aan de VS afzeggen is een diplomatiek paardenmiddel en eigenlijk ondenkbaar, maar als Trump dinsdagavond dreigt „de Iraanse beschaving te vernietigen” slaat de schrik volgens betrokkenen even toe. Dan is er plotseling een wapenstilstand van twee weken, maar stuurt Trump alweer berichten de wereld in dat „DE NAVO ER NOOIT IS ALS WE ZE NODIG HEBBEN”. Anna van Zoest, directeur van de Atlantische Commissie, kan zich het gevoel van een rollercoaster goed voorstellen. „Met de aankondiging van het bestand leek de druk even van de ketel, maar die blijft met de grilligheid van Trump onverminderd hoog.” Dat het koningspaar en Jetten uitgerekend nu naar Amerika gaan

is toeval. Willem-Alexander en Máxima hadden al een werkbezoek gepland staan in Pennsylvania en Florida en werden vorig jaar tijdens de NAVO-top in Den Haag door Trump uitgenodigd om naar het

Nederlanders zien Trumps Amerika als een grotere bedreiging dan het Rusland van Poetin

Witte Huis te komen, als dankje omdat de president op Paleis Huis ten Bosch mocht logeren. Jetten zelf noemde het vorige week „een unieke kans” om zo snel na zijn aantreden de Amerikaanse president te ontmoeten. Naast een kans is een bezoek aan

Trump natuurlijk ook een risico; de Amerikaanse president bracht met bepaalde uitspraken al menig regeringsleider in verlegenheid in de Oval Office. Maar omdat het om een informeel bezoek gaat, is er geen officieel persmoment voorzien waar Trump en Jetten samen optreden. Rond Jetten is te horen dat de premier en zijn medewerkers daar niet zo rouwig om zijn; de premier staat na afloop wel aanwezige Nederlandse journalisten te woord.

Diplomatieke gereedschapskist

Voor Jetten symboliseert zijn bezoek aan Trump temidden van de Iran-crisis hoe de eerste zeven weken van zijn premierschap door internationale onrust worden getekend. De VS en Israël begonnen vijf dagen na de beëdiging van het nieuwe kabinet hun oorlog tegen

Iran, zonder hun Europese bondgenoten in te lichten. Jetten riep in eerste instantie op tot „deëscalatie” maar sprak later ook „begrip” uit voor de aanvallen tegen het Iraanse regime. Voor Europese landen heeft de oorlogspotentieel grote economische gevolgen door stijgende olie- en gasprijzen en ook in Nederland klinkte roep om financiële steun aan burgers. Voor Jetten is een snel en daadwerkelijk einde van de oorlog dus van groot belang; de premier zei eerder zijn ontmoeting met Trump te willen gebruiken om „stevig van mening te wisselen” over een aantal onderwerpen. Jetten heeft volgens Anna van Zoest een „goede uitgangspositie” voor zijn bezoek. „Nederland staat er goed op in Washington. Vorig jaar hebben we indruk op Trump gemaakt als gastheer van de NAVO-top, en Nederland is binnen de

Werkbezoeken Koninklijke familie

Koning Willem-Alexander, koningin Máxima en premier Jetten zijn al in de Verenigde Staten, waar zij dit weekend deelnemen aan de **Bilderberg-conferentie in Washington**. Maandag beginnen dan hun werkbezoeken: **Jetten spreekt dan onder anderen met Mike Pompeo**, voormalig Amerikaans minister van Buitenlandse Zaken, senatoren op Capitol Hill en economische adviseurs van president Trump. Het koningspaar heeft **een uitgebreid programma in Philadelphia**, met bezoeken aan de Independence Hall, de Kensington Creative & Performing Arts High School en een Amerikaanse football-club. In de avond worden Willem-Alexander en Máxima samen met Jetten **ontvangen op het Witte Huis voor een privé-diner** met president Trump, waarna het koningspaar daar ook blijft overnachten.

Het programma van Jetten zit er dan op, maar het werkbezoek van Willem-Alexander en Máxima gaat nog twee dagen door. Op **dinsdag zijn ze in Miami in Florida**, waar onder meer een basisschool, het Pérez Art Museum en het Domino-park, een ontmoetingsplaats voor de latino-gemeenschap, worden bezocht. **Ook op woensdag is er nog een programma in Miami**, met een afsluitende netwerkreceptie in het museum Freedom Tower.

stond dat de landen „zullen bijdragen aan het verzekeren van de vrije doorvaart in de Straat van Hormuz”. Het kabinet „brengt de verschillende mogelijkheden tot militaire bijdrage in kaart”, schreef het vrijdag aan de Tweede Kamer. Overigens achten Europese landen zo'n missie pas mogelijk bij een definitief vredesbestand tussen de VS en Iran.

In de kopgroep

De missie in Hormuz komt ongetwijfeld aan bod in het gesprek tussen Trump en Jetten, aldus Van Zoest. „Het is positief dat Nederland in de kopgroep zit als het om deze missie gaat. Niet omdat Trump dat van ons vraagt, maar vanwege onze eigen economische belangen.” Wel dreigt er onenigheid tussen de VS en Europa over wanneer zo'n missie kan starten. Trump zou volgens een bericht in *Der Spiegel* deze week hebben gezegd dat dit al heel snel gebeurt. Van Zoest: „Dat roept allerlei moeilijke vragen op. Ga je daar militair samenwerken met de Amerikanen? Wat is de juridische basis voor zo'n missie? En hoeveel risico voor je eigen militairen wil je nemen?”

Jetten deinsde er tot nu toe voor terug om in het openbaar harde kritiek op Trump te uiten. Afgelopen dinsdag wilde hij in de Eerste Kamer alleen zeggen „zorgen” te hebben over het dreigement van Trump dat de Iraanse beschaving zou „sterven”. Jetten zei niet op elk bericht van Trump te willen reageren, maar zei wel dat „een verhanding van de retoriek een oplossing uit zicht brengt”.

Bram van Ojik, voormalig fractievoorzitter van GroenLinks en lid van de Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV), bespeurt bij Jetten toch wel een wat kritischer toon dan bijvoorbeeld onder het vorige kabinet van premier Dick Schoof. „Nederland heeft geen steun uitgesproken voor de oorlog in Iran, en alleen begrip getoond. De grote ontwikkeling van de afgelopen weken is dat Europa duidelijk heeft gezegd: dit is niet onze

oorlog, wij doen niet mee. Nederland loopt daarin qua toon niet voorop, maar wel mee in de lijn van landen als Duitsland en Frankrijk.”

Dat Jetten zo'n kritische boodschap op een diplomatieke manier brengt, is alleen maar verstandig, vindt Van Ojik. „Je kunt heel stoer doen tegen Trump, maar als je daarmee de Amerikaanse wapenleveranties vo-or Oekraïne riskeert ben je ver van huis. Het zal in het Witte Huis balanceren worden tussen kritische noten en vriendelijk toosten.”

In bredere zin heeft het kabinet-Jetten ook de ambitie uitgesproken om onafhankelijker te worden van de VS. In het coalitieakkoord van D66, VVD en CDA wordt de VS weliswaar „de wereldmacht met wie wij de meeste belangen delen” genoemd, maar staat ook dat Nederland „eenzijdige afhankelijkheden” wil afbouwen.

Die Amerika-kritischer houding sluit goed aan bij het afnemende vertrouwen onder de bevolking in de rol van de VS in de wereld. Uit onderzoek van de Atlantische Commissie bleek begin dit jaar dat het Amerika van Trump door Nederlanders als een grotere bedreiging voor de Nederlandse veiligheid wordt gezien dan het Rusland van Poetin (14 om 11 procent). Een ruime meerderheid noemt de gevolgen van de hervorming van Trump zeer negatief voor de trans-Atlantische verhoudingen en ruim acht op de tien Nederlanders denkt dat Europa voor zijn veiligheid niet langer op de VS kan rekenen.

De publieke opinie loopt daarbij vooruit op de politieke realiteit, zegt Van Zoest. „De marsroute is duidelijk: Nederland en Europa moeten zelfstandig worden op het gebied van defensie, de NAVO moet Europeeser. Dat proces is ingezet, maar kost wel tijd.” Ervoor zorgen dat Trump voorlopig binnen de NAVO, en Amerika betrokken bij Oekraïne blijft, is volgens Van Zoest van existentieel belang. „Dat zal dan ook de inzet van Jetten zijn, hoewel hij ook niet toondeof kan zijn voor alle kritiek.”

OVERHEID

Hoger beroep in klimaatzaak Bonaire

Joep de Groot

AMSTERDAM

De Nederlandse staat gaat in hoger beroep tegen de uitspraak van de rechtbank Den Haag die beveelt dat de overheid meer moet doen om Bonaire te beschermen tegen klimaatverandering. Dat maakte minister Stientje van Veldhoven (Klimaat, D66) vrijdag bekend.

In een zaak die Greenpeace samen met inwoners van Bonaire had aangespannen, oordeelde de rechtbank in Den Haag in januari dat Nederland de inwoners van Bonaire onvoldoende beschermt tegen de gevolgen van klimaatverandering. Daarmee behandelt de overheid hen ongelijk ten opzichte van Europese Nederlanders, aldus de rechter.

Voor het Europese deel van het Koninkrijk bestaan namelijk wel concrete klimaatplannen. Daar moeten gemeenten zich verplicht aanpassen aan mogelijk gevaarlijke gevolgen voor burgers. Zo'n plan moet er uiterlijk in 2030 ook voor Bonaire zijn. Het eiland is, net als Sint Eustatius en Saba, sinds 2010 een bijzondere gemeente van Nederland.

De rechtbank oordeelde dat Nederland binnen achttien maanden „heldere en bindende doelen” moet vaststellen voor de hele economie om de uitstoot van broeikasgassen te verminderen. Minister Van Veldhoven ziet „zwaarwegende juridische redenen” om de zaak opnieuw te laten toetsen door het gerechtshof.

Advertentie

Een vouwwagen voor ieder avontuur.
Stel jouw ideale vouwwagen samen op campooz.com

Bekijk bij jou in de buurt

Groei begint hier,
met de juiste mensen

De juiste mensen maken het verschil. Ambitie brengt ze in beweging.

Bij YER vinden we professionals die organisaties vooruithelpen. Met expertise. Met perspectief. Met groei.

Ontdek wat er mogelijk is.

yer.nl

YER
ambitions in motion

SCHIJF VAN VIJF

Geen excuses meer: zo maak je bonen écht lekker

Peulvruchten, peulvruchten, peulvruchten. Dat is de kern van zo'n beetje alle voedingsadviezen de afgelopen jaren, ook in de nieuwe Schijf van Vijf. NRC deelt tips om ze lekker te bereiden.

Door **Melle Meijer** Illustraties **Jet Peters**

Amper 50 gram. Dat is hoeveel peulvruchten Nederlanders gemiddeld <per week eten. Dat zou véél meer moeten zijn, volgens de nieuwe Schijf van Vijf die deze week werd gepubliceerd.

Bruine bonen, linzen, kikkererwten en andere peulvruchten zijn cholesterolverlagend. Ze zijn geschikt als vleesvervanger omdat ze eiwit, ijzer en vitamine B1 bevatten. En dan zitten er ook nog eens een hoop vezels in.

Hoeveel bonen het Voedingencentrum precies aanbeveelt, hangt af van de rest van je eetpatroon. Een vrouw die weinig brood eet: 525 gram. Volwassen veganistische mannen: 795 gram. Het Voedingencentrum adviseert vleeseters om in ieder geval 250 gram peulvruchten per week te eten. Ook verwerkte peulvruchten - in hummus, tempeh, falafel - zitten in het eiwitvak van de Schijf van Vijf, mits ze niet te zout zijn.

Een flinke stap dus, maar gelukkig zijn peulvruchten naast gezond ook nog eens goedkoop, lang houdbaar, veelzijdig en makkelijk te bereiden. Dus hup, geen excuses. Gooi die voorraadkast vol.

Peulvruchten houden van kruiden

Ieder nadeel heeft zijn voordeel: dat peulvruchten van zichzelf wat neutraal zijn, maakt ze tot ideale smaakdragers. Ze gaan uitstekend samen met kruiden en specerijen(mixen): komijn, garam masala, dille, koriander. Dat zie je terug in klassieke bonenschotels over de hele wereld.

Denk bijvoorbeeld aan lablabi, een Tunesische kikkererwtentstoot met harissa (een Noord-Afrikaanse rodepepersaus) of linsendal met tarka (een specerijenmengsel gesauteerd in olie). Stukje platbrood erbij en je hebt een maaltijd.

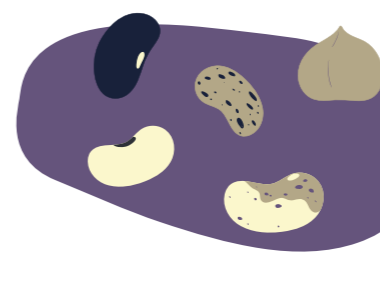

Peulvruchten houden van knoflook

Een boon is een onbeschreven blad; op zichzelf hebben de meeste peulvruchten niet een heel uitgesproken smaak. Sterker nog: ze kunnen een beetje weeg smaken.

De makkelijkste manier om bonen smaak te geven: knoflook. Het liefst in riante hoeveelheden. Fruit een paar tenen, blik witte bonen erbij, bouillon erover. Kwartiertje laten pruttelen en je hebt een stoof *meets* soep *meets* saus die als basis kan dienen voor allerlei gerechten. Gepureerd, bijvoorbeeld, als dip op een stukje brood, als saus over de pasta of zo op zichzelf, misschien met een beetje olijfolie en groene kruiden.

Ook andere leden van de lookfamilie doen het goed bij peulvruchten. Prei, bieslook, bosui, sjalot, daslook (nu te vinden in een park of bos bij jou in de buurt!): bonen zijn er dol op.

Er zijn meer bonen dan bruine en witte

Misschien heb je een klein witte-bonen-intomatensaus-trauma van vroeger, of ben je een beetje uitgekeken op die brave kidney-boon in de chili con dan wel sin carne. Gelukkig zijn er eindeloos veel soorten bonen, sommige net zo mooi als dat ze lekker zijn. Denk bijvoorbeeld aan de ogenboon, de orcaboon of de soldatenboon.

Maakt de verpakking nog iets uit? Qua gemak zijn voorgedroogde bonen in blik, pot of stazak onovertroffen. Wat betreft voedingswaarde doen ze niet onder voor bonen die je zelf weekt. De zogenaamde 'macronutriënten' - koolhydraten, vetten, eiwitten - blijven bij het conserveren intact, net als de

meeste vitamines.

In potten en blikken zitten door afspraken over gezondere producten minder suiker en zout dan vroeger. Goed om te weten: door de gelijkmatigere verhitte in het kookproces hebben bonen uit een glazen pot meestal net wat meer *bite* dan die uit blik.

Voor de portemonnee komen gedroogde bonen als beste uit de bus. Een zak van een halve kilo kost een paar euro, en daar eet je - afhankelijk van de bereiding - als snel met acht personen van. Calculeer bij grotere bonen dan wel wat extra kooktijd in voor het wellen en voorkoken van de bonen (bij linzen niet nodig). Extra lekker als je dat in bouillon doet, of in water met wat ui, knoflook, selderij, laurier of wat je ook voor bouillon-achtige groenten en kruiden hebt liggen.

Heb je écht geen zin om te koken, maar wil je wel graag aan je wekelijkse hoeveelheid peulvruchten komen? In de supermarkt vind je tegenwoordig allerlei kant-en-klare maaltijden met peulvruchten, zoals chili of ingeblikte tonijnsalade met bonen of linzen. Handig, ook voor op de camping, een picknick, of als je toch nog iets gezond wilt eten op een festival.

Peulvruchten houden van vet

Doordat bonen veel zetmeel bevatten, kunnen ze qua textuur soms wat melig zijn. Maar: voeg ergens veel vet aan toe, en wat melig was, wordt zalvig. Klinkt en smaakt meteen een stuk beter.

In zijn boek *Shelf Love* gebruikt Yotam Ottolenghi voor zijn kikkererwtent-tandoori 200 milliliter (!) olijfolie op 480 gram bonen. Een vol drinkglas. Daarmee zit je meteen aan je dagelijkse aanbevolen hoeveelheid vloeibare vetten, maar het resultaat is een stoofschotel die zelfs de meest verstokte carnivoor enthousiast krijgt voor een kikkererwt.

Stoofgerecht The Stew

Waar de gemiddelde Nederlander nog niet helemaal overtuigd lijkt van de culinaire potentie van de peulvrucht, gingen grote delen van het internet in 2019 al overstag. Toen deelde kookboekschrijfster Alison Roman haar recept voor 'The Stew' in *The New York Times*, een stoof met kikkererwten, bladgroenten en munt. Het recept werd een onlinesensatie en is nog altijd een van de meest gekookte recepten van de *Times*.

HET RECEPT

(vrij naar Alison Roman)

Bak in wat olie een gesnipperde ui, vier gehakte teentjes knoflook, en een duimpje gesneden gember met wat peper en zout.

Doe er na 4 minuten bij: 1,5 tl kurkuma, 1 tl chilivlokken en twee blikken uitgelekte kikkererwten (van ongeveer 400 gram). Op hoog vuur roeren tot ze bruin worden. Haal er een paar lepels uit voor de garnering. Druk de rest een beetje kapot.

Doe er 480 ml groentebouillon (liever minder) bij en twee blikken kokosmelk (Roman zegt: geen magere!). Ruim een half uur laten pruttelen, af en toe roeren, tot het dik genoeg is.

Laat dan nog een paar handen spinazie/boerenkool/snijbiet kort meepruttelen, voeg peper en zout naar smaak toe.

Verdeel over 4 à 6 kommen, garnier met de apart gezette kikkererwten, een lepel yoghurt (of zure room), verse munt (of koriander), chilivlokken (of niet) en een scheutje olie.

Serveer met wat pita of naanbrood.

Een boon is een onbeschreven blad; de meeste peulvruchten hebben niet een heel uitgesproken smaak

INTERVIEW **BISSCHOP GERARD DE KORTE EN SCRIBA KEES VAN EKRIIS**

'Er kan een jacht ontstaan op de meest kwetsbare mensen'

Christelijke senatoren die zich komende week buigen over het strafbaar stellen van illegaliteit hebben een belletje gekregen van de bisschop. De kerk doet een dringend beroep op hun geweten. „Besef wat hier op het spel staat.”

Andreas Kouwenhoven

UTRECHT

Op Goede Vrijdag lopen een bisschop en een dominee door een bedrijfsverzamelgebouw in Utrecht. Gerard de Korte en Kees van Ekris zijn op weg naar het kantoor van de Protestantse Kerk Nederland (PKN) en bespreken de Paasdrukke. De Korte heeft nog vijf missen te gaan. „Het voordeel is wel”, zegt hij, „dat niemand je in deze week durft te storen.” „Ja!”, zegt Van Ekris. „Een week lang geen vergaderingen. Wát een weelde.”

De twee geven leiding aan de katholieke en de protestantse kerk in Nederland (respectievelijk 3,5 miljoen en 1,4 miljoen leden). De Korte als bisschop in Den Bosch, Van Ekris als scriba (secretaris) van de PKN. De kerken trekken gezamenlijk op in het verzet tegen een wetsvoorstel dat de Eerste Kamer komende week behandelt: het strafbaar stellen van illegaliteit. In een gezamenlijke brief roepen zij senatoren op om tegen het voorstel te stemmen.

„Dat doen we niet zomaar”, zegt Van Ekris. „Als wij als kerken samen zo'n stap naar voren zetten, dan is er echt iets aan de hand.”

Het wetsvoorstel, onderdeel van een groter pakket aan asielmaatregelen, maakt het mogelijk om mensen zonder verblijfspapieren op te pakken. Deze groep bestaat in Nederland uit minstens twintigduizend mensen, becijferde onderzoeksinstituut WODC onlangs. Het voorstel gaat „echt een grens over”, zegt Van Ekris. „We komen in een situatie terecht waarin mensen zichzelf moeten verstoppen, onderduiken bijna, omdat ze in de publieke ruimte gevaar lopen te worden opgepakt. Als kerken schrikken wij ons daar kapot van. Daarom willen wij een duidelijk signaal afgeven aan de senatoren.”

Moet de kerk zich wel bemoeien met politiek?

De Korte: „De kerk heeft ook een visie op een rechtvaardige samenleving. En als er tekenen zijn dat die rechtvaardige samenleving in gevaar is, dan moet de kerk spreken. Als mensen worden gecriminaliseerd, enkel omdat zij geen papieren hebben en voor de rest niets anders gedaan hebben, dan raakt dat aan de waardigheid van de mens. En, ik zou zeggen, eigenlijk aan de hele beschaving.”

Hoe leeft dit eigenlijk in uw eigen achterban? Volgens kiezersonderzoek stemde in 2024 een kwart van christelijk Nederland op de PVV. Die mensen zullen weinig moeite met deze wet hebben.

Van Ekris: „Wij zijn allebei in zeke-

Dominee **Kees van Ekris** en bisschop **Gerard de Korte**. FOTO LARS VAN DEN BRINK

re zin volkskerken. Dus alles wat in onze samenleving broeit en leeft, dat leeft ook in onze kerken.”

De Korte: „Wereldwijd zie je een groeiend christelijk nationalisme. En als ik kijk naar wat de regering Trump aan het doen is, gesteund door een aantal christenen, kun je spreken van gewelddadig christelijk nationalisme. Maar wie de Bijbel opent, zal daar lezen over barmhartigheid voor de vreemdeling.”

Van Ekris: „Als mensen daadwerkelijk meedoen aan de praktijken van de kerk, komen ze als het goed is op straat in aanraking met mensen in nood. Uitgeprocedeerde mensen, die op straat liggen, die ziektes hebben, die verdorie bijna dood gaan. Dat verandert iets in je hart.”

Kerken zijn in Nederland een

belangrijke steun voor ongedocumenteerden. Ter indicatie: alleen al in Amsterdam en Den Haag geeft de protestantse diaconie jaarlijks meer dan een miljoen euro uit aan voedsel en andere hulp voor mensen zonder papieren. Deze steun viel aanvankelijk ook onder de strafbaarstelling, wat reden was voor het CDA en de SGP om hun steun in te trekken. Er moest een 'novelle' worden geschreven om hulpverlening uit te zonderen van strafbaarheid en de christelijke partijen terug aan boord te krijgen. Nu lijkt er een krappe meerderheid in de Eerste Kamer voor te zijn.

De minister heeft gezegd dat kerken zich geen zorgen hoeven te maken: hulpverlening wordt niet strafbaar.

de op LinkedIn zelf een bericht waarin het Kansfonds oproept tegen de asielwetten te stemmen.

De kerkleiders hebben in aanloop naar de stemming achter de schermen persoonlijk contact gehad met Eerste Kamerleden. „Er is contact geweest met senatoren. Ja, sommigen ken ik persoonlijk”, zegt bisschop De Korte. Namen wil hij niet noemen. „Het gaat er niet om dat het woord van de bisschop normerend is”, zegt hij. „Ik heb alleen een beroep gedaan op hun geweten. Besef wat er op het spel staat, heb ik gezegd.”

Heeft u ze ook uitgelegd wat volgens u de christelijke visie is op dit wetsvoorstel?

De Korte: „Ik heb de katholieke sociale leer nog eens uiteengezet. Over de waardigheid van ieder mens - met of zonder papieren.”

”

Ik heb alleen een beroep gedaan op het geweten van de senatoren

Gerard de Korte
Bisschop van Den Bosch

Hoe werd daarop gereageerd?

De Korte: „Het waren gesprekken onder vier ogen, dus dat kan ik niet zeggen. Maar in het algemeen hoor ik in mijn contacten met politici dat ze ermee worstelen. Ze beseffen dat dit vanuit hun geloof ingewikkeld is. Maar ze opereren ook in een politieke constellatie waarin migratie veel onrust geeft in de samenleving. Dat vertaalt zich in politieke verharding.”

Kunnen de senatoren straks nog wel zonder last of ruggespraak stemmen, nu de bisschop en de dominee een klemmend beroep op hen doen?

De Korte, met een glimlach: „We leven niet meer in de tijd van het rijke Roomse leven. Zij worden niet geëxcommuniceerd. Vanzelfsprekend niet.”

Van Ekris: „In de kerk kunnen wij omgaan met verschillen. Er wordt niemand gecancelled!”

De Korte: „Wij hebben als kerkleiders een stem vanuit de christelijke traditie laten horen, in de hoop dat zij dat willen laten meewegen in hun... uiteindelijke stemgedrag.”

Van Ekris hoopt dat het leidt tot een herbezinning. „Want ik denk dat dit beleid een duistere potentie heeft”, zegt hij. „Er kan hierdoor een jacht ontstaan op de meest kwetsbare mensen in onze samenleving. Dat is riskant, écht riskant. Als je als politicus vooral bezig bent met strategische belangen, dan kun je soms vergeten waar het ten diepste om gaat.”

Op een door de KMT verspreide foto proostte partijleider **Cheng Li-wun** (links) dinsdag in Shanghai met **Song Tao**, hoofd van China's Bureau voor Taiwanzaken. FOTO KUOMINTANG

TAIWAN EN CHINA

Taiwanese oppositieleider zegt op bezoek bij Xi wat China wil horen

Voor het eerst in bijna tien jaar werd de partijleider van de Taiwanese KMT uitgenodigd door de Chinese president Xi. Cheng Li-wun had er geen moeite mee Taiwanese onafhankelijkheid af te wijzen.

Wieland van Dijk
en **Tabitha Speelman**

AMSTERDAM/BEIJING

Met een lange handdruk, een warme toespraak, en een uitnodiging voor een tegenbezoek ging de Taiwanese oppositieleider Cheng Li-wun vrijdag op visite bij de Chinese president Xi Jinping. Die uitnodiging kwam met een voorbehoud: Cheng moet wel eerst de presidentsverkiezingen van 2028 winnen.

Want de partij die Cheng sinds november leidt, de nationalistische KMT, moet het presidentschap van Taiwan al sinds 2016 aan de progressieve DPP laten. Zo lang is het ook al geleden dat voor het laatst een KMT-leider door de Chinese president werd ontvangen.

Sinds haar aantreden profileert Cheng zich door in te zetten op betere betrekkingen met Beijing. In die gepolariseerde politiek van het democratisch bestuurde Taiwan is de relatie met China een van de belangrijkste twistpunten. De KMT geldt als het meer Beijing-gezinde kamp, terwijl de DPP het eiland be-

schouwt als 'de facto zelfstandig'. Maar ook binnen de KMT is Chengs benadering van China „gedurfd”, schrijft Lev Nachman, een politoloog verbonden aan de National Taiwan University, in een reactie op vragen van NRC.

Veel aandacht 'vredesmissie'

Voor de zesdaagse reis van Cheng, die ze zelf omschreef als „vredesmissie”, was in China en in Taiwan dan ook veel aandacht. In Shanghai zei ze tegen de pers dat „in de lucht geen drones maar vogels moeten vliegen, en in het water vissen, geen onderzeeërs”. Ook bracht ze een bezoek aan het mausoleum van Sun Yat-sen in Nanjing. Sun was de grondlegger van de Republiek China (1912) en wordt zowel in Taiwan als op het vasteland als nationale held geëerd.

Cheng prees Xi vrijdag om de „buitengewone prestaties” van China onder zijn leiding en benadrukte de gedeelde cultuur en geschiedenis van Chinezen van het vasteland en in Taiwan. Daardoor „zijn er geen verschillen die niet kunnen worden opgelost”, hield ze haar gastheer voor.

Dat vond Xi ook: „In een harmonieuze familie komt alles tot bloei”, zei hij tegen Cheng. Maar „Taiwanese onafhankelijkheid ondermijnt de vrede en zullen wij absoluut niet tolereren”, voegde hij daar volgens staatspersbureau Xinhua aan toe.

Volgens China wil de huidige regeringspartij van Taiwan, de DPP, formele onafhankelijkheid. China heeft alle officiële contacten met

Cheng prees Xi vrijdag om de 'buitengewone prestaties' van China

het eiland verbroken en noemt de Taiwanese president Lai Ching-te een „gevaarlijke separatist”. China ziet Taiwan als een afvallige provincie die - liefst vreedzaam, maar desnoods met geweld - met het moederland moet worden herenigd. Cheng heeft er geen problemen mee om onafhankelijkheid af te wijzen.

„China's doel is om in eigen land te laten zien dat het vooruitgang

boekt bij zijn benadering van de hereniging”, aldus Nachman. „Het heeft nu een politicus gevonden die de teksten uitspreekt die China wil horen, en dat geeft de communisme partij legitimiteit.”

Het bezoek komt een kleine maand voordat de Amerikaanse president Donald Trump in Beijing wordt verwacht voor een ontmoeting met Xi. De twee willen dan hun handelsconflict bijleggen - met hoge invoerheffingen en exportrestricties die beide landen pijn doen - maar mogelijk komt ook Taiwan ter sprake.

Doodlopende weg

In Taiwan leeft de vrees dat Xi zal proberen zijn gast de Taiwanese onafhankelijkheid expliciet te laten afwijzen. Het officiële Amerikaanse standpunt is sinds jaar en dag dat Washington tegen „unilaterale verandering van de status quo” is. Ook Nachman denkt dat zo'n concessie van Trump mogelijk is, al denkt hij dat Trump ook beseft dat de Amerikaanse economie afhankelijk is van Taiwanese chips.

Daat Cheng zich nu profileert als

een vredesduif die de relatie met China wil verbeteren, was aanvankelijk niet vanzelfsprekend. De KMT-voorzitter begon haar politieke carrière bij de DPP, en was toen voorstander van onafhankelijkheid. In een recent interview zei ze daarover dat ze in die jaren omdekte dat dat „een doodlopende weg” is, die tot Taiwans ondergang zou leiden. „Het is het niet waard. De Verenigde Staten steunen het niet, niemand ter wereld durft het te steunen.” Maar nu China en Taiwan zo lang gescheiden zijn, is het ook „logisch dat beide kanten niet zomaar ineens weer één worden”, zei ze.

De meeste opiniepeilingen laten zien dat slechts een klein deel van de Taiwanese bevolking snelle hereniging met China steunt, hoewel de meerderheid ook geen voorstander is van het uitroepen van formele onafhankelijkheid. De Taiwanese president Lai reageerde vrijdag niet rechtstreeks op het bezoek van Cheng. Maar op Facebook waarschuwde hij dat „compromissen sluiten met autoritaire regimes ten koste gaat van soevereiniteit en democratie”.

IN EUROPA

Trump kiepert de rechtsstaat zo in de afgrond

CAROLINE DE GRUYTER

Op 7 april, de dag dat Donald Trump beloofde „een hele beschaving“ te vernietigen, schreef de Amerikaanse historicus Marci Shore, die het door MAGA gekooide academische leven in Amerika is ontvlucht en nu op de universiteit van Toronto werkt: „Ik doecer al dertig jaar Europese geschiedenis. Amerikanen hebben me altijd gevraagd hoe de Holocaust mogelijk was, hoe Duitsers een gevaarlijke gek die massamoord wilde plegen zijn gang konden laten gaan. Nu zien we hoe dit in zijn werk gaat. Nu zitten vijf zelf op de eerste rij.”

Deze parallel is uitstekend. Als Trump zijn troepen had bevolen om Iraanse elektriciteitscentrales, drinkwatervoorziening en andere civiele infrastructuur te bombarderen, zoals Rusland in Oekraïne doet en Israël in Palestina, had hij hen bevolen iets te doen wat volgens het internationaal recht (de Geneefse Conventies die Amerika heeft geratificeerd) een oorlogsmisdadig is.

Hadden Amerikaanse militairen gehoorzaamd of geweigerd? Het antwoord op die vraag, die gezien de continue chaos rondom de ‘Iran-deal’ zo opnieuw kan worden gesteld, is bepalend voor de toekomst van de Amerikaanse rechtsstaat (of wat ervan rest) en de trans-Atlantische betrekkingen. Zelfs de Nederlandse premier en het koningshuis kunnen hierdoor schade oplopen omdat zij, Trumps aangekondigde illegale massamoord ten spijt, nog altijd van plan zijn hem met een loe-gaerpartij in het Witte Huis te vereren.

En berg u maar: alles wijst erop dat Amerikaanse militairen Trumps bevel zouden uitvoeren, illegaal of niet. Onderzoekers naar nazimisdaden hebben ontdekt dat Duitse soldaten zelden bevelen hebben geweigerd om de meest gruwelijke oorlogsmisdaden te begaan. Naderhand beriepen zij zich op *Befehl is Befehl*: het bevel kwam van hogerhand, zij hadden niet durven weigeren. De Duitsers hebben hier zelfs een juridische term voor: *Befehlsnotstand*, hetgeen specifiek verwijst naar een situatie waarin mensen worden bevolen om iets illegaals te doen, en ze een hoge straf krijgen als ze weigeren.

Maar nu komt het: uit het onderzoek blijkt dat die *Befehlsnotstand* eigenlijk niet bestond. Soldaten in de Wehrmacht of Schutzstaffel (SS) werden vaak helemaal niet gestraft als ze orders om iets illegaals te doen weiger-

den. Integendeel, ze kregen ander werk aangeboden. Alleen soldaten die iets weigerden wat wél legaal was, werden hard gestraft. Anderhalf miljoen soldaten werden om die reden gearresteerd, 23.000 werden er geëxecuteerd.

Het onderzoek naar de *Befehlsnotstand* werd gedaan door de Centrale Stelle der Landesjustizverwaltungen in Ludwigschafen, opgericht in 1958. Die concludeerde dat Duitse soldaten niet zozeer bang waren geweest voor straf als ze een bevel niet opvolgden, maar eerder voor degradatie. En het feit dat hun collega's hen met de nek zouden aankijken.

Peer pressure, dus. Amerikaanse soldaten zweren, net als Nederlandse, een officiersdeed. Daarbij zweren ze om de grondwet te steunen en verdedigen „*against all enemies, foreign and domestic*“. Ze moeten,

Hadden Amerikaanse militairen een illegaal bevel gehoorzaamd?

kortom, bevelen weigeren die de grondwet schenden. Na de bestorming van het Capitool, waaraan militairen meededen, publiceerden de legerchef en anderen een open brief die militairen eraan herinnerde dat ze loyaal moeten zijn aan de grondwet - zelfs als de regering zich er tegen keert.

In november wezen Democratische Congresleden militairen per video nogmaals op die plicht. Trumps reactie: „OPRUIENDGEDRAG waar de DOODSTRAF op staat.“ Het Pentagon had een juridische afdeling die soldaten adviseerde over legale en illegale doelwitten. Minister Hegseth heeft daar alle advocaten-generaal ontslagen. De burger-slachtofferunit is opgedoekt. „Het enige wat nodig is voor de triomf van het kwaad is dat goede mensen niets doen“, zou de achttiende-eeuwse Ierse staatsman en filosoof Edmund Burke eens gezegd hebben. Zo kan Trump de democratische rechtsstaat elk moment in de afgrond kiepen.

De internationale rechtsorde is cruciaal voor Nederland. Volgens de Grondwet moet de regering die bevorderen. Nu gezellig bij Trump logeren is ook daarom ontkies.

Caroline de Gruyter schrijft wekelijks over politiek en Europa.

VIER VRAGEN OVER HONGARIJE

Wat staat er op het spel bij tweestrijd Orbán-Magyar?

Na zestien jaar premierschap dreigt Viktor Orbán zondag te verliezen van Péter Magyar. Brussel, Moskou en Washington kijken met spanning naar de uitslag.

Mark Middel

BOEDAPEST

Het zijn mogelijk de belangrijkste verkiezingen van het jaar in Europa: de parlementsverkiezingen deze zondag in Hongarije. Na zestien jaar dreigt premier Viktor Orbán met zijn partij Fidesz de macht te verliezen. Oppositieleider Péter Magyar heeft vrijwel de hele oppositie achter zich verenigd en weet met zijn partij Tisza kiezers te mobiliseren in een stem tegen Orbán.

De campagne is ongekend spannend met dagelijkse onthullingen over de nauwe banden tussen de Fidesz-regering en Rusland, een heimelijk opgenomen sekstape van Magyar en een vermeend moordcomplot op Orbán. Bovendien stuurde Trump zijn vicepresident JD Vance naar Boedapest om zijn steun voor Orbán uit te spreken en leeft in Brussel de hoop dat Magyar wint zodat Hongarije geen stoorzender meer is binnen de EU. Vier vragen over de Hongaarse parlementsverkiezingen.

1 | Wat staat er op het spel bij de verkiezingen?

Orbán (62) is de langzittende leider van de EU en heeft Hongarije sinds 2010 omgevormd tot wat hijzelf een ‘illiberale staat’ noemt: een conservatieve soevereine staat die traditioneel-christelijke gezinswaarden voorop stelt en zich afkeert van liberale vrijheden en multiculturalisme.

Critici bestempelen zijn Hongarije als een democratie met autocratische trekken, waarin de onafhankelijke rechtsstaat is uitgehold. Rechtbanken en staatsinstellingen zijn gevuld met partijloyalisten. Bijna alle media zijn in handen van bevriende oligarchen en verworden tot propagandakanalen. Kritische ngo's worden strenger gecontroleerd en gesanctioneerd. De Central European University verhuisde na jaren van politieke druk van Boedapest naar Wenen. Lhbt'ers en migranten worden als zondebok aangewezen.

Zijn tegenstander Péter Magyar (45), een voormalig Fidesz-insider en ex-man van oud-justitieminister Judit Varga, belooft een einde te maken aan

de corruptie onder Orbáns bevriende oligarchen, de miljarden aan Europese bevroren steunfondsen vrij te krijgen en de gezondheidszorg en het onderwijs te verbeteren. Die boodschap leverde al succes op bij de Europese verkiezingen in 2024, toen zijn partij met 30 procent van de stemmen tweede werd achter Fidesz.

Orbán voert campagne op één thema: de oorlog in Oekraïne. Hij presenteert de verkiezingen als een keuze tussen oorlog en vrede. Daarbij zet hij Magyar neer als een marionet van Kyiv en Brussel, die Hongarije de oorlog in zou trekken. Zelf positioneert hij zich als de soevereine leider die stabiliteit en veiligheid garandeert.

2 | Hoe staan Fidesz en Tisza ervoor in de peilingen?

In de meeste onafhankelijke peilingen heeft Tisza al maanden een voorsprong van ongeveer tien procentpunt. Tegelijkertijd publiceren regeringsgezinde peilbureaus cijfers waarin Fidesz als winnaar uit de bus komt.

Naast Fidesz en Tisza doen nog drie partijen mee. De satirische partij Hongaarse Hond met Twee Staarten en de liberale Democratische Coalitie lijken de kiesdrempel van 5 procent niet te halen. Het radicaal-rechts Mi Hazánk (Ons Vaderland) haalt die kiesdrempel waarschijnlijk nét wel en geldt als potentiële coalitiepartner voor Fidesz.

De stembussen sluiten zondag om 19.00 uur. Vanaf een uur of 21.00 druppelen de eerste uitslagen van de kleinere kiesdistricten binnen. Tenzij het een nek-aan-nekrace wordt, volgt de definitieve uitslag rond middernacht.

3 | Verlopen de verkiezingen eerlijk?

Internationale waarnemers kwalificeren de verkiezingen in Hongarije al jaren als ‘vrij, maar niet eerlijk’. Een belangrijke reden is de beperkte zichtbaarheid van de oppositie in de media, na de overname van een groot deel daarvan door Fidesz-oligarchen. Daarnaast hebben etnische Hongaren in buurlanden stemrecht gekregen en kunnen zij per post stemmen, terwijl expats, arbeidsmigranten en studenten - die vaker op de oppositie stemmen - naar ambassades en consulaten moeten reizen.

Oppositieleider Péter Magyar voert campagne in het Noord-Hongaarse stadje Kazincbarcika. FOTO MÁRTON KÁLLAI

Ook heeft Fidesz kiesdistricten herkend en het aantal parlementszetels teruggebracht van 386 naar 199. Daardoor weegt de stem op het platteland - waar relatief veel Fidesz-kiezers wonen - zwaarder dan die in de stedelijke gebieden. Door een ingewikkelde zetelverdeling en twee stemmen per kiezer (één op een landelijke lijst en één voor het kiesdistrict) is een gewone meerderheid van 50 procent plus één stem niet voldoende voor Tisza. Fidesz behaalde in het verleden met 45 procent van de stemmen een tweederde-

4 | Hoe kijken Brussel, Washington en Moskou naar de verkiezingen?

De voorbije weken fungeerde Hongarije als geopolitiek strijdtoneel. De Amerikaanse vicepresident JD Vance vloog afgelopen week naar Boedapest om Orbán te steunen en uitte kritiek op - onbewezen - „verkiezingsinmenging van Brussel“. Tegelijkertijd versche-

Internationale waarnemers kwalificeren de verkiezingen al jaren als ‘vrij, maar niet eerlijk’

nen onthullingen over mogelijke Russische inmenging, onder meer via botnetwerken op sociale media en rond een vermeend moordcomplot op Orbán. Bovendien werd duidelijk dat Orbáns regering zeer nauwe banden onderhoudt met Rusland en informatie uit Brussel rechtstreeks doorbelt naar Moskou.

De verkiezingsuitslag zal daarom grote gevolgen hebben voor Brussel, dat hinder ondervindt van het veto-recht dat Orbán regelmatig gebruikt om Russische sancties en Oekraïense

hulp pakketten te blokkeren. Bovendien heeft Brussel ongeveer 20 miljard euro aan Hongarije bevroren vanwege zorgen over de onafhankelijke rechtsstaat. Een overwinning van Magyar zou de verhoudingen met de EU kunnen verbeteren, al geldt hij ook als conservatief en kritisch op Europees migratiebeleid.

Naast Brussel zullen ook Moskou en Washington met spanning naar de uitslag kijken zondagavond en hopen dat hun handlanger binnen de EU standhoudt.

Advertentie

Een nieuw concept in raamfolie
het Schutspatroon

Een schutspatroon is eigenlijk een **beschermeilijge**. Maar als een specifiek voor de locatie ontworpen patroon in raamfolie een **Schutspatroon** wordt genoemd, krijgt het begrip een **nieuwe betekenis**:

Een patroon voor visuele beschutting als beschermer van privacy.

SCHUTSPATROON.NL
exclusief design in raamfolie

Schutspatronen worden uitsluitend in opdracht voor de locatie ontworpen en altijd door vakmensen aangebracht.

Een verkiezingsposter van regeringspartij Fidesz is beklad met de tekst 'Stop Orbán' en 'Orbán is een klootzak'.

MISKOLC/ZÁHONY

Vreselijk vindt ze het. Langs de weg in industriestad Miskolc in het noordoosten van Hongarije staat een verkiezingsposter van regeringspartij Fidesz van premier Viktor Orbán, beklad met de tekst 'Stop Orbán' en 'Orbán is een klootzak'. „Dit is een goed voorbeeld van hoe oppositiepartij Tisza zich gedraagt”, zegt Mónika Baker (64), die campagne voert voor Fidesz.

Als ze op straat folders uitdeelt, krijgt ze scheldwoorden naar haar hoofd geslingerd, vertelt Baker. „Idiot, diebel en betaalde activist. En nog erger...”

Nog erger?
„Hoer”, zegt ze na enige aarzeling. In gesprek gaan met Tisza-activisten is niet mogelijk, beweert ze. „Ze zouden mij uitschelden en misschien zelfs fysiek aanvallen.” Ze zegt bang te zijn dat na de parlementsverkiezingen van deze zondag rellen ontstaan. „Tisza dreigt met een burgeroorlog.”

Zo'n tweehonderd kilometer oostwaarts, in de grensstad Záhony bij Oekraïne, zit Tunde Pokol (60) aan de keukentafel. Spandoeken aan het hek van haar rijtjeswoning verraden haar betrokkenheid bij oppositiepartij Tisza. Ook zij zegt dat er met aanhangers van de tegenpartij niet valt te praten. „Mensen die op Fidesz stemmen kan ik niet overtuigen”, zegt Pokol. „Met mijn broer, die Fidesz-stemmer is, mijd ik het onderwerp politiek volledig.”

Twee Hongaarse vrouwen, van ongeveer dezelfde leeftijd, beiden opgegroeid in Hongarije en allebei politiek actief. De een voor Fidesz, de partij die

REPORTAGE VERKIEZINGSCAMPAGNE

Uiteindelijk draait het om de vraag: ben je voor of tegen Orbán?

Twee Hongaarse vrouwen, ongeveer even oud, staan lijnrecht tegenover elkaar. De een zet zich in voor Fidesz, de partij die sinds 2010 regeert in Hongarije. De ander voor oppositiepartij Tisza. Hoe kijken zij naar zestien jaar Viktor Orbán?

Door **Mark Middel** Fotografie **Márton Kállai**

sinds 2010 regeert in Hongarije. De ander voor oppositiepartij Tisza, die de parlementsverkiezingen deze zondag mogelijk gaat winnen.

Over politiek praten met een aanhanger van de tegenpartij mondt in Hongarije vaak uit in ruzie. Het wereldbeeld dat kiezers krijgen voorgeschoteld via televisie en radio loopt sterk uiteen in het gepolariseerde mediaveld. En debatten tussen Orbán en oppositieleider Péter Magyar, waarin standpunten worden uitgewisseld, zijn er niet.

Al zestien jaar is Orbán premier van Hongarije. Hoe heeft dat het dagelijks leven van de Hongaren beïnvloed? Waarom blijven Fidesz-aanhangers hem trouw? En waarom verenigen oppositiestemmers zich juist tegen hem? Bij de verkiezingen van zondag 12 april draait het uiteindelijk om één vraag: ben je voor of tegen Orbán?

REGERINGSPARTIJ FIDESZ Mónika Baker

Mónika Baker is terug in het huis van haar overleden ouders in Miskolc, na een leven van 35 jaar in Londen. Daar werkte ze onder meer voor Radio Free Europe/Radio Liberty, dat bericht in landen met beperkte persvrijheid. „Ik ben enorm nieuwsverslaafd”, vertelt Baker terwijl de geur van verbrande koffie melk uit de keuken de woonkamer intrekt. „Geen romantische films voor mij, maar nieuws. Op elk kanaal dat ik kan vinden.”

Ook in Londen volgde ze haar geboorteland op de voet. „Ik ben een patriot”, vertelt ze trots. „Mijn land, familie en geloof zijn het belangrijkste.” Het is dezelfde drieslag die regerings-

partij Fidesz gebruikt. „Fidesz kenmerkt deze waarden voor mij, maar ik ben vooral actief voor Fidesz omdat de partij het leven van mijn ouders heeft verbeterd.”

Hongaren voelden zich jarenlang 'losers', vertelt Baker in het Engels met een keurig Brits accent. „We verloren grondgebied na de Eerste Wereldoorlog en de Tweede Wereldoorlog en werden bezet door de Turken, Tataren, Habsburgers, Duitsers en Russen. Altijd moesten we doen wat anderen ons oplegden.”

Tot 2010. „Toen kwam er een man die ons weer trots maakte op ons land. Die ons gelukkig maakte om weer Hongaar te zijn. En die ervoor zorgde dat Hongarije in het buitenland weer werd gerespecteerd.” Die man, dat is Viktor Orbán.

In 1989 verwerfde Orbán nationale bekendheid toen hij als studentenleider met een historische speech de Sovjettroepen opriep Hongarije te verlaten. Na een eerste premierschap (1998-2002) regeert hij sinds 2010 onafgebroken. Zijn partij behaalde herhaaldelijk een tweederdemeerderheid in het parlement waardoor de partij de grondwet kon herschrijven en staatsinstellingen in het land ingrijpend zijn veranderd.

„Orbán gaf ons banen en financiële steun om gezinnen te stichten”, gaat Baker verder. „Hij hield zijn poot stijf als andere landen ons iets wilden opleggen. Hij liet geen illegale migranten toe en hij stuurt ons geld niet naar Oekraïne. Dat klinkt mij als muziek in de oren.”

Bovendien kregen haar ouders het afgelopen zestien jaar financieel beter, omdat de overheid pensioenen verhoogde. „Ze waren gelukkiger dan ooit.” Na een leven onder het communisme - „zonder vrijheid van meningsuiting, met censuur en een kerk die je alleen in het geheim kon bezoeken” - voelde het leven van haar ouders onder Orbán „als een paradijs”.

Toen Orbán in 2010 aan de macht kwam, waren de gevolgen van de financiële crisis in Europa voelbaar in Hongarije. „De situatie was ernstig”, zegt Géza Sebestyén, hoofd van de economieopleiding aan het Mathias Corvinus Collegium (MCC), een aan Fidesz gelieerde universiteit die ruim anderhalf miljard euro staatssteun ontving. „Er was lage economische groei, hoge werkloosheid en een enorme schuldenlast voor het land én particulieren. In mijn dorp stond elk tweede huis te koop.” Sebestyén begint over Griekenland, waarvan de gevolgen van de financiële crisis bekend zijn. „Hongarije stond als volgende op het lijstje om kopje onder te gaan.”

Volgens Sebestyén is de grootste verdienste van Fidesz dat het land „niet failliet is gegaan”. Daarna volgden voelbare investeringen: energieprijzen werden jarenlang bevroren, gezinnen kregen toegang tot goedkope hypotheek en een gesubsidieerde familieauto en gepensioneerden ontvingen een extra maand pensioen.

Het inkomen steeg en er kwamen een miljoen banen bij in een land met minder dan tien miljoen inwoners. Buitenlandse investeringen, onder meer van Duitse en Chinese auto- en batterijbedrijven, namen toe. Bovendien creëerde de regering overheidsbanen voor de onderkant van de arbeidsmarkt. „Waar een Hongaar in 2010 nog een kwart verdiende van een Nederlander, is dat nu ongeveer de helft”, zegt Sebestyén.

„Mensen steunen Fidesz omdat de partij zorgt voor gezinnen en ouderen en de belangen van Hongarije in het buitenland verdedigt”, zegt Baker. „Viktor Orbán gaf Hongaren hun eigenwaarde terug.”

Viktor Orbán gaf Hongaren hun eigenwaarde terug

Mónika Baker aanhanger van regeringspartij Fidesz

Viktor Orbán heeft mijn kinderen van me afgepakt

Tunde Pokol aanhanger van oppositiepartij Tisza

OPPOSITIEPARTIJ TISZA Tunde Pokol

Haar hele leven werkten Tunde Pokol en haar man István Pokol bij de spoorwegen in Záhony. „Vanaf mijn veertiende rolde ik al in het vak”, vertelt ze aan haar keukentafel. Nu strijdt ze tegen de verloederende van de spoorwegen.

Treinen zijn vaak vertraagd, airconditioning werkt geregeld niet tijdens de hete Hongaarse zomers en tot grote ergernis van Tunde Pokol zijn de trap treden van de treinen zo hoog dat ouderen en mensen met een beperking niet kunnen instappen vanaf het peron. „Doordeweeks kunnen we niet naar de rechtbank of het streekziekenhuis omdat de treinen met een lage instap alleen in het weekend rijden.”

Met miljarden uit Brussel werden de afgelopen jaren wel honderden kilometers aan snelwegen aangelegd, maar investeringen in het spoor bleven achter. Pokol stuurde een brief naar de verantwoordelijk minister, die antwoordde dat ze beter de bus kon pakken.

De staat van het spoor weerspiegelt volgens haar de bredere problemen in het land. „Hongarije loopt achter op omliggende landen”, zegt ze. „Voor een afspraak in het ziekenhuis moeten we maanden wachten, treinstations worden niet gerenoveerd en studeren is voor veel jongeren onbetaalbaar door het gebrek aan woonruimte.”

Het is precies de boodschap die oppositieleider Péter Magyar verkondigt: hij zal de problemen aanpakken in de gezondheidszorg, het spoornetwerk en het onderwijs. Ook wil hij een einde

maken aan de corruptie onder Orbán en de bijna twintig miljard euro aan EU-tegoeden loswaken die door Brussel zijn bevroren vanwege de rechtsschendingen onder het bewind van Fidesz.

Pokol ziet de gevolgen van Orbáns beleid in haar eigen familie. Haar beide kinderen vertrokken naar het buitenland. „Mijn dochter wilde niet in 'Orbanistan' wonen en vertrok naar de Verenigde Staten”, zegt ze. Haar zoon ging naar Spanje nadat een medische behandeling van zijn vrouw werd geweigerd in Hongarije. „In Spanje werd ze meteen geopereerd, terwijl ze hier naar huis werd gestuurd alsof er niks aan de hand was.” Van de veertien kinderen in haar familie wonen er nog maar negen in Hongarije. Tunde wijst naar de foto's aan de muur van haar kinderen en kleinkinderen: „Orbán heeft mijn kinderen van me afgepakt.”

Hebben ze dan helemaal niet geprofiteerd van het regeringsbeleid van Orbán? Jawel, zegt Tunde, „na veertig jaar werken kon ik met vervroegd pensioen. Maar de uitkeringen zijn ten nadele van ons veranderd en de vakbonden - waar ik altijd lid van was - om hiertegen te strijden zijn opgedoekt.”

Haar man István kan wel iets positiefs noemen tijdens de zestien jaar van Orbán. „Er is een mooi pingpongstadion gebouwd. Maar wacht, dat is niet dankzij Fidesz”, bedenkt hij zich. „Een stadion voor zijn eigen voetbalclub heeft Orbán wel gebouwd”, zegt István doelend op het voetbalstadion naast Orbáns woning in Felcsút, met 3.500 zitplaatsen voor een dorp met 1.500 inwoners.

De reden dat veel mensen overwegen om op oppositiepartij Tisza te stemmen is volgens Zoltán Pogátsa, econoom van de universiteit van Sopron en bekend podcaster, simpel: kiezers maken zich zorgen om hun portemonnee.

„Er is een enorm verschil tussen de Viktor Orbán voor de covidcrisis en de Viktor Orbán na de crisis”, zegt Pogátsa. „Tot 2020 ging het goed met de economie. Er kwamen ongeveer een miljoen banen bij, de lonen stegen jaarlijks met zo'n 6 procent en de economie groeide met ongeveer 3 procent per jaar. Na de covidcrisis had Hongarije te maken met een enorme inflatiegolf - de voedselprijzen stegen met 45 procent en de huizenprijzen in de steden verdubbelden.”

Bovendien dringt volgens Pogátsa in grote delen van de samenleving nu pas door hoe rijk bevriende oligarchen rondom de regering zijn geworden. „Een ongeschoolde gasmonteur en jeugdviend van Orbán, Lorinc Mészáros, is sinds Fidesz aan de macht is de rijkste man van het land”, zegt Pogátsa. Hijzelf schreef dat toe aan 'God, geluk en Viktor Orbán'. Lange tijd wilden veel mensen dat niet zien merkt Pogátsa aan de reactie op corruptiontoezichten in zijn podcast. „Ze probeerden een beeld vast te houden van een brandschone Orbán.”

De tanende economie, verschromelde voorzieningen en de strijd tegen corruptie zullen bepalend zijn bij de verkiezingen, verwacht Pogátsa. „Sinds het einde van het communisme stemmen Hongaren altijd naar gelang hun economische situatie: gaat het beter, dan blijft de regering; zo niet, dan wordt ze weggestemd.”

In haar kiesdistrict verwacht Tunde Pokol geen overwinning voor oppositiepartij Tisza. „Volgens ChatGPT kunnen we hier niet winnen”, zegt ze. Toch merkt ze dat er iets is veranderd. „Mensen op straat willen alles weten over Tisza. Er waait een nieuwe wind door het land.”

INTERVIEW
—
Jackson Katz
—
ONDERZOEKER
EN ACTIVIST

'Misogyn gedrag stopt pas als mannen elkaar erop aanspreken'

Geweld tegen vrouwen is een mannenprobleem. Het wordt in stand gehouden door miljoenen mannen die het laten gebeuren, zegt de Amerikaanse onderzoeker en activist Jackson Katz. „Veel mannen denken maar twee keuzes te hebben: niets doen of ingrijpen.”

Door **Christel Don** Fotografie **Fenna Jensma**

A

Als een van de eerste mannelijke studenten volgde Jackson Katz (65) begin jaren tachtig een minor vrouwenstudies. In dezelfde periode maakte hij een reportage over een protest tegen slechte verlichting op de universiteitscampus, na een verkrachting. Op het plein demonstreerden alleen vrouwen. Voor het eerst realiseerde Katz zich hoe vanzelfsprekend vrij en veilig hij leefde in vergelijking met zijn vrouwelijke medestudenten. Het vormde het begin van zijn werk.

Nu geldt Katz wereldwijd als een invloedrijk denker over mannelijkheid, macht en geweld. Begin jaren negentig initieerde hij een van de eerste grootschalige preventieprogramma's in de topsport en het Amerikaanse leger, die draaien om het voorkomen van 'mannengeweld' tegen vrouwen. Zijn aanpak richt zich niet op mannelijke daders, maar op de mannen om het geweld heen. Of, in zijn woorden: „De grote middengroep die seksistisch en misogyn gedrag afkeurt, maar toch zwijgt.”

Just die groep leert hij om zich uit te spreken als ze dergelijk gedrag zien. Zijn *Mentors in Violence*-programma wordt in allerlei varianten inmiddels gebruikt op scholen, universiteiten en organisaties in de VS, Australië en Europa. Zijn boek *Every Man* verscheen recent in het VK en de VS, later dit jaar komt het ook in het Nederlands uit. „Een praktische toolkit voor mannen om seksistisch gedrag aan te pakken”, schreef de Britse krant *The Guardian* erover.

De timing kon nauwelijks beter. Van de Gisele Pelicot-zaak tot de Jeffrey Epstein-onthullingen en van femicide tot de opkomst van de manosphere - telkens rijst de vraag: wat kunnen mannen doen? Het antwoord begint met morele vragen, zegt Katz bij een kort bezoek aan Nederland. Namelijk: zie jij jezelf als iemand die zijn mond open doet bij onrecht? En doe je dat ook echt?

U vindt dat we niet moeten spreken van 'geweld tegen vrouwen' maar van 'mannengeweld tegen vrouwen'. Waarom?

„Geweld tegen vrouwen' klinkt alsof het vrouwen overkomt. Door te spreken over *mannengeweld* tegen vrouwen, laten we zien wie het merendeel

van dat geweld pleegt. Macht werkt via taal en zolang we daders onzichtbaar maken in onze taal blijft de verantwoordelijkheid liggen bij slachtoffers. Kijk hoe dat uitpakt: decennia van bewustwordingscampagnes en wetgeving, en toch blijven de geweldscijfers schrikbarend hoog. Eerlijk en nauwkeurig taalgebruik is een manier om die status quo te doorbreken.”

Critici zeggen: dat kan ook onnodig polariseren.

„Als eerlijk en wetenschappelijk onderbouwd taalgebruik over dit onderwerp polariserend is, dan is dat het gesprek dat we moeten voeren. Bovendien is die eerlijkheid ook in het belang van mannen zelf. Ook zij worden geraakt door dit geweld: als vader van een dochter die wordt vermoord door haar ex, als zoon die opgroeit in een gewelddadig gezin, als vriend van een vrouw die wordt misbruikt door iemand die hij kent.”

Wat doen mannen anders, dat vrouwen tot nu toe onvoldoende is gelukt?

„Laat ik voorstellen dat vrouwen al decennialang het zware werk doen. Zij bouwen de opvanghuizen, veranderen wetten, kweekten bewustzijn en gaven slachtoffers een stem. De vrouwenbeweging heeft de samenleving ingrijpend veranderd. En toch is het probleem niet opgelost.

„Dat komt doordat de groep die het probleem veroorzaakt, nooit collectief de verantwoordelijkheid heeft genomen om het op te lossen. Mannen kunnen iets doen wat voor vrouwen ingewikkelder is: ze kunnen andere mannen op hun gedrag aanspreken. Niet als buitenstaander, maar van binnen uit: als vriend, collega, vader, teamenoot, leraar. Mannen luisteren anders naar andere mannen. Juist die dynamiek kunnen we gebruiken om misogyn gedrag aan te pakken.”

Over welk type misogyn gedrag hebben we het?

„In mijn boek gebruik ik een piramide. In de top staan de uitwassen: van huiselijk geweld tot verkrachting en femicide. In de laag daaronder staan gedragingen als het doorsturen van naaktfoto's of controlerend en dwingend ge-

drag in een relatie. De brede onderlaag bestaat uit gedrag dat, vooral door mannen zelf, vaak als onschuldig wordt gezien: seksistische grapjes, klederkamerpraat, vrouwen naropen op straat.”

Uw aanpak richt zich juist op het gedrag uit die onderlaag.

„Wat daar gebeurt is de voedingsbodem voor het gedrag in de top. In de onderlaag wordt bepaald wat acceptabel is en wat niet. Niet iedere man die een seksistische grap maakt zal later een vrouw mishandelen. Maar dat soort gedrag draagt wel bij aan een cultuur waarin vrouwen worden gedevalueerd en geobjectiveerd, waardoor ernstigere vormen van geweld de ruimte krijgen.

„Mannen die ernstig geweld plegen, handelen zelden in een vacuüm. Ze putten uit de overtuigingen die ze hebben meegekregen: ideeën over mannelijk- en vrouwelijkheid, over macht en controle. Die ontstaan in hun sociale omgeving. Als mannen onderling die context niet bevragen, blijven we symptomen bestrijden.”

Waarom vinden veel mannen het moeilijk om iets te zeggen van een seksistische grap?

„Mannen maken op zo'n moment een kosten-batenanalyse. Zich uitspreken kan een prijs hebben: ze riskeren hun positie in de groep, de sfeer aan tafel, een vriendschap, hun baan.

„Daarnaast denken mannen vaak dat ze de enigen zijn die zich ongemakkelijk voelen, zo blijkt uit onderzoek naar sociale normen. Ze denken dat de rest het prima vindt, dus passen ze zich aan, terwijl die anderen precies dezelfde inschatting maken. Zo ontstaat een situatie waarin iedereen zwijgt, terwijl velen het eigenlijk niet eens zijn met wat er gebeurt. Daarom kan één man die zich uitspreekt zo'n groot effect hebben: hij doorbreekt die misvatting.

„In trainingen hoor ik dat vaak terug. Zodra iemand iets zegt, reageren anderen opgelucht. Ze dachten het al, maar niemand wilde de eerste zijn.”

Met uw Mentors in Violence-programma probeert u van mensen betere omstanders te maken. Waar begint dat mee?

„Met het besef dat je, ook als niet-gewelddadige man, verantwoordelijkheid draagt. Dat is er meestal niet meteen. Mannen komen binnen met hun armen over elkaar en zeggen geen training nodig te hebben, omdat ze geen geweld of misbruik plegen. Dan vraag ik: wat doe je om andere mannen duidelijk te maken dat je misogyn gedrag, in welke vorm ook, niet accepteert? Meestal blijft het dan stil.”

Wat leert u mannen vervolgens?

„Een ethisch besluitvormingsproces. Dat gaat niet zozeer om wat ze in zo'n situatie letterlijk zeggen, maar om hoe ze een afweging maken tussen het eigen ongemak, loyaliteit aan zichzelf en de groep, en verantwoordelijkheid jegens degene die wordt geschaad. Ik leg mannen vier vragen voor die hen helpen een afweging te maken over wat ze van de situatie vinden, en welke verantwoordelijkheid ze daarin hebben (zie kader). Zie je jezelf als een man die zijn mond opentrek in grensoverschrijdende situaties, dan helpt de training om je zelfbeeld in lijn te brengen met je gedrag.”

Wat kunnen mannen doen, als ze getuige zijn van misogyn gedrag?

„Veel mannen denken dat ze twee keuzes hebben: ingrijpen of niets doen. En omdat ingrijpen eng en ongemakkelijk voelt, kiezen de meesten voor niets doen. Tijdens de training ontdekken ze echter een heel scala aan mogelijkheden. Je kunt op het moment zelf iets zeggen of later onder vier ogen een gesprek aangaan. Vraag anderen die hetzelfde zagen wat zij ervan vinden. Stel je werkgever of onderwijsinstelling voor om een training te organiseren. Het belangrijkste is dat je iets doet voor, tijdens of na het incident. Het mooie is: zodra mannen beseffen dat er zoveel opties zijn, wordt de drempel om in actie te komen aanzienlijk lager.”

'Ik mag toch wel een grapje maken', is de reactie vaak. Wat zegt u daarop?

„Ik begrijp zo'n reactie. Veel mannen zien eigen gedragingen terug in die basislaag van de piramide; ze hebben meegelachen, meezongen en gezweegen. Het is ongemakkelijk te beseffen dat je deel uitmaakt van een cultuur

„ Dit is een systemisch probleem, geen kwestie van een handvol verkeerde mannen

CV

Dr. Jackson Katz (65) is oprichter van het Mentors in Violence Prevention-programma (MVP) en internationaal bekend om zijn werk op het gebied van mannengeweld tegen vrouwen. MVP traint mannen om in hun omgeving anderen aan te spreken op grensoverschrijdend gedrag. Het programma wordt inmiddels toegepast in onder meer het Amerikaanse leger en op scholen wereldwijd. Zijn TEDx-lezing *Violence Against Women, It's a Men's Issue* is meer dan 5,7 miljoen keer bekeken. Zijn *Every Man* (2025) is zijn nieuwste boek, dat dit najaar ook in Nederlandse vertaling verschijnt. In november is Katz is hoofdspreker op het Jaarcongres Huiselijk Geweld.

die je nu bekritiseert. Maar dit gaat er niet om of je nog wel grappen mag maken, ik zeg alleen: denk na over wat je normaliseert, met je grap of gedrag. De opeenstapeling van misogyn gedrag vormt een cultuur, en in die cultuur bepaal jij mede wat acceptabel is.”

U ziet dit als een leiderschapskwestie. Waarom?

„Het is makkelijk om *one of the guys* te zijn. Maar iemand vertellen dat je zijn gedrag niet accepteert, vraagt om zelfvertrouwen, lef en sociale vaardigheden. Oftewel: de eigenschappen van een sterke leider. Je hoeft niet daadwerkelijk manager of coach te zijn. Als jij in een groep de eerste bent die zijn mond opendoet, word je de onofficiële woordvoerder van de waarden van die groep. En als jij zwijgt terwijl je het er niet mee eens bent, keur je het gedrag feitelijk goed, ook al voel je dat zelf niet zo. Bovendien: als iemand een leidinggevende positie bekleedt, mag er van hem verwacht worden dat hij zich uitspreekt en het voortouw neemt in deze kwesties, en niet pas nadat er iets is gebeurd.”

Andrew Tate heeft miljoenen volgers, net als Jordan Peterson, en ook Trump is bijzonder populair onder jonge mannen. Hoe hoopvol bent u over de toekomst?

„De backlash is reëel: Tate-achtige *manfluencers* hebben miljoenen volgers, en een kwart van de jonge Britse mannen zegt het eens te zijn met hun ideeën over vrouwen. Tegelijkertijd zie ik ook dat het aantal gesprekken over dit onderwerp de afgelopen tien jaar exponentieel is toegenomen. Door de Pelicot-zaak, de MeToo-beweging, door documentaires als *Inside the Manosphere* van Louis Theroux of de Netflix-serie *Adolescence*: steeds meer mensen begrijpen dat dit een systemisch probleem is, geen kwestie van een handvol verkeerde mannen. Daarbij zie ik dat mijn trainingen mannen veranderen. Dit werk duurt veel langer dan één mensenleven, maar ik haal kracht uit de mensen die ondanks alles veerkrachtig blijven - en uit de wetenschap dat normen veranderen als mensen hun mond open doen.”

ESSAY YE

Mijn held koos voor 'Heil Hitler'. Hoe nu verder?

Kanye West, de man die al zijn hele loopbaan van masker wisselt, mag niet optreden in Londen, maar zijn fans laten zich weinig gelegen liggen aan zijn flirts met het nazisme. *Jonasz Dekkers* heeft het er moeilijk mee en vraagt zich af of we nog in staat zijn een grens te stellen.

Now that - that don't kill me / can only make me stronger", rapt Kanye West met een blikerige stem op 'Stronger', de grootste hit van zijn album *Graduation* uit 2007. In de bijbehorende futuristische videoclip draagt hij een typische jaren nul-outfit: een mouwloze spijkerjas over een grijze hoodie met korte mouwen boven een skinny jeans. Op zijn hoofd rust een inmiddels legendarische, witte bril: 'shutter shades', van de Franse mode-ontwerper Alain Mikli. Een zonnebril met horizontale balkjes in plaats van glazen. Ik had ook zo'n bril, van goedkoop plastic, net als (voor mijn gevoel) iedereen in die tijd. Skinny jeans heb ik altijd moeilijk gevonden, maar Kanye West was wel mijn poolster. En die volg je. In zekere zin doe ik dat nog steeds, maar inmiddels met grote tegenzin.

Want ja, Kanye West stuurde met *Graduation* het hele hiphopgenre een andere, meer emotionele en introspectieve kant op en ja, met zijn kledingmerk Yeezy veranderde hij de modewereld. Maar sinds hij in 2009 het podium opstormde bij de MTV Video Music Awards om Taylor Swifts dankwoord te onderbreken ten gunste van een zichtbaar geschrokken Beyoncé, heeft hij zo'n beetje elke andere denkbare grens overschreden, inclusief groteske flirts met het nazisme. Wat doe je dan, als bewonderaar van zijn kunst? Ga je dan wel of niet naar zijn eerste show in Nederland sinds 2014, in juni aanstaande in het Gelredome in Arnhem? Is zijn genialiteit inderdaad genoeg om het geweten te susen? Blijkbaar wel: er stonden honderduizenden fans voor in de digitale wachtrij. Zitplaatsen vanaf 259 euro, binnen anderhalf uur was het uitverkocht, al snel werd er een tweede show aangekondigd.

Anderen zijn minder enthousiast. Groot-Brittannië weigerde Ye een visum voor een optreden in Londen. Woensdag riepen Kamerleden de Nederlandse regering op om ook te proberen

hem buiten de deur te houden. Kanye West (48) is uitgesproken supporter van Donald Trump en bezocht het Witte Huis al in 2018 met een eigen versie van de rode MAGA-pet. In 2020 deed hij een gooi naar het presidentschap van de Verenigde Staten en nadat hij scheidde van Kim Kardashian en zijn naam in 2021 officieel veranderde in Ye, volgden de bizarre incidenten zich kort na elkaar op. Hij droeg een zwarte Ku Klux Klan-outfit, zei dat slavernij een keuze is en hield antisemitische tirades waarin hij dreigde „death con 3 on Jewish people” te gaan. Hij droeg een White Lives Matter-shirt, bracht een nummer uit onder de titel 'Heil Hitler', verkocht T-shirts met hakenkruizen en postte in 2022 een samengesmolten swastika en davidsster op Twitter. De

gevolgen waren groot. Zijn sociale media-accounts werden geblokkeerd, Adidas verbrak zijn miljardencontract met zijn kledingmerk Yeezy en ook Balenciaga, Gap en Ye's eigen talent agency lieten hem vallen.

Dandy

Inmiddels probeert Ye de gunst van het grote publiek terug te winnen. In januari plaatste hij een paginagrote excuusadvertentie in *The Wall Street Journal*, waarin hij zijn uitbarstingen aan zijn bipolaire stoornis weet. Die werd volgens hem veroorzaakt door hersenschade na een auto-ongeluk in 2002. Kort na zijn excuses kondigde hij Europese stadiontour aan en zijn nieuwe album *Bully*.

Incidenten gaan voorbij, maar gebeurtenissen veroorzaken een breuk in de normale gang van zaken. Een 'echte' gebeurtenis verdeelt de tijd in een vóór en een na. Voor Badiou was de gebeurtenis van de Franse Revolutie niet de bestorming van de Bastille, maar het nieuwe wereld- en mensbeeld dat daarna ontstond: een andere opvatting van wat het betekent om mens te zijn, in vrijheid en gelijkheid.

Een incident wordt kortom maar heel zelden een gebeurtenis. In het hoofd van Ye is er echter geen twijfel over mogelijk: er is een 'voor' en een 'na' Kanye West. Hij is de grote gebeurtenis van de eenentwintigste eeuw. Die eigendunk is irritant, maar maakt wel dat wij graag naar hem kijken. Ye vertolkt een rol die iets weg heeft van de moderne dandy. Niet de negentiende-eeuwse karikatuur met wandelstok en vestzakhorloge, maar wel het nieuwe type mens dat schrijvers als Charles Baudelaire en Oscar Wilde in hun tijd de publieke ruimte zagen betreden: een figuur die zichzelf tot spektakel maakt, die de aandacht op zich vestigt met zijn stijl, pose en provocatie. Een figuur die zich voortdurend opnieuw uitvindt, die de aandacht zoekt door de grenzen van het toelaatbare op te zoeken. Het dandyisme, schreef Baudelaire, is een vorm van zelfcultus, van zelfverheerlijking.

Volgens Oscar Wilde leeft de dandy van het theater, van zijn verschillende maskers en van de blik van het publiek. Uit zijn essay *The Critic as Artist* uit 1891: „Man is least himself when he talks in his own person. Give him a mask, and he will tell you the truth.” Ook het leven van Ye is één grote performance, inclusief bijbehorende maskers en (kleding)stijlen: van de zelfverzekerde, kleurrijke Kanye West van *Graduation* met zijn shutter shades, via de melancholische 808's & *Heartbreak*-periode na de dood van zijn moeder en de goddelijke waan op *Yeezus* en *The Life of Pablo*, naar het losgebarsten, meer duistere personage Ye. Steeds weer een nieuw masker voor een nieuwe act, iedere voorstelling een eigen stijl. Dat maakt hem ongrijpbaar en, eerlijk is eerlijk, telkens weer boeiend.

In de fascinerende documentaire *In Whose Name* van regisseur Nico Ballesteros uit 2025 is te zien hoe Ye zijn MAGA-sympathieën voor zichzelf rationaliseert. Tijdens Trumps eerste termijn zit Ye in een klein kantoor in de filmstudio van *Saturday Night Live*. De MAGA-pet, vertelt hij, is een manier om zich te verzetten tegen de druk van buitenaf, tegen het hokjesdenken van het publiek, tegen het idee dat hij als zwarte artiest automatisch een bepaalde politieke positie in zou moeten nemen. Hij gebaart druk met zijn handen dat er niks door de pet heen kan komen. „Alles wat iemand wil zeggen, zwart, wit, het moet zo zijn: wegwezen!” De pet is het masker.

Tragische figuur

Hier openbaart zich een cruciaal verschil tussen Ye en een echte dandy. Volgens Baudelaire is de dandy een figuur die weet dat hij een rol speelt. Er is afstand tussen de mens en de rol: ironie. Ye neemt zichzelf daarentegen bloedserieus. Hij is explosief en spectaculair, bij vlagen hysterisch. Er zit bij hem geen enkele afstand tussen de rol die hij speelt en de mens die hij is. Hij valt samen met het masker van de dag. Zelfs de meest verwoestende ideologie van de wereld verworven in dit spel tot een imago-dingetje, een marketinginstrument. Het ligt voor de hand dit te verbinden met zijn bipolaire stoornis, maar het maakt van Ye vooral een tragische figuur.

Met zijn nazistische antisemitisme leek het alsof de performance hem uiteindelijk te veel was geworden, vandaar de publieke verontschuldiging begin dit jaar. Het is de vraag of die nodig was. Ye blijkt zijn publiek helemaal niet kwijt te zijn, waarschijnlijk tot zijn eigen verbazing. Dat publiek is gedurende de jaren namelijk net zo goed veranderd. Nieuws en entertainment buitelen inmiddels in zo'n tempo over elkaar heen dat ieder moment direct oplost in alweer het volgende bericht, de volgende analyse, de volgende video, al dan niet AI-gegenereerd.

Elke ontwikkeling, hoe klein of groot ook, verschijnt als een *bullet point* in een eindeloze tijdlijn, een eindeloze stroom van informatie. Ieder nieuwsfeit even uitruk als de rest, ieder incident even relevant als alle andere. De vraag is dan of we überhaupt nog de capaciteiten heb-

ben om een incident tot gebeurtenis te promoveren?

In de documentaire van Ballesteros ontmoet Ye de Zwitserse architect Jacques Herzog. Tijdens een chaotische brainstorm over futuristische woningen, waarin Ye zichzelf tot Picasso uitroept en begint te raaskallen over wapens, onderbreekt Herzog hem: „Alles is mogelijk in een tijdloze wereld. Elke vorm is hedendaags in een tijdloze wereld.” Dat lijkt Ye niet te bevalen. Logisch, want in een wereld waarin alles tegelijk gebeurt en alles dezelfde vorm heeft, is alles even relevant en niets relevant genoeg. De tijd verstrijkt natuurlijk wel, heel snel zelfs, maar er landt niks. In zo'n grenzeloze wereld, de onze, wordt het extreme steeds normaler. In een publieke sfeer waarin niets te gek is, is ook niets gek genoeg.

In zo'n wereld verlangt het publiek geen ironie meer, maar bloedserieus spektakel. Telkens een stukje extremer, anders merken we het niet op. Het gaat dus niet om Ye, het gaat om ons: Ye mag flirten met het nazisme omdat dat de meeste *shock value* heeft, maar komt daar alleen sterker uit omdat we leven in een wereld waarin alles van waarde verdringt en niets meer gedeedeerd een halt toegeroepen kan worden. In zo'n wereld raakt de geschiedenis zijn gewicht en zijn betekenis kwijt.

De vraag is wanneer het genoeg is. Niet alleen Ye's nazisme, maar breder: wat halen we als consument van muziek, van cultuur, van nieuws en van entertainment nog uit al die vloedgolven van *shit*? Hoe zorgen we ervoor dat al die schokkende incidenten hun zeggingskracht terugkrijgen? Dat er nog iets blijft hangen?

Misschien was Ye's verontschuldiging in *WSJ* zo gek nog niet. Hoe hypocriet ook en duidelijk bedoeld om zijn album en concerten te verkopen, zelfs zo'n slap en strategisch excuus laat zien dat de moraal nog bestaat. Er kan nog steeds een streep in het zand worden gezet. Voor ons zal het hard werken zijn om die streep zichtbaar te houden. Maar toch, zolang de hypocrisie de wereld nog niet uit is, gloort er hoop. Het festival *Wireless*, dat deze zomer in Londen gehouden zou worden, boekte Ye voor drie headline shows op rij. Volgens Melvin Benn, directeur van het festival, wij, in onze „ever-increasing divisive world” de deugd van vergiffenis verloren. Helaas voor Benn weigert het Britse Ministerie van Binnenlandse zaken nu om Ye een visum te geven. Daarop is het gehele festival geannuleerd. Vooralsnog gaan de concerten in Arnhem wel door. Het extra concert op, 8 juni, nota bene zijn verjaardag, is gelukkig nog niet uitverkocht.

Steeds een nieuw masker. Dat maakt hem ongrijpbaar en, eerlijk is eerlijk, telkens weer boeiend

ERVAAR HET GELUKSVOGELGEVOEL

Logeer in beschermde natuur van Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en LandschappenNL, op plekken waar je normaal niet zomaar komt. Deze zomer stap je zo naar buiten en beleef je het seizoen van dichtbij. Waar kleine momenten groots voelen en buiten vanzelf dichtbij komt. En terwijl je hier bent, draag je bij aan het behoud van deze bijzondere plek. Hier ervaar je het Geluksvogelgevoel.

Scan de QR-code en vind jouw Buitenlevenwoning voor deze zomer. [buitenlevenvakanties.nl](https://www.buitenlevenvakanties.nl)

Buitenleven
Bijzondere vakanties in beschermde natuur
Staatsbosbeheer

Bruce Springsteen dinsdagavond tijdens een van de concerten van zijn Land of Hope and Dreams-tournee in Los Angeles. CHRIS PIZZELLO/INVISION/AP

REPORTAGE **TOURNEE BRUCE SPRINGSTEEN**

The Boss schopt tijdens zijn tournee tegen Trumps zere been

Tijdens zijn concertreeks in de Verenigde Staten levert Bruce Springsteen felle kritiek op de Amerikaanse president

Merijn de Waal

LOS ANGELES

Zijn concert is halverwege als Bruce Springsteen er even bij gaat zitten. In de afgelopen anderhalf uur heeft hij het bomvolle Kia Forum in Los Angeles al een paar keer duidelijk gemaakt waarom hij weer is gaan toeren. „Onze democratie en grondwet beleven gevaarlijke tijden”, aldus de superster, nu de VS „in de handen zijn van een corrupt regime van landverraders”.

Hij heeft de zaal „ICE out now!” laten scanderen tijdens zijn eerder dit jaar uitgebrachte nummer ‘Streets of Minneapolis’. Daarin bekritiseert hij hoe de vreemdelingenpolitie en andere federale troepen afgelopen januari „bebloede voetstappen” achterlieten in de „besneeuwde straten” van die stad, toen ze de betogers Renee Good en Alex Pretti doodschoten. „Het privéleger van Koning Trump.”

Springsteen trapt zijn concert af met een cover van Edwin Starrs anti-oorlogsliedje ‘War’ uit 1970. Steven van Zandt speelt op een gitaar in de blauw-gele kleuren van de Oekraïense vlag. En hoewel die

dinsdagavond net duidelijk is geworden dat een broos bestand is bereikt in de Golfregio, benadrukt Springsteen met zijn ‘No Surrender’ (1984) dat „buiten nog steeds een oorlog woedt”. Ook de zinsorde dat „een criminele clown de troon gestolen heeft”, uit ‘House of A Thousand Guitars’ (2020), klinkt na Trumps terugkeer weer actueel.

Na vijftien nummers is het tijd voor „een gebed voor ons land”, aldus Springsteen, als hij op de rand van het podium neerstrijkt. „De waarden waar ons land al 250 jaar op gebaseerd is, worden als nooit tevoren uitgedaagd. Immigranten worden gedepoteerd, soms naar buitenlandse goelags. Justitie is niet meer onafhankelijk, het Witte Huis corrupt. [...] We breken de NAVO en de wereldorde af, verraden burenen en bondgenoten als Canada en Nederland die altijd aan onze zijde stonden. [...] We zijn niet langer *the land of the free and home of the brave*, maar worden wereldwijd gezien als schurkenstaat.”

Land van hoop en dromen
Springsteen kondigde zijn Noord-Amerikaanse tournee half februari aan onder de noemer *Land of Hope and Dreams*. Want al mogen veel Amerikanen verbijsterd zijn over

de autoritaire koers die Trump-II is ingeslagen, volgens de zanger moeten ze niet wanhopig. „Deze Amerikaanse tragedie kan gestopt worden, door het Amerikaanse volk.”

Zijn reeks van twintig concerten trapte hij op 31 maart af in Minneapolis, drie dagen nadat hij daar al optrad tijdens een massale No Kings-betoging. Het kwam hem meteen op kritiek te staan van de president. Die beschreef zijn generatiegenoot in een bericht op Truth

„We hebben het als publiek nodig te ervaren dat we niet alleen staan

Joel Mark concertbezoeker

Social als een „een uitgedroogde pruim”, die verminkt zou zijn „door een erg slechte plastisch chirurg”. Donald Trump riep zijn MAGA-achterban op tot een boycot.

De derde stop op zijn tournee is vanavond Los Angeles – waar hij twee concerten geeft. Op de eerste concertavond oogt *The Boss* (1949) een stuk fitter dan Trump (1946) die hij uitdaagt. Hij beweegt in ieder geval een stuk soepeler over de

verschillende podiumniveaus dan dat de president doorgaans de trap van *Air Force One* neemt.

Veel concertgangers hebben verwassen Springsteen-shirts aan, maar sommige dragen politieke uitingen. Zoals Joaquín Vázquez, die een T-shirt draagt met de tekst *Resist* boven een gebalde vuist. In de lobby vertelt hij dat hij Springsteen al jaren volgt, maar hem nu pas voor het eerst live is gaan zien, met zijn vrouw en twee zonen. „Ik interesseerde me nooit zo voor politiek, maar sinds Trump tien jaar geleden op het politieke toneel verscheen wel.” Als hispanic voelt hij zich persoonlijk bedreigd door de razzia’s en het etnisch profileren van ICE.

Lange weg naar huis

Springsteen maakt al decennia politiek geëngageerde muziek, sprak regelmatig steun uit aan Democratische presidentskandidaten en treedt vanavond op met Tom Morrello, de links-activistische gitarist van Rage Against the Machine. Toch denkt Vázquez dat hij ook nog wel wat oudere fans in MAGA-land kan hebben. „Hij is de meest patriotische artiest die we hebben en hij gaat al zolang mee.”

Kan hij ook nog Trump-aanhangers bereiken? „Trump maakt genoeg fouten om mensen zelf de

ogen te openen, maar Springsteen kan wel helpen om een paar fans te bekeren.”

Volgens Joel Mark, die een zwarte capuchontrui met *Democracy* draagt, is dat niet het doel van deze tour. „We hebben het als publiek nodig te ervaren dat we niet alleen staan, dat wij met meer zijn. Dat hoop nog niet verloren is. Er zijn hier twaalfduizend mensen, als die allemaal voor het Witte Huis zouden betogen, zou dat indruk maken. Dat voelt goed.”

In 2007, toen de VS onder een andere Republikeinse president ook al een autoritaire periode kenden, bracht Springsteen ‘Long Walk Home’ uit. Hierin bezong hij de afbraak van de rechtsstaat onder de regering-Bush in het kader van de ‘War on Terror’. Die weg terug naar huis is onder Trump nog veel langer geworden.

Dit nummer heeft Springsteen halverwege het concert al gezongen. Als hij na krap drie uur afsluit, citeert hij liever de laatste woorden die Renee Good uitsprak tegen de agent die haar doodschoot („I am not mad at you”). En roept hij op om te blijven protesteren. Dan speelt hij met zijn E Street Band nog een aller-, allerlaatste toegift, een Bob Dylan-cover: ‘Chimes of Freedom’.

NECROLOGIE **AFRIKA BAMBAATAA (1957-2026) HIPHOPARTIEST**

Erfenis van Amerikaanse hiphoppionier is rijk en ‘complex’

Afrika Bambaataa, pionier van hiphop, maakte het genre elektronischer en abstracter. Zijn culturele erfenis wordt overschaduwd door aantijgingen van seksueel misbruik.

Leendert van der Valk

AMSTERDAM

Als een van de architecten van het genre in de jaren zeventig en tachtig presenteerde Afrika Bambaataa hiphop als alternatief voor bendegeweld. Hij vermengde elektronische muziek met funk en zette eendracht en plezier voorop. De muzikale en culturele erfenis van de donderdag op 68-jarige leeftijd aan de gevolgen van prostaatkanker overleden ‘Godfather of hiphop’ staat in schril contrast met de aantijgingen die zijn laatste jaren tekenden. Hij werd beschuldigd van seksueel misbruik van meerdere kinderen.

Afrika Bambaataa werd geboren als Lance Taylor en groeide op in de New Yorkse wijk de Bronx. Samen met DJ Kool Herc en Grandmaster Flash wordt hij gezien als een van de drie pioniers die de dj-cultuur en hiphop vormgaven bij school- en straatfeesten. Afrika Bambaataa’s platencollectie was groot en breed, op zijn *block parties* werden niet alleen funk en soul tot hiphop gemixt, hij draaide ook salsa en vroege elektronische muziek. Daarmee zou hij in de jaren tachtig een brug slaan tussen de straat en de studio en tussen Amerika en Europa.

De Bronx werd in de jaren zeventig geteisterd door bendegeweld. Afrika Bambaataa zat bij de *Black Spades-gang*, maar transformeerde die naar de *Universal Zulu Nation*, een hiphopcollectief, of eigenlijk een beweging die nog altijd bestaat en sterk gericht is op gemeenschapszin en kennisoverdracht. Daarin presenteerde hij dj’en, rap, graffiti en breakdance als alternatief voor het uitvechten van bendeoorlogen. „Hij besefte dat het tijd was om te stoppen met vechten en te beginnen met feesten”, zegt kunstenaar en hiphopkenner Michael Holman in *The New York Times* bij zijn overlijden.

Publiek buiten de hiphopscene

De soundtrack van zijn straatfeesten was futuristisch, abstracter en elektronischer dan de muziek van zijn tijdgenoten. Zijn grootste hit kwam in 1982, op het platenlabel Tommy Boy. De zware beat van het baanbrekende nummer ‘Planet Rock’ is samengesteld uit samples van onder meer de nummers ‘Trans-Europe Express’ en ‘Numbers’ van de Duitse elektronische muziekpioniers Kraftwerk.

‘Planet Rock’ en opvolger ‘Looking for the Perfect Beat’ wijzen vooruit naar verschillende subgenres die later zouden opbloeien in hiphop, zoals Miami bass en de elektronische funk die vooral aan de West Coast te horen was. Maar zijn benadering zou ook invloed hebben op de ontwikkeling van house, techno en electro in Amerika. Anders

Afrika Bambaataa tijdens het Drum Rhythm Festival in Amsterdam in 1997. FOTO PAUL BERGEN / REDFERNS / GETTY IMAGES

Op zijn *block parties* draaide hij ook salsa en vroege elektronische muziek

dan zijn mede-pioniers bereikte de dj en rapper dan ook een publiek buiten de hiphopscene. Bovendien legde hij een link naar Europa, waar het genre ook voorzichtig op de radar verscheen. In Nederland scoorde hij zijn grootste hit in 1988 samen met de Britse reggae-groep UB40, met het nummer ‘Reckless’.

Afrika Bambaataa speelde graag afrofuturisme, de muzikale en culturele stroming die een zwarte toekomst verbeeldt. Zijn *Universal Zulu Nation* was toonaangevend in de Afrocentrische stroming in hiphop, waar sociaalbewuste groepen als Jungle Brothers, A Tribe Called Quest en Public Enemy aan gelieerd zijn.

Kindermisbruik

In 2016 werd Afrika Bambaataa voor het eerst beschuldigd van meervoudig seksueel kindermisbruik. Bambaataa ontkende, maar de *Universal Zulu Nation* distantiëerde zich van hem en hij moest zijn functie als voorzitter neerleggen. De zaak werd geschikt, maar muziekblad *Rolling Stone* schrijft dat tot vorig jaar nog meerdere mannen soortgelijke aanklachten tegen Afrika Bambaataa indienden. Hij zou zijn positie als leider van *Universal Zulu Nation* hebben gebruikt om destijds met jongens in contact te komen.

De Hiphop Alliance, een hiphopvakbond opgericht door onder meer Kurtis Blow, KRS-One en Chuck D roemt op sociale media Afrika Bambaataa’s bijdrage aan de vroege hiphop, met een nadruk op ‘vrede, eenheid, liefde en plezier’, maar noemt zijn erfenis ook ‘complex’. „Het is onderwerp van serieuze gesprekken in onze gemeenschap”.

Advertentie

BijzondereZaken.nl

Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Zaken & Transacties

CURSUS DAYTRADEN Betaal achteraf van uw winst!

GROEPS-CURSUS 675-
2e persoon half geld extra

Wat krijgt u voor uw geld?

✓ Gratis Handelsrobot

✓ Cursus in Hotel vd Valk

✓ Vers belegde broodjes

✓ Warm lopend buffet

✓ 8 weken live meekijken

✓ Opfrisdag naar keuze

✓ Boek met stappenplan

Maak alle fouten op een demo-account voordat u met echt geld begint

Cursusdata Hotel vd Valk Breukelen: vrijdag 10 of vrijdag 24 april

Aanmelden: 010 519 21 15 of robwessels.nl

Originele reacties cursisten

■ Puur bewijs Iedereen kan lesgeven hoe je moet daytraden. Maar... ik vind dat Rob de enige handelaar is die boter bij de vis doet en het bewijst.

■ Gevaarlijke Trump Ik heb ervaren dat ook in een gevaarlijke ‘Trump’-markt het toch mogelijk is winstjes te maken in een kort tijdbestek.

■ Werkend systeem Jullie systeem werkt en bewijst zich keer op keer. De strategie kent periodes waarin we soms 50% maakten. Als je maar geduld hebt, word je uiteindelijk beloond.

WWW.ROBWESSELS.NL 010 519 21 15

Let op! U kunt snel winst boeken maar net zo snel verlies lijden

Advertentie? Zakinline Media - info@zakinline.nl - Telefoon 010 - 436 91 24

COLUMN
MARIJN DE VRIES

Seksetest

Met lede ogen aanschouw ik de beslissing van het IOC om transgender en interseks personen te weren van de Olympische Spelen. Er iets over schrijven is als je hoofd steken in een wespennest. Alles wat je zegt wordt gebruikt voor een agenda, je bent voor of je bent tegen - zelfs als je niet voor of tegen bent. Toch wil ik erover schrijven.

Lang vond ik het misschien niet zo'n slecht idee, de beslissing van het IOC, omdat we niet voor niets ooit besloten hebben de sport op te delen in twee categorieën: mannen en vrouwen. Als we maar één categorie zouden hanteren, speelden vrouwen geen enkele rol in de topsport, omdat mannen nu eenmaal sterker zijn.

Daarnaast hebben vrouwen eindeloos moeten strijden om een plek te krijgen. Decennialang was sport niets voor vrouwen - werd gezegd door mannen. Onze lijven zouden dat niet kunnen, het zou ons onvruchtbaar maken en het was onzedelijk bovendien.

Hoezo wordt de categorie 'vrouw' niet beschermd nu we er eindelijk mogen zijn, dacht ik jarenlang automatisch. Tegen mensen geboren met mannelijke geslachtskenmerken kunnen vrouwen toch nooit op?

Maar die reflex ben ik al lang voorbij. Deze krant toonde afgelopen week nog eens goed aan dat het verschil tussen man en vrouw diffuus is, en dat interseks of transgender zijn niet doorslaggevend is voor prestaties in de topsport. Er zijn veel meer factoren die een rol spelen.

Waar ik me in de weerstand die ik voelde vooral door hebben laten leiden, is niet door de angst dat mensen met mannelijke geslachtskenmerken de vrouwentopsport wezenlijk zouden veranderen - het gaat om zo weinig personen, en bovendien heb ik met een transgender ploeggenoot met eigen ogen gezien dat het zo niet in elkaar zit. Ik heb me laten leiden door de geschiedenis van verdrukking van de vrouw die óók aan sport wil doen.

Wat me waanzinnig stoort, is dat het weer vrouwen zijn die in de verdrukking komen door deze maatregel. Vrouwen moeten een mening vormen, vóór of tegen andere vrouwen - en mannen blijft dit debat bespaard, want het gaat niet over hen. Mannen gebruiken de vrouw in de sport wél voor hun agenda - dat het IOC Trumps politiek van uitsluiting in de kaart speelt, is de pijnlijkste uitwas daarvan.

Maar dit is geen kwestie van voor of tegen. Dit is een kwestie van mensen, van wie er wel of niet mag zijn. Het is verschrikkelijk dat alle vrouwen die naar de Spelen gaan nu moeten bewijzen dat ze vrouw zijn. Ik wil me niet eens voorstellen hoe het moet voelen zo'n test te doen, waarvan de uitslag zo maar kan zijn dat je „niet helemaal vrouw bent” - wat je tot dan toe niet wist.

Maar misschien nog erger is het narratief dat nu ontstaat. Want reken maar dat dit doorsijpelt naar de breedtesport. Naar hoe er wordt gepraat en gekeken naar interseks of transgender personen die gewoon willen meedoen om zich fit te voelen, beter en sterker in hun lijf.

Mannensport staat nooit ter discussie, en vrouwensport altijd. Decennialang ging het erover of we er mochten zijn; hoe we er mogen zijn is daar nu aan toegevoegd. Ik weiger daaraan mee te doen, aan het tegen elkaar opzetten en onderling uitspelen van vrouwen, en ik hoop vurig dat vrouwen in de topsport juist nu pal gaan en blijven staan voor elkaar.

Marijn de Vries is oud-prof-wielrenner en journalist.

Links: loerend over zijn bril trotseert Knaven de elementen op de gladde kasseien tijdens Parijs-Roubaix in 2001. Rechts: Knaven is kapot na zijn zege. FOTO'S ANP

RECONSTRUCTIE PARIJS-ROUBAIX

'Zoals jij vandaag rijdt, kun je winnen', kreeg Knaven te horen op weg naar zijn zege

Vijfentwintig jaar geleden won wielrenner Servais Knaven vanuit het niets Parijs-Roubaix. Een terugblik op die apriildag vol regen en modder in 2001, door de ogen van de van de verrassende winnaar.

Thijs Niemantsverdriet
AMSTERDAM

Het is even schrikken als Servais Knaven 's ochtends de gordijnen open doet. Het raam van het oude, stoffige hotel in Compiègne is kletsnat, de lucht erachter onheilspellend zwart. Regen. De stress schiet Knaven meteen in het lichaam. Hij was er vanuit gegaan dat het vandaag droog zou zijn.

Een natte Parijs-Roubaix, zo weet iedere wielrenner, is een beproeving. Spekgladde kasseien. Modder. Waterplassen in de onverharde geultjes aan weerszijden van de weg. Eén verkeerde stuurbeweging en je ligt op je snufferd. En dan te bedenken dat dokkeren over vijftig kilometer aan Noord-Franse kasseienstroken bij droog weer al een aanslag is op je polsen, onderrug en schouders. Na afloop doet ieder botje in je hand pijn, soms dagenlang.

Het is zondag 15 april 2001, Servais Knaven is dertig jaar oud. Een ervaren beroepsrenner, maar geen groot winnaar. Hij is een keertje Nederlands kampioen geworden, heeft de Scheldeprijs gewonnen en de Ronde van Denemarken. Specialist in eendagskoersen, meestal in de rol van knecht. Zo ook dit voorjaar. Bij Knavens nieuwe ploeg, het Belgische Domo-Farm Frites, is klassiekerkoning Johan Museeuw de onbetwiste kopman.

De opdracht die Knaven heeft meegekregen van ploegleider Patrick Lefevere: goed van voren zitten, in de gaten houden waar Museeuw rijdt en hem zo nodig te hulp schieten. Johan moet het gaan doen - net als in 1996 en 2000, toen hij Parijs-Roubaix al eens wist te winnen. In het geval dat het anders loopt, mogen zijn ploeggenoten rijden voor eigen kansen. Maar dat is voorlopig alleen de theorie.

Goed van voren zitten. Klinkt eenvoudig, maar nergens is dat zo moeilijk als in Parijs-Roubaix. Als de kasseienstroken eenmaal beginnen, na 100 van de 260 kilometer, verandert de koers in één groot gevecht. Naast elkaar rijden is praktisch onmogelijk op de secteurs, het peloton gaat op een lint. Zit je te ver van achteren, dan kost het bakken met energie om weer naar voren te rijden - als dat überhaupt al lukt.

Bij nat weer kun je over de kasseien eigenlijk maar op één plek rijden: het midden van de strook - de 'kroon', zoals renners zeggen. Daar liggen de stenen nog enigszins recht, hebben ze het minst te lijden gehad onder de trekkers en hooiwagens die er de rest van het jaar overheen denderen. Door de geulen op de kant? Uitsloten. Eén en al blubber, en door de plassen zie je niet of er gaten zitten.

Knaven weet het allemaal, want hij heeft ervaring. Het is zijn zevende Parijs-Roubaix. Bij de eerste keer, in 1995, wist hij meteen: dit is mijn koers. Rijden door de sombere mijnstreek van Noord-Frankrijk voelde voor hem als terugkeren naar de begindagen van het wielrennen, toen potige Flandriens op stalen fietsen over onverharde wegen harkten. Sindsdien kijkt hij ieder jaar uit naar de tweede zondag van april - en weet hij dat hij op die dag altijd wat extra's kan geven.

Zware valpartij

Bij de eerste strook is er meteen een zware valpartij. Zeker tien renners gaan onderuit. Andrei Tchmil, winnaar in 1994, ligt erbij. Rolf Sörensen, een andere kanshebber, ook Knaven niet, hij zit voor de val. Al vanaf de start voelt hij dat hij goede benen heeft. Hij is scherp en geconcentreerd, stuurt met zelfvertrouwen over de kasseien. Op de gasafsteerde tussenstukken kan hij telkens op adem komen. De regen en modder, die hem bij het opstaan nog zoveel stress bezorgden,

deren hem nauwelijks. De wind - driekwart tegen - evenmin.

Eén ding baart Knaven wél zorgen: het Bos van Wallers. Op negentig kilometer van de finish, bij de voormalige kolenmijnen in het plaatsje Arenberg, draait het peloton de meest onbarmhartige strook op van Parijs-Roubaix. Schots en scheef liggen de keien daar, het is er smal, de uitwijkmogelijkheden zijn nihil. Elk jaar komen hier renners lelijk ten val. Als hij het Bos ongeschonden doorkomt, weet Knaven, is de grootste horde genomen.

De groep vooraan is klein, hoogstens vijftien man. Knavens ploeg is goed vertegenwoordigd. Hij zit er. Wilfried Peeters, een trouwe knecht van Museeuw, zit erbij. Museeuw zelf is net weer komen aansluiten, nadat hij een lekke band heeft gehad. Hij is teruggebracht door zijn Estse ploeggenoot Romans Vainsteins. Dat uitgerekend deze renner dit klusje heeft geklaard, illustreert hoezeer Museeuw de nummer één is van Domo-Farm Frites: Vainsteins rijdt in de regenboogtrui, hij is wereldkampioen.

Daar is het Bos van Wallers. Ja hoor, een valpartij. Philippe Gaumont, een Franse renner, ligt er slecht bij. Even later ziet Knaven George Hincapie demarsheren. Reden voor alertheid, want de Amerikaanse ploeggenoot van Lance Armstrong - is een kanshebber voor de eindzege. Hincapie pakt honderd, honderdvijftig meter op de rest. En dan glijdt hij weg en staat praktisch stil. Lekke band.

Terwijl Hincapie van de neutrale materiaalwagen een nieuw voorwiel krijgt, stuurt Wilfried Peeters om hem heen. Met een rotvaart dendert Knavens ploeggenoot over de kasseien naar de kop van de koers. Bij het verlaten van het Bos heeft hij al een halve minuut voorsprong.

Weinig lucht in de bandjes

De ontsnapping van Peeters verandert de wedstrijd in één klap, weet Knaven. Nu hun teamgenoot vooruit is, houden Knaven, Vainsteins en Museeuw zich koest. Wielwet nummer één: achter je ploegmaten rijdt je niet aan. Het kopwerk in de groep wordt gedaan door de rest - vooral Hincapie en Ludovic Dierckx, een bonkige Vlaming die in het peloton bekend staat als niet al te snuger: gewoon rijden, niet nadenken. Dierckx is in het dagelijks leven goed bevriend met Peeters, maar hij rijdt bij een andere ploeg.

Na het Bos voelen de volgende secteurs als een makkie. Ze zitten al vierentwintig uur op de fiets, maar Knaven rijdt nog altijd makkelijk. In zijn bandjes zit weinig lucht. Vijf bar, in de edities ervoor reed hij met zesentwintig. Maar Domo is een echte klassiekerploeg en daar weten ze: in Parijs-Roubaix is een lagere bandenspanning beter. Dan voel je de klappen minder. Hoe harder je over de kasseien rijdt, weet Knaven, hoe makkelijker het gaat. Je vliegt er als het

Lees verder op pagina 28

» **Vervolg van** pagina 27

ware overheen.

Op kop geeft de eenzame vluchter Peeters alles, al veertig kilometer lang. Dit is zijn laatste seizoen als wielrenner, vijftien jaar lang heeft hij in dienst gereden van anderen. Wat zou het mooi zijn voor hem om nu te winnen. In de groep - ze zijn nog met een man of tien - hengsten Hincapie en Dierckxens nog steeds op kop.

Naast Knaven duikt Léon van Bon op, uit de Mercury-ploeg. Ze kennen elkaar goed: als junioren hebben ze samen in de nationale baanselectie gezeten - ze waren kamergenoten. Van Bon heeft niet de beste benen meer, hij staat op het punt om te lossen uit de kopgroep. „Weet je”, zegt Van Bon tegen Knaven, „zoals jij vandaag rijdt, kun je winnen. Je moet straks zorgen dat je de eerste bent die weg is.”

Knaven antwoordt niet, maar de woorden van Van Bon blijven hangen in zijn hoofd. Het kan. Hij voelt zich nog altijd uitstekend. Kiest steeds de juiste lijn over de kasseien, reageert telkens een tiende van een seconde sneller dan normaal. Dat lijkt weinig, maar het scheelt al gauw anderhalve meter. Precies het verschil tussen wel of niet een wegslippende mederener ontwijken. Wel of niet je kont van het zadelplichtend zodat je niet met je volle gewicht door een gat rijdt.

Vier tegen twee

Ai, Knaven heeft een lekke band. Ze zijn op Mérygnies à Avelin, een korte kasseienstrook, een kilometer of veertig voor de finish. Hij merkt het meteen, toch voelt hij geen paniek. Aan het einde van strook stopt hij direct. Hand omhoog voor de neutrale wagen. Nieuw achterwiel erin. In het zog van zijn ploegleiderswagen rijdt hij terug naar de kopgroep. Nog voor ze de volgende strook bereiken, zit hij weer vooraan.

Daar heeft de noeste arbeid van Ludo Dierckxens zich eindelijk uitbetaald. Peeters is in zicht en op de twee-na-laatste kasseienstrook, de Carrefour de l'Arbre, halen ze hem bij. Zeventig kilometer heeft Peeters' vlucht geduurd, nu is het voorbij. De koers ligt weer helemaal open.

Knaven kijkt om zich heen. Van Bon is weg. Dierckxens ziet er uitgeput uit, van de inspanning, de blubber, de wind. Bij Hincapie lijkt het beste er ook af. De overige drie renners zijn van Knavens eigen ploeg: Museeuw, Vainsteins, Peeters. Vier tegen twee - een numeriek voordeel dat ze moeten verzilveren. Nog vijftien kilometer te gaan.

„Demareren!”, hoort Knaven in zijn oortje. „Wilfried en Servais, om en om.” Dat is ploegleider Marc Sergeant, vanuit de auto. Knaven versnelt. Hij pakt een meter of twintig, maar Hincapie haalt hem terug. Een kilometer verder probeert Knaven het nog eens. Opnieuw is daar Hincapie. En dan, vlak voorbij de spoorwegovergang in Chereng, gaat hij voor de derde keer. Nu is er een gat. Rijden, niet achterom kijken. Museeuw, Peeters en Vainsteins zullen niet meedoen aan de achtervolging, dat weet hij. Wielernet nummer één.

Nog tien kilometer te gaan. Langs de kant juichen de wielersfans hem toe. Het is gestopt met regenen, de modder op zijn gezicht is opgedroogd tot een donkerbruin masker waaruit een mond en twee oogjes steken. „Caked in mud”, zoals de Britse wielcommentator Phil Liggett het treffend omschrijft. Zijn zonnebril heeft Knaven al de hele dag op het puntje van zijn neus staan, zodat hij eroverheen kan kijken.

De laatste kasseienstrook: Willems à Hem. Een gevaarlijke plek: het jaar ervoor is hij hier lek gereden. Hennie Kuiper, de laatste Nederlandse winnaar van Parijs-Roubaix, overkwam hetzelfde in 1983. Knaven kent de beelden: Kuiper in de berm, wanhopig zwaaiend naar de materiaalwagen. Ieder jaar spoken ze hier door zijn hoofd.

Knavens band blijft heel. Zijn voorsprong wordt alleen maar groter, hoort hij in zijn oortje. Als hij Hem achter zich heeft gelaten, weet hij: ik ga winnen. Nog een stukje vals plat omhoog dat voelt als Alpe d'Huez en hij

Knaven kust zijn gewonnen trofee, een kassel. FOTO BENOIT DOPPAGNE/ANP/EPA

Je moet straks zorgen dat je de eerste bent die weg is

Léon van Bon voormalige kamergenoot Servais Knaven

De kopgroep met daarin Knaven (tweede van rechts) onderweg tijdens Parijs-Roubaix. FOTO BENOIT DOPPAGNE/ANP/EPA

is in Roubaix. Daar is de beroemde wielersbaan al. Als hij het velodroom opdraait, heeft hij nog de tegenwoordigheid van geest om de modder van zijn shirt te vegen, zodat de naam van de sponsor zichtbaar wordt. Hij geeft zijn soigneurs langs de kant een high five, op de finish spreidt hij zijn armen.

Daarna gaat alles als in een roes. De verzorger die hem naar het middenterrein brengt, de meute journalisten die hen omringt wegduwend, zo ruw dat twee fotografen op de grond vallen. Het washandje waarmee de modder van zijn gezicht wordt gehaald. De grote warme jas die ze hem aantrekken.

Onvrede bij teamgenoten

Niet iedereen is blij met de verrassende winnaar, zo merkt hij al gauw. Knavens kopman Museeuw - hij wordt tweede - komt hem feliciteren, maar zal in de jaren erna zeggen dat hij liever zelf had willen winnen. „Ik heb de ploegentactiek gerespecteerd.” Wereldkampioen Vainsteins - derde - vindt dat de kopgroep bij elkaar had moeten blijven om hem te laten sprinten voor de zege.

En Wilfried Peeters, de man die zeventig kilometer eenzaam op kop reed om uiteindelijk als vijfde te finishen? Die is ontgoocheld. Vooral over Ludo Dierckxens (zesde), die twee uur lang als een bezetene achter hem aan reed. „Ge zijt bedankt hè, maat”, zal hij zijn vriend toebijten als ze elkaar tegenkomen bij de avondse douches van de wielersbaan. De Vlaamse wielcommentator Michel Wuyts staat ernaast, en kent zijn woorden op.

In de eerste maanden hangt de onvrede van Knavens teamgenoten als een schaduw over zijn zege. In de ploeg zullen ze het onderling nooit meer over die dag hebben, hoogstens grappend. De chauvinistische Vlaamse kranten schrijven dat hij de overwinning van Museeuw gestolen heeft. Vijfentwintig jaar later moet Knaven - hij woont in België - nog steeds regelmatig aan mensen uitleggen dat hij de boel die dag niet geflikt heeft.

's Avonds is er een feestje van de ploeg in het Parkhotel in Kortrijk, met de sponsors. Knaven arriveert laat want het duurt ontzettend lang voordat hij kan plassen bij de dopingcontrole. Na afloop rijdt hij in zijn eentje door naar zijn huis in Hoogstraten, vlak over de grens bij Breda. De burens hebben de straat versierd met slingers en ballonnen.

Neutrale materiaalwagen

Parijs-Roubaix 2001 is de mooiste zege uit zijn carrière, zegt Servais Knaven. Mooier nog dan de Tour-etappe die hij het jaar erop zou winnen. Zijn favoriete koers, onder zulke barre omstandigheden. Vijfentwintig jaar later wordt hij in Frankrijk nog altijd op straat herkend. Komen er mensen met een foto op hem af en vragen om een handtekening.

Echt veranderd heeft die dag hem niet. Vedettegedrag is hij nooit gaan vertonen - zo steekt hij niet in elkaar. Knaven zou nog tot zijn 38ste blijven koersen. Hij reed de Hel uiteindelijk zestien keer. Elke kassei kent hij, iedere bocht, elke boerderij langs het parcours.

Winnen deed hij nooit meer, al had hij een tijdlang het gevoel dat dat moest, om te bewijzen dat zijn zege geen toeval was geweest. Maar al die zestien edities haalde hij wél de finish - een record dat hij deelt met de Belg Raymond Impanis en de Australiër Mathew Heyman.

Sinds zijn wielerspansioen is Knaven elk jaar naar Parijs-Roubaix blijven komen. Eerst veertien seizoenen als ploegleider - de zege die Dylan van Baarle in 2022 onder zijn leiding behaalde, was mooiste dag uit zijn 'tweede' wielersleven. Sinds vorig seizoen zit hij achter het stuur van de neutrale materiaalwagen.

Wat Knaven heel bijzonder vindt: van zijn vier dochters - ze zijn allemaal wielrenner geworden - hebben er twee óók Parijs-Roubaix gereden. De derde, Senna, doet dit jaar mee.

Knaven zelf zal er ook weer zijn, voor de 31e keer. En als hij langs de spoorwegovergang bij Chereng rijdt, zal hij weer eventjes denken aan die aprilidag in 2001.

De Surinaamse internationals Tjaronn Chery (links) en Etienne Vaessen zijn inmiddels weer speelgerechtigd in de Nederlandse Eredivisie. FOTO REUTERS

DRIE VRAGEN OVER DE PASPOORTKWESTIE

Meeste voetballers weer in actie, maar paspoortkwestie is nog niet voorbij

Voetballers die international zijn buiten de EU waren hun Nederlandse nationaliteit kwijtgeraakt en niet speelgerechtigd.

Davey Baak

AMSTERDAM

Tot afgelopen week mocht Dean James niet meer spelen en trainen. De voetballer was niet speelgerechtigd meer voor zijn club Go Ahead Eagles vanwege de zogeheten paspoortkwestie.

NAC Breda bracht de zaak aan het rolen. De Brabantse club had bij de KNVB aangeklopt om de met 6-0 verloren wedstrijd tegen Go Ahead over te spelen. De club stelde dat de Indonesische international James niet over een werkvergunning beschikte, omdat hij zijn Nederlandse nationaliteit was kwijtgeraakt. Daarmee was hij niet speelgerechtigd, stelde NAC Breda. Woensdag besloot de KNVB om Go Ahead Eagles en James niet te straffen. De voetballer mag inmiddels weer spelen.

Drie vragen over de paspoortkwestie.

1. Waarom kwamen in tegenstelling tot James een aantal van de betrokken spelers afgelopen weekend al in actie?

De KNVB reageerde in eerste instantie vrij snel nadat NAC Breda eind maart het verzoek had ingediend om de met 6-0 verloren

wedstrijd tegen Go Ahead Eagles ongeldig te laten verklaren. Jan de Jong, directeur van Eredivisie CV, stelde dat vanaf de eerstvolgende speelronde, die van afgelopen weekend dus, alle clubs moesten beschikken over „honderd procent speelgerechtigde spelers”. De wedstrijd hoefde van de voetbalbond niet opnieuw te worden gespeeld of te worden omgezet in een reglementaire 3-0 overwinning voor NAC.

Een aantal van de betrokken spelers speelde afgelopen weekend alweer mee met hun club. Hiertoe behoorden onder anderen middenvelder Tjaronn Chery (NEC) en doelman Etienne Vaessen (FC Groningen). Zij hebben een zogeheten EU-sticker in hun niet-Nederlandse paspoort gekregen. Zo'n EU-sticker zorgt ervoor dat iemand direct weer in Nederland aan het werk mag.

Niet elke betrokken speler komt voor een EU-sticker in aanmerking. Deze optie is alleen mogelijk als de desbetreffende speler een partner uit de EU of een Nederlands kind heeft, vertelt een woordvoerder van de Immigratie- en naturalisatiedienst (IND). De IND had vorige week donderdag een speciaal loket geopend waar de betrokken voetballers zo'n EU-sticker konden ophalen, zodat ze

afgelopen weekend alweer speelgerechtigd waren.

2. Hoe zit het met de spelers zonder EU-sticker?

Ook uit deze groep mogen steeds meer spelers weer in actie komen. Zo werd woensdagavond bekend dat onder anderen Dean James (Go Ahead Eagles) en spits Dylan Vente (SC Heerenveen) weer speelgerechtigd zijn. De kans is groot dat zij „wedertoelating”, zoals de

Iedereen in Nederland wordt geacht om de wet te kennen

Stefaan van den Bogaert
hoogleraar Europees recht

woordvoerder van de IND het noemt, hebben aangevraagd. Hiermee kan de IND toestemming verlenen dat de desbetreffende speler een jaar lang weer mag wonen en werken in Nederland, zonder een minimale inkomenseis.

Na dit jaar kunnen de spelers in kwestie de Nederlandse nationaliteit definitief terugkrijgen. Maar ze kunnen er ook voor kiezen opnieuw voor een jaar een verzoek tot wedertoelating aan te vragen.

Het is goed denkbaar dat veel spelers voor deze laatste optie kiezen. Dan kunnen zij interlands blijven spelen voor het land waarvan zij nu de nationaliteit hebben.

De toekenning van wedertoelating duurt wat langer dan die van een EU-sticker. Inmiddels zijn bijna alle betreffende spelers weer speelgerechtigd.

3. Betekent dit ook het einde van de paspoortkwestie?

Nee. De zaak die NAC Breda heeft aangespannen speelt immers nog een rol. Woensdagavond kwam het competitiebestuur van de KNVB met het besluit om de wedstrijd tegen Go Ahead Eagles definitief niet ongeldig te verklaren. Hierbij is onder meer gelet op „de verstrekkende gevolgen die zo'n ongeldigverklaring voor het hele Nederlands betaald voetbal zal (kunnen) hebben”, schrijft de KNVB op zijn website. Ook wordt erop gewezen dat de gevolgen van het aannemen van een andere nationaliteit „niet kenbaar” waren bij de betrokken clubs.

Het is niet waarschijnlijk dat NAC Breda het hierbij laat zitten. De club staat in de degradatiezone van de Eredivisie, op de zeventiende plek met drie punten achterstand op Excelsior en Telstar. In de

strijd tegen rechtstreekse degradatie kan de verloren wedstrijd tegen Go Ahead dus een groot verschil maken. NAC Breda zegt in een verklaring zich op de beslissing van de KNVB van woensdag te beraden. Om het KNVB-besluit ongedaan te maken zou de club nog naar de civiele rechter kunnen stappen.

Stefaan van den Bogaert, hoogleraar Europees recht aan de Universiteit Leiden, denkt dat NAC Breda in het gelijk gesteld zou kunnen worden, mocht de club daadwerkelijk naar de rechter stappen. „Het standpunt van de KNVB dat niemand ter kwader trouw heeft gehandeld, is absoluut te volgen. Maar iedereen in Nederland wordt geacht om de wet te kennen.”

Volgens Van den Bogaert hadden de clubs dan ook de consequenties moeten kennen van een speler die een andere nationaliteit aanneemt. „Als een team een speler opstelt die niet speelgerechtigd is, is het aannemelijk dat het deze zaak bij de rechter verliest.” Mocht NAC Breda in het gelijk worden gesteld, is het denkbaar dat andere clubs die door de paspoortkwestie zijn gedupeerd zoals Heeracles en Top Oss ook om het overspelen van wedstrijden zullen vragen.

ZO SIMPEL IS HET NIET

ILLUSTRATIE LEONIEKE FONTIJN

Welke zware industrie moet Nederland houden?

Nederland staat voor een onmogelijke puzzel die het móet leggen. Doet het dat niet, dan verzwakt dat de hele economie.

COLUMN

Als Europa niet oppast, wordt het nóg afhankelijker. Op een terrein waar het nu nog onafhankelijk is: dat van de zware industrie, die basismaterialen maakt voor allerlei andere producten.

Denk aan staal, kunststoffen en chemicaliën. De Europese zware industrie zit namelijk al een tijd klem in een bankschroef die steeds strakker wordt aangedraaid. In de eerste plaats is de energie in Europa relatief duur - duurder dan in de Verenigde Staten bijvoorbeeld. En dat tikt aan, want om staal en chemische producten te maken, is veel energie nodig.

Daarnaast is er keiharde concurrentie van goedkope chemicaliën uit China, dankzij een enorme toename van fabrieken daar, aangejaagd door de Chinese staat. Hogere kosten, druk op de prijzen - elke ondernemer weet: dat samen is een killer.

„Deze combinatie houdt de industrie niet lang vol”, zei de Rotterdamse burgemeester Carola Schouten onlangs in *Buitenhof*. Ze pleitte voor steun aan de chemische industrie in de Rotterdamse haven. „Vanuit China zijn die prijzen laag gehouden op een manier waar onze industrie niet tegenop kan. Het resultaat is dat wij straks een totale afhankelijkheid krijgen van China.”

Doe wat aan die bankschroef, adviseerde Mario Draghi twee jaar geleden al in zijn rapport over de Europese economie, bijvoorbeeld door de energiekosten te verlagen en fabrieken met subsidie klimaatvriendelijker te maken. Duitsland en Frankrijk hoefde je dat maar één keer te vertellen.

„Landen om ons heen hebben de chemie aangewezen als een belangrijke strategische pijler”, zei Peter Wennink, oud topman van ASML, deze week in de Tweede Kamer. Hij lichtte daar zijn advies over de Nederlandse economie toe. „Dat betekent dat een deel van de samenleving geld zal moeten ophoesten om te zorgen dat de chemie niet ten onder gaat.”

Het nieuwe kabinet wil de elektriciteitskosten voor de industrie met maar liefst een miljard euro verlagen, maar over vergoeningssubsidies voor individuele bedrijven aarzelt Nederland al vier jaar. Drie kabinetten achter elkaar beloofden miljarden euro's aan subsidie om Nederlandse staal-, kunststof- en chemiefabrieken klimaatvriendelijker te maken. Tot harde afspraken met die bedrijven kwam het nog maar één keer: met zout- en chloorfabrikant Nobian.

Dat geaarzel is niet gek. De puzzel die Nederland moet leggen is ingewikkelder dan die in de landen om ons heen. Onze economie zit overvol en de zware industrie legt een relatief groot be-

slag op schaarse middelen. Om een idee te geven: de energie-intensieve industrie levert 1,1 procent van het bbp, verbruikt een derde van de energie en zorgt voor 23 procent van de uitstoot van broeikasgassen.

Er is niet genoeg plek, mankracht, milieuruimte en elektriciteit beschikbaar om de volledige Nederlandse energie-intensieve industrie klimaatneutraal te maken, concludeerde de Wetenschappelijke Klimaatraad onlangs. Volgens het rapport-Wennink is het vertrek van energie-intensieve bedrijven in sommige gevallen onvermijdelijk en kan dat ook positieve neveneffecten hebben. „De energie-intensieve industrie legt namelijk een groot beslag op netcapaciteit, zoet water en milieuruimte.”

Maar ga maar eens kiezen welke industrie hier een toekomst heeft. De Klimaatraad ziet groene chemie als een kansrijke sector die extra steun

Er is niet genoeg plek, mankracht, milieuruimte en elektriciteit om de volledige zware industrie te vergroenen

verdient. Staal en raffinaderijen zijn in Nederland minder vanzelfsprekend, zei lid van de Klimaatraad Heleen de Coninck in *NRC*. Wennink vindt het geen ramp als de papier- en houtindustrie uit Nederland verdwijnt maar noemt staal, chemie en raffinage juist wél cruciaal. Laten dat nou juist de grote energieslurpers zijn.

Subsidie voor Tata Steel

Zonder veel discussie over welke industrie Nederland het beste kan steunen, maakte de nieuwe Tweede Kamer deze week al wel een heel bepaalde keuze. Het kabinet mag verder onderhandelen met Tata Steel Nederland over de voorgenomen 2 miljard euro aan subsidie om een deel van de staalfabriek in IJmuiden klimaatvriendelijker te maken, onder de voorwaarde dat het kabinet scherpere afspraken maakt met het bedrijf. Tata is zo energie-intensief dat daarmee al veel van die beperkte economische ruimte is ingenomen.

Is dat verstandig? Daarover is al maanden een superinteressante discussie gaande, onder andere in economenvakblad *ESB*. Twee expertcom-

missies adviseerden (onder voorbehoud) positief. Een grote groep economen is echter tegen.

Vrijwel onomstreden is dat Europa staalindustrie moet behouden, maar moet dat staal ook in Nederland gemaakt worden? Het zou kunnen dat energie elders in Europa goedkoper wordt, bijvoorbeeld in zonnig Spanje of waterkrachtrijk Zweden. Mijn conclusie uit de discussie: het is ontzettend moeilijk vast te stellen of Tata goede overlevingskansen heeft, zeker als andere Europese landen hun eigen groene staalfabrieken subsidiëren.

Dat Nederlandse aarzelen is dus begrijpelijk. Maar niets doen is op zichzelf al schadelijk. Als Nederland geen keuze maakt welke industrie het met extra steun over de hobbels naar een klimaatvriendelijker toekomst helpt, loopt het risico veel energie-intensieve industrie te verliezen, waarschuwt de Klimaatraad.

Ik zou het nog een slag breder trekken: als Nederland geen keuze maakt, vreet dat aan de kracht van de hele Nederlandse economie. Welke industrie hier blijft, is bepalend voor de ruimte die er is voor andere bedrijven. Nu al is er te weinig ruimte op het stroomnet, zijn arbeidskrachten schaars, is de fysieke en de milieuruimte overvol.

Economen voegen altijd een interessant perspectief toe: wat zou je met die 2 miljard euro kunnen doen als je het niet aan Tata geeft? Wat zou je kunnen doen met de ruimte die een vertrek van Tata schept? Nederland zit in een luxe situatie: een industriebedrijf dat vertrekt, is niet alleen een verlies, het schept ook ruimte. Voor nieuwe bedrijvigheid. Maar op Europees niveau ligt de situatie anders: daar heeft niet afhankelijk worden van agressieve landen veel meer gewicht gekregen. Ook voor Nederland.

Dit is een puzzel waarvan de stukjes maar moeilijk passen.

Luister ook naar de podcast *Zo simpel is het niet*, deze keer over massatoerisme.

nrc.nl/zo-simpel-is-het-niet

Marika Stellinga (marika.stellinga@nrc.nl) is NRC-redacteur en kijkt op deze plek met een economische bril naar ontwikkelingen in politiek en samenleving.

Commentaar

MAANMISSIE ARTEMIS II

De nieuwe maanrace gaat over de menselijke verbeelding, maar ook over macht en geld

Er waren slechtere weken denkbaar om verder van de aarde verwijderd te zijn dan iemand ooit was. Terwijl de mensheid een ongekend apocalyptische week doormaakte - waarbij voor het eerst in de geschiedenis een Amerikaanse president openlijk dreigde een hele beschaving te zullen vernietigen en dat maar tenuaarnood (voorlopig) werd afgewend - was het aan boord van maancapsule Integrity vooral vredig en kalm. De honderden miljoenen mensen overal ter wereld die de afgelopen dagen de verrichtingen van de maanmissie volgden, zullen op momenten jaloers geweest zijn op de astronauten.

Het simpele gegeven dat de mens technisch in staat is de eigen planeet te verlaten, blijft fascinerend en verbreedert op een bepaalde manier ook. Net als de ervaringen van de vier astronauten (drie Amerikaanse en een Canadese) aan boord van de Orion-capsule dat doen. Ze zagen de aarde opkomen vanachter de maan, ze maakten een zonsverduistering mee. Ze zagen de door komeetinslagen gehavende achterkant van de maan. Ze mochten twee kraters een naam geven (de ene heet nu Integrity, naar het ruimteschip, de ander Carroll, naar de in 2020 overleden vrouw van leider van de missie Reid Wiseman). Ze aten Canadese koekjes om het internationale karakter van de crew te onderstrepen. Ze namen voor vele gigabytes aan foto's van het maanoppervlak. En toen zij, na veertig minuten zonder contact met de basis in Houston, Texas, weer opdoken vanachter de maan, werd dat groots gevierd.

De hele wereld kon dankzij de publiciteitsmachine van de Amerikaanse ruimtevaartorganisatie NASA live meekijken en luisteren met dit technische en emotionele hoogstandje. En toen belde president Donald Trump. Die wilde weten hoe het was toen ze geen contact meer hadden met de aarde. Astronaut Victor Glover zei dat ze vooral druk bezig waren geweest, en voegde er met gevoel voor de situatie thuis aan toe: „Ik moet zeggen, het was eigenlijk best prettig.”

Los van een begrijpelijk gevoel van escapisme in tijden van aardse onzekerheid, was de aandacht voor de massale maanmissie opmerkelijk. Immers: de mensheid had dit allemaal al eens eerder gedaan, ten tijde van de Koude Oorlog eind jaren zestig, begin jaren zeventig. Critici van de tientallen miljarden dollars kostende nieuwe ruimtevaart vinden dan ook dat er de facto weinig nieuws te melden was. Wetenschappelijk gezien mag dat zo zijn, maar het feit dat de mens juist nu de blik weer op het heelal richt, is zeker niet zonder betekenis.

Met het rondje om de maan, en de hopelijk veilige terugkeer op aarde vrijdagochtend, is de ruimtevaart weer volop losgebarsten. De afgelopen jaren wisten China en India al onbemande landers op het maanoppervlak te parkeren, Europa en de VS bleven daar ver bij achter. Tot deze week. En anders dan met name China bestracht de NASA een in het huidige tijdsgewricht haast on-Amerikaanse openheid bij haar missies. De samenwerking met Europese, Japanse en Canadese partners, die allemaal een essentiële

rol spelen in het Artemis-maanprogramma van de NASA, is wat dat betreft hoopgevend.

Tegelijk leidt de hernieuwde interesse in 'onze' maan tot ongemakkelijke vragen. Het Ruimteverdrag van 1966 verbiedt landen om aanspraak te maken op of bezit te nemen van grondgebied buiten de aarde. Die basisregel klinkt helder, maar zal al heel snel achterhaald blijken. Na Artemis II is het volgend jaar de beurt aan Artemis III, die dichterbij huis blijft en in een lage baan om de aarde de werking gaat testen van het Orion-ruimtevaartuig en een of beide commerciële maanlanders van respectievelijk SpaceX (van Elon Musk) en Blue Origin (van Jeff Bezos). Daarna mag Artemis IV begin 2028 voor het eerst sinds 1972 weer daadwerkelijk mensen op de maan gaan zetten.

Vanaf 2030 zullen er maanbases worden gebouwd voor permanente bewoning door mensen en zal er zoiets als een rudimentaire 'maaneconomie' ontstaan: met sectoren zoals mijnbouw, communicatie en wie weet zelfs landbouw en horeca. En nog iets later zou de maan als tussenstation kunnen gaan dienen voor reizen verder het zonnestelsel in.

Er zijn dringend nieuwe afspraken nodig om te voorkomen dat ook de maan ten prooi valt aan agressieve concurrentie

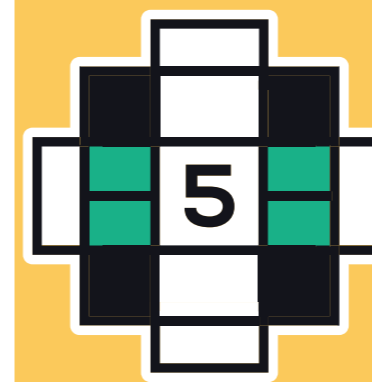
Aangezien commerciële bedrijven als SpaceX en Blue Origin betrokken zijn bij deze missies, is duidelijk dat er dringend nieuwe internationale afspraken nodig zijn om te voorkomen dat na de aarde en het internet ook de maan ten prooi valt aan agressieve concurrentie. Ook regels ter bescherming van de maan zelf zijn op korte termijn urgent: het schrikbeeld van een door zelfstijfwinning gehavend maanoppervlak doemt al snel op.

Deze risico's zijn reëel, zeker gezien de interesse van onder meer China, India en Japan om ook op korte termijn eigen maanbases te willen stichten. De rust en de kalmte op de maan die vanuit de Integrity nog zichtbaar waren, zouden wel eens op korte termijn bruut verstoord kunnen gaan worden.

De voortekenen zijn wat dat betreft niet gunstig. De huidige situatie op aarde is er een van polarisatie, oorlogen en verdere fragmentatie. Niemand verwacht dat autocratische machthebbers als Xi, Poetin of Trump zich buiten de dampkring ineens redelijk zullen gedragen.

De maanmissie van de afgelopen tien dagen heeft laten zien dat de mens ver kan komen door onbaatzuchtig samen te werken. De inspiratie, verwondering en trots die dat velen heeft gegeven, verdient het om langer stand te houden. Voor de hele mensheid.

Advertentie

Eén plus één is vijf

NRC brengt je elke dag de leukste en meest (ont)spannende puzzels. Zoals *Cinco*, speciaal voor spelers die het liefst op één hand tellen.

Speel alle puzzels op nrc.nl/puzzels

COLOFON

Mediahuis NRC BV
Hoofdredacteur:
Patricia Veldhuis
Algemeen directeur:
Dominic Stas

Redactie

Vragen, opmerkingen of suggesties?
Mail naar redactie@nrc.nl of ga naar nrc.nl/contact.
Postadres:
Postbus 20673,
1001 NR Amsterdam,
t.a.v. rubriek, redactie of persoon.
T: 020 - 755 3000
(algemeen nummer)

Ingezonden brieven

Reageren op artikelen uit de krant? Stuur dan maximaal 250 woorden naar opinie@nrc.nl. Vermeld uw naam, adres en telefoonnummer.

Advertenties

T: +31 20-755 3049,
E: sales@nrc.nl,
of advertieren.nrc.nl

Familieberichten

T: 020 - 755 3052,
E: familieberichten@nrc.nl

Bezorging en abonnements

Wij streven ernaar NRC Weekend op zaterdag voor 9.00 uur te bezorgen. Voor vragen: nrc.nl/service of bel 088-572 0572 (za 9.00-13.00 uur)

NRC Webwinkel

E: klientenservice@nrcwebwinkel.nl

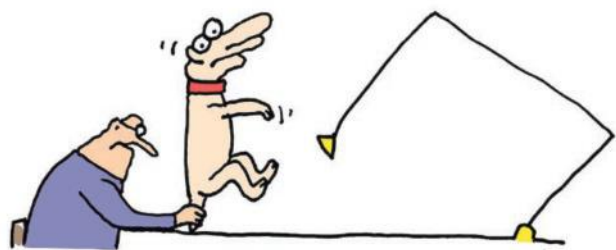
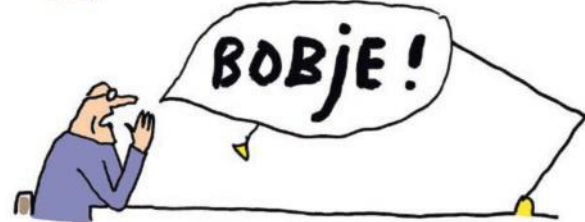
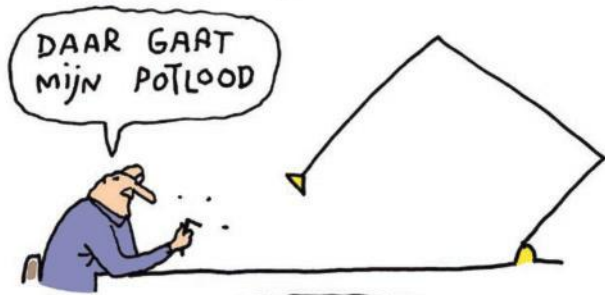
Omgang

persoonsgegevens
Mediahuis NRC BV legt van abonnees en gebruikers van online dienstverlening gegevens vast voor de uitvoering van een (abonnee) overeenkomst en/of het verlenen van diensten. Deze gegevens kunnen worden gebruikt om u te informeren over relevante producten en diensten van Mediahuis NRC BV (zie ook nrc.nl/privacy-verklaring). Indien u op deze informatie geen prijs stelt, kunt u zich afmelden via privacy@nrc.nl.

Auteursrecht

© NRC, 2026. Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van (de inhoud van) deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden. Deze rechten berusten bij Mediahuis NRC BV c.q. de betreffende auteur. Zie voor de volledige tekst: nrc.nl. Op ingezonden bijdragen zijn de algemene publicatievoorwaarden van toepassing. Deze liggen ter inzage op de redactie en worden op verzoek kosteloos toegezonden.

BERT schrijft een BOEK

GELUKKIG heeft BOBJE een STAART WAAR IK PRIMA mee kan SCHRIJVEN

EN met DIT HANDIGE APPARAATJE KAN IK DOOK ZIJN STAART SLIJPEN

KAMA GURKA

YOUP

De gulzige pinner

Mooi cliché-momentje hier op Sicilië, waar ik een uur lang achter een pinnende man bij een geldautomaat hang. Hij is druk in de weer met on-eindig veel pasjes. De biljetten die hij per keer uit de automaat trekt verdwijnen in een plastic tas van de plaatselijke supermarkt. Ik vind het jammer dat de steeds voller wordende tas niet van de Jumbo is. Waarom ik geduldig wacht achter deze poenende persoon? Omdat het me fascineert. Ik neem plaats op een bankje waar ik op mijn telefoon wat curieus nieuws tot me neem.

Ik lees over een heuse apenoorlog in Oeganda waar chimpansees elkaar meedogenloos uitmoorden. Jammer dat die beesten niet op X of een ander sociaal kanaal zitten. Dan zou het leuk zijn om te lezen dat een of andere hoofdaap zijn soortgenoten waarschuwt dat hij ze helemaal kapot maakt en terugstuurt naar het stenen tijdperk als ze niet doen wat hij wil.

Terwijl de man rustig verder pint bedenk ik me dat alleen een stenen tijdperk onze op hol geslagen wereld nog kan redden. Een planeet zonder kamikazedrones, wittefosforraketten en dreigende atoombomben.

Naast mij komt een oud vrouwtje zitten. Ze vraagt of ik ook wil pinnen. Ik leg haar in mijn steenkolenitaliaans uit dat die meneer al even bezig is. Graag had ik aan het omaatje uitgelegd dat dit waarschijnlijk de echtgenoot van de ceo van de KLM is die de miljoenenbonus van zijn vrouw veiligstelt. En ik zou die graaiende miljoenenbabe van onze nationale luchtvaart-trots verdedigen. Ze heeft meer dan 450 miljoen bespaard, dus heeft ze zelf ook wel een klein bedragje verdiend. Als aandeelhouder profiteer ik van haar geweldige beleid. Oké, een hoop losers zijn door haar hun baantje kwijt, maar dat is eigen schuld dikke bult. Hadden ze maar geen loser moeten worden.

Maar mijn Italiaans is abominabel, dus ik vertel dit allemaal niet. Als ze vraagt waar ik vandaan kom antwoord ik „Amsterdam”. Ze zegt „Ajax” en doet alsof ze heel hard huult. Ik wil het er niet over hebben. Zij wel.

Misschien moet ik me toch maar eens aan Duolingo gaan wagen. Die online talencursus maakte mij deze week vrolijk toen ik las dat een me-

neer, die daar tegen een luchtvaart-salaris directeur zou worden, alsnog naar zijn baantje kan fluiten omdat hij zich in de taxi tussen het vliegveld en het hoofdkantoor had misdragen tegen de chauffeur. Dit zijn berichten waar ik van smul.

De man pint geduldig verder. Misschien is hij de Siciliaanse John de Mol en moet hij een of andere onbenullige roddeltante betalen omdat hij een proces verloren heeft. Geen idee waarom ik hier in het zonnetje onbedaarlijk geniet van dit Nederlandse showbizgeneuzel. Sowieso leuk om oer-Hollandse zaken op afstand te lezen. Dat *RTL Tonight* bijvoorbeeld gaat stoppen.

RTL Tonight stopt. Erg? Geen idee, nooit gezien. Wie wel?

Of dat erg is? Geen idee. Ik heb het nooit gezien. Wie wel? Ondertussen denk ik aan Melania Trump die het in een officiële speech heeft opgenomen voor de slachtoffers van opperpedo Jeffrey Epstein en zijn vrolijke vriendjes. Haar toespraak maakt het aanstaande dinertje van ons koningspaar met haar hondsdolle echtgenoot natuurlijk wel interessant.

Donald wist namelijk niks van haar eigenzinnige optreden. Ik hoop dat ze nog mee mag eten. Grappig als Max en Willy haar bij gebrek aan zinnige gespreksstof complimenteren met haar durf om indirect af te rekenen met al die rijke smeerlappen die kortademig op die bakvissen hebben gelegen. Ik vrees dat Donald het toetje en de koffie daarna laat lopen.

Opeens is de man uitgepind en mag ik aan de bak. Maar helaas, de automaat is hartstikke leeg. Ik vraag aan het omaatje waar nog een automaat is. In het volgende stadje. Ik vraag of ze mee wil rijden. Haar antwoord is: graag!

We toeren daar in mijn Fiatje heen. Maar helaas. Daar staat dezelfde man met een pak verse pasjes en dezelfde supermarkttas allerlei codes in te tikken.

„Kut”, zegt oma. Ik kijk haar verbaasd aan. Dan lacht ze: „Ik heb tien jaar een pizzeria in Eindhoven gehad.”

ikje

Lezers zijn de auteurs van deze rubriek. Een Ikje is een persoonlijke ervaring of anekdote in maximaal 120 woorden. Insturen via ik@nrc.nl

ZORGTOPPERS

Mijn moeder lijdt aan de ziekte van Parkinson en woont in een verpleeghuis. Ondanks de parkinson heeft mam nog momenten dat ze zichtbaar geniet, mede mogelijk gemaakt door het verplegend team. Er wordt van alles geregeld voor de bewoners zoals de vrijdagmiddagborrel (inclusief advocaatje). In het systeem lezen we hoe het met haar gaat: 'mw heeft een offday', of 'mw had bezoek van familie'. Deze week stond er: 'mw is helder aanwezig op de huiskamer en geniet van de silent disco'. Daar word je toch blij van. Zorgtoppers.

Annet Rozema

FOKKE & SUKKE KOMEN UIT HET NIETS MET EEN VERKLARING

WIJ WILLEN MET KLEM BENADRIJVEN

DAT EPSTEIN ONS NIET AAN ELKAAR HEEFT VOORGESTELD!!

RGV

Nationale Opera & Ballet

De Nationale Opera

Die Passagierin

Mieczysław Weinberg
17 april – 2 mei 2026

Nieuwe
productie

Hoofdsponsor
Nationale Opera & Ballet

HOUTHOFF

Meer informatie

Op een zonnige middag in Almelo

Coach Gerard Somer gelooft dat Heracles tegen Ajax een kans heeft

Johan Tukker moet uit Groningen komen maar krijgt lang niet al zijn reiskosten vergoed

Ray Richardson woont als kostganger in bij een clubsponsor

John ter Mors is postbode en woont nog bij zijn ouders

Alex Oude Wesselink wordt door teamgenoten 'de godsdienstleraar' genoemd

Dit weekend speelt Heracles thuis tegen Ajax, net als veertig seizoenen geleden. Toen stonden de semiprofs uit Almelo tegenover Marco van Basten.

PAGINA 4-6

FOTO ANP / VI ARCHIVE, BEWERKING NRC

nrc

W E E K E N D

ZATERDAG 11 APRIL &
ZONDAG 12 APRIL 2026

MR MARVIS

AMSTERDAM • ARNHEM • BREDA • DEN HAAG • EINDHOVEN • HILVERSUM • LAREN • LEIDEN • MAASTRICHT • ROTTERDAM • ZWOLLE

Play Every met de perfecte broeken van MR MARVIS. Probeer onze nieuwe Techwools of ga voor klassiekers als The Longs en The Five-pockets. Tijdloos design, gemaakt in Portugal. Maak je look compleet met onze stijlvolle overhemden, polo's of pullovers. Shop jouw favorieten voor het voorjaar nu op mrmarvis.com of in een van onze winkels.

<h2>DEZE WEEK</h2>			
<p>INTERVIEW Thérèse Boer: „Ik was heel bang dat mensen zouden annuleren omdat Jonnie er niet meer was.” PAGINA 10-12</p> 	<p>KRACHTTRAINING Vrouwen doen vaker aan krachttraining. Er zijn rolmodellen te over. PAGINA 14-15</p> 	<p>GEDETINEERDEN De PI Zwolle is de enige gevangenis waar vrouwelijke veelplegers behandeling krijgen. PAGINA 16-18</p> 	<h1>ZIN</h1> <p>IN DE KRANT</p> <p><i>Maar wat is dan gewoon?</i></p>
<p>Wat opvalt: geen van de zwangere vrouwen op de foto's lacht. Maar waarom zou een zwangere vrouw per se gelukkig moeten zijn?</p> <p>PAGINA 23</p>			
<p>ISRAËL Jonathan en Beja zaten op een gemengde school. „Andere kinderen krijgen de haat al jong mee.” PAGINA 20-22</p> 	<p>WAT IS -IE MOOI Waarom vogels kijken voor veel mensen een (levenslange) verslaving wordt. PAGINA 24-25</p> 	<p>IN BEELD Vóór 2030 moest <i>The Great Green Wall</i> verrijzen, een achtduizend kilometer lange bosstrook van Dakar tot Djibouti. Bijna twintig jaar en miljarden dollars verder is er vooral verdord land, zag fotograaf Tommy Trenchard. PAGINA 26-27</p> 	<p>EN VERDER</p> <p>COLUMN SARAH SLUIMER De man naast het bed PAGINA 19</p> <p>JANNEKE KOOKT Een hybride (kalkoen)gehaktbal PAGINA 28</p> <p>RESTAURANT TOV in Schagen PAGINA 29</p> <p>MIJN OUDERS Hanneke en Theo Mols PAGINA 30</p> <p>AUTOTEST De Lexus RZ F Sport PAGINA 31</p>

Marco van Basten nadert het doel van Johan Tukker in de wedstrijd Heracles-Ajax van 15 september 1985. FOTO AJAX ARCHIEF/GEORGE VERBERNE

Op volle snelheid rent de postbode op het Ajax-doel af

Zaterdag speelt het zieltoegende Heracles thuis tegen Ajax. Veertig seizoenen terug was de verhouding op de eredivisieranglijst vrijwel identiek. Toen stonden de semiprofs uit Almelo tegenover spits Marco van Basten. „Laat 'm toch niet zo vrijlopen!”

Door
Hugo Logtenberg

landskampioen komt die zondag met een ongekend getalenteerde selectie naar Overijssel.

Verslag van een even zonnige als unieke middag in Almelo, aan de hand van enkele hoofdpersonen. „We geloofden écht in een stunt.”

Godsdienstleraar

Alex Oude Wesselink is één van de amateurs uit Geesteren. Overdag staat hij voor de klas op de Lagere Technische School in Almelo. Nederlands, rekenen en vooral catechese zijn de vakken die hij onderwijst. Aan het einde van zijn werkdag rijdt hij met zijn rode Alfa Romeo Giulietta naar het stadion van Heracles voor de training.

Zijn bolide - sportief getuned, een beetje verlaagd en met extra dikke velgen - contrasteert met de voetballer die hij is: een boomlange, kopsterke spits met een ruime draaischijf. Hij gedijt het best bij scherpe voorzetten van de zijkant. Alleen zal Heracles in de eredivisie amper over de middenlijn komen.

Dat weet de godsdienstleraar, zoals teamgenoten hem noemen, allemaal nog niet als trainer Gerard Somer hem na de laatste training voor de wedstrijd tegen Ajax bij zich roept. Oude Wesselink (27) zal in de basis starten, in het centrum van de aanval. De spits weet niet wat hij hoort - in een paar maanden tijd van de tweede klasse met Stevo naar een eredivisie debuut tegen Ajax.

Eenmaal in het stadion kijkt Oude Wesselink zijn ogen uit. Dankzij een paar noodtribunes is het Gemeentelijke Sportpark aan de Bornestraat gevuld met twaalfduizend toeschouwers. In de hoek van het stadion staat voor de gelegenheid zelfs een grote snackkar met patat en broodjes frikadel. Voor een plek op de hoofdtribune hebben de meest gefortuneerden uit de Twentse textielstad twintig gulden betaald. Een overdekte staanplaats kost negen gulden. De mensen die voor zes gulden onoverdekt staan, hebben geluk: de zon schijnt volop.

De spelers van Ajax zijn om een andere reden verrast. Het veld in Almelo ligt er fantastisch bij. Een dikke grasmat die kort is gemaaid. De Ajacieden zijn gewend om in de provincie op aftandse velden te spelen met opzettelijk niet gemaaid gras, zodat vlot combinatievoetbal onmogelijk is. Niet in Almelo, waar Heracles de regerend landskampioen met ontzag ontvangt, tot teleurstelling van coach Gerard Somer.

Na 54 seconden spelen en één vlotte Amsterdamse combinatie ligt de bal er al in: 0-1. Elf minuten later krijgt Marco van Basten na een pass van Ronald Koeman zó veel ruimte dat 's avonds in de uitzending van Studio Sport goed is te horen dat een Twentse toeschouwer schreeuwt: „Laat 'm toch niet zo vrijlopen!”

Alex Oude Wesselink ziet het vanaf de middenlijn gebeuren. Heracles - Ajax: 0-2.

Bilbroei

John ter Mors verkeert sinds de promotie in de zevende hemel. De geboren Enschedeër, die nog bij zijn ouders woont, staat al een paar jaar bij Heracles in de aanval. Sportief en financieel gaat het hem voor de wind. Hij werkt bij het staatsbedrijf Posterijen, Telegrafie en Telefonie - beter bekend als de PTT. Als postbode heeft hij zijn droombaan. Het centrum van Enschede is zijn wijk. Door zijn status als voetballer en zijn rijzige vooromen is Ter Mors (23) er een bezienswaar-

digheid, zeker als hij in de zomer in een korte broek zijn ronde loopt. In de door de PTT verplichte lange broek loopt hem bij warm weer het zweet door de bilnaad. Daar houdt hij niet van. Een bedrijfsarts helpt hem uit de brand. Ter Mors heeft last van bilbroei, luidt de diagnose. Als eerste postbode mag hij van de PTT een korte broek dragen.

Naast zijn inkomen als ambtenaar verdient hij bij Heracles 1.500 gulden bruto per maand, plus 300 gulden reiskostenvergoeding. Hij heeft er een BMW 323 injectie van bij elkaar gespaard. Zijn ouders vragen hem kostgeld te betalen.

Ze zijn gek op hun zoon, van wie ze geen wedstrijd missen. De suppoosten bij het stadion van Heracles groeten hen bij de thuiswedstrijden persoonlijk. „Dag Eef, dag Rita.”

Zo ook op zondagmiddag 15 september. Na een half uur spelen, veren ze beiden op. Hun zoon onderschepert een slordige breedtepass van Ajacied Johnny van 't Schip en rent er op volle snelheid mee op het Ajax-doel af. Een golf van sensatie rolt door het stadion, zelfs op de hoofdtribune gaat het publiek staan. De rappe Ter Mors is net de lijn van het strafschopgebied gepasseerd als hij verwoestend uithaalt. Doelman Stanley Menzo is kansloos: 1-2.

Onder luid gejoel maakt Ter Mors zijn karakteristieke vreugdedans: twee gebogen armen die een achterwaarts draai maken terwijl hij springt en daarbij beide knieën tegelijk optrekt. Alsof hij achterwaarts aan het touwtjespringen is. Eef en Rita ter Mors kunnen hun geluk niet op. Hun zoon komt ook uit voor het nationale postelftal, maar wat is er mooier dan scoren tegen Ajax?

Heracles is helemaal terug in de wedstrijd, lijkt het.

Parijs

Johan Tukker heeft er al een voetballeven opzitten als hij in 1983 bij het noodlijdende Heracles tekent. De doelman heeft het seizoen daarvoor nog Europees voetbal behaald met FC Groningen, maar de trainer ziet het niet langer zitten met hem. Tukker moet op zoek naar een andere club, het liefst zo dicht mogelijk bij de stad Groningen. Daar werkt hij op de Grote Markt bij de Amrobank als particulier adviseur.

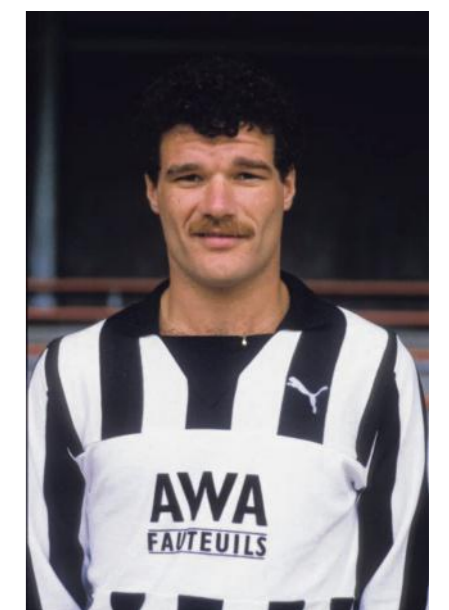
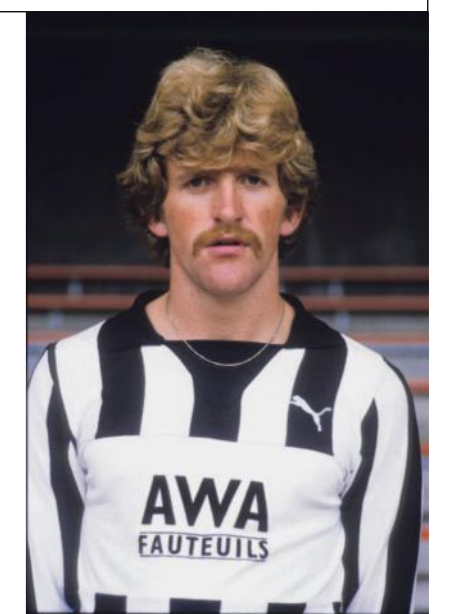
Via via belandt hij bij Heracles, waar hij moet inleveren op zijn salaris. Maar Tukker is een liefhebber. Bovendien heeft hij nog zijn inkomen van de bank. Alleen de afstand Groningen - Almelo is een obstakel. De reiskostenvergoeding van Heracles is niet toereikend om hem voor iedere training twee keer 120 kilometer uit te keren. De bankier bedenkt zelf een oplossing: alleen op dinsdag en vrijdag traint hij in Almelo.

En zo kan het dat de dertigjarige Tukker in het eredivisiesizoen '85/'86 op maandag en donderdagavond op een bijveld van het Oosterparkstadion meetraint met de oudste jeugd van FC Groningen. Op dinsdag is er in Almelo individuele keeperstraining, op vrijdag is hij weer beschikbaar voor zijn teamgenoten. In Almelo kijkt niemand er van op.

In de zeventigste minuut sprint Marco van Basten, na knullig balverlies van Ter Mors, met de bal aan zijn voet richting het doel van Tukker. Met twee vloeiende schijnbewegingen ontrafelt de Ajax-spits op fabelachtige wijze de verdediging van Heracles. Tukker, die bezig is aan een goed seizoen, is

LEES VERDER OP PAGINA 6

Heracles-aanvaller John ter Mors;
Heracles-coach Gerard Somer;
Heracles-spits Alex Oude Wesselink.
FOTO'S ANP/VOETBAL INTERNATIONAL

H

Het is een godswonder dat de wedstrijd Heracles - Ajax op 15 september 1985 op het programma staat in de Eredivisie. De armalstige club uit Almelo is in juni van dat jaar tot ieders verbazing kampioen geworden van de eerste divisie. Vrijwel alle Heracleiden zijn semiprof, net als hun coach Gerard Somer, die overdag op de financiële afdeling van een ingenieursbureau werkt. De enige versterkingen die de club zich na de promotie kan permitteren zijn twee verdienstelijke amateurs van Stevo, uit het nabijgelegen Geesteren.

Ajax, onder leiding van coach Johan Crujff, bestaat uit fullprofs. De regerend

— VERVOLG VAN PAGINA 5

opnieuw kansloos. Uit frustratie slaat hij met gebalde vuist op de grond.

Het is de vijfde goal van Van Basten die middag, waarmee hij de basis legt om voor het derde seizoen op rij topscorer van Nederland te worden. Met 37 competitiegoals grijpt de spits dat jaar ook de Europese topschutterstitel. In het beroemde variététheater Lido in Parijs reikt de Duitse voetballende Franz Beckenbauer hem de Gouden Schoen uit.

Dreumes

In het midden van de riant touringcar die Ajax via de A1 naar Almelo vervoert zit Erik Regtop. Alleen. De aanvaller kijkt uit het raam en zwijgt. Hij is zeventien jaar. De dag

voor de wedstrijd, na de laatste training, zag hij tot zijn verrassing zijn naam op het briefje in de kleedkamer staan met daarop de wedstrijdselectie. Bij thuiskomst had hij meteen zijn vader gebeld om het te vertellen. „Da's mooi”, was alles wat senior had gezegd.

Erik Regtop is een paar maanden eerder vanuit het Drentse Schoonebeek naar Amsterdam verhuisd, waar hij op het Berlage Lyceum het laatste jaar van de havo volgt. Cruïff noemt hem 'Bartje', naar de hoofdpersoon uit het gelijknamige en verfilmde kinderboek van Anne de Vries. Het is de enige associatie die Cruïff heeft met Drenthe.

Het kan Regtop weinig schelen, hij heeft net een driejarig contract getekend bij zijn droomclub. Toch mist de kleine aanvaller zijn vrienden en de warmte van het kleine, Drentse gezin. Zijn moeder is drie jaar eerder overleden, zijn enige broer geeft niets

Als de score weer oploopt naar 0-7, wordt het de doelman te veel

om voetbal. Zijn vader Piet trekt met zijn viskar door Drenthe en kan alleen in de avonduren met hem bellen, thuis in Schoonebeek met de vaste lijn.

Erik Regtop moet zichzelf zien te redden in Amsterdam. Vanaf zijn kamertje bij het gastgezin Gras in Amsterdam-West gaat hij naar het Centraal Station, waar hij tramlijn 9 pakt naar Ajax. De jeugdinternational staat bekend als een van de grootste talenten van het land. Ajax, Feyenoord en PSV hebben in de zomer van '85 bij zijn vader geïnformeerd. „Koning Voetbal heeft een prins en zijn naam is Erik Regtop”, schrijft dagblad *Het Vrije Volk* in juli dat jaar. „Hij kan bijna geen voetballer uit Nederland zijn. Als je hem zo over het veld ziet lopen, ontom ik althans niet aan de indruk hier met een nazaat van de Braziliaan Gerson van doen te hebben.”

Eenmaal aangekomen in Almelo moet de

spelersbus van Ajax keren op het terrein voor het stadion. Dat gaat lastig. Daarop gooien Marco van Basten en Rob de Wit hun speelkaarten opzij en schieten vanachter uit de bus de chauffeur te hulp. „Ja, kom maar!”, roepen ze. „Verder achteruit, geen probleem!” Een paar tel later rijdt de touringcar geheel volgens plan tegen een betonnen paal, tot grote hilariteit van de twee aanvallers. Erik Regtop ziet het gebeuren, lacht, maar zegt niets.

Na bijna een uur spelen, kijkt Cruïff opzij in de dug-out. „Bartje, warmlopen.” Gerald Vanenburg, die last heeft van buikloop, gaat naar de kant. Regtop mag erin. Moeiteloos speelt hij mee, aan de zijde van centrale middenvelder Frank Rijkaard. Na afloop in de kleedkamer zegt niemand iets over zijn debuut. Een journalist van *Het Parool* doet dat wel. „De roodharige Drentse dreumes

Regtop maakte van de gelegenheid gebruik om te laten zien dat hij geen angst heeft en gemakkelijk een tegenstander uitspeelt.”

Dwaallicht

Lange tijd liet de jonge Ray Richardson de racistische uitingen in de straten van het Engelse Luton van zich afglijden. Zelfs de stenen die ze naar hem gooiden, liet hij onbeantwoord. Hij negeerde het advies van zijn vader, een migrant uit Trinidad en Tobago, om van zich af te slaan. Tot er op een dag na weer eenscheldpartij iets in hem brak. De kleine Ray pakte in een opwelling een steen en raakte de dader op zijn hoofd. Het bloed liep er uit.

Een uur later stond de jongen met een gehechte wond bij de familie Richardson voor de deur. Of hun zoon misschien mee wilde voetballen. Ray had respect afgedwongen. Het leerde Richardson een belangrijke les: buig mee, maar stel een duidelijke grens als iemand je tot op het bot beledigt.

Dus toen hij in 1982 bij Heracles terecht kwam en een teamgenoot na een training diens voetbalschoenen naar hem gooide met de opdracht ze te poetsen, gooide Richardson ze nog harder terug. Nooit meer had hij last van het dwaallicht.

Het incident was een uitzondering, de goedertierenheid in Almelo overviel Richardson na de ervaringen in zijn geboorteland. In de jeugd van Tottenham Hotspur en later bij zijn werk als manusje van alles bij autofabrikant Vauxhall ging het er niet heel anders aan toe dan op straat in Luton. Wanneer hij in het eredivisiesseizoen in Almelo een keer ziek is, komen er ploeggenoten bij hem langs met een pak appelsap. Voor zichzelf hebben ze een krat bier bij zich.

Richardson voetbalt misschien wel onder zijn niveau in Almelo, maar hij heeft het naar zijn zin in Twente. In zijn beginjaren woont hij als kostganger in bij Heracles-sponsors Henk en Femmie Wolthuis, eigenaar van een onder de woning gelegen sla-gerij én dameskapsalon.

Het schaarse maar trouwe Heraclespubliek waardeert Richardsons souplesse, zijn met olie ingesmeerde benen en zijn overzettelijkheid. Scheenbeschermers draagt hij niet, een harde tackle blijft nooit lang uit. Maar die zondagmiddag tegen Ajax komt het er simpelweg niet van. De Amsterdammers spelen met voortdurende positiewisselingen Heracles helemaal tureluurs: 1-8. Er valt niet één gele kaart. „De Almeloërs probeerden te voetballen, maar waren veel en veel te lief”, zal commentator Hugo Walker concluderen in de samenvatting van Studio Sport.

Blote reet

De rest van het seizoen vergaat het de Almeloërs niet veel beter. In het bekertoernooi verliezen ze van de amateurs van Marken, bij de uitwedstrijd tegen Feyenoord kan de buschauffeur De Kuip niet vinden, bij de thuiswedstrijden lopen de toeschouwersaantallen steeds verder terug. De financiële problemen houden aan, niets helpt: niet de nieuwe shirtsponsor, de melkbus voor donaties bij de ingang van het stadion, de bingoavonden met supporters, noch later de verkoop van heuse 'Heracles-sigaretten' door een plaatselijke tabaksfabrikant of het singletje met het lied *Hart voor Heracles*:

*Gouden hart voor Heracles mijn club
Al staan we dan nog wel eens onderaan
Mijn gouden hart voor Heracles
Dat zal nog heel mijn leven blijven slaan*

Symptomatisch voor de aanhoudende malaise is een voorval bij de uitwedstrijd tegen FC Den Bosch. Henk ten Cate, voor een prikke overgekomen van Go Ahead Eagles, mag in de tweede helft invallen. Er zijn alleen niet genoeg tenues voor alle spelers. Ten Cate moet, voor hij erin komt, aan de zijlijn het broekje aantrekken van zijn teamgenoot die eruit gaat. Dat weigert de buitenspeler. „Ik ga niet in mijn blote reet staan”, zegt Ten Cate. Daarop stuurt Gerard Somer zijn aanwinst naar de tribune. De wedstrijd gaat wederom kansloos verloren.

Op zondag 25 mei 1986 speelt het dan al weken gedegradeerde Heracles de laatste wedstrijd, thuis tegen Roda JC voor 1.500 toeschouwers. De sfeer in de kleedkamer is gelaten. Een paar spelers dollen met Johan Tukker. „Honderd goals tegen krijgen als keeper in één seizoen, dat zou wel heel erg zijn...” De doelman probeert het te negeren, maar als de score binnen het uur weer oploopt naar 0-7, wordt het hem te veel. Gefrustreerd loopt hij van het veld, waar Gerard Somer en wat wisselers hem weten te kalmeren. De eindstand die middag, opnieuw: 1-8.

Heracles eindigt de competitie als laatste, met 99 tegentreffers. Ajax moet het kampioenschap aan PSV laten, maar scoort 120 doelpunten - net geen clubrecord.

Epiloog

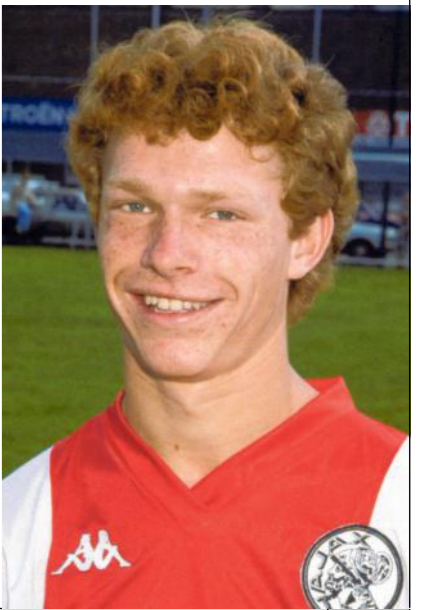
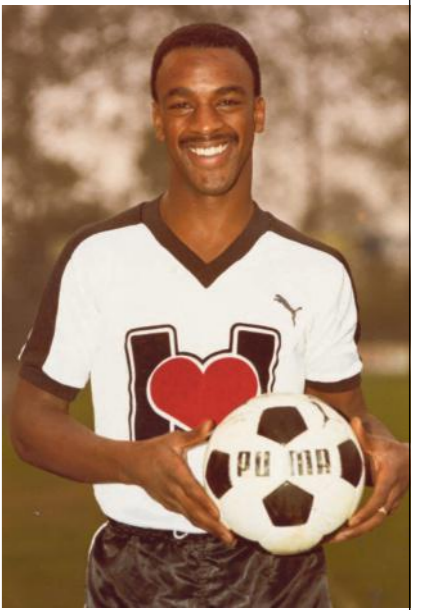
Spits Alex Oude Wesselink kwam het hele seizoen '85/'86 bij Heracles niet tot scoren. Het bleef ook bij één basisplaats - die tegen Ajax. In de uitwedstrijd tegen Feyenoord gaf hij als invaller wel een assist op Hendrie Krüzen, het grootste Heracles-talent in jaren. Na één jaar profvoetbal keerde Oude Wesselink in de zomer van '86 terug naar Stevo. Hij verliet het onderwijs, was decenia commercieel directeur van RTV Oost en woont nog altijd op loopafstand van Stevo in Geesteren.

John ter Mors woont nog altijd in Enschede, zijn zoon werkt in de fanshop van FC Twente. Hendrie Krüzen zat in 1988 bij de Oranjeselectie die Europees Kampioen werd, net als zes van zijn tegenstanders die ene middag in Almelo: Marco van Basten, Ronald Koeman, Frank Rijkaard, Gerald Vanenburg, John van 't Schip en Arnold Mühren. Dit weekend zit Krüzen, als vanouds, op de bank bij Heracles als assistent-trainer.

Johan Tukker is nog immer topfit en heeft vanuit zijn woonkamer een fenomenaal uitzicht op zijn geliefde Groningen. Marco van Basten is analist bij *Ziggo Sport*. Erik Regtop redde het niet bij Ajax („Dennis Bergkamp stond op mijn positie en was gewoon beter”), maar speelde in Engeland, Frankrijk en Oostenrijk. Hij woont sinds een aantal jaar in Zwitserland.

Ray Richardson handelt in leren tassen en jassen, in tweedehands auto's en boten. De Brit voelt zich thuis in Friesland, waar hij na zijn tijd bij Heracles speelde voor SC Heerenveen. Henk ten Cate was assistent-coach van Frank Rijkaard bij Barcelona, hoofdcoach van Ajax en miste onlangs het WK als bondscoach van Suriname. Gerard Somer kreeg eind 2025 een fatale diagnose. Een paar weken na zijn terugblik op Heracles - Ajax („We geloofden écht in een stunt”) behield hij in een hospice in Deventer de regie over zijn leven. Hij werd 81 jaar.

Heraclesdoelman Johan Tukker; Heraclesspeler Ray Richardson; Ajaxtalent Erik Regtop. FOTO ANP/VOETBAL INTERNATIONAL, PRIVÉARCHIEF RAY RICHARDSON

Marco van Basten haalt uit tegen Heracles. Hij scoort deze wedstrijd vijf keer. FOTO AJAX ARCHIEF/GEORGE VERBERNE

Spitsbergen expeditiecruses nu met € 1.000 korting p.p.

extra ingekocht!

"De scheepshoorn gaat af. Versuft kijk ik om me heen en probeer te luisteren naar wat er wordt omgeroepen. Ik zie een zacht licht door het raam schijnen. Het kan toch nog geen ochtend zijn? Een fractie later besef ik dat in Spitsbergen de zon in de zomermaanden nauwelijks ondergaat, dat had reisspecialist Manon me al verteld toen ze advies gaf over de beste reisperiode. De wat krakerige stem schalt rustig verder door de speaker en ik hoor iets van 'polar bear on starboard side of the ship'. Ik schiet overeind. Starboard is rechts, maar waar bevind ik me eigenlijk? En waar zijn mijn kleren? Enkele minuten later sta ik half angekleed 'midden in de nacht' op het dek samen met twee medepassagiers. Er beweegt iets aan de rand van het pakjies. Mijn hersens kraken. Ik wrijf de slaap nog eens uit mijn ogen en zie het dan pas goed; een ijsbeer. Ik voel de rillingen over mijn rug lopen, maar niet van de kou. Oog in oog met de 'koning van Spitsbergen', wat een moment. Als natuurlijefhebber had ik vooraf best twijfels om zo'n kwetsbaar gebied te bezoeken en was daarom blij dat Manon mij adviseerde met een kleinschalige poolexpeditie mee te gaan waarbij wetenschappers aanvullende lezingen geven, zodat je meer meeneemt dan alleen een 'leuke' ervaring. Als ik weer naar binnen loop spreekt de bioloog op het schip me aan: 'Makes you appreciate our unique world even more, doesn't it?' Ik knik stilletjes terug."

Boek vóór 30 april 2026
ontvang € 1.000 korting p.p.
en betaal géén 1-pk toeslag!
2027 ook al te boeken.

Wereldwijd persoonlijk reisadvies

Neem contact met ons op voor een reisadvies op maat naar een van onze 150 bestemmingen. U kunt een persoonlijke afspraak maken in 's-Hertogenbosch, Apeldoorn en Laren of bij u thuis (huisbezoek ook na kantooruren mogelijk).

"Met alle onrust in de wereld is het afgelegen Spitsbergen een van de meest veilige bestemmingen, maar bovenal is het een van de mooiste Arctische wildernissen die we u nu met extra voordeel kunnen aanbieden."

Manon Schuurmans
ExperienceTravel reisspecialist

ga naar de website →

Spitsbergen
by
experience
travel

Inspired by

- Elke reis is uniek, net als uzelf!
- Altijd persoonlijk reisadvies
- Huisbezoek in alle privacy mogelijk
- Keuze uit meer dan 150 bestemmingen
- Optimale ontzorging met gratis conciërge service voor, tijdens en na de reis
- 1% procent van de reissom gaat naar het goede doel t.g.v. innovaties en natuurbescherming

Nú met € 1.000 korting en géén 1-pk toeslag

Op missie in Spitsbergen

Vroeg in het vaarseizoen is het landschap op Spitsbergen maagdelijk wit en is het mogelijk de grens van het pakjies op te zoeken. Met een kleinschalig expeditiechip (max. 50 passagiers) en zodiacs ontdekt u het indrukwekkende ijslandschap waar walrusen, ijsberen, robben en talloze vogels actief zijn onder de middernachtzon. Het programma is afhankelijk van de lokale omstandigheden en wordt naar inzicht van het deskundige expeditieteam aan boord per dag bepaald. Tijdens deze reis is er extra aandacht voor natuurbeschermingsprojecten middels lezingen en toelichtingen op lopende onderzoeksprojecten. Deze reis levert u daarom, naast onvergetelijke belevenissen, gegarandeerd nieuwe inzichten op over een van de meest bijzondere gebieden op aarde.

All-in expeditiecruse
11 dagen va ~~€ 6.995~~ voor € 5.995 p.p.
Betaal nu géén eenpersoonshuttolag
Vertrek 13 mei 2026 (vraag ook naar 2027)

Nú met € 1.000 korting en géén 1-pk toeslag

Spectaculair Spitsbergen

Het doel van deze expeditiecruse is het verkennen van de natuur, gletsjers, wildlife en het cultureel erfgoed van Spitsbergen door plaatsen te bezoeken waar slechts weinigen zijn geweest. Zeevogels, rendieren, poolvossen en walrusen zullen u vergezellen op uw verkenningreis rond het mooie Spitsbergen. Ook is de kans groot dat u ijsberen tegenkomt, al is dat nooit te garanderen. In juni worden gebieden die in de winter en vroege lente door dikke lagen ijs nog onbereikbaar waren langzaam weer bereikbaar. De exacte route is afhankelijk van lokale omstandigheden en daarom flexibel. Waar mogelijk gaat u aan land voor een korte wandeling onder begeleiding van lokale gidsen en ook per zodiac zult u er diverse malen op uit trekken. De zon zakt in deze tijd van het jaar niet onder de horizon waardoor het 24 uur licht is.

All-in expeditiecruse
13 dagen va ~~€ 8.795~~ voor € 7.795 p.p.
Betaal nu géén eenpersoonshuttolag
Vertrek 18 juni 2026 (vraag ook naar 2027)

GRATIS REISINSPIRATIE!

Poolgebieden thema-avond
Donderdag 16 april 19.30 tot 21.30 uur
Locatie: Reisboetiek Laren, Torenlaan 2

Kom 16 april naar Laren!

De magische poolstreken zijn uitsluitend per schip te verkennen en het maakt daarbij echt uit op welke expeditie u meegaat. Zowel qua comfort als qua impact op de omgeving. Kleinschalige schepen, waarbij veel aandacht is voor educatie, bieden bijvoorbeeld interessante inzichten die kunnen leiden tot een verbeterd wereldbeeld. Daarnaast hangt het aanwezige wildlife sterk van de regio en het reisseizoen af. Wij adviseren u graag over de verschillende mogelijkheden tijdens een speciale thema-avond in Laren.

aanmelden →

Scan de QR-code of
stuur een e-mail naar
presentatie@ExperienceTravel.nl.

Deze expedities vinden plaats onder toezicht van AECO, waarbij regels zijn opgesteld voor verantwoord reizen met expeditiecrusen in Antarctica en Arctische gebieden zoals Spitsbergen.

Vraag gratis het INspired
reismagazine aan.

Bel 073 - 707 43 40

www.ExperienceTravel.nl
info@ExperienceTravel.nl

experience
culture travel silverjet holidays

U bent van harte welkom!
World of Experience 's-Hertogenbosch
Reisboetiek Laren
Vakantievilla Apeldoorn

Door
Anne Dohmen

Fotografie
Sake Elzinga

Ruim dertig jaar runden chef-kok Jonnie Boer en gastvrouw Thérèse Boer De Librije in Zwolle. Twee weken na zijn onverwachte overlijden, bijna een jaar geleden, stond zij weer op de vloer. „Ik liep de keuken in en voelde alleen maar ongeloof dat we er niet samen liepen.”

P

Precies twee weken na het onverwachte overlijden van chef-kok Jonnie Boer, vorig jaar op 23 april, nam zijn vrouw Thérèse Boer (54) twee beslissingen. Ze ging weer aan het werk - nog diezelfde avond stapte ze om kwart voor zeven hun restaurant De Librije binnen - en ze ging verhuizen.

Dochter Isabelle had gezien dat er een pand te koop stond: drie appartementen boven elkaar aan een gracht in Zwolle. Ze gingen met z'n drieën kijken. Isabelle, die tot haar vaders overlijden op Bonaire werkte en woonde, waar de familie een restaurant en een beachbar heeft. Zoon Jimmie, die als kok in De Librije werkt. En Thérèse. Ze kochten elk een verdieping, zij koos de middelste. „Het voelt veilig om tussen mijn kinderen in te wonen. Geborgen.”

En het gekke was: ze voelde niks bij het verlaten van het huis, ook in Zwolle, waar ze elf jaar met Jonnie had gewoond. „Ik trok de deur zonder enige emotie achter me dicht.”

Datzelfde gold niet voor de eerste avond terug op werk. Thérèse Boer is de gastvrouw, sommelier en mede-eigenaar van De Librije. „Ik wilde hier graag zijn. Ook omdat ik Jonnie hier heel erg voel.” Ze wijst om zich heen, de roze veertjes aan de mouwuiteinden van haar roze colbert wuiven mee. Het restaurant is leeg, op woensdagmiddag wordt er geen lunch geserveerd. „Maar zodra de gasten binnenkwamen... In het begin zijn mensen rustig. Maar als ze eenmaal een glas wijn op hebben, worden ze rumoeriger. Die drukte kon ik nog helemaal niet aan. Ik vond het fijn dat de gasten me even zagen, maar in die eerste weken bleef ik steeds hooguit anderhalf uur.”

Ze luncht tijdens dit gesprek. Niks drie-sterrenachtigs: af en toe lepelst ze een hap vruchtenkwark rechtstreeks uit de verpakking. In de keuken zijn de koks bezig met de voorbereidingen voor de avond.

Waarom wilde je dat de gasten je zagen?

„Omdat ik ze wilde laten zien dat we doorgaan. Ik was heel bang dat mensen zouden annuleren omdat Jonnie er niet meer was. En dus móést ik er zijn. Voor mijn kinderen, voor Nelson [hoofdchef Nelson Tanate], voor het team.”

Zaten jullie daarom drie weken na zijn overlijden in de talkshow van Eva Jinek?

„Ja. We wilden dat iedereen wist dat De Librije bleef bestaan. Daar heb ik wel goed over nagedacht, want ik had voor het eerst in mijn leven last van mijn bekendheid. Overal waar ik kwam werd ik aangekeken, en dat maakte me onzeker. Ik durfde die eerste maanden niet alleen over straat te lopen, de kinderen brachten me van huis naar De Librije. Ik voelde me angstig en verschrikkelijk alleen. La-

ter zei een vriend dat mensen op straat altijd al naar me keken. Maar dat heb ik nooit gemerkt. Omdat ik naast Jonnie liep, denk ik.”

Wat voelde je toen je die eerste avond hier over de drempel stapte?

„Heel veel zenuwen. Hartkloppingen, een onrustig gevoel in mijn buik. Ik stapte dáár naar binnen”, de roze veertjes wijzen nu richting keuken, „wij gebruiken een andere ingang dan de gasten. Ik liep die trapjes op en voelde alleen maar ongeloof dat we er niet samen liepen. Die spanning hield maandenlang aan. Nu weet ik dat ik al die tijd in shock ben geweest.”

Ze was zeventien toen ze een relatie kreeg met Jonnie Boer, ze leerden elkaar kennen tijdens het uitgaan in Giethoorn. En ze was achttien toen ze samen een restaurant gingen runnen. Hij de chef-kok, zij de gastvrouw. In 1993 namen ze dat restaurant, De Librije, over van de toenmalige eigenaar, datzelfde jaar kregen ze hun eerste Michelin-ster. „We deden alles samen, we maakten krankzinnige dagen. 's Nachts stond ik te stofzuigen. Ik was zo uitgeput dat ik onze vrije zondagen huilend doorbracht.” De tweede ster volgde in 1999. Hij was 33, zij 28. Vijf jaar later kregen ze de derde. En die behielden ze, ruim twintig jaar, een zeldzame prestatie. De Librije is nu het enige drie-sterrenrestaurant in Nederland.

Van begin af aan was het Jonnie en Thérèse. Hij wilde het echt samen met haar doen, ook in de publiciteit - uitzonderlijk in een tijd waarin de sterrenkoks zelf sterren werden. Zij wilde die positie verdienen en strotte zich op opleidingen. Ze werd SVH Wijnmeester in 1995, de hoogste graad van vakbekwaamheid voor sommeliers, en SVH Meestergastvrouw in 1998.

De Librije is uitgegroeid tot een bedrijf dat bestaat uit vier restaurants en een hotel in Zwolle, en daarnaast nog vestigingen op Bonaire en Curaçao. In totaal zijn er 220 mensen in dienst van het bedrijf, van wie 65 bij restaurant De Librije. Hoewel Thérèse Boer herhaaldelijk zegt dat ze alle beslissingen neemt samen met haar team, is ze nu voor 50 procent eigenaar. Investeerder Vincent Wensink bezit 25 procent van de aandelen, chef-kok Nelson Tanate 5 procent en Isabelle en Jimmie Boer elk 10 procent.

Ben je veranderd als gastvrouw?

„Ja, ik ben opener geworden. Jonnie praatte de hele dag door, en daardoor was ik stiller. Ik was, naar de gasten toe, ook altijd erg vakgericht. Ik was gastvrouw en sommelier en daar hield ik het bij. Maar ik heb ontdekt dat ik het fijn vind om soms ook mijn gevoelens met ze te delen. Dat had ik niet van mezelf verwacht.”

Je gasten komen voor een vrolijk avondje uit, terwijl jij met dat grote verdriet zit. Is dat niet ingewikkeld?

„Ik begrijp wat je bedoelt, maar zo voelt het niet. Ik heb in het begin wel veel gehuild in aanwezigheid van onze gasten, al wist ik dat ik dat niet te veel moest doen. Uiteindelijk komen mensen hier voor een fijne avond en voor goed eten. Maar de gasten deelden nu ook hun eigen verdriet met mij. Daar haalde ik veel kracht uit.” Ze schiet even vol. „Ik voel me verbonden met mensen die ook rouwen. Wat ik nu wel veel moeilijker vind dan eerst, is dat hier veel mensen komen eten die ongeneeslijk ziek zijn. Een lunch of diner bij ons is dan een laatste, grote wens. Vroeger kon ik meeleven zijn met meer emotionele afstand. Maar nu kijk ik naar hun partner en weet ik wat een vreselijke leegte ze te wachten staat.”

Ze zit nog in de overlevingsmodus, zegt ze. „Ik werk veel, want afleiding is goed voor mij. Ik zie nog steeds de beelden voor me van toen het misging met Jonnie. Isabelle heeft daarvoor EMDR gedaan”, een therapeutische behandeling die helpt bij de verwerking van een ingrijpende ervaring, „en zij zegt dat dat ook iets voor mij kan zijn. Maar hoevel ik er elke dag mee wakker word, ben ik er nog niet aan toe om die beelden los te laten. Het doet veel pijn, maar juist die pijn geeft mij moed om door te gaan. Het zijn de laatste momenten waarop ik hem levend gezien heb. Dat gevoel, dat afscheid dat we daar van hem hebben genomen, wil ik nog niet kwijt.”

De beelden die ze ziet zijn die van haar man op de Eerste Hulp van het ziekenhuis in Bonaire, snakkend naar adem als gevolg van een longembolie. Zij op een stoeltje ernaast. Het zuurstofslangetje dat steeds uit zijn neus schoot door de heftige bewegingen die hij maakte. En de hartstilstand die hij vervolgens kreeg, de reanimatie die drie kwartier duurde, het beademingsmasker op zijn gezicht.

Ze wil er graag over vertellen. Het helpt, zegt ze, om er een verhaal van te maken. Ze waren op vakantie op Bonaire, behalve het restaurant en de strandbar hebben ze er ook een huis. Jonnie voelde zich niet lekker, hij dacht dat er iets met zijn hart was. „Maar hij was een enorme hypochonder. Hij dacht altijd dat-ie wat had. En hij maakte ook vaak van die grapjes”, ze legt haar hand op haar hart en imiteert hem: „Ooh, ik heb het aan mijn hart.” Dus Isabelle en ik moesten er een beetje om lachen: ja hoor, hij heeft weer wat.”

De huisarts zag niks verontrustends maar stuurde hem voor de zekerheid toch door naar het ziekenhuis. En ook daar leek het aanvankelijk mee te vallen: er was een

LEES VERDER OP PAGINA 12

‘Als ik was gestorven, zou Jonnie niet zijn doorgedaan’

INTERVIEW

VERVOLG VAN PAGINA 11

bloedprop gezien, hij kreeg bloedverdunners. Maar toen volgde de hartstilstand, en later die nacht vielen zijn organen uit. Van de dagen erna weet ze niet veel meer. „Ik heb nog één beeld van Jonnie, op zo'n ijzige tafel in het mortuarium, helemaal wit. Zo'n naar beeld. De verbijstering daarover voel ik nog elke dag. In anderhalve dag - wég.”

Ze hadden net besloten om het rustiger aan te gaan doen. „Maar nu blijf ik hier, ik ga doorwerken. Ik ben ook geen mens om dingen alleen te doen. Er wordt me vaak gevraagd of ik me niet te veel op mijn werk stort. Maar dat heb ik altijd al gedaan. Mijn werk is voor mij geen werk, het is mijn leven.”

Wilde jij net zo graag minder gaan werken als hij?

„Nee, dat kwam vooral uit Jonnie. Als ik was gestorven, zou hij niet met De Librije zijn doorgegaan. Ik denk dat hij op Bonaire was gaan wonen om daar te gaan vissen. Ik ben ook zes jaar jonger hè, misschien speelt dat mee. Jonnie heeft meer dan veertig jaar onophoudelijk ontzettend hard gewerkt. Hij was begin vijftig toen hij eigenlijk al niet meer achter de kachel wilde staan. Dat constante gejaag in de keuken, veertien uur per dag vol gas geven, elke dag presteren, daar haalde hij geen voldoening meer uit. Hij had niet meer genoeg ruimte in zijn hoofd om te creëren. Nadat hij een paar jaar geleden was gestopt in de keuken, kreeg hij meer energie en waren zijn verhalen enthousiaster als hij wat ontdekt had tijdens het plukken van kruiden en planten, of als hij met een jager of een visser gepraat had. Daar had hij voorheen nooit tijd voor. Terwijl hij niets liever deed dan in de natuur zijn en mooie gerechten ontwikkelen. Daarom was hij ook zo bewust bezig met het opleiden van mensen. Nelson werkt al vijftien jaar bij ons, Jonnie zit in hem.”

Twee jaar voor zijn overlijden hebben jullie de opvolging van jullie bedrijf vastgelegd.

Ik voel me verbonden met mensen die ook rouwen. Ik weet nu wat voor vreselijke leegte hen te wachten staat

„Ja. Maar we hebben de testamenten niet aangepast uit voorzorg, voor als er iets mis zou gaan met een van ons. We hebben dat gedaan omdat het juridisch moest; de kinderen en Nelson hebben een deel van de aandelen gekocht.”

Bijna twintig jaar geleden zei je in een interview dat je, mocht Jonnie doodgaan, alleen voor hem zou doorgaan met De Librije. Ze lacht. „Bizar dat ik daar toen kennelijk al over nadacht.”

Zie je dat nog steeds zo?

„De kinderen waren toen nog klein. Nu weet ik dat zij graag verder willen met het bedrijf. Dus ik doe het nu ook voor Jimmie en Isabelle, en voor Nelson, en voor het personeel. Er zijn nu zoveel meer mensen van ons afhankelijk dan twintig jaar geleden.”

En voor jezelf?

Ze denkt na. „Een beetje misschien. Ik vind het werk leuk. En ik wil nog steeds leren over wijnen. Ik doe het ook om mezelf sterker te maken en een doel in mijn leven te hebben. Maar ik doe het bovenal voor Jonnie.”

Dus toch: vooral voor anderen.

„Maar dat vind ik fijn, hè. Dat is wie ik ben, zo ben ik altijd geweest. Daarom past het werk als gastvrouw ook zo goed bij me. En wat zou ik anders gaan doen?”

Uit oude interviews met jullie samen kreeg ik de indruk dat jij je altijd naar Jonnie voegde. „Ja, dat klopt.”

Op de bijbehorende foto's kijk jij vaak niet in de lens, maar naar hem.

„Ik vond het gewoon heel leuk om naar Jonnie te kijken. Hij hield er niet van om gefotografeerd te worden, dus ging hij grapjes maken, ouwehoeren. Daar moest ik om lachen.”

Je kleedde je ook naar zijn smaak. Hij wilde bijvoorbeeld niet dat je spijkerbroeken droeg.

„Ja, hij hield ervan als ik korte rokjes aanhad, en hakken. Als ik de keuken in liep en hij vond dat ik er mooi uitzag, dan liet hij dat altijd merken.”

En dus deed jij alleen kleren aan die hij leuk vond.

„Ja. Maar als hij dat soms niet vond, zei hij dat wel op een lieve manier. En vaak had hij het ook gewoon in de gaten als ik onzeker was. Dus als ik mezelf had aangekleed en vertwijfeld naar beneden kwam, stuurde hij me weer terug: 'Ga je maar omkleden, dat is niks.'”

Ben je je anders gaan kleden sinds hij er niet meer is?

„Eigenlijk wel. Vorige week ben ik met vrienden naar PEC-Ajax gegaan in een jumpsuit van spijkerstof. Jonnie zou het niet leuk vinden dat ik dat aanhad. Ik ben er ook wel even mee voor zijn foto gaan staan: 'Vind je dit oké, schat?' Ik voelde me heel onzeker over die outfit en heb me er aan iedereen voor verontschuldigd. Maar toch voelde het bevrijdend om 'm te dragen. Want zelf vond ik het wél leuk. Toch een stap, misschien. En ik draag nu ook soms gympen, in plaats van altijd die hakken.”

Had je verwacht dat jullie na het overlijden van Jonnie de derde Michelin-ster zouden behouden?

Zonder aarzelen: „Ja. Ik wist dat het goed ging. Dat we het niveau hebben kunnen vasthouden. Dus het was ook terecht.”

Jonnie zei vaak: 'Zonder Thérèse geen Librije.' Maar nu is er dus wél een Librije zonder Jonnie.

„Hij zei dat ook om me een veer in m'n kont te steken, hoor. Al is het misschien wel waar. Maar dat De Librije kan doorgaan zonder hem, komt natuurlijk ook doordat hij al een paar jaar bezig was met loslaten. Hij heeft al die mensen opgeleid. Jonnie is nog overall.”

Advertentie

nrcwebwinkel

Luxe hotelarrangementen tot -56%

Van een iconisch 5-sterrenverblijf aan het statige Lange Voorhout in Den Haag en een romantisch boutiquehotel in hartje Brugge tot een 16e-eeuwse herenboerderij in Zuid-Limburg en een luxe kasteelverblijf op de Veluwe: deze zorgvuldig samengestelde hotelarrangementen bieden een gevarieerde selectie bijzondere verblijven. Elk arrangement combineert karaktervolle 4- en 5-sterrenhotels met culinaire verwenning en extra's die het verblijf compleet maken.

★★★★★

Hotel Des Indes, Den Haag

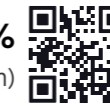
Verken en beleef in 3 dagen Den Haag vanuit luxe 5*-hotel

Nieuw! Beleef 3 dagen in grandeur in het iconische Hotel Des Indes, stijlvol gelegen aan het statige Lange Voorhout. Dit historische 5-sterrenhotel ademt elegantie en biedt de perfecte uitvalsbasis om Den Haag te ontdekken, van cultuur tot kust. Geniet van een verfijnd verblijf waarin luxe, comfort en een culinaire beleving naadloos samenkomen.

Compleet arrangement voor 2 personen

- ✓ 2 x Overnachting, incl. luxe ontbijt
- ✓ Kamerupgrade naar Deluxe kamer
- ✓ 3-Gangendiner in de Lounge met aperitief
- ✓ Late check-out tot 13:00
- ✓ Gelegen in het hart van Den Haag

Korting 47%

Totaalprijs voor 2 personen vanaf €499 (124,75 p.p.p.n.)

Vanaf 940,-
499,-

Vanaf 713,-
389,-

★★★★

Hotel Montanus, Brugge

Bezoek Brugge tijdens een romantisch weekendje weg

Compleet arrangement voor 2 personen

- ✓ 2 x Overnachting, incl. ontbijtbuffet met chocoladeverrassing
- ✓ Kamerupgrade naar een Gentleman's House Superior
- ✓ Badjas en slippers op de kamer
- ✓ Discover Bruges kaart
- ✓ Late check-out tot 14:00 (o.b.v.b.)

Korting 45%

Totaalprijs voor 2 personen vanaf €389 (€97,25 p.p.p.n.)

Vanaf 538,-
289,-

★★★★

Winselerhof, Landgraaf

Ervaar luxe en rust in een herenboerderij in Zuid-Limburg

Compleet arrangement voor 2 personen

- ✓ 2 x Overnachting, incl. ontbijtbuffet
- ✓ 3-Gangendiner in Restaurant Luigi's
- ✓ Welkomstdrankje
- ✓ Late check-out tot 13:00 (o.b.v.b.)
- ✓ Gratis parkeren

Korting 46%

Totaalprijs voor 2 personen vanaf €289 (€72,25 p.p.p.n.)

Vanaf 526,-
309,-

★★★★

Hotel De Plesman, Den Haag

Gloednieuw hotel in voormalig KLM-hoofdkantoor

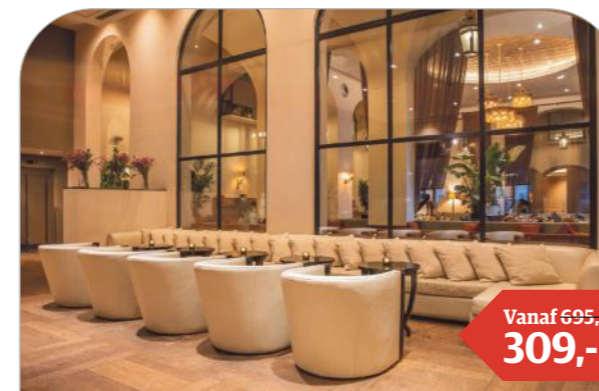
Compleet arrangement voor 2 personen

- ✓ 2 x Overnachting incl. ontbijtbuffet
- ✓ Kamerupgrade naar Deluxe kamer
- ✓ 3-Gangendiner in Restaurant SUUS (Gault&Millau 12,5 pnt)
- ✓ Late check-out tot 12:00
- ✓ Gratis parkeren van zondag t/m donderdag

Korting 41%

Totaalprijs voor 2 personen vanaf €309 (€77,25 p.p.p.n.)

Vanaf 695,-
309,-

★★★★

The Dominican, Brussel

Prachtig boutique hotel in voormalig klooster

Compleet arrangement voor 2 personen

- ✓ 2 x Overnachting, incl. ontbijtbuffet
- ✓ Kamerupgrade (o.b.v.b.)
- ✓ Gratis gebruik van de sauna
- ✓ Late check-out tot 14:00 (o.b.v.b.)
- ✓ Midden in het centrum van Brussel

Korting 56%

Totaalprijs voor 2 personen vanaf €309 (€77,25 p.p.p.n.)

Vanaf 582,-
349,-

★★★★

Kasteel Engelenburg, Brummen

Culinair verblijf met wellness in luxe 4* kasteel hotel

Compleet arrangement voor 2 personen

- ✓ 1 x Overnachting, incl. uitgeserveerd ontbijt
- ✓ Kamerupgrade naar luxe kamer (o.b.v.b.)
- ✓ Culinair diner
- ✓ Gebruik van de wellness
- ✓ Early check-in (vanaf 14:00) & late check-out (tot 12:00)

Korting 40%

Totaalprijs voor 2 personen vanaf €349 (€174,50 p.p.p.n.)

Vanaf 681,-
399,-

★★★★★

Grand Hotel Amrâth Kurhaus, Scheveningen

Luxe overnachten aan het strand van Scheveningen

Compleet arrangement voor 2 personen

- ✓ 2 x Overnachting, incl. ontbijtbuffet
- ✓ 3-Gangendiner in Restaurant Waves
- ✓ Gebruik van spa & wellness
- ✓ Toegangskarten Holland Casino + welkomstdrankje
- ✓ Late check-out tot 12:00, en meer...

Korting 41%

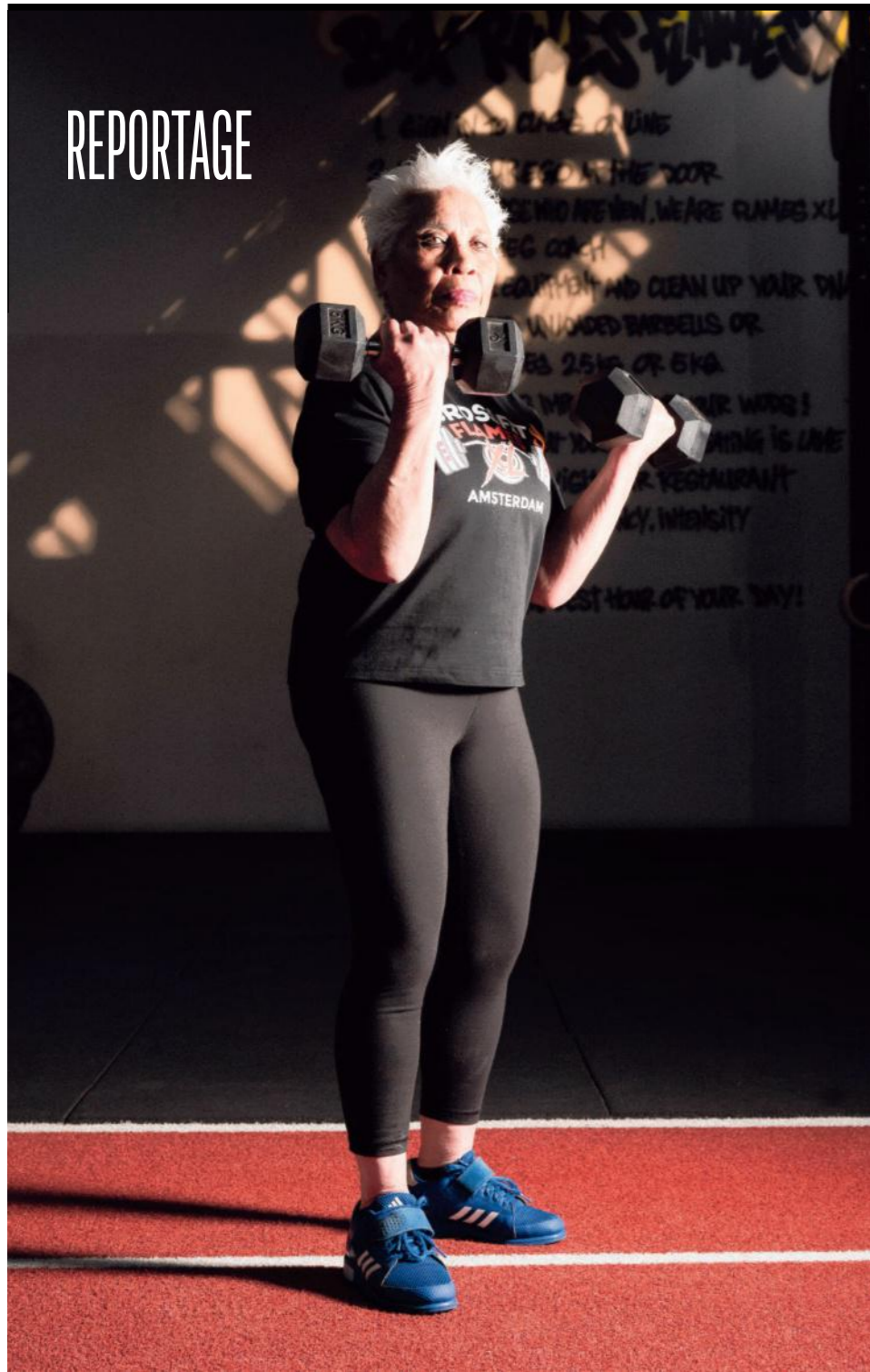
Totaalprijs voor 2 personen €399 (€99,75 p.p.p.n.)

Alle getoonde prijzen zijn exclusief €27,50 boekingskosten

Boek nu > nrcwebwinkel.nl/overnachtingen

Of bel met +31 85 888 0825 ma - vr 8.00 - 18.00 u.

‘Dat sommige colbertjes niet meer passen, vind ik niet erg. Integendeel’

Ina Koolhaas Revers (78) uit Amsterdam

‘Rond mijn veertigste verloor ik kort na elkaar mijn man en mijn kind. Sporten werd mijn manier om met dat verdriet om te gaan. Ik begon met hardlopen in het Oosterpark bij mij om de hoek, maar toen mijn knieën begonnen te protesteren, moest ik een andere manier vinden om in beweging te blijven. Met tegenzin schreef ik me in bij een sportschool. Daar sprak een personal trainer me aan nadat ze me op de roeimachine had gezien. Ze zag dat ik voor mijn leeftijd opvallend veel kracht had en overtuigde me om samen te gaan trainen. Wat begon met één les per week, groeide al snel naar vier. Discipline kende ik; mijn vader was marinier en mijn laatste partner commando-marinier. Het strikte trainingsregime beviel me goed. Een jaar nadat we waren begonnen met trainen, ging ik meedoen aan wedstrijden gewichtheffen. Ik werd meerdere keren wereldkampioen in mijn leeftijdscategorie. Mijn persoonlijke records liegen er niet om: ik deadlift met 140 kilo, back squat met 100 kilo en bench press met 65 kilo. Sommige colbertjes passen niet meer door mijn brede schouders, maar dat vind ik niet erg. Integendeel: ik pleit ervoor dat

een gespierd vrouwenlichaam – inclusief armen, borst en schouders – veel normaal wordt. Ik voel me sterker en gezonder dan ooit. Laatst paste ik op het hondje van een vriendin en tilde hem moeiteloos meerdere keren per dag de steile trappen van een Amsterdams huis op. Tegelijk weet ik: krachttraining is geen wondermiddel. In 2021 kreeg ik darmkanker en moest ik een zware operatie ondergaan. Zo’n ziekte overleven kun je niet afdwingen, maar de kracht die ik had opgebouwd hielp me de behandeling door. Mijn lichaam veerde snel terug: drie weken na de operatie stond ik alweer te liften. Veel mensen vragen me waarom ik dit nog steeds doe, op mijn leeftijd. Maar zolang het kan, ga ik door. Het geeft mijn dagen ritme en richting. Bovendien heeft het me veel nieuwe sociale contacten opgeleverd – ook met jonge mensen, die me bij de tijd houden. Natuurlijk kan niet iedereen wereldkampioen gewichtheffen worden, maar dat ik op mijn 78ste nog fanatiek sport, zou helemaal niet zo bijzonder moeten zijn. Krachttraining heeft altijd zin, ongeacht je leeftijd. Daarvan ben ik het leven-de bewijs.

‘Het gevoel dat ik beter voor mezelf kan opkomen’

Steeds meer vrouwen, van jong tot oud, doen in de sportschool aan krachttraining. Drie vrouwen vertellen wat krachttraining hun oplevert. „Ik loop anders over straat: rechtop, zelfverzekerder.“

Door **Megin Kimmijser** Fotografie **Zara Nor**

‘H et is belangrijk dat je je onderrug neutraal houdt’, zegt trainster Coco Sabajo-Lanen terwijl ze een *split squat* voordoet. Het is negen uur ’s ochtends in de Vondelgym in Amsterdam-West en de StrongHer-les, een krachttrainingsklas speciaal voor vrouwen, is net begonnen. Ze kantelt haar bekken lichtjes naar voren om de juiste houding te laten zien. „Zo dus. Daarmee voorkom je blessures.“

Zes *bench presses*, acht *split squats* per been en vijf *hip thrusts* met zoveel mogelijk gewicht – dat zijn enkele van de oefeningen die voorbijkomen. Ze zijn niet specifiek voor vrouwen; een groep mannen in het krachthonk verderop doet ze net zo goed. Wat de les onderscheidt, is de aandacht voor houdingen die aansluiten bij het vrouwenlichaam en voor menstruatie- of menopauzeklachten, zodat trainingen waar nodig kunnen worden aangepast. StrongHer begon tien jaar geleden met een handvol lessen bij Vondelgym West. Inmiddels zijn er tot wel drie lessen per dag, op elke locatie.

Vrouwen kiezen steeds vaker voor krachttraining, om zich sterker en zelfverzekerder te voelen. Dat ziet ook de sportschoolketen Basic-Fit. Commercieel directeur Erica van Vonderen-Hahn: „Drie jaar geleden gaf de helft van onze vrouwelijke leden aan dat afvallen de belangrijkste reden was om te beginnen met fitness; slechts 19 procent wilde sterker worden. Inmiddels zegt 45 procent van de vrouwen dat ze zich fysiek én mentaal sterker willen voelen. Daar hebben we onze clubs op aangepast; minder loopbanden en meer krachttrainingsapparatuur.“

Sportscholen spelen verder in op die verschuiving met trainingsplannen, krachtlussen speciaal voor vrouwen en soms zelfs aparte krachthonken. „Uit ledenonderzoek blijkt dat vrouwen het prettig vinden om een ruimte te hebben waar ze veilig kunnen krachttrainen, zonder ongewenste opmerkingen of blikken van mannen“, zegt Neil Randall, ceo van TrainMore. Daarom introduceerde de gym in 2024 zogenaemde GAIA-zones; afgeschermdes krachttruims voor vrouwen. „55 procent van onze vrouwelijke leden ge-

bruikt ze tijdens elke sportsessie.“

Zo ook Lisa Jane Heijdt (25). „Hoevel ik me in de gemengde fitnessruimte veilig voel, train ik liever in de vrouwenruimte“, zegt ze. „Daar sport ik in een strakke sportlegging, in de gemengde zaal draag ik een losse joggingbroek. Het idee dat mannen misschien kijken, beïnvloedt hoe ik beweeg. In de GAIA-zone kan ik dat meer loslaten. En het is er gezellig: als je een nieuw persoonlijk record haalt of je spieren flex, moedigen andere vrouwen je aan.“

Volgens hoogleraar fysiologie van inspanning en voeding Luc van Loon is krachttraining voor vrouwen – net als voor mannen – belangrijk. „Het helpt spiermassa en botdichtheid behouden, ondersteunt de gewrichten en stimuleert de stofwisseling“, zegt hij. Vanaf de perimenopauze, de overgangsfase voor de laatste menstruatie, zo tussen de 40 en 50 jaar, verliezen vrouwen meer spier- en botmassa dan mannen van dezelfde leeftijd, waardoor ze een hoger risico lopen op botontkalking. „Minimaal eens per week krachttrainen verkleint het risico op breuken en vermindert klachten als vermoeidheid. Bovendien geeft het mentale voordelen: wie kracht traint voelt zich goed, omdat er neurotransmitters vrijkomen, zoals dopamine en serotonine.“

Volgens onderzoeker Agnes Elling van het Mulier Instituut komt de groeiende populariteit deels doordat er meer aandacht is voor de positieve effecten van krachttraining op het vrouwenlichaam, ook in de media. Daarnaast wijst ze op een sociaal-culturele verschuiving. „Hoevel er nog altijd een dominant normbeeld is van de slanke, niet gespierde vrouw, zien we steeds meer diversiteit in rolmodellen. Op sociale media tonen vrouwelijke sporters en influencers vaker een algeheel krachtiger lichaam, met meer spier. Dat heeft invloed op de redenen waarom vrouwen de sportschool binnenstappen.“

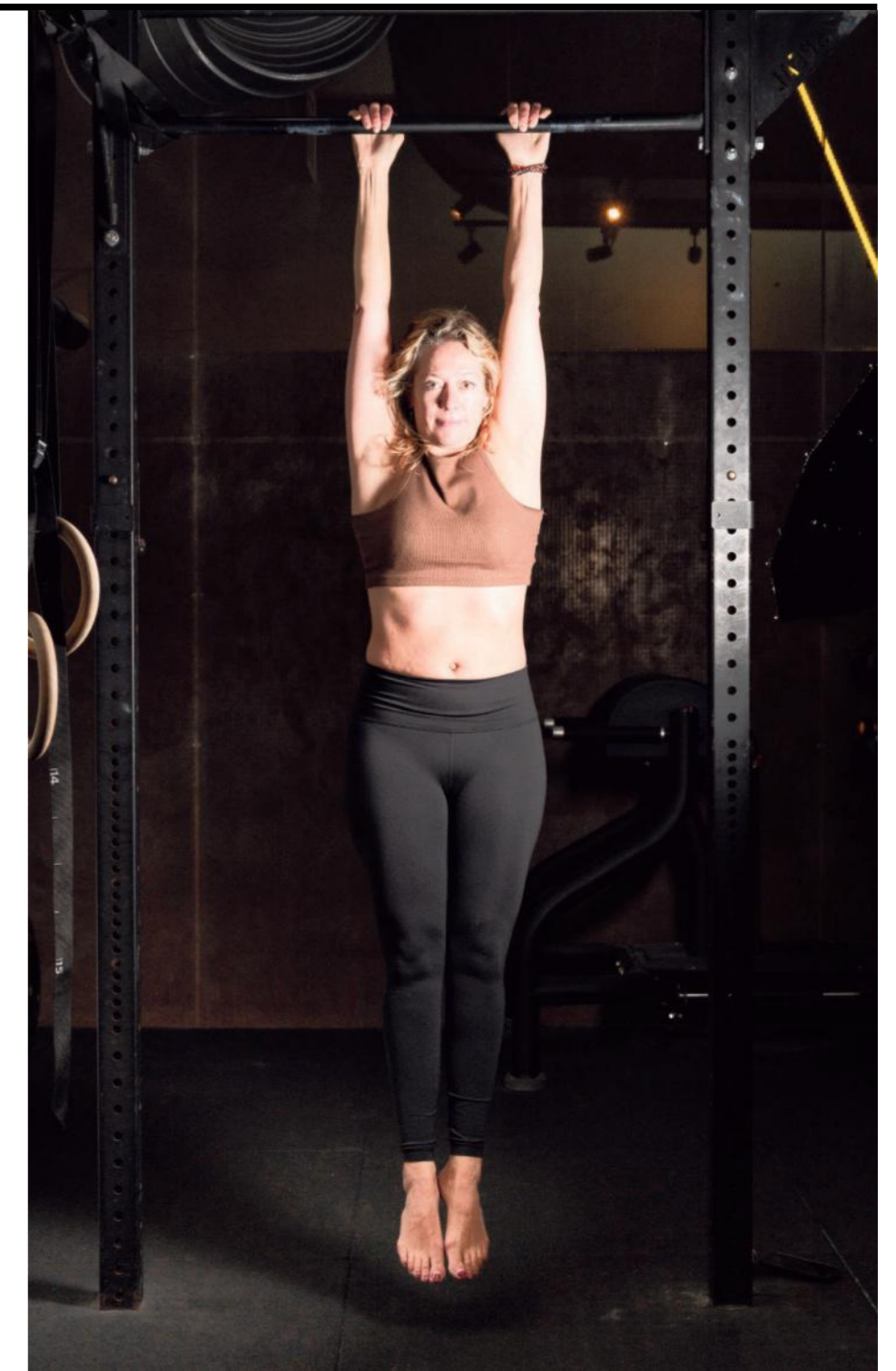
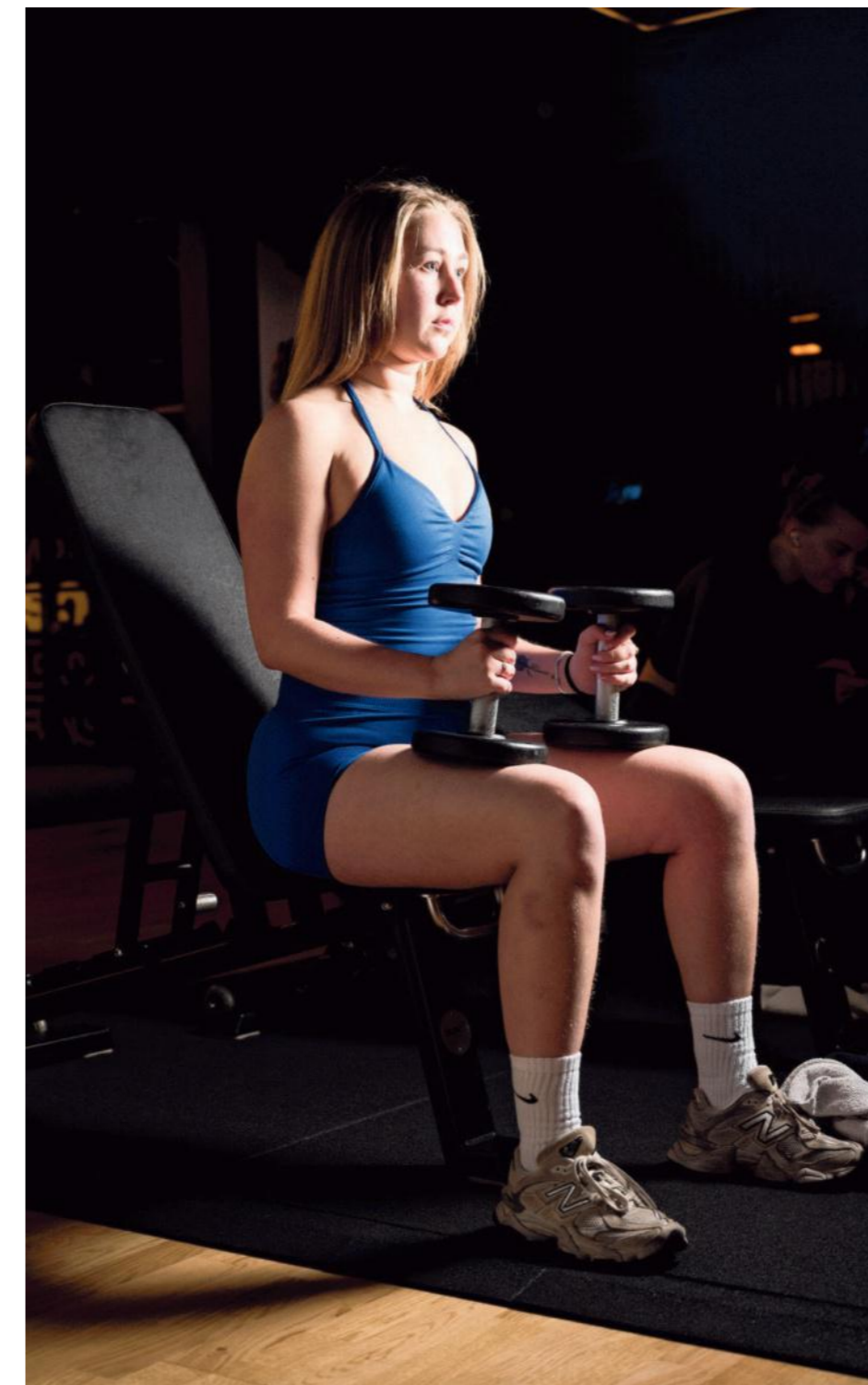
Drie vrouwen uit verschillende generaties vertellen wat krachttraining hun heeft gebracht. „In de spiegel zie ik een vrouw met arm- en beenspieren die traint voor zichzelf en zich sexy voelt.“

‘Ik zit nu minder op mijn telefoon en heb meer structuur in mijn dagen’

Lisa Jane Heijdt (25) uit Zeist

‘D e eerste keer dat ik 160 kilo wegduwde op de legpress voelde als een overwinning. Ik bleef lang steken op tachtig kilo. Zwaarder durfde ik niet, omdat ik bang was dat het niet zou lukken. Tot een vriend me uitdaagde. Hij ging boven op de tachtig kilo zitten – tegen mijn verwachting duwde ik hem én de gewichten gewoon weg. Ik besefte dat mijn lichaam veel meer kan dan ik dacht. Ik dans al mijn hele leven, volg de opleiding tot dansdocent aan ArtEZ Academie in Arnhem en werk bij Albert Heijn, waar ik veel sta en loop. Als ik naast school en werk sportte, deed ik vooral cardio om mijn uithoudingsvermogen voor het dansen op peil te houden. En om slank te blijven. Maar tijdens mijn lessen merkte ik dat ik kracht miste in mijn sprongen, en een push-up lukte nauwelijks. Trainen met gewichten leek me altijd iets voor mannen. Toch zag ik op sociale media steeds meer vrouwelijke influencers – zoals Shiv Wilson en Diana Conforti – zware gewichten tillen. Dat inspireerde me en gaf het zetje om vorig jaar met krachttraining te beginnen. Gaandeweg realiseerde ik me dat ik niet alleen train om fysiek sterker te worden, maar ook om

me weerbaarder te voelen. Die motivatie werd eind vorig jaar versterkt, toen berichten over geweld tegen vrouwen het nieuws domineerden. De moord op Lisa uit Abcoude maakte veel indruk op me. Sinds dit jaar ben ik *locked in*: ik train zes keer per week in de sportschool volgens een vast schema. Vooral de dagen waarop ik mijn bovenlichaam train geven vol-doening, omdat ik daar de meeste vooruitgang zie. Sommige vriendinnen zijn bang dat hun armen te gespierd worden, omdat ze dat mannelijk vinden. Die zorg herken ik niet. Ik wil dat mijn lichaam in balans is: als ik mijn benen zwaar train, horen mijn armen daar net zo goed bij. Als ik in de sportschool het uiterste van mezelf vraag, voelt het vreemd om daarbuiten achteloos met mezelf om te gaan. Dus sinds ik krachttraining doe, eet ik gezonder, zit ik minder op mijn telefoon en is er meer structuur in mijn dagen. Daardoor voel ik me ook mentaal sterker. In de spiegel zie ik een vrouw met armen beenspieren, die traint voor zichzelf en zich sexy voelt. Bovendien loop ik anders over straat dan een paar jaar geleden: rechtop, en zelfverzekerder.“

‘Het is ook prettig te beseffen dat je een stevige beuk kan uitdelen’

Maaïke Dorp (50) uit Amsterdam

‘A lachtien jaar ben ik eigenaar van Café de Toog in Amsterdam-West, een bruin café met een groot terras. Op drukke zomerdagen vraagt het werk het uiterste: bestellingen volgen elkaar snel op, het terras zit vol en ik ben voortdurend in de weer met bierfusten, kratten frisdrank en volle dienbladen. Vroeger kon ik na zo’n werkdag volledig uitgeput zijn. Sinds ik aan krachttraining doe, kan mijn lichaam die fysieke belasting beter aan. Tien jaar geleden begon ik bij Vondelgym met *mobility*-lessen, die bestonden uit veel yoga- en stretchoefeningen. Ik wilde soepeler worden, maar eerlijk gezegd ging ik ook omdat vriendinnen soortgelijke klachten volgden, en ik niet goed wist wat ik met de sportschool aan moest. Toen de sportschool met StrongHer-lesse startte, sprak dat mij meteen aan. Tijdens mijn werk merkte ik dat ik kracht tekort kwam in mijn armen en schouders. Voor veel vrouwen in de groep is krachttraining een manier om sterker de perimenopauze en menopauze in te gaan. Ik hoor en zie hoe het hen helpt om energie, spiermassa en vitaliteit te behouden. Omdat ik zelf weinig overgangsklachten ervaar, is dat dus niet de reden voor mij om met ge-

wichten te trainen. Wat ik wel belangrijk vind, is dat krachttraining mijn lichaam in *shape* en veerkrachtig houdt, zodat ik sneller herstel als ik in de toekomst ziek word, maar vooral mijn fysiek zware werk kan blijven doen. Daarnaast is het sociale aspect een van mijn motivaties. Een aantal vrouwen die ik in de les ontmoette, zijn inmiddels goede vriendinnen geworden. We volgen elkaars vooruitgang, moedigen elkaar aan en inspireren elkaar om sterker te worden. Regelmatig mijn spieren trainen heeft me niet alleen fysiek sterker gemaakt, maar ook zelfverzekerder in het dagelijks leven. Als cafébazin stond ik al stevig in mijn schoenen, want gasten kunnen soms behoorlijk mondig zijn. Maar sinds ik krachttraining doe, heb ik het gevoel dat ik nog beter voor mezelf kan opkomen. Het geeft rust om te weten dat mijn lijf het werk in De Toog aankan. Maar eerlijk gezegd is het ook gewoon prettig om te beseffen dat je, mocht het ooit nodig zijn, een stevige beuk kunt uitdelen.“

De gevangenis in Zwolle is de enige met een afdeling waar vrouwelijke veelplegers psychiatrische behandeling krijgen. Al zit niet iedereen te wachten op hulp. „Ik heb écht geen spijt dat ik ben begonnen met crack.”

Door
**Allart van der
Woude**

Fotografie
Wouter de Wilde

De lichtplaats voor
vrouwelijke veelplegers
van de PI Zwolle.

Rechts: cel op de afde-
ling voor vrouwelijke
veelplegers.
Links: een lichtplaats.

‘Het zijn de succesjes die wij onthouden - en nodig hebben’

E

Edward heeft een dubbel gevoel vandaag. Het is een feestelijke dag, want op deze maandagochtend in december viert iemand op zijn afdeling zijn vijftiendjarige dienstverband bij justitie. Minder feestelijk is dat net een van Edwards gevangenen er- vandoor is gegaan.

„Ze had zaterdag verlof zonder begelei- ding en mocht even de stad in”, zegt hij van achter zijn bureau in de penitentiaire inrich- ting (PI) in Zwolle. De afspraak was dat ze die middag weer zou terugkomen. Dat ge- beurde niet. Ze had nog tot zondagmiddag om zich weer te melden zonder verworven vrijheden - zoals verlof - kwijt te raken. Maar vandaag is ze nog steeds niet terug. „Niet leuk”, zegt Edward nuchter. „Maar het hoort er nou eenmaal bij.”

Op het binnenhof zwaait ondertussen een grote deur open. Een bewaarder duwt een zwaarbeladen kar met dozen vol eigen- dommen van de ‘ontsnapte’ gedetineerde over de klinkers, achter haar aan komt een collega met een grote kliko. De cel moet leeg om plaats te maken voor een nieuwkomer, dat is nou eenmaal de regel. Ook al verwacht iedereen dat de wegloper snel weer terug is. „De politie is op de hoogte, die komt haar vanzelf een keer tegen”, zegt de bewaarder. „Bij een overlastmelding in een drugs- pand, zo gaat het wel vaker.”

Dit soort ‘ontsnappings’ komen vrij veel voor op deze afdeling. Het gaat niet om ont- snappen in de gangbare zin van het woord, via het beklimmen van hoge muren en een vlucht door de buitenpoort. Vrijwel altijd is het een zogeheten ‘onttrekking’: een gedeti- neerde die tijdens een begeleid verlof weg glipt, of bij een onbegeleid verlof niet terug- komt - zoals het geval waar Edward nu mee zit.

Hij is hoofd van de Inrichting Stelselmati- ge Daders (ISD), een weinig bekend en bij- zonder onderdeel van het Nederlandse ge- vangeniswezen. In de PI Zwolle is die er uit- sluitend voor vrouwen; mannen kunnen op acht plekken elders in het land terecht.

De ISD werd in 2004 bedacht als straf voor veelplegers die veel overlast veroorza- ken. Het gaat om mensen die door psychi- sche ziekte, dakloosheid, verslaving of een combinatie ervan alsmaar kleine delicten plegen: winkeldiefstal, bedreiging, open- baar dronkenschap. Als iemand in de afgelo- pen vijf jaar al drie keer is veroordeeld én duidelijk is dat meerdere korte gevangenis- straffen niet geholpen hebben, mag de rech- ter de zogeheten ISD-maatregel opleggen. Die geldt voor minimaal één en maximaal twee jaar - in de praktijk draait het bijna altijd op dat laatste uit. De kosten vallen hoger uit als deze maatregel niet wordt opgelegd, zo werd tien jaar geleden berekend. De ge- middelde veelpleger veroorzaakte jaarlijks 150.000 euro aan maatschappelijke kosten, een ISD-traject kostte ruim 100.000 euro.

Op de ISD-afdeling krijgen gevangenen een op hen afgestemd pedagogisch en psy- chiatrisch programma aangeboden. Naast

de medische behandeling moeten ze er ook tot zelfinzicht komen. Zo kunnen ze in Zwolle in gesprek met een ervaringsdeskun- dige, iemand die ooit zelf ISD'er was maar nu zijn leven op orde heeft. Of ze gaan naar ‘Spiegel op Vier Poten’, een hondentraining waarbij ze zichzelf in de omgang met border collies beter leren kennen.

Maar lang niet alle veroordeelde veelple- gers volgen dit schema. Een deel wil hele- maal niet naar een kliniek of zorginstelling en krijgt dus twee jaar lang begeleiding en behandeling binnen de gevangenis. Een an- der deel weigert simpelweg elke vorm van medewerking aan een verslavings- of be- handeltraject. Voor hen draait het uit op twee jaar ‘kale detentie’, zonder wezenlijk verschil met een normale gevangenisstraf.

Edward, die inmiddels een paar jaar lei- ding geeft aan deze afdeling, bekijkt het met de nodige relativering. „De weg naar herstel is lang, en vol met terugval.” En al maakt een gedetineerde duidelijk niets met het he- le programma te maken te willen hebben, dan geven ze alsnog niet op. „Er zijn twee kampen: dames-gemotiveerd en dames-on- gemotiveerd. Het is aan ons om ze van het tweede naar het eerste kamp te krijgen.”

Drooggebruiken

„Ik was vroeger gewoon normaal, weet je.” Orlanda zit in een klein kantoortje, een ka- mer van twee bij drie aan het eind van het cellenblok. Ze is in de vijftig en draagt een zwarte trainingsbroek en een zwarte hoodie met een boeket rozen erop gedrukt. „Ik had gewoon werk. Ik had mijn kinderen. Bracht ze naar school, ging naar dansles met mijn dochter. Ik werkte gewoon - bij de opvang, bij het stadsdeel, bij de bank.” Ze valt even stil. „Ik had mijn leven op orde, en daarna niet meer.”

Nu zit ze al bijna twee jaar vast, na een lange drugsverslaving en meerdere ggz-op- names. Ze raakte dakloos, vond een plekje bij de verslaafdenopvang, maar kreeg daar een huisverbod vanwege haar agressie. Haar strafblad breidde zich gestaag uit: diefstal, bedreiging, het overtreden van gebiedsver- boden. Elke keer zat ze een weekje of hoog- uit een maand in de cel. Tot haar ISD werd opgelegd.

Hoe het zo is gekomen, kan ze niet sa- menhangend navertellen. Op veel vragen kan ze geen goed antwoord geven. Wanneer gebruikte ze voor het eerst harddrugs? Wan- neer had ze haar eerste psychose? Was dat vóór of toch nádat ze haar huis uit werd ge- zet? En, het pijnlijkst: wanneer raakte ze haar kinderen kwijt? Ze weet het niet.

Verwarring maakt bij Orlanda snel plaats voor woede. Ze háát het hier, dat ze geen

drugs mag gebruiken, de verplichte anti- psychotische medicatie en dat ze vroeg op moet staan. „Ik word gek. Elke dag hetzelf- de”, zegt ze. „Boem-boem-boem op de deur, ‘wakker worden’, schreeuwen ze. En dan krijg je een pil in je mik, moet je weer gaan douchen en dan heb je... hoe heet dat ook al- weer?”, vraagt ze. „Arbeid”, schiet haar te binnen. „Arbeid, arbeid!”, doet ze een be- waarder na. „Soms wil je gewoon even op je kamer zitten in je eentje en tv kijken.”

Over twee weken komt ze vrij, maar haar beoogde appartement binnen een woon- voorziening is net afgebrand. Nu komt ze mo- gelijk wéér op straat terecht, omdat haar ca- semanager nog geen alternatief heeft gevon- den. Ze weigert ergens te wonen waar ze geen crack mag gebruiken en dat bemoeilijkt de zoektocht. „Door dit hele gedoe ben ik hart- stikke huuselijk geworden. Helemaal tam. En dan gooien ze me verdomme weer op straat!”

Het enige wat haar boosheid lijkt te kun- nen verzachten, is praten over drugs. Het personeel noemt dat drooggebruiken. Orlan- da meent dat ze nog wat in te halen heeft. „Ik ben er ook laat mee begonnen, snap je.” Vol- gens haar raakte ze dakloos ergens na haar dertigste. Jaren later, waarschijnlijk was ze al tegen de veertig, sliep ze eens bij iemand op de bank, en die bood haar crack aan.

„Ik probeerde het, vond het heel lekker, en heb er echt geen spijt van.” Ze giechelt. „Ik heb écht geen spijt dat ik ben begonnen. Maar het is een raar leven, een snel leven, want je komt steeds aan geld door te bede- len. Tientje bedelen, tientje roken. Tientje bedelen, tientje roken.”

Orlanda praat snel, opgewonden, en on- derbreekt dan even haar verhaal met een diepe zucht. Nostalgie kijkt ze naar een punt in de ruimte. „Crack”, zegt ze, alsof ze het over een oude geliefde heeft. Met gehe- ven wijsvinger. „Als ik vrijkom laat ik me ge- lijk afzetten bij mijn oude opvang. Daar heb- ben ze wel wat voor me.”

‘Hoe krijg ik anders een huis’

Zonder enige twijfel behoort Orlanda tot het kamp ‘dames-ongemotiveerd’. Ze is niet de enige die bij binnenkomst duidelijk heeft gemaakt niet te willen meewerken aan het programma maar wél verwacht dat de PI een woning voor haar regelt aan het eind van de twee jaar. Net als voor reguliere gevangenen zonder netwerk helpt personeel, samen met gemeenten, mee bij het zoeken naar een woonplek voor ISD'ers - maar ze kunnen geen garanties bieden.

Dat tempert de verwachtingen niet. In de PI Zwolle zit ook een gedetineerde van in de veertig die net zo lang delicten heeft ge- pleegd tot ze ISD kreeg. Zo is ze van de straat en onderweg naar een woning. „Want ja, ik heb iedereen opgebrand, elke hulporgani- satie. Niemand wil me meer helpen. Dat snap ik ook wel.” Nu weigert ze mee te werken aan haar verslavingsprogramma en koerst af op twee jaar kale detentie. „Maar hoe krijg ik anders een huis?”

Over dit artikel

Dit is het derde deel van een drieluik over het gevangenis- wezen. De auteur benaderde meerdere Nederlandse gevan- genissen met het verzoek lan- gere tijd mee te mogen lopen; de PI Zwolle reageerde daar welwillend op.

De auteur mocht tussen half ok- tober en half december 2025 op verschillende afdelingen meekijken en iedereen aan- spreken die daarvoor openstond. Hij sprak met tien- tallen medewerkers en zo'n twintig gedetineerden.

Alle citaten zijn voor publicatie voorgelegd aan de betrokke- nen. Afgesproken werd dat ie- dereen, met uitzondering van directieleden, enkel met de voornaam zou worden opge- voerd. Alle volledige namen zijn bekend bij de redactie.

Voor gedetineerden zoals zij is de ver- wachting dat ze wel weer eens zullen terug- keren in de ISD. Maar ook de anderen, de ge- detineerden die wél meedoen aan de behan- deling, de doorstromer naar een kliniek en de begeleiding naar een bestaan zonder drugs en delicten, keren nog wel eens terug naar de gevangenis. Uit landelijke cijfers blijkt dat ruim driekwart binnen twee jaar na vrijlating weer een misdrijf begaat. Nog eens twee jaar later is bijna 90 procent op- nieuw gearresteerd.

In 2009, vijf jaar na de invoering, werd een hele reeks veranderingen in het ISD-be- leid doorgevoerd om recidive tegen te gaan. Er kwam onder andere meer aandacht voor medische en psychiatrische diagnose van gedetineerden, voor het opleidingsniveau van personeel, en voor een betere overgang van de PI naar zorginstellingen, met meer betrokkenheid van gemeenten. In de jaren daarna is het percentage ISD'ers dat na vrij- lating terugvalt in hun oude gedrag juist ge- steven. Tot dusver is daar geen verklaring voor gevonden.

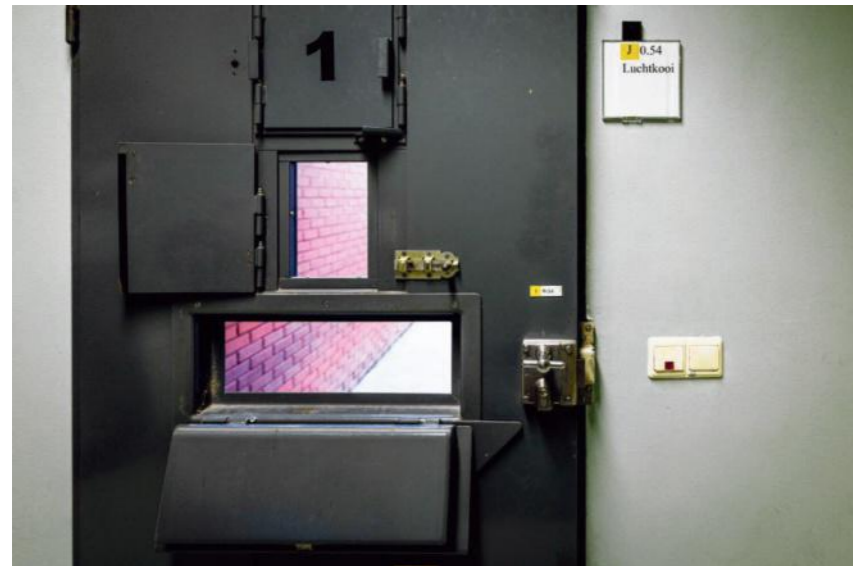
In 2022 liet het WODC, het kenniscen- trum van Justitie, onderzoek doen naar de staat van het landelijke ISD-programma. Het lijvige rapport is helder: sinds de invoering is het nooit uit de experimentele fase geko- men. De verschillende ISD-instellingen vul- len de maatregel veelal naar eigen inzicht in - met grote verschillen tot gevolg, en de on- dermaate financiering leidt tot onzeker- heid onder personeel. Daarnaast weten rechters er geen raad mee: sommigen vin- den de straf veel te zwaar, of weten simpel- weg niet wat het regime inhoudt.

Torenhoge veiligheidseisen

In theorie is de ISD vooral een behandelpro- gramma, met een grote nadruk op zorg en ondersteuning in plaats van straf, maar vaak ontbreekt gespecialiseerd personeel dat mogelijk te maken. Het aanbod aan psychia- trische en pedagogische behandelprogra- ma's - dat het verschil zou moeten maken

LEES VERDER OP PAGINA 18

Boven: de luchtplaats.
Onder: de deur naar de 'lucht-
kooi' op de isoleerafdeling.

'Ik word gek. Elke dag hetzelfde. Boem-boem-boem op de deur, wakker worden'. Krijg je een pil in je mik'

VERVOLG VAN PAGINA 17

tegenover reguliere gevangenisstraffen - komt op veel ISD-afdelingen niet of amper van de grond.

En zelfs al was er voldoende personeel, dan nog zou de zorg moeilijk uit te voeren zijn: alle ISD-afdelingen in Nederland zijn gehuisvest in een PI, waar voor iedereen zelfde, torenhoge veiligheids-eisen gelden. Iemand als Orlanda valt min of meer onder dezelfde beperkingen als levensgevaarlijke drugsbazen. Vrijheden of uitzonderingen die deze groep goed zouden doen, kunnen vaak niet worden toegezegd omdat het belang van een streng, eenduidig beleid voor alle gevangenen voorop gaat.

Een voorbeeld: de ISD-vrouwen kregen onlangs een extra uurtje in de week om 's avonds te luchten. Na vijf uur is er minder personeel, dus om dat mogelijk te maken werd besloten hen zonder toezicht de luchtplaats op te laten gaan. Na verloop van tijd kwam de afdeling veiligheid van de PI ertussen: stop ermee, want het is een risico. Zo kunnen gedetineerden via drones een telefoon ontvangen waarmee ze hun criminele organisatie zouden kunnen voortzetten. Dat de ISD'ers - winkeldieven en verslaafden die vooral een risico voor zichzelf zijn - helemaal geen criminele organisatie runnen, doet er niet toe. Voor de afdeling veiligheid is iedereen potentieel een gefarfeerde beroeps-crimineel, ook Orlanda.

De centrale vraag is of de ISD-maatregel

überhaupt werkt om veelplegers op het rechte pad te krijgen. Die kan niet eenduidig worden beantwoord. Soms wel, vaak niet, en wat nou doorslaggevend is, weet niemand. Dat is bijzonder voor een zwaar middel waarmee iemand na relatief kleine vergrijpen twee jaar kan worden opgesloten. Het ISD-programma is, zo stelt het rapport, een 'ondergeschoven kindje' zonder overtuigende onderbouwing.

Vier jaar na publicatie van het WODC-rapport is er weinig veranderd. „Behalve dan dat er onlangs een landelijk handboek is verschenen”, zegt Edward. „Maar ja, we doen het al sinds 2005. Dat is gewoon een hele hoop uitproberen geweest, met een hoop avonturen. Nu beginnen we dat eindelijk een beetje uniform te maken.”

Ondertussen is de cel van de wegloper goed en wel opgeruimd. Alle betrokken autoriteiten zijn op de hoogte en de rust op de afdeling is teruggekeerd. In de teamruimte is het gezellig druk: een bewaarder tikt een rapport op de computer, een ander zet koffie, allerhande personeel komt binnenwaaien voor een praatje en stapt dan weer verder.

Een bewaarder vertelt tussen de bedrijven door wie er allemaal op de afdeling zitten. „Kijk”, zegt ze, „dit zijn alle veertien dames die we nu hier hebben.” Ze wijst naar een lijst van alle gedetineerden die aan de muur hangt. „Behalve zij dan, nu even.” Ze tikt op de pasfoto van de vrouw die er in het weekend vandoor is gegaan.

„Twee zitten vooral voor bedreiging, de rest voor diefstal. Vijf hebben echt flinke psychische problemen, en ze zijn denk ik bijna allemaal verslaafd.” En hoe zit het met verstandelijke beperkingen? Een collega die in de deuropening staat, slaakt een zucht. „Een hele hoop. En dan nog al het andere. Laten we over schulden maar niet beginnen.”

Alleen maar ellende

De doorsnee gevangene op een reguliere afdeling heeft al meer zware problemen dan de gemiddelde Nederlander. Op de ISD-afdeling is dat verschil nog een slag groter. Het is waar dat de levensverhalen van de veertien vrouwen sterk uiteenlopen: ze zijn tussen de twintig en de zestig, de een zit voor het bedreigen van lokale politici, de ander voor vernieling en diefstal. Wat elk van hen heeft, is een intens bedroevende persoonlijke geschiedenis.

„Bij het merendeel van onze cliëntele zie je dat, zo'n zwaar belast verleden”, zegt Hans. Hij zit met zijn handen om een kopje koffie gevouwen op zijn gedeelde kantoortje en spreekt kalm, met afgewogen woorden, over zijn werk als casemanager. Al vijf jaar lang begeleidt hij ISD'ers tijdens hun detentie en behandeling.

„Als je naar hun levens kijkt, zie je eigenlijk alleen maar ellende. Ze hebben thuis problemen, staan er vaak helemaal alleen voor, en als ze dan toch een man aan de haak slaan is het eentje die hen mishandelt of misbruikt.”

Die ellende gaat vaak generaties terug. Zo kwam een vrouw tijdens haar ISD-traject in een verslavingskliniek terecht, waar behandelaars haar aanmoedigden de band met haar familie weer op te bouwen. Een paar weken later kwamen haar moeder en zus langs. De één smokkelde drank naar binnen, de ander speed. Of, een ander voorbeeld: een gedetineerde zou vrijkomen, maar had geen plek voor haar spullen. Het voorstel was om die naar haar moeder te brengen,

maar die bleek zelf ook in een gesloten psychiatrische kliniek te zitten.

Het maakt dat de problemen van ISD'ers bijna onbehandelbaar lijken. „Maar we mogen hen niet zomaar opgeven”, zegt Hans. „Ik zie het als de ultieme uitdaging om er toch iets van te maken, ook al weet ik dat het soms dweilen met de kraan open is. Het zijn allemaal mensen die recht hebben op een ander leven, die kans verdienen ze allemaal.”

De lat ligt begrijpelijkerwijs niet hoog onder de casemanagers. „Als ze meewerken, kan je echt dingen veranderen. Dan ga je van bijvoorbeeld dakloos en verslaafd naar een plekje bij de dagbesteding en in kaart gebrachte schulden”, zegt Hans. En alle betrokkenen op de afdeling zijn er nuchter over: lukt het de eerste keer niet, dan komt er waarschijnlijk een tweede ISD-traject. Dan mogen Hans en zijn collega's het nog eens proberen.

Eén vrouw heeft vijf keer ISD opgelegd gekregen. In totaal viel ze tien jaar lang onder de casemanagers. „Als ze meewerken, kan je echt dingen veranderen. Dan ga je van bijvoorbeeld dakloos en verslaafd naar een plekje bij de dagbesteding en in kaart gebrachte schulden”, zegt Hans. En alle betrokkenen op de afdeling zijn er nuchter over: lukt het de eerste keer niet, dan komt er waarschijnlijk een tweede ISD-traject. Dan mogen Hans en zijn collega's het nog eens proberen.

Tien jaar straf nodig hebben om te stoppen met stelen: het klinkt onwerkelijk, maar op de ISD verbaast het niemand. De afdeling is „het afvoerputje van justitie”, zoals een betrokkene het noemt. Het is het zwaarste middel dat de overheid kan inzetten bij veelplegers met fundamentele, soms onoverkomelijke problemen.

Geen van de betrokkenen verwacht dat er vanuit Den Haag gehoor wordt gegeven aan de kritiek uit het rapport van de WODC. De tekortkomingen van het ISD-programma kunnen immers nooit tot een ramp leiden: in het ergste geval komt er een winkeldief terug in de maatschappij. En eenmaal buiten de PI wordt die weer een probleem van de gemeente, de winkeliers, de daklozenopvang.

Toch eindigt elke discussie op hetzelfde punt: wat is het alternatief? Veelplegers zijn een groot probleem, veroorzaken torenhoge maatschappelijke kosten en hebben uiteindelijk hulp nodig - hoezeer ze die ook proberen te mijden. Er zijn enkele duizenden veelplegers die hulporganisaties, de rechtspraak en buurten tegen worden geprobeerd.

„Er is goed nieuws en slecht nieuws”, zegt Edward twee weken na het eerste gesprek. Het slechte nieuws is dat de ontsnapte vrouw is teruggevonden maar wel met een intensieve medische hulp nodig had. Het goede nieuws: Orlanda heeft een huis. In de woonvoorziening voor drugsgebruikers is toch nog een ander plaatsje vrijgekomen. Een van de bewoners moest het appartement uit. „Die is de gevangenis in.”

Deze publicatie werd mede mogelijk gemaakt door een bijdrage van het Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten.

De man naast mijn bed

COLUMN

SARAH SLUIMER

Tijdens mijn zwangerschap van mijn oudste kind ontdekten we het ding, een blaasgevoel met vocht, ontsproten aan een eierstok. We hielden het met tussentijdse echo's in de gaten. Het was vast niet kwaadaardig, maar, zo zei mijn gynaecoloog, het mocht ook niet aan de zwier gaan en zich om een eierstok wikkelen. Ik zou, zo vertrouwde ze me toe, direct weten als het zo ver was. Een torsie. Dat laatste fluisterde ze bijna. De pijn zou misschien wel erger dan baren zijn.

De cyste werd er, toen mijn zoon drie maanden was, uitgehaald door een echte vakvrouw. De operatie duurde, zo begreep ik later, onnodig lang: drieënhalve uur. Na afloop kwam de vakvrouw me, terwijl ik misselijk in het ziekenhuisbed lag, opgewekt vertellen dat het allemaal gelukt was. De cyste afpellen was toch ook een soort van cadeautje geweest. Voor haar. Ik had wel heel veel bloed verloren, misschien wel een liter. Maar: het zou binnen een week allemaal pico bello in orde komen. Mijn borstvoeding stagneerde in de dagen daarna. Ik was nog maanden afgepeigerd.

De tweede keer klapte ik thuis zomaar dubbel van de pijn en wist ik direct wat er aan de hand was. In het ziekenhuis bleven ze hameren op een niersteen. „Nee”, zei ik, grijs. „Geloof me nou, het is een torsie aan een cyste. Kijk in mijn dossier.” „Nee mevrouw, met een torsie zou u nu liggen krijsen”, zei de jonge

mannelijke arts en duwde nog eens op de plek waar het brandde. „Help me nou”, ijde ik, onder de morfine. Toen de arts zei dat hij zo terug zou komen, legde Willem een hand op zijn mouw.

„Ik denk dat jullie een foto moeten maken”, zei hij laag. En toen, warempel, werd ik naar de echokamer gereden en diezelfde middag nog geopereerd aan de cyste, die zich twee keer om mijn ovarium had gewikkeld. Ze konden de eierstok niet redden.

De derde keer dat ik een cyste had was ik zwanger van

De cyste afpellen was ook een soort van cadeautje geweest. Voor haar

mijn tweede kind. Nadat hij op de wereld was gezet kon ik niet meer rechtop lopen en had ik koorts. Ik werd opgenomen in het ziekenhuis, met de baby in een plastic wiegje naast me. „Cyste”, zei ik vermoed. „Kijk maar in mijn dossier.” Maar ze dachten dat het iets anders was, kraamvrouwenkoorts misschien. „Onzin. Dat zou je op de gang al ruiken”, zei mijn verloskundige samen-zweerderig toen ze op bezoek kwam.

Ik kwam steeds meer in opstand tegen artsen en verpleegkundigen, maar kon geen kant op. Ik zat vast aan een infuus met antibiotica en voedde mijn kind

's nachts in eenzame stilte. „Waarom luisteren jullie niet”, riep ik de volgende dag tegen een arts. Ze zei dat ze hun eigen vermoedens toch echt moesten volgen. „Maar ze heeft al twee keer eerder een cyste gehad”, zei Willem daarop. Schoorvoetend werd toch een operatie ingepland. Toen ik wakker werd zei de chirurg vrolijk dat de cyste dit keer nogal groot was geweest. Groter dan het kind dat ik gebaard had. „Geen wonder dat je niet kon lopen.” De eierstok was volledig ontstoken en verpletterd, maar ja. Ik had toch ook al twee kinderen.

Nu, vijf jaar later en aan de andere kant van de ziekenhuisdeuren, komt deze gang van zaken me absurd voor. Hoe ik aanvankelijk, als meegaand meisje, zo gezellig, met slimme vragen en complimenten voor de artsen, geen invloed had op mijn behandeling. Hoe ik in de jaren daarop steeds meer mijn intellectuele kracht en mijn onverzettelijkheid inzette om ze tot luisteren te bewegen. En hoe ik ook toen ervoer dat ik, in dat ziekenhuishemd, ontdaan van alles waar ik in het dagelijkse verkeer mezelf mee wapen, onzichtbaar was.

De man naast mijn bed zagen ze wel. Hem zagen ze wel. Eén vraag blijft door mijn hoofd spoken. Als ik deze ontluistering al zo aan den lijve heb ervaren, hoe moet dit dan met vrouwen die mijn woorden niet hebben?

Sarah Sluimer schrijft elke week een column. Ze is de auteur van boeken, essays en toneelstukken.

Advertentie

nrcwebwinkel

Vier het voorjaar met de mooiste aanbiedingen

FDB MØBLER
M1 tuinstoel

Adviesprijs fabrikant 429,-
299,-

› Klassiek en traditioneel Scandinavisch design
› Gemaakt van FSC-gecertificeerd en geolied teakhout
› Ontworpen door Thomas E. Alken

FDB MØBLER
M20 tuinstoel

In de kleuren: ● ●

Adviesprijs fabrikant 429,-
299,-

› Weerbestendig en sneldrogend
› Robuust én stapelbaar design
› Modern comfort voor elke buitenruimte

WELTEVREE
Stringlight

Adviesprijs fabrikant 379,-
299,-

› Prachtig, kleurrijk verlichtingssnoer van 12 meter
› Kan het gehele jaar buiten blijven (IP44)
› Ontworpen door Floris Schoonderbeek

LAFUMA
Evolution Becomfort ligstoel

Adviesprijs fabrikant 399,95
319,95

› Ontspan het lichaam door optimale gewichtsverdeling
› Meerdere verstelbare standen
› Inclusief ademend en waterafstotend kussen

FATBOY
Bolleke mini set

3 stuks in de kleuren: ● ● ●

Adviesprijs fabrikant 139,-
109,-

› Slim design met ophanglus
› Draadloos en geschikt voor buiten
› Tot 24 uur sfeerlicht en 3 lichtstanden

Bekijk alle aanbiedingen online > nrcwebwinkel.nl/voorjaar

Jonathan en Beja gingen naar een gemengde school in Jeruzalem. Ze leerden er samenleven met 'de ander' - in tegenstelling tot veel andere Israëliërs en Palestijnen.

'Andere kinderen krijgen de haat van jongsaf mee'

Door **Sheila Kamerman** Fotografie **Kobi Wolf**

Jonathan Moor (links) en David Valentin Bejat. „Het kost veel kracht om verborgen te houden wie je bent.”

I

Israëliërs weten dat ze in weinig landen op sympathie kunnen rekenen. Ze doen het liefst alsof dat ze niet interesseert. Toch krijgen buitenlanders in Israël stevast de vraag: haten ze ons ook zo in jouw land? Jonathan Moor (25) vraagt dat niet. Hij kent Nederland, zijn moeder komt uit Amsterdam. Zijn vader is Israëliër.

Jonathan is geboren in Jeruzalem en woont er zijn hele leven. Hij studeert communicatie en Midden-Oostenstudies en huurt een appartement in een van de vele sobere witstenen appartementengebouwen in West-Jeruzalem. Het is tegen een heuvel aangebouwd, vanuit het keukenraam heb je uitzicht op de vallei. Hij deelt het appartement met een goede vriend.

Die vriend is David Valentin Bejat (26) die sinds zijn vijftiende Beja wordt genoemd. Hij studeert computerwetenschappen. Ze leerden elkaar kennen op de basisschool toen ze zeven en acht jaar waren. En die school, de tweetalige Hand in Hand-school in Jeruzalem, bepaalde hun leven in grote mate. Israëliërs en Palestijnse leerlingen zitten er samen in de klas, met een Palestijnse én Israëliërs leerkracht. De lessen zijn in het Arabisch en Hebreeuws, alle leerlingen leren beide talen. De school loopt door tot het eindexamen. Er zijn zes van zulke basisscholen in Israël, twee daarvan met een middelbare school.

Jonathan zet thee. De twee katten springen op de bank. Een paar weken geleden viel Israël Iran aan. In Jeruzalem moeten ze regelmatig de schuilkelder in. „Soms slaap ik door het luchtalarm heen”, zegt Jonathan, die goed Nederlands spreekt. In andere delen van het land, in Tel Aviv bijvoorbeeld, gaat het alarm veel vaker af. De Iranërs willen niet per ongeluk de Al-Aqsa- moskee raken. „Jeruzalem voelt daardoor iets veiliger.”

Beja vindt de oorlog, zoals veel Israëliërs, onvermijdelijk. Vanwege het nucleaire gevaar dat Iran volgens hem vormt, en de steun van dat land aan Hamas en Hezbollah. Als Israël die dreigingen kan elimineren en de Iranërs van het regime bevrijdt, vindt hij dat een oorlog dubbel en dwars waard.

Jonathan vraagt zich af, zegt hij, of het hun taak is Iranërs te bevrijden. „Bibi [premier Benjamin Netanyahu] zegt al zolang ik me kan herinneren dat Iran binnen een paar maanden een nucleaire bom heeft. Een half jaar geleden zou Israël alles vernietigd hebben. Voor hetzelfde geld hakken we nu het hoofd van de slang af en groeien er vele kleine slangetjes uit die romp die gevaarlijker zijn.”

Beja knikt. Het blijft lastig beoordelen voor een burger, geeft hij toe. Jonathan: „Veel landen in het Midden-Oosten zouden Israël het liefst wegvagen. Een land als Iran heeft dat vaak genoeg gezegd. Dus moet Israël vijanden altijd een stap voor zijn. Het is *do or die*. We zijn veilig door het sterke leger dat we hebben.”

Beja: „Behalve op 7 oktober.”

Jonathan: „Behalve op 7 oktober. Dat was een enorme schok voor me. Voor iedereen.”

De ouders van Beja emigreerden vanuit Roemenië naar Israël, hij christelijk, zij joods. Beja werd geboren in Israël. Toen hij vier jaar was, scheidden zijn ouders. Zijn vader ging terug naar Roemenië. Zijn moeder hertrouwde met een Palestijnse man uit Oost-Jeruzalem en bekeerde zich tot de islam. Beja, die Hebreeuws en Roemeens sprak, verhuisde op zijn zesde naar het Arabische gedeelte van de oude stad. „Ik voelde me een vreemdeling tussen de Palestijnse kinderen. Ik zag er anders uit en verstond hen niet.”

Na een jaar was hij een van hen: een islamitische jongen in de oude stad. Zijn moeder koos een Israëliërs school voor haar zoon. Een reguliere school zou onprettig zijn, dan ben je op z'n best een buitenbeentje, zegt Beja. „De Hand in Hand-school was een logische keuze.”

Op school maakte de achtergrond van de leerlingen inderdaad niet uit, zegt Jonathan. Hij was een Israëliërs kind, Beja moslim, het was gewoon geen issue. Ze leerden over het jodendom, de islam en het christendom. De school wilde voor iedereen een veilige plek zijn en slaagde daarin, vinden ze. Ze herinneren zich geen racisme of discriminatie.

Jonathan: „Er waren populaire en minder populaire kinderen. Dat hing af van af of ze goed waren in voetbal of zo. Of ze Israëliër of Palestijn waren, maakte niet uit.”

Beja: „Buiten school was dat anders. Ik zat op een Israëliërs voetbalclub, ik hield mijn Arabische achtergrond geheim. Niemand wist dat ik in de oude stad woonde. Nou ja, één vriend. Die hield zijn mond. Ik was altijd bang dat iemand erachter zou komen.”

Heftig.

Beja: „Dat voelde ik pas later. Het kost veel kracht om verborgen te houden wie je bent.”

Er was wel een ideologisch verschil, vertellen ze. De Israëliërs kinderen op school kwamen vooral uit linkse, niet-religieuze gezinnen. Voor hun ouders was het een idealistische keuze om hun kinderen naar die school te sturen. De Palestijnse kinderen kwamen uit traditionelere, religieuze gezinnen. Hun ouders ging het vaker om de kansen die de school hun kinderen zou bieden.

School was een bubbel?

Jonathan: „In zekere zin wel. Er werd wel gesproken over spanningen tussen Israëliërs en Palestijnen. In onze tijd op school waren er ook tal van bloedige confrontaties, al was het nooit zo ernstig als 7 oktober en de oorlog in Gaza. De boodschap van school was: we moeten samenleven. Een mooi uitgangspunt maar lastig te vertalen naar het dagelijks leven van de leerlingen, die buiten school in een gepolariseerde samenleving rondliepen. En dus kregen de leraren vragen als: is Hamas een terreurgroep of een vrijheidsleger? En ze moesten omgaan met het feit dat Israëliërs kinderen na het eindexamen het leger in gaan, en Palestijnse kinderen niet. Soms is het makkelijker om iets niet te benoemen. Wij hebben beiden Palestijnse vrienden waar we nog steeds mee chillen. Sommige vrienden spreken elkaar nu niet meer omdat ze de verschillen uiteindelijk niet konden overbruggen.”

Wat leerden jullie thuis over 'de ander'?

Beja: „In ons huis werd er met nuance over de Joden gesproken, mijn moeder was joods geweest. In vrijwel alle Palestijnse gezinnen

om me heen staat Al Jazeera aan in de huiskamers. De hele tijd, dag in dag uit, zie je de kinderen. En ouders die rouwen om hun dode kinderen. En Israëliërs die Palestijnen verwonden of doden. Kinderen krijgen de haat van jongs af aan mee. De Joden zijn de vijand.”

Jonathan: „In Israëliërs gezinnen is het precies andersom: Israëliërs kinderen zien Israëliërs propaganda op de televisie. Hamasmensen die aanvallen en doden en zo. De dappere jongens en meisjes in het leger. Ik kreeg thuis een genuanceerder beeld mee van mijn ouders. Mijn ouders hadden Palestijnse vrienden.”

Jonathan weet van zijn ouders, die momenteel in Nederland wonen, hoe het leed van de Gaza-oorlog dagelijks de Nederlandse huiskamer binnenkomt. „In Israël kan je dat ook zien, als je op bepaalde zenders afstemt. De grotere Israëliërs televisiezenders berichten minder over Gaza of de Westelijke Jordaanoever of laten enkel het Israëliërs perspectief zien.”

In Israël worden grappen gemaakt over die eenzijdige visie, zegt Jonathan. Hij beschrijft een veel gedeelde sketch van het satirische programma *Zo Zeh*, waarin de berichtgeving over de huidige oorlog met Iran op de hak wordt genomen. „Een nieuwslezer vertelt opgetogen dat Iran is verslagen. Dan gaat het luchtalarm af. Als hij weer uit de schuilkelder komt, vertelt hij dat Iran geen enkele ballistische raket meer over heeft. Dan gaat het luchtalarm weer.”

In de hogere klassen van de basisschool kreeg Beja twijfels over zijn geloof. „Moslim zijn is hard werken. Je dankt God de hele dag door, bidt vijf keer per dag, je moet vasten tijdens Ramadan. Ik deed dat vanaf mijn zesde. Je kan het geloof niet een beetje meespelen.” Hij begon weerzin te voelen tegen de straffen die hij in het hiernamaals zou krijgen als hij afweek van de leer. „Ik was doodsbang voor de hete metalen pijp waarmee ik geslagen zou worden als ik slechte woorden zei.”

Hij ging op zoek, zegt Beja. „Ik ging vragen, lezen. Ik dacht: wat als het niet klopt?”

Beja was vaak bij hem thuis, zegt Jonathan. „En we waren vaak bij mijn buurjongen, Tomer.” Tegen Beja: „Jij bleef steeds vaker bij een van ons slapen. Op een gegeven moment zei mijn moeder tegen jou: zeg het als je niet komt.”

Beja: „Toen was ik een jaar of dertien. Feitelijk ben ik toen weer van identiteit geswitcht: van Roemeense moslim werd ik een joodse Israëliër met Roemeense wortels.” Vanaf die tijd woonde hij bij Jonathan. „Ik had thuis geen ruzie. Ik had wat afstand nodig.”

Ze zijn geen van beiden in dienst geweest.

Jonathan: „Dienen in een vechterseenheid geeft je aanzien in Israël. Ik wilde dat niet. Ik hou van mijn land, maar ik had niet het gevoel dat ik het mijn leven verschuldigd ben.”

De dienstplicht overviel hen, zeggen ze. Op andere Israëliërs scholen worden jongeren vanaf hun zestiende voorbereid op het leger, als op een examen: wat kan je verwachten? Voor welke eenheden kan je opteren? Hun school deed dat niet. Misschien omdat de helft van de leerlingen niet naar het leger zou gaan? Ze kijken elkaar aan. Ze weten het niet.

LEES VERDER OP PAGINA 22

nrcwebwinkel

Adviesprijs fabrikant vanaf 229,-
183,-

YUMEKO Duurzaam linnen beddengoed

- 100% puur linnen zonder katoenblend
- Ideaal voor de warme nachten die gaan komen
- Na elke wasbeurt nog zachter en comfortabeler

Er gaat niets boven de pure, volle beleving van 100% linnen. Yumeko's gewassen linnen voelt stevig en soepel tegelijk, met een subtiel gekreukte, rustieke uitstraling die je slaapkamer direct karakter geeft. De dekbedovertrekssets worden met elke wasbeurt zachter en mooier: linnen is ontzettend sterk en slijtvast. Ontdek het volledige kleurenpalet en de bijpassende hoelakens en kussenslopen, tijdelijk met 20% korting.

In de kleuren:

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/yumeko

INTERVIEW

— VERVOLG VAN PAGINA 21

Beja: „Ik kon er vrij makkelijk onderuit komen. Ik wees op mijn Palestijnse stiefvader, mijn moeder met hoofddoek.”

Jonathan: „Voor mij was het lastiger. Die goede vriend van ons, Tomer, overleed in die periode door een ongeluk. Dat was een enorme schok in onze vriendengroep. Ik was er kapot van. In het leger willen ze geen depressieve soldaten.”

Beja: „We waren huiverig voor de gevolgen. Als je geen dienstplicht vervult, zou dat je carrière schaden.”

Jonathan: „Dat wordt altijd gezegd, ja. Ik was er ook bang voor. Maar ik heb er tot nu toe niets van gemerkt.”

Beiden deden vervangende dienstplicht. Jonathan hielp autistische kinderen in Jeruzalem hun leven op de rit te houden. Beja werkte met achterstandskinderen in Eilat. Ik vond kinderen stom, zegt Beja grijnzend. „Daar ben ik van teruggekomen. Ik heb veel geleerd en het werk ging me goed af. Ik herkende mezelf in die kinderen.”

En toen begon de oorlog in Gaza.

Jonathan: „Nou, eerst had je 7 oktober 2023. Ik had zelf makkelijk op dat Nova-festival aanwezig kunnen zijn, ik kende mensen die er waren.”

Beja: „Op het moment dat ik hoorde dat Hamas-mensen Israël in waren, wist ik: Gaza gaat eraan.”

Jonathan: „En dat wist Hamas natuurlijk ook. Dat kon ze niet schelen.”

Beja: „De agressie waarmee Hamas-mensen Israëliërs doodden, verbaasde me niet. Ik ken de blinde woede tegen de Joden.”

Jonathan: „Ik vond het volkomen terecht dat Israël keihard terugslagde met als doel de gijzelaars te bevrijden.”

Meteen zag je weer beide kanten met een eigen narratief, zegt Beja. „Op bezoek bij mijn ouders in de oude stad zag iedereen Hamas als soldaten die hun land en mensen verdedigen. Niemand daar geloofde dat Hamas baby's had gedood en kinderen had ontvoerd. Dat was een leugen van de Joden.”

Veel gijzelaars werden niet bevrijd, ze werden geofferd omdat Netanyahu zijn eigen hachje wilde redden, zegt Jonathan. „Dat gaat volledig in tegen de Israëlische mentaliteit. Het werd zo een doelloze, slepende oorlog. Ik hoorde van vrienden die als soldaat naar Gaza werden gestuurd dat ze soms zeven keer hetzelfde huis moesten veroveren. Ze hadden geen idee wat ze aan het doen waren. In het Hebreuws zeg je: we waren water aan het malen.”

Beja: „Het hoge aantal burgerslachtoffers heeft ook te maken met de tactiek van Hamas. Ze verbergen zich onder scholen en ziekenhuizen, mengen zich tussen burgers, en gebruiken die zo als schild. De burgerdoden kunnen hen niets schelen.”

„De leiders van Israël ook niet”, zegt Jonathan. „Een guerrillaoorlog is niet te winnen. En met elke bom zijn er Palestijnen die kinderen, of ouders, een broer of een oma moeten missen. Dus levert elke bom nieuwe Hamasstrijders op.”

Tegelijkertijd vindt hij het anti-Israëlsentiment in veel West-Europese landen overtrokken. „Waarom was de sympathie met de gijzelaars binnen drie dagen verdwenen? En het is wel erg makkelijk om met een Palestijnse sjaal om je hoofd op een treinstation op de grond te gaan zitten in je eigen veilige land, en zo te oordelen over een land waar je zelf nooit was.”

Er zijn meer dan 70.000 doden, onder wie veel burgers, en ook veel kinderen. Dat kan je moeilijk koud laten toch?

Voor het eerst in het gesprek schiet de stem van Jonathan omhoog: „Klopt. Het is een oorlog. Burgerslachtoffers zijn verschrikkelijk. Maar om je alleen druk te maken over Palestijnen en níét over burgerslachtoffers elders is hypocriet. Waar is de woede over Soedan, waar honderdduizenden mensen omkwamen? Zijn er sit-ins voor Nigeria in Nederland? Waarom niet?”

Er is nog een aspect, denkt Jonathan. „In West-Europa wonen veel moslims, net als in Israël. Zij trekken zich het lot van hun broeders en zusters in Gaza meer aan dan het lot van slachtoffers elders.”

Geen van beiden moet ook maar iets hebben van het extreemrechtse kabinet van premier Netanyahu, met ministers als Ben Gvir (Nationale Veiligheid) en Bezalel Smotrich (Financiën). „Ik haat Bibi uit het diepst van mijn hart”, zegt Jonathan. „Ik heb vijf keer gestemd in mijn leven, en ik ben vijf keer teleurgesteld.”

Hebben jullie nog hoop dat het ooit goed komt?

Jonathan: „Ik ben pessimistisch. Het land wordt steeds rechter en religieuzer. In Jeruzalem is zo'n 30 procent ultra-orthodox. Zij krijgen veel kinderen, dus hun aandeel en macht wordt steeds groter. Voor de religieuze hardliners geldt hetzelfde. Zij zijn ook nog eens goed georganiseerd.”

Tegelijkertijd, zegt Jonathan, is links absoluut niet verdwenen. „Links is niet meer zo sterk als vroeger, maar er is nog steeds een stevige minderheid, in onder meer Tel Aviv, Haifa, de kibboetsen en ook wel in Jeruzalem.”

Je weet het niet hè, zegt Beja. „Ik zie ook duizend problemen. Maar ik zie ook dat samenleven vaak wél goed gaat. Mijn stiefvader is buschauffeur. Vaak zit de bus vol Israëlische soldaten. Hij brengt ze waar ze moeten zijn, hij praat met ze. Hij is geen uitzondering. Er wordt samengewerkt, samen gestudeerd, samen geleefd.” Misschien, aarzelt Jonathan. „Stel we krijgen een andere regering. Met leiders die de radicale kolonisten op de Westoever keihard aanpakken als terroristen, en de rest dwingt tot vreedzaam samenleven. En dat is de rest van de bevolking overall kan werken, gelijke toegang heeft tot zorg en veilig kan wonen. En dan zijn er ook andere Palestijnse leiders nodig.”

Het gaat vooral om wederzijds vertrouwen, zegt Beja. „Toen ik met mijn Palestijnse familie op vakantie ging, werden we stevast aangehouden bij de checkpoints en moesten we de auto leeghalen. Dat voelt verschrikkelijk. Maar ik begrijp ook dat ze willen voorkomen dat iemand met een auto vol wapens binnenrijdt.”

En Gaza?

Ze kijken elkaar aan. Zelfs met de beste wil van de wereld vinden ze het lastig daar een oplossing voor te bedenken. „Ik ben vrij somber”, zegt Jonathan nog maar eens.

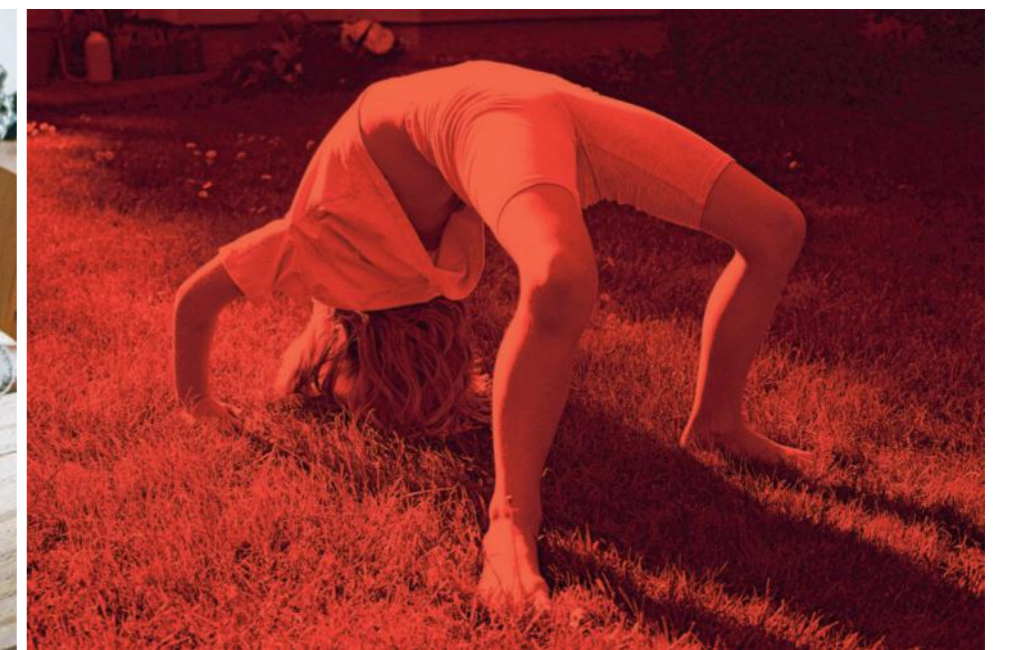
„Ik begrijp je gevoel”, zegt Beja. „Maar ik weiger somber te zijn. Staten ontwikkelen zich, volken ook. Ik wil ook graag positief denken. Als ik in Roemenië op vakantie ben, dan mis ik mijn vrienden, mijn familie, de taal, Jeruzalem. Ik wil in dit land wonen, en in vrede oud worden.”

Jonathan: „Ik ook. Ik heb naar universiteiten in Nederland gekeken. Ik heb de mogelijkheid om te verhuizen. Veel jonge Israëliërs vertrekken. Maar ik ben een Jeruzalemmër. Ik hou van deze stad. Ik hoor hier.”

ACHTERGROND

Fotograaf Verena Blok kreeg een kind en werkte kort daarna in een abortuskliniek. Haar expositie *Love Shit* in Foam, over zwangerschap en reproductieve rechten, roept soms twijfel en ongemak op.

Door **Esther Elligens**

Lola and Nicolas, 2025, Parijs; Zosia Doing A Bridge #2, 2024, Warschau; Untitled #10, 2025, Rotterdam.
FOTO'S VERENA BLOK

alleen legaal als de zwangerschap het gevolg is van een verkrachting. In Nederland is een abortus tot de 24ste week van de zwangerschap toegestaan.

Kiezen voor het leven

Op de expositie zijn ook dagboekfragmenten te zien die Blok schreef toen ze in een Nederlandse abortuskliniek werkte, kort nadat ze zelf moeder was geworden. De fragmenten liggen in een tafelvitrine, ogenschijnlijk lukraak door elkaar heen. Ze zijn soms blij, soms verdrietig. Blok schrijft hoe ze haar zoon wel kan opeten van liefde, maar ook hoe hij als een monster voelde in haar buik en hoe zijzelf zich na de zwangerschap, door uitputting, als een monster kon gedragen. Ze schrijft over hoe hij op haar ligt. Hoe hij haar doet denken aan mannen die ooit op haar hebben gelegen en haar hebben verlaten - zoals ook haar zoon haar ooit verlaten zal.

Andere fragmenten gaan over de abortuskliniek. Blok herinnert zich een cocaïneverslaafde vrouw die zonder schoenen binnenkwam, een vrouw die zwanger was van iemand anders dan haar partner, iemand die na acht jaar ivf eindelijk zwanger was maar toch koos voor een abortus, een kussendstel in de wachtruimte en een vrouw die afspraak na afspraak afzegt, maar dan toch „haar leven terug wil”.

Maar wat betekent dat, kiezen voor 'leven'? Voor de een betekent dat een kind op de wereld zetten, voor de ander juist het afbreken van een zwangerschap. Waarom zijn we überhaupt zo geobsedeerd door het leven, terwijl het ontstaan ervan zo toevallig is, vraagt Blok zich af in haar dagboek, nadat ze voor het eerst het weefsel van een geboorte vrucht ziet.

Love Shit geeft geen antwoorden en velt geen oordeel. Gewenste en ongewenste zwangerschap, leven en dood, het mooie en het lelijke, het bestaat hier allemaal naast elkaar. Zoals ook de woorden *Love* en *Shit* naast elkaar staan, zonder voeg- of werkwoord. Je zou er *Love IS Shit*, *Love AND Shit* of *Love VERSUS Shit* van willen maken. Maar dat staat er niet.

Wat opvalt: geen van de zwangere vrouwen op de foto's lacht. Maar waarom zou een zwangere vrouw per se gelukkig moeten zijn? „Mensen willen een simpel verhaal, liefst rechtlijnig en

vol geluk, maar zo is het leven natuurlijk nooit”, zei Verena Blok in een interview in *Het Parool*. „Anticonceptie die niet werkt. Relaties die kapotgaan. Onvervulde kinderwensen. Twijfels en bezwaren. Het gaat nooit zoals je het plant of hoopt dat het gaat.”

Angst en walging

Ook twijfels over je lijf en identiteit kunnen horen bij zwangerschap. In haar dagboek beschrijft Blok een nachtmerrie: ze kijkt in de spiegel, ziet dat een tand loszit en trekt hem eruit, maar dan blijkt het een tand van haar zoon te zijn. De losse tand, het bloed, het 'monster' in haar buik; het is wat filosoof Julia Kristeva 'abjecten' noemt in haar boek *Powers of Horror* (1980). Abjecten - zoals bloed, plas of slijm - zijn eerst lichaamsseigen, tot dat ze worden uitgescheiden. Ze horen dan niet langer bij je. Daarom roepen ze, volgens Kristeva, angst of walging op: ze vervagen de grens tussen het 'ik' en het 'niet-ik'.

Zwangerschap is volgens Kristeva een vorm van abjectie: er groeit iets in je buik dat tegelijk van jou is en niet van jou. En ook na de bevalling kan deze grens verwarrend blijven. „Ik keek naar hem, dit onbekende wezen, diep in slaap, ademend op eigen kracht, gescheiden van mij,” schrijft Blok over haar zoon. Waar eindigt jijzelf en begint de ander?

Zwangerschap is „geen simpel en rechtlijnig verhaal”, maar iets waarin alles naast elkaar bestaat. De ik en de ander, het mooie en de shit, het persoonlijke en het publieke. Voor de keus tegen een zwangerschap geldt hetzelfde. Misschien dat het daarom, als ik weer buiten in de frisse lucht sta, voelt alsof ik even bij deze vrouwen hoor. Zwanger of niet.

Love Shit is tot 25 mei 2026 te zien in Foam Amsterdam, www.foam.org.

Geen van de zwangere vrouwen op de foto's lacht

In een zaal in fotografiemuseum Foam hangen foto's van zwangere vrouwen, spelende kinderen en abstracte beelden van wat lijkt op weefsel. Een foto van een zwangere vrouw en een peuter op een blauwe bank hangt naast een foto van wat lijkt op bloedklonters in een wc. Een kindermond likt aan een ijsje. Een close-up van een pil, een abortuspil om precies te zijn.

Ik moet denken aan de morgen-afterpil die ik een paar dagen geleden nam. En waardoor ik nu nog een beetje misselijk ben, terwijl ik tussen de blote bolle buiken, lekkende borsten en geaborteerde vruchten in het museum sta. Persoonlijke informatie, zou je misschien zeggen. Niet volgens fotograaf Verena Blok. In de expositie *Love Shit*

is zwangerschap, of juist niet zwanger willen zijn, geen privézaak, maar iets wat iedereen aangaat? De beelden roepen soms twijfel of ongemak op - emoties die, naast blijdschap, net zo goed met zwangerschap verbonden kunnen zijn. Een geschminkt kindergezicht zo ingezoomd dat je er even van terugdeinst bijvoorbeeld. Of een foto met een rood kleurenfilter van een kind dat een handstand achterover maakt. De kleur van liefde? Of van bloed?

„In een tijd waarin vrouwenrechten wereldwijd onder druk staan, vraagt deze tentoonstelling aandacht voor reproductieve rechten”, staat op de muur geschreven. Blok fotografeerde zwangere vrouwen uit Polen, Frankrijk, Duitsland en Nederland: landen waar, in verschillende mate, abortus-restricties gelden. Abortus is in Polen

Er is een leven voor en een leven na het moment dat je door een verrekijker de schoonheid van vogels ontdekt. Van vogelen word je gezonder, zowel fysiek als mentaal. Wat is er zo leuk aan?

Door **Saskia van Loenen**

Illustraties **Kazuma Eekman**

I

Ik ben een laabloeier. Zeker als het gaat om mijn passie: vogels kijken. (Ook wel 'vogelen' genoemd - in Vlaanderen staat die term voor de liefde bedrijven, in Nederland ontbreekt die seksuele connotatie.) Bij mij begon het zo'n dertien jaar geleden, toen ik met een bevriende vogelaar ging wandelen op Marken, waar ik vlakbij woonde; daar zaten altijd veel weidevogels in het voorjaar en ik vermoedde dat hij dat wel leuk zou vinden. Voor de goede orde: ik kon toen nog geen grutto van een tureluur onderscheiden. Inderdaad liepen op het eerste weiland van het schiereiland al diverse vogels op hoge poten door het gras (behorend tot de categorie 'steltlopers', maar ook dat wist ik niet) en bekeek hij door zijn verrekijker verrukt het typische lentetafereel, vol vrolijke, juichende vogelgeluiden en zelfs parende grutto's. Toen gaf hij zijn verrekijker aan mij.

Een beslissend moment in mijn leven, achteraf. Want vanaf de eerste seconde dat ik scherp had gesteld op een vogel en vervolgens een grutto zag alsof ik in de bioscoop zat, met een beeld zó prachtig dat het afkomstig leek uit een BBC-documentaire van David Attenborough, was ik verkocht. Een zucht, een kreun, een juichkreet: een van deze drie moet aan mijn mond ontsnapt zijn, want ik herinner me nog dat ik er een fysieke reactie op kreeg - het hart dat oversloeg, naast een groot gevoel van warmte en geluk. „Ik wil ook een verrekijker”, zei ik direct. Een dag later had ik er een - de beste aankoop van mijn leven.

Groot geluksgevoel

Daarmee brak een periode aan waarin ik mij veel vaker oprecht gelukkig voelde dan in al die jaren daarvoor. Mijn nieuwe vrijetijdsbesteding bleek me zoveel méér op te leveren dan alleen maar meer kennis van vogels. Ik merkte dat ik vaker naar buiten ging, ook als het geen geweldig weer was. Dat ik in een week dus ook veel meer stappen zette dan vóór ik vogelaar werd. Dat ik me gezonder ging voelen, fitter, jonger zelfs. Ik lachte plots weer net zo vrolijk en vaak als vanouds, al ging ik privé juist toen door een zware tijd heen. Het was de combinatie van fysiek actiever zijn én het grote geluksgevoel dat bezit van me nam bij het buiten zijn en kijken naar vogels.

De wetenschap geeft me gelijk: tal van onderzoeken laten zien dat vogels kijken gezond is voor de mens, zowel fysiek als mentaal - niet alleen ben je lekker in de buitenlucht (en aan het bewegen), het zorgt ook voor ontspanning en werkt stressverlagend. Wie vogels gaat kijken komt even los van de dagelijkse beslomeringen en krijgt vanzelf een beter humeur.

Wat er los daarvan zo fijn of leuk aan is? Best lastig uit te leggen aan wie nog nooit door een verrekijker keek, maar laat ik een

poging wagen. Vogels kijken is veel méér dan alleen 'een diertje zien': het opent je ogen voor de wereld om je heen. Die blijkt vol te zitten met details die je in je eerdere leven waren ontgaan. Zo kan het dat je in eerste instantie op een takje van een struik een klein grauw vogeltje ziet, dat bij nadere beschouwing een felrood koppie blijkt te hebben, en zwarte en gele strepen op zijn vleugels. Een puttertje, je eerste! En: jeetje, wat is die móói. Of neem die doodordinaire 'mus' (als je eenmaal vogelaar bent zul je hem noemen zoals ie eigenlijk heet; de huis-mus): het tijlpende beestje blijkt een wonder van ontwerp te zijn als je hem goed in de kijker hebt. Kijk dan, al die streepjes bruin en grijs! Zelfs de vogel waar het vaakst op wordt neergekeken, de stadshuil, is in werkelijkheid stukken mooier dan je al die tijd in het snelle voorbijgaan dacht: een palet van verschillende tinten grijs met een fraaie groen/paars iriserende nek. Nou ja!

Vogels zijn gewoon hartstikke leuke en vaak mooie wezentjes om naar te kijken. Met die verhoudingsgewijs frêle pootjes onder dat ronde buikje en dat snaveltje dat op het kleine koppie geplakt zit hebben ze een hoog schattigheidsgehalte (roofvogels daargelaten, maar die hebben weer andere kwaliteiten). En laten we hun geluiden niet vergeten. Een zingende merel op het dak in de vroege zomermorgen: beter en vrolijker kan je dag niet beginnen. De schreeuw van een bosuil door de nacht, de weemoedige nachtegaal door het struikgewas: binnen een seconde waan je je in een sprookjeswereld.

Wie ook maar een beetje van schoonheid houdt - en bijvoorbeeld graag naar een museum gaat - zal de ervaring van verrukking door een fraai schilderij ook hebben bij het zien van een willekeurige vogel. Hou je van de natuur, kom je graag buiten en geniet je van het zingende roodborstje in de tuin of de meesjes die het vogelhuisje in en uit vliegen, dan is de tijd rijp om ook 'vogelaar' te worden - wat niet meer inhoudt dan: iemand die graag vogels kijkt.

Clichébeeld van vogelaars

En nee: daarvoor hoeft je echt niet te voldoen aan het clichébeeld van vogelaars, gestoken in camouflagekleding en behangen met enorme teledozers, ergens in de regen op elkaar gepropt, turend naar een of andere zeldzame vogel in de verte. Genieten van vogels kan gewoon in je normale kleding en met wat je toevallig tegenkomt tijdens het wandelen.

Nog een reden dat vogels kijken zo leuk is: het wordt je niet al te makkelijk gemaakt. Om goed naar een vogel te kijken moet je in de meeste gevallen (de duiven op de Dam daargelaten) wel een klein beetje moeite doen. En soms heel veel. Wat de beloning, als het dan gelukt is, alleen maar mooier maakt.

Vogels fascineren ons ook omdat ze eitjes uitbroeden. Omdat ze zo beweeglijk zijn en zó weer uit je blikveld verdwenen. Omdat ze (de meeste althans) zo mooi kunnen zingen en daarbij allemaal hun eigen repertoire hebben. En natuurlijk vooral omdat ze iets kunnen waar wij mensen stiekem enorm jaloers op zijn: vliegen. We zien wolken spreuwen die een schitterend luchtballon uitvoeren, ganzen in V-vorm naar het zuiden trekken, watervogels met uitgeklapte landingsgestel op het water landen. Een feest om naar te kijken - als je er maar oog voor hebt.

Ook verschillen vogels - in Nederland komen bijna 400 soorten voor, waarvan 200 broedvogels - enorm van elkaar qua grootte, vorm, kleur, zang en zeldzaamheid, waardoor het ook niet snel 'saai' wordt. Wie op pad gaat ziet elke keer weer andere vogels.

Het leuke aan vogels kijken is ook dat je altijd blijft leren en dat het nooit zal vervelen. Sterker nog: hoe meer vogels je ziet, hoe feller het vuurtje gaat branden - omdat je steeds beter doorkrijgt hoe mooi ze zijn én hoe goed het jou als toeschouwer doet om daarvan te mogen genieten. Ook zul je merken dat je vanzelf gaat verlangen naar wat zeldzamere vogels die je niet standaard tegen het lijf loopt - en die gaan echt nooit vervelen. Zeg tegen een doorgewinterde vogelaar dat je een roerdomp zag, een goudvink, wielewaal of zwarte specht en hij is meteen jaloers, hoe vaak hij hem zelf ook al gezien heeft. Om van de pestvogel (zoek die maar eens op) nog maar te zwijgen. Zeldzame vogels, en zeker de fraaist gekleurde (ijsvogel!) zijn de krenten in de pap.

Iedereen kan het

Misschien denk je wel: die echte vogelaars zijn zo goed, die achterstand haal ik nooit meer in, het is zinloos om me hier nu nog op te storten. Dat dacht ik in het begin ook; als ik een vogelaar soms na één piepje of overvliegend stipje al de soortnaam hoorde roepen werd ik moedeloos: ik ben dom en ik kan niks - dat gevoel. En inderdaad: zo goed als hen zal ik nooit worden, maar hoe erg is

dat eigenlijk? Ik heb mezelf in een paar jaar tijd behoorlijk bijgespijkerd, gewoon door bij nul te beginnen en het te blijven doen. Bovendien heb je als beginner een extra voordeel: de eerste jaren geniet jij veel meer van wat je ziet dan al die ervaren vogelaars bij elkaar. Omdat er nog talloze 'eerste keren' in het verschiet liggen (vogels die je voor het eerst ziet; 'lifers' noemen doorgewinterde vogelaars dat). Die eerste goudvink, de eerste ijsvogel, de eerste klapekster, de eerste roerdomp, de eerste waterral, de eerste kluut: allemaal goudomrande momenten.

Wie dit ook wil ervaren heeft eigenlijk maar één ding nodig: een (goede!) verrekijker. Die zijn helaas niet goedkoop: een paar honderd euro ben je al snel kwijt voor een kijker waarmee elke mus of duif je een 'wow'-effect bezorgt. Het is echt de kwaliteit van de lenzen die daarvoor zorgt (en hem dus ook prijzig maakt - maar geloof me: van die aankoop krijg je geen spijt). Er zijn meerdere verrekijkerwinkels met een speciale buitenplek waar je verschillende types kunt uitproberen.

En verder helpt het je als je een beetje weet hebt van welke soorten je waar ongeveer zou kunnen tegenkomen. Een ijsvogel vind je niet in het bos maar aan water; een zwarte specht juist alleen in bosachtige gebieden. Voor een roerdomp of baardmannetje moet je bij riet zijn, in natte weilanden ('plas-dras') vind je weidevogels zoals grutto's, tureluurs, scholeksters en kievitens (maar enkel in het voorjaar). Ook in een willekeurig stadspark kun je al veel moois tegenkomen, van vinken tot merels en de gifgroene halsbandparkieten (irriterant? Zoom er maar eens op in!). En zelfs midden in de stad kun je van alles tegenkomen, van wild zingende spreuwen op lantaarnpalen tot op hoge torens bivakkerende slechtvalken. Echt overal zijn vogels. Nu moet je ze alleen nog eens met aandacht gaan bekijken.

Gelukkig zijn er veel vogelgidsen en apps die je helpen die vogels te determineren, zoals de - gratis - geluidenapp Merlin Bird ID, die de meeste vogelgeluiden moeiteloos herkent en waar je al wandelend snel veel van leert. Vogels kijken doe je immers voor een belangrijk deel met je oren. Nóg een goede reden om die oortjes eens uit te laten als je de deur uitgaat; de buitenwereld is stukken mooier en jij een stuk meer ontspannen als je niet altijd maar 'aan' staat. Die zingende merel doet de rest wel.

Wie meer wil weten over de kunst van het vogels kijken kan zich inschrijven voor de masterclass *Vogelen voor beginners*, een e-mailcursus van vijf weken - gratis voor Plus-abonnees. Kijk op www.nrc.nl/masterclass

Vogels kijken doe je ook met je oren

Ga vogels kijken en je wordt gegarandeerd gelukkiger

Het gedroomde wereldwonder is verdord

Noem het het meest ambitieuze project op aarde: de aanleg van *The Great Green Wall*. Voor 2030 moest ten zuiden van de Sahara een achtduizend kilometer lange bosstrook verrijzen, van de Senegalese hoofdstad Dakar in het westen tot Djibouti in het oosten. De muur zou niet alleen de oprukkende woestijn in de kwetsbare Sahel-regio stoppen, aldus de Afrikaanse Unie die het initiatief bedacht, maar ook miljoenen hectaren aan beschadigd land herstellen, onderwijl werk verschaffend aan de lokale bevolking. Bijna twintig jaar na de lancering en vele miljarden dollars aan internationaal donorgeld verder, is *The Great Green Wall* verre van het „wereldwonder“ dat werd beoogd, zagen fotograaf Tommy Trenchard en journalist Julie Bourdin. Ze reisden door Senegal, Tsjad en Djibouti en bezochten zo'n twintig projecten. Op enkele uitzonderingen na troffen ze telkens hetzelfde aan, vertelt Trenchard telefonisch vanuit Kaapstad: verdord land met de resten van wat even een goed idee had geleken - tot het geld op was. Neem de boerderij in het noorden van Senegal die met veel steun uit het *Great Green Wall*-project was opgezet om woestijnland om te zetten in velden waar de lokale gemeenschap groenten kon verbouwen. „Enige tijd werkte dat ook. Tot de financiering stopte en het project op allerlei problemen stuitte, waaronder een ruzie tussen de boeren“, vertelt Trenchard. „Toen wij daar kwamen, zagen we alleen nog zand, leegstaande water-

putten en delen van een kapot irrigatiesysteem.“ Het oorspronkelijke plan - het planten van een achtduizend kilometer lange bosmuur - is allang losgelaten. „Dat bleek helemaal niet werkbaar“, zegt Trenchard. Miljoenen bomen die werden geplant, gingen weer dood. Daarvoor in de plaats kwam een lappendeken aan 'herstelprojecten', zoals in Senegal, afgestemd op de behoeften van lokale boeren. Een utopie, volgens Trenchard. „Alle kritiek die je hoort over *Big Aid* zie je terugkomen langs de muur. Projecten zijn slecht gepland, slecht beheerd en volledig donorafhankelijk.“ Het duo zag ook lichtpuntjes. Zoals boeren die met projecthulp in de Tsjadische woestijn acaciabomen plantten voor de productie van Arabische gom. „Dat had voor hen een tastbaar effect“, zegt Trenchard. De bomen staan er nog, zij het niet allemaal in even goede staat, en leveren een direct inkomen op. Maar of het de Sahel echt groener maakt? „De plekken waar zij werkten waren nauwelijks meer bebost dan de omgeving.“ Dat gold voor veel plantages die zij bezochten. Toch blijft voor veel regeringen en bedrijven met Corporate Responsibility-doelen de Groene Muur een aantrekkelijk idee, ziet de fotograaf. „Een onderzoeker met wie ik sprak, verwoordde het goed. De *Great Green Wall* is enorm effectief in het ophalen van financiering, maar veel meer dan dat doet het niet.“ Het fotoproject van Trenchard en Bourdin is tot stand gekomen met steun van Journalismfund Europe.

Tekst **Eva Oude Elferink**
Fotografie **Tommy Trenchard**

Janneke Vreugdenhil ontwerpt desgevraagd graag een toekomstbestendige gehaktbal. Ze gebruikt bruine bonen, paddestoelen en havermout.

Een nieuwe totem

FOTO JANNEKE VREUGDENHIL

Ik misschien ook een poging wilde wagen om de *good old* gehaktbal te moderniseren, zo luidde de vraag van NRC-collega's Martine Kamsma en Karel Berkhout. Het onderzoek werd gedaan in het kader van een serie waarin de twee economiedacteurs onderzoeken of het mogelijk is om een bal te produceren die voor 60 procent plantaardig is. Een 'hybride bal' moest het worden. Een en overtuigende bal. Het doel is dat hij de welbekende bal van gemalen varkens- en/of rundvlees - 'de totem van vleesminnend Nederland' - kan vervangen zonder dat het pijn doet.

Nu ben ik gek op dit soort uitdagingen, dus ik had mijn telefoon nog niet neergelegd of de bal-ideeën buitelden door mijn brein. Toevallig had ik die middag op de biomarkt in Den Haag een pond kalkoengehakt gekocht. Dat was alvast een mooi begin. Kalkoenvlees is aanzienlijk minder belastend voor het milieu dan rund- en varkensvlees, terwijl de voedingswaarde gelijk is. Kalkoengehakt wordt gemaakt van afsnijdsels, restjes vlees die van de botten worden gehaald nadat de vogels zijn uitgebeend. En hoewel je bij gevogelte geneigd bent te denken aan wit vlees, gaat het hier om rood vlees; weliswaar wat magerder, maar met smaak.

Dan het plantaardige deel. Net als levensmiddelen-techno-

loog Dennis Favier, die op verzoek van Kamsma en Berkhout een commerciële 'gehaktbal van de toekomst' ontwierp, leek het me logisch om te kiezen voor ingrediënten van dichtbij. Niet dat lokale producten per definitie milieuvriendelijker zijn, maar het gaat hier ook een beetje om de gehele bal-beleving.

Waar Favier aan de slag is gegaan met industriële producten als veldboneneiwit, bietenvezel en oesterzwamvoetjes, leek het mij een goed plan mijn huis-tuin-en-keuken-hybride bal zo alledaags mogelijk te houden. Bruine bonen: peulvruchten vormen een uitstekende, duurzame bron van eiwitten en Nederlandser dan de bruine boon wordt het niet. Havermout: de standaard 'vulling' voor gehaktballen bestaat uit geweekt wit brood, verkruimelde beschuit of paneermeel. Havermout is vezelrijker, voedzamer en net zo vullend. Shiitakes: wie vlees wil vervangen kan wel een beetje umami en sappigheid gebruiken. Paddenstoelen zijn daarvoor de perfecte kandidaat en shiitakes bevatten de meeste umami van allemaal. Ze leveren trouwens ook nog wat eiwitten, en kunnen desgewenst zelfs thuis worden gekweekt.

Tot slot leek het me, teneinde ook verstokte vleeseters mee te krijgen, verstandig de ballen zo gewoon mogelijk te laten smaken. Maar wat is gewoon?

De ons vorig jaar ontvallen driersterrenchef Jonnie Boer maakte zijn ballen aan met mosterd en ketjap. Vél mosterd en ketjap - de beroemde Librije-ballen zijn typisch voer voor horecapersoneel dat de hele dag in etensdampen staat te zweten en dan tijdens de personeelsmaaltijd behoefte heeft aan een extra hartige hap. Ikzelf gebruik ook graag mosterd en ketjap, maar wel ietsje subtieler. Daarnaast een gefruit uitje, knofje, wat nootmuskaat en, altijd een goeie smaakversterker, een half theelepeltje kerrie-poeder.

Mijn eerste hybride ballen vielen niet eens tegen. De smaak was goed en ze waren lekker stevig. Maar bij het proeven bleken ze toch iets te droog. Ik sleutelde wat aan de verhouding gehakt, bonen, paddenstoelen en havermout, alles tot op de gram nauwkeurig afwegend en noterend en telkens weer berekenend of ik nog goed zat met die 40/60-verhouding. De tweede lichting bleek net iets te slap: de ballen zakten tijdens het braden in elkaar. Dus gebruikte ik voor poging drie ietsje meer gehakt en ietsje meer havermout. Ik draaide, ik braaide, ik proefde. En nu ben ik natuurlijk reuze benieuwd of deze gehaktbal 2.0 de potentie heeft een nieuwe totem te worden.

Hybride gehaktballen

Kalkoengehakt is te koop bij de poelier en hier en daar op de biomarkt. Het is echt de moeite waard om te proberen, maar het kán uiteraard ook met rundergehakt. In de ingrediëntenlijst is overal het gewicht bij vermeld, zodat u kunt narekenen dat de ballen - of je de jus nu meerekent of niet - voor ruim 60 procent plantaardig zijn. De specerijen + ½ tl zout zijn goed voor 7 gram. Van dat handje bloem komt er naar schatting 2 tl (7 g) terecht op de ballen en 2 tl (7 g) in de jus. Het enige dat moeilijk te kwantificeren is, is de gevogeltebouillon. Maar laten we voor het gemak aannemen dat die voor 25 procent uit dierlijk materiaal bestaat en voor de rest uit water.

Voor 6 ballen

275 g kalkoengehakt (of eventueel rundergehakt); 3 el olijfolie (39 g); 1 middelgrote ui (125 g), gesnipperd; 125 g shiitakes, grof gesneden; 1 teen knoflook (7 g), fijngesneden; ½ tl kerrie-poeder; 150 g gare bruine bonen; 90 g havermout; 1 ei (50 g); ruime el (20 g) scherpe mosterd; ruime el (20 g) ketjap manis; zout, peper, nootmuskaat; handje bloem; 1 kleine tomaat, ontveld (75 g), kleingesneden; 20 g boter; 200 ml gevogeltebouillon of -fond.

Verhit 1 el olijfolie in een braadpan en fruit 75 gram ui samen met een snuf zout glazig. Voeg de shiitakes toe en bak tot ze bruin zijn. Voeg de knoflook en het kerrie-poeder toe en laat nog even mee fruiten. Laat ietsje afkoelen.

Doe de bonen, ui en paddenstoelen in de mengkom van de keukenmachine en pulse tot een grove massa. (Wie geen keukenmachine heeft kan de boel hakken en prakken.)

Doe het gehakt, de bonenmassa, het ei, de havermout, mosterd, ketjap, zout, versgemalen peper en nootmuskaat naar smaak in een kom en kneed tot een stevig geheel.

Proef eventueel of de smaak naar uw zin is door een miniburgertje te bakken in een drup olijfolie. Zet het gehaktmengsel afgedekt 2 uur in de koelkast om op te stijven.

Rol 6 ballen van elk ongeveer 120 g van het hybride gehakt. Strooi wat bloem uit op een bord en rol de ballen erdoor. Zet ze nog eens een kwartier in de koelkast.

Verhit 2 el olijfolie in een braadpan en bak de ballen in ongeveer 10 minuten rondom bruin. Voeg de resterende ui, de ontvelde tomaat en de boter toe, draai het vuur laag en laat de ballen onder een deksel nog eens 20 minuten braden. Draai ze af en toe een stukje.

Haal de ballen uit de pan en houd ze warm. Voeg 2 tl bloem toe aan het braadvet en laat een minuutje fruiten. Schenk de gevogeltebouillon of -fond in de pan en roer de aanbaksels los.

Laat een paar minuten bruisen en schenk de jus vervolgens door een zeef. Wie iets meer of dunner jus wil, kan nog een scheutje water toevoegen. Serveer de ballen in of met de jus.

De rit naar Schagen roept warme herinneringen op bij *Hassnae Bouazza*. Bij restaurant TOV heeft iedere gang een eigen temperament.

Restaurant TOV in Schagen. FOTO OLIVIER MIDENDORP

Krokantje van ui overtreft hartige meringue

Onderweg naar het noorden, wanneer ik het bord 'Schagen' voor het eerst zie, word ik teruggeslingerd in de tijd. De keren dat ik erheen ging, waren altijd vanwege mijn broer Hafid, die er in de zomermaanden regelmatig in een riante boerderij verbleef om er te schrijven.

De eerste keer dat ik hem daar bezocht, was het een warme dag. De achterdeur en ramen stonden open, uit de boxen schalde klassieke muziek en opera - dat kon gewoon, met een enorm weiland als achtertuin en burens op verre afstand - en Hafid liep vrolijk op zijn blote voeten door het huis.

Ik zou er nog vaak komen. Een keer met Hafids zoon dat tot mijn wanhoope de hele weg erheen krijste, en de laatste keer, ruim 25 jaar geleden inmiddels, met mijn moeder, broer en zijn destijds aanstaande. Ook dat laatste bezoek werd gekenmerkt door muziek en onbekommerde gezelligheid.

Dit jaar is het tien jaar geleden dat mijn moeder plotseling overleed. Eind deze maand is het vijf jaar geleden dat Hafid ons ontviel. God, wat gaat de tijd snel en wat mis ik mijn verloren tierbarenen. Dat één verkeersbord zoveel herinneringen kan oproepen. Schagen ken ik dus alleen door Hafid, maar vandaag zijn we op weg naar restaurant TOV van chefkok Roy Strijbos en gastvrouw Marlies Baken. Om maar met de gastvrouw te beginnen: wat een hartelijke vrouw, iemand bij wie we ons de hele avond zeer welkom en gewaardeerd voelen.

TOV werkt met één vast menu van vier (68 euro) tot zeven gangen (99,50). Noemenswaardig is het leuke alcoholvrije arrangement voor slechts 5,50 per glas. Kom daar tegenwoordig maar eens om.

Taaie rösti
De avond begint met een eenvoudig krokantje van ui met daarbij crème en olie van prei. Je proeft ui en voelt een brosse cracker tussen de tanden, heel lekker. De twee kleine amuses die volgen zijn een koude en beetje taaie rösti met crème fraîche en crème van mosterd. De meringue met kerrie, bloemkool en bieslook wordt gedomineerd door de kerrie en is te zacht. Maar gauw vergeten dus. Het grappige is dat het eenvoudige krokantje van ui meer indruk maakt.

Maar vanaf hier wordt het beter met een zachte zalm met kruidige nori, frisse krabsalade en retlich en accenten van waterkers en citrusgel. Een prettige start van het menu.

Heel anders is de kabeljauw (zo'n klein stuk dat het voor een coquille kan doorgaan) met witte bonen en spinazie, saus van gezouten citroen en rode ui met dashi (Japanse bouillon). Aards en verwarmend, maar de smaak blijft te ingetogen, alsof geen van de ingrediënten eruit durft te springen om de show te stelen.

Het brood is warm met een fijne knapperige korst. De olijfolie die erbij wordt geserveerd, zit in een kan met handige schenktuit, maar op de een of andere manier presteert de jonge medewerker het om bij ons allebei de olie naast het bordje te gieten. Het werkt op de lachspieren, want je moet echt je

best doen om te knoeien.

Terug naar het eten. Iedere gang blijkt een eigen temperament te hebben, want de langoustine, heerlijke tempura van bundelzwam met een hint van zoet en een verfrissende salade van knolselderij en groene appel overtuigt meteen. Mijn tafelgenote, een groot liefhebber van tempura, noemt het troosten.

Vaak is het hoofdgerecht in restaurants het minst interessant, maar hier is het het beste van de avond: op de huid

De smaak blijft te ingetogen, alsof geen van de ingrediënten eruit durft te springen

gebakken rode mul met een saus van saffraan, crème van sinaasappel en wortel en een chutney van wortel met groene peper. *Colour coordinated* op het bord en *flavour coordinated* in de mond. Eigenlijk hou ik niet van rode mul, er zit vaak een bijsmaak aan die me tegenstaat, maar deze is kundig gegaard en werkt heel goed in combinatie met de sinaasappel en wortel. Zachte smaken die elkaar aanvullen en versterken. Van het culinaire brein dat dit gerecht bedacht, zou ik graag meer willen proeven.

Van de alcoholvrije drankjes is die met komkommer, gin en grapefruit het lekkerst, met de drie elementen mooi

Olijfolie

Olijfolie is een van de lekkerste dingen die er zijn. Er gaat niks boven handmatig geperste olijfolie, een paar jaar geleden zag ik het hele proces in de Marokkaanse Rif. Die olie is zoveel rijker en zuiverder dan flessen die je in de supermarkt koopt. Wie het wil kopen, moet dat doen bij particulieren die het vanuit Marokko (of een ander land) meenemen.

Het groene goud heeft van oudsher veel betekenissen: onsterfelijkheid, vrede, kracht. In de Koran wordt het de olie van een gezegende boom genoemd. Voor Palestijnen symboliseert de olijfbom de innige verbinding met hun land.

'Helemaal uit Amsterdam'

TOV is een sympathiek restaurant met een prettige sfeer waar meer potentie in de keuken zit. Als een van de medewerkers ons aan het eind van de avond vraagt waar we vandaan komen wordt er verbaasd gereageerd op het antwoord. „Helemaal uit Amsterdam! Wat doen jullie hier?!”

Ik vind het wel lachen. Chauvinistische Amsterdammers denken altijd dat hun stad het centrum van het land (en eigenlijk de aarde) is, maar daarbuiten ligt de rest van de wereld met andere perspectieven.

Schagen zal voor mij altijd verbonden blijven met Hafid, maar ik weet nu dat er een prettige plek is waar ik gerust kan aanschuiven en waar de gastvrouw me op mijn gemak zal laten voelen.

TOV, Schagen
Prijs (2p): 210,20 euro
●●●○○

‘Ze trouwden voor het altaar dat mijn moeder had gehakt’

Mijn ouders leerden elkaar kennen op het atelier van een gezamenlijke vriend. Zij was beeldhouwer, hij kunstschilder, glazenier en monumentaal vormgever. Ze vonden elkaar zowel op het romantische als het creatieve vlak. In 1959 werkten ze beiden aan een opdracht voor de Heilige Kruisvindingskerk in Odiliapeel, ontworpen door de Bossche School-architect Jan de Jong. Mijn moeder hakte het hardstenen altaar en mijn vader maakte de twee glas-in-loodramen voor de doopkapel. Op 11 februari 1961 trouwden ze in diezelfde kerk, voor het door mijn moeder gehakte altaar.

In het 49 jaar durende huwelijk inspireerden ze elkaar en hielpen elkaar hun ideeën om te zetten in tastbare werken. Ze voerden vaker opdrachten uit voor dezelfde gebouwen en in de jaren 60 exposeerden ze ook regelmatig samen. Kranten en tijdschriften portretteerden hen herhaaldelijk als kunstenaarspaar. Deze (door Rien Siers gemaakte) foto met de houten beelden waar mijn moeder op dat moment aan werkte, werd in 1963 genomen in hun gezamenlijke atelier.

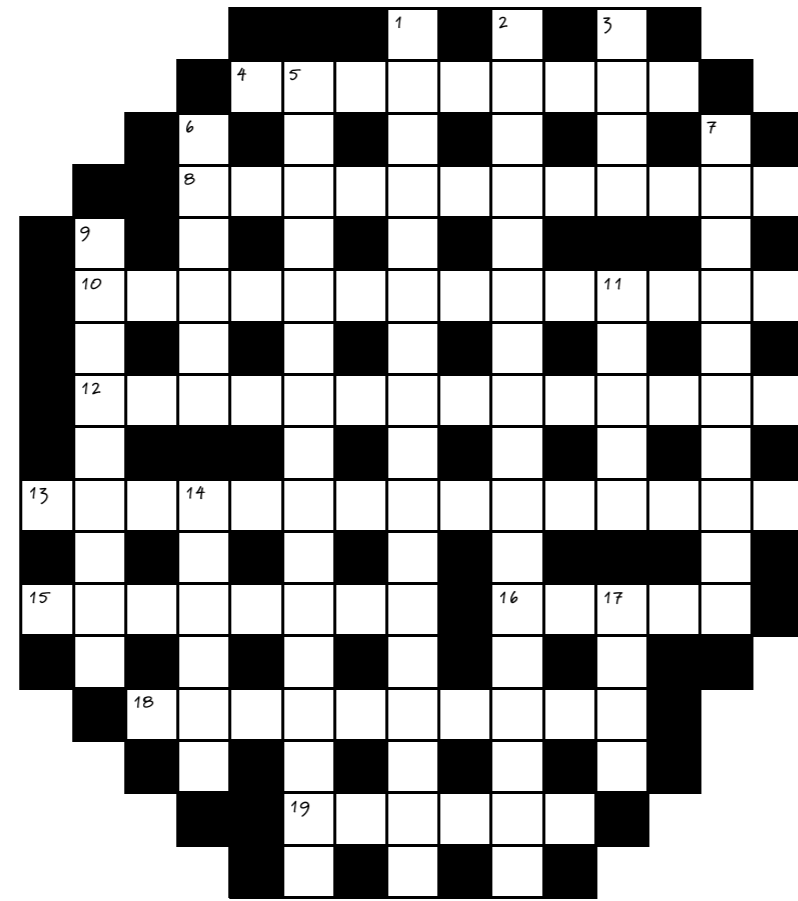
Mijn ouders kregen vier kinderen, mijn broer, mijn twee zussen en ik. We groeiden op tussen de ontwerpsschetsen voor glas-in-loodramen, tussen wandkleden, schilderijen, kleine voelbeelden en grote beeldhouwwerken met het bijbehorende steenstof en de hout-splinters. In de weekenden bezochten we tentoonstellingen, musea of openingen van exposities met werk van onze ouders. In de vakanties trokken we rond in Normandië of Bretagne, waar we kerkje na kerkje bezochten of wandelden langs de ruige rotsformaties langs de kust. Daar zocht mijn moeder naar inspiratie voor haar latere abstracte beelden.

Het leven van mijn ouders, en daarmee onze jeugd, stond in het teken van de kunsten. Mijn vader overleed op 81-jarige leeftijd op 6 februari 2010. Tien jaar later, op precies dezelfde dag in februari, overleed mijn moeder op 86-jarige leeftijd. Beiden werden begraven op 11 februari, de dag dat mijn ouders respectievelijk 49 en 59 jaar daarvoor in het huwelijk getreden waren. Ze lieten een omvangrijk oeuvre na.”

Foto en tekst:
Eva Mols

Op de foto:
Hanneke Mols-van Gool (1933-2020)
en Theo Mols (1929-2010)

SCRIPTO

© STUDIO STEENHUIS, MEER PUZZELS OP WWW.STEENHUISPUZZELS.NL

Horizontaal:

- 4. De koris vol in Nederland (9)
- 8. Pauzemoment waarvoor men tegenwoordig naar het buitenland gaat (4+8)
- 10. Negatieve (noch positieve) beschikking (3+2+3+6)
- 12. Buitenaards wezen met een Hollandse voornaam en de matiek (7+7)
- 13. Politiefunctaris die het voor het geld doet (15)
- 15. De gasixt behandelen als een machine (8)
- 16. Onsoepel familieid van de heilige maagd (5)
- 18. Alles wat een filmjunk zich wensen kan (10)
- 19. Geeft het ritme van de koers aan (6)

Verticaal:

- 1. Ongelofelijk schoeiselprobleem (3+6+3+5)

Oplossing cryptogram van 4 april:

- 2. De stijl van Barlaeus of Vosius (11+6)
- 3. Driehoeksmateriaal (4)
- 5. Duobak (16)
- 6. Strafoorden aflopen (6)
- 7. Trap waarmee het allemaal begint (10)
- 9. Niet geven om later te kunnen reproduceren (9)
- 11. Arabische titel in de glastuinbouw (5)
- 14. Uit bed staat gelijk aan afgepeigerd, zolang de voorraad strekt (2+2+2)
- 17. Iets naars in de branding (4)

Horizontaal:

- 4. Alzheimer; 7. watertanden; 10. zeggen waar het op staat; 11. staat; 12. Kaandorp; 14. kleine; 15. nat; 16. boog; 17. betweterigheid; 18. minimumlijder; 21. gatenkaas.

Verticaal:

- 1. alternatievelinge; 2. ziener; 3. getekend; 5. het maakt niet uit; 6. langharig tuig; 8. seksclub; 9. toernooi; 13. altviolen; 16. bah; 19. daar; 20. Risk.

De boekenbonnen zijn toegekend aan:

Wil Fermont, Berkel en Rodenrijs; Mijke Mels, Breda; N. Manshanden-Oud, Hoogkarpspel

J. J. Steenhuis

SUDOKU

				8				
6		9				3		
				4				
5		4						6
7								
	2			9	2			
								7
	8				7	9		

7	9	1	8	5	4	6	2	3
8	2	6	3	9	1	7	4	5
3	5	4	7	6	2	9	8	1
4	8	9	1	7	6	3	5	2
6	3	7	4	2	5	1	9	8
5	1	2	9	3	8	4	6	7
1	7	8	5	4	9	2	3	6
2	4	3	6	8	7	5	1	9
9	6	5	2	1	3	8	7	4

Plaats de cijfers 1 tot en met 9 zo in het diagram dat elk cijfer precies één keer voorkomt in elke rij, kolom, de negen vetomrande 3x3 vakken, én de vier grijze 3x3 vakken.
© Peter Ritmeester
PZZL.com

Hierboven: de oplossing van vorige week

Meer puzzels en boeken van Peter Ritmeester op www.pzzl.com

AUTOTEST

AUTOTEST Toyota's topmerk Lexus kwam de overgang naar elektrisch nooit helemaal te boven. Al heeft de RZ F Sport één technologisch troefje, schrijft Bas van Putten.

De controller voor voor- en achteruit is zoals bij steeds meer auto's een draaiknop.

Knoppen op rare plekken. Die voor verlichting en wissersnelheid bevinden zich op het stuur, en de stengels daarachter zijn onpraktisch kort.

De pijlvormige led-units moeten een dynamiek uitdrukken die de RZ ten minste met zijn razendsnelle acceleratie waarmaakt.

Autonamen blijven bij Lexus en bij moedermerk Toyota ondoorgondelijk. RZ staat voor Radiant Zero, zoiets als Stralend Schoon.

FOTO'S MERLJUN DOOMERNIK

Geen trillinkje beroert het stuur

Nooit vergeet ik mijn eerste Lexus, de LS 400. Zo stil was geen Mercedes ooit geweest. Ik kreeg een heilig respect voor Toyota's topmerk en volgde het op de voet. Daarvoor moest je in Nederland drie paar ogen hebben. In de jaren negentig was een Lexus zo zeldzaam als een oeuveaar in mijn kindertijd. Terwijl de Amerikanen massaal aansloegen op de tastbare verdiensten van de LS, goedkoper én beter én zuiniger dan alle Europese topklassers, bleef snobistisch Europa halstarrig Mercedes, BMW en Audi rijden met de stupide irrationaliteit die de westerse beschaving destijds graag de ander in de schoenen schoof.

In zuinig Nederland werd Lexus pas succesvol met de hybride CT 200h, een door zijn minimale CO₂-uitstoot met lage bijtelling begunstigde prestigekloon van de Toyota Prius.

Daarna kreeg Lexus het weer moeilijker. Eerst moest het net als iedereen aan steeds strengere klimaat-eisen voldoen. Die kon het opvangen met eigen hybride-technologie en kleinere motoren. De achtcilinders werden zescilinders, de zescilinders viercilinders. Het akoestische nadeel van een penetranter motorgeluid werd Lexus op met superieure geluidsisolatie en steeds verfijndere hybride-technologie. Door het verdwijnen van die grote, boterzacht lopende motorblokken was de glans er wel een beetje af, al gold dat voor Europese merken met dezelfde aanpassingsproblemen net zo goed.

Middelmaat

Problematisch werd het voor Lexus in het stekertijdperk. Toyota zag aanvankelijk niet veel in puur elektrisch en liet net als veel Europese autofabrikanten Musk met twee vingers

in de neus die braakliggende markt kapen. Toen Tesla half transitievriendelijk Europa had veroverd, stond Toyota er door de zuinige hybrides economisch weliswaar uitstekend voor, Lexus was wel zijn visitekaartje kwijt. Met elektromotor waren alle auto's zo geruisloos als voorheen alleen een Lexus was geweest.

Dat maakte Lexus goed, maar niet goed genoeg. De in 2020 gelanceerde kleine elektrische UX was met een actieradius van maximaal 300 kilometer geen koploper in zijn genre. Een twee jaar later nagezonden grote batterij kwam te laat om hem te redden. De Lexus RZ, suv in de middenklasse, legde vanaf 2023 een vergelijkbaar traject af. Met een netto batterijcapaciteit van 64 kWh behoorde hij tot de middelmaat die een Lexus uit de aard der zaak niet hoort te zijn, en wederom had een nieuwe batterij verlichting moeten brengen. Die zou met netto 72 kWh het basismodel 559 en het tweemotorige topmodel F Sport 462 kilometer moeten laten halen. Het is nog steeds niet overdeven voor 2.200 kilo suv, en dat is te merken.

Met een bereik van 380 kilometer mag je in de F Sport blij zijn en in de praktijk is het minder met een verbruik dat nauwelijks onder de 21 kWh per 100 kilometer duikt. Voor meer actieradius zijn er de suffere RZ-modellen met één motor en navent minder vermogen. Voor de prijs van de betaalbaarste RZ koop je intussen bijna alle Tesla's, steeds meer goedkopere Toyota's en bakken Chinesezen met meer kracht voor minder geld.

De RZ zal het van zijn stijl, afwerkingskwaliteit en comfort moeten hebben. De stijl wordt het niet. Het op zichzelf interessante, Bauhausachtige ontwerp onderscheidt zich niet zichtbaar van goedkopere Toyo-

ta's. De dashboards zijn haast identiek. Wel is de RZ buitengewoon comfortabel en degelijk. En hij heeft één technologisch troefje dat liefhebbers van gemak over de streep zou kunnen trekken. *Steer-by-wire*, een systeem dat stuurbewegingen zonder fysieke verbinding tussen stuur en wiel elektronisch communiceert.

Minimale stuurbewegingen volstaan, trillingen dringen door het ontbreken van een stuurstang niet meer tot het rechthoekige game-stuur door. Dat stuurt met bijna natuurlijke tegendruk uitstekend, knap hoe ze dat met software voor elkaar hebben gekregen. Lastig is dat de te korte stengels voor richtingaanwijzers en ruitenwissers eraan vastzitten. Steeds als je richting moet aangeven, is het ook met weinig stuuruitslag elke keer zoeken naar zo'n geampunteerde hevel. Het went vast, maar de vooruitgang op het ene vlak wordt dus bekocht met ergonomische regressie op het andere.

Intussen kun je voor veel minder geld, vanaf 38.000 euro, net zo goed een elektrische Toyota C-HR+ kopen. Die komt ook met zijn kleinste batterij zo ver als grote broer en rijdt met een gewoon stuur bijna net zo comfortabel. De democratisering van comfort laat zich niet meer terugdraaien. Het is een bizarre speling van het lot dat het topmerk van Toyota nu wordt beconcurrereerd door Toyota's. Elektrisch maakt meer kapot dan je lief is.

Lexus RZ 550e F Sport

- Motor** elektromotor (2)
- Systeemvermogen** 408 pk
- Koppeltotaal** 538 Nm
- Aandrijving** voor en achter
- Transmissie** automaat
- Topsnelheid** 180 km/u
- Acceleratie 0-100** 4,4 seconden
- Verbruik gemiddeld** 17,9 l/100 km (fabrieksopgave)
- CO₂-uitstoot** 0 g/km
- Energietabel A**
- Basisprijs** € 53.995
- Prijs testauto** € 75.990

Zorgeloos, zonder verrassingen achteraf!

Met Verloning.nl geniet je van de vrijheid van een zelfstandige, mét de zekerheden van een dienstverband.

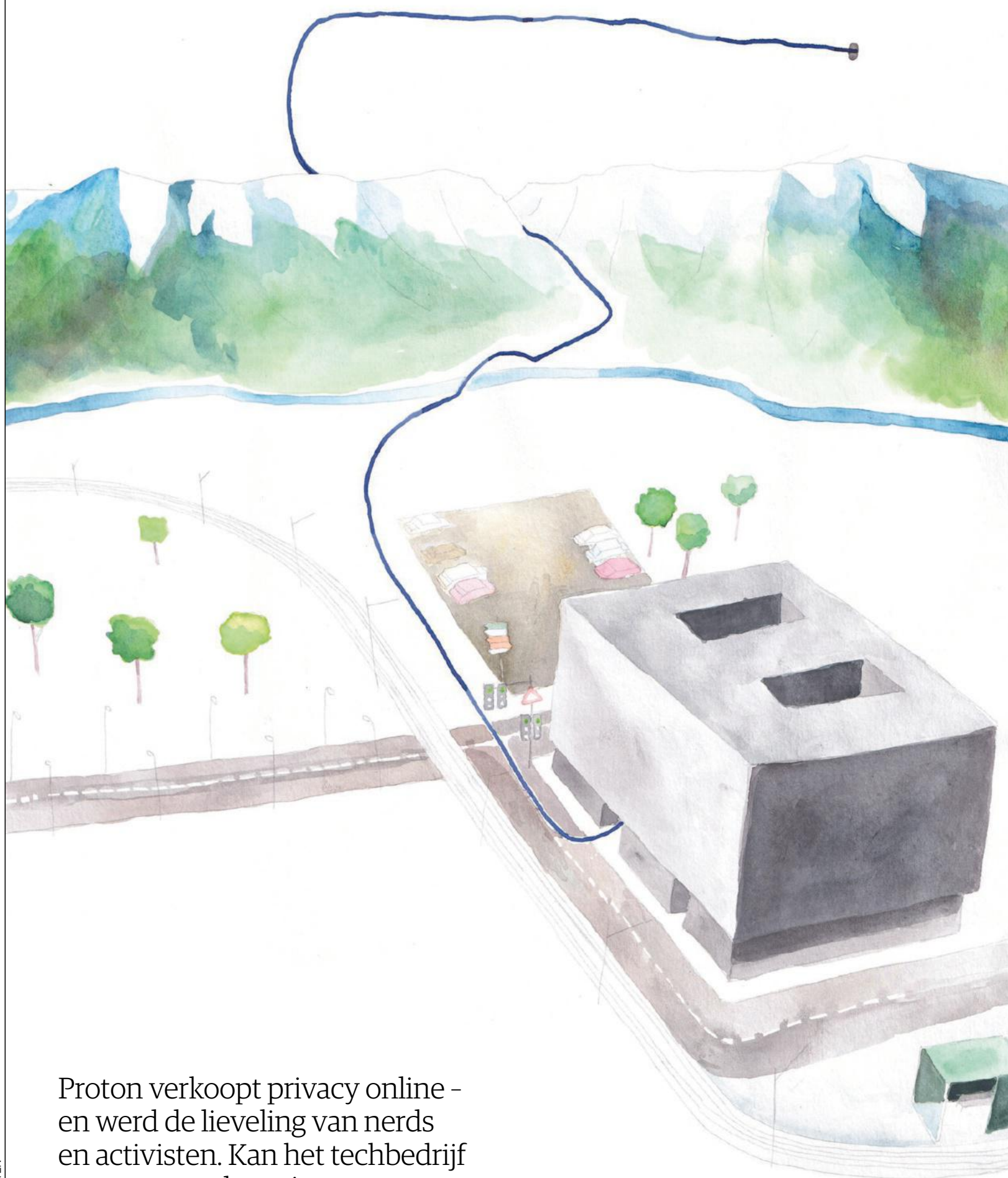
Zonder eigen KVK of btw-nummer regelen wij alles voor je: administratie, belastingen, verzekeringen, AOV, factoring en nog veel meer...

Begin vandaag nog met freelancen via Verloning.nl en werk DBA-proof, voor je opdrachtgevers.

verloning.nl

12/14 Om de surveillance heen

Proton verkoopt privacy online - en werd de lieveling van nerds en activisten. Kan het techbedrijf op weg naar de mainstream aan zijn idealen vasthouden?

ILLUSTRATIE DIDE ROETEN

& VERDER

8/9

Werk

Hervorming arbeidsmarkt laat al jaren op zich wachten: vier blokkades

10/11

Diamanten

Hoe de laboratorium-diamant de economie van Botswana keihard treft

16/18

Gehaktbal

Hij is rond, hij is zacht, hij is bruin. Hoe smaakt de bal van de toekomst?

BRONCODE

Is AI-model Mythos echt zo gevaarlijk?

Anthropic kondigde een AI-model aan dat het wegens ernstige risico's nog achter de hand houdt.

Timo Nijssen en vier andere economie-redacteurs schrijven hier wekelijks over technologische ontwikkelingen.

Al die zo goed is in het herkennen van kwetsbaarheden in software dat het zelfs bugs vindt die al decennialang bestonden zonder opgemerkt te worden: volgens Anthropic is het zo ver. Deze week kondigde de AI-maker een nieuw model aan, Claude Mythos, dat bij testen al „duizenden zeer ernstige kwetsbaarheden” zou hebben ontdekt in „alle veelgebruikte besturingssystemen en webbrowsers”. Mythos blijkt ook nog eens zeer kundig in het maken van panklare software om misbruik te maken van die bug. Dat zou het model een goudmijn van epische proporties kunnen maken voor kwaadwillende hackers. Reden voor Anthropic om het model (vooral) niet publiekelijk beschikbaar te maken.

Alleen een select groepje van veertig grote techontwikkelaars heeft nu toegang gekregen, zodat zij kunnen onderzoeken welke kwetsbaarheden er in hun systemen zitten. Dat clubje is een soort monsterverbond van concurrenten: Apple, Google, Microsoft en de Linux Foundation zitten erbij, waarmee de makers van alle grote computerplatforms zijn gedekt. Ook Amazon en netwerktechbedrijven Cisco en Broadcom hebben toegang.

Hoe serieus is het gevaar van dit nieuwe model? Dat is lastig te zeggen. Zolang Anthropic het model niet openbaart, vallen de claims die het bedrijf maakt ook niet te verifiëren. Anthropic zegt zelf dat van die duizenden gevonden fouten maar 198 stuks door mensen zijn gecontroleerd.

Mythos vindt volgens Anthropic veel zogeheten *zero-days*: lekken die niet al eerder bekend werden en daardoor ook nog niet dicht zijn. Dat zou erop wijzen dat het model daadwerkelijk in staat is om gaten te vinden, en niet simpelweg bekende kennis over lekken opvist uit zijn trainingsdata. (Bekende kwetsbaarheden zijn overigens niet per definitie onschadelijk: softwaremakers moeten ze vervolgens nog dichten, en gebruikers moeten vervolgens updates installeren. Dat doet niet iedereen even braaf.)

Anthropic waarschuwt ook dat het een kwestie van tijd is voor vergelijkbare mogelijkheden ook in andere AI-modellen zitten. Niet elke AI-maker is bovendien even terughoudend in het uitbrengen van AI die schade kan aanrichten. De verdedigers krijgen van het bedrijf nu een voorsprong, maar aanvallers zullen uiteindelijk dezelfde middelen in handen krijgen.

„We hebben Mythos Preview niet expliciet getraind op deze mogelijkheden”, schrijft Anthropic in een blogpost. „Ze kwamen bovendien als gevolg van algemene verbeteringen in het programmeren, redeneren en autonoom handelen.”

Anthropic benadrukt hoe lang sommige van de bugs onopgemerkt waren gebleven, terwijl duizenden mensen die code door de jaren heen hebben bekeken. Maar ook is dat dus code die nog door mensen is geschreven.

Dat is zeldzamer geworden. Binnen de softwareindustrie wordt AI volop gebruikt om code te schrijven. Voor projecten waar niet heel lang geleden nog honderd dure programmeurs nodig waren, heb je nu maar een paar mensen en een AI-tool nodig.

Het maakt het mogelijk om veel sneller software te bouwen, maar daardoor wordt er ook veel méér code geschreven. Zoveel dat het niet meer te doen is om al die code door een mens te laten nalopen op fouten en kwetsbaarheden - voor zover de AI-gegenereerde code überhaupt nog voor een mens te doorgronden is.

Dat maakt je afhankelijk van AI-tools om kwetsbaarheden erin te herkennen. De Amerikaanse beveiligingsexpert Bruce Schneier kijkt daar met een optimistische blik naar. Hij voorziet een toekomst waarin AI-gegenereerde code van zichzelf al een stuk veiliger zou kunnen worden.

Veelgebruikte software is voor kwaadwillenden het interessantst

Voor kwaadwillenden is veelgebruikte software hacken het interessantst: daarmee kun je potentieel het meeste schade aanrichten. Wat dat betreft zit er nog een boeiende kant aan deze ontwikkeling: *vibecoding*. Daar schreef ik eerder al een editie van deze nieuwsbrief over: in normalemensentaal AI opdracht geven om maatwerksoftware te bouwen.

Vibecoding bleek erg verslavend, ik heb inmiddels meer vrije tijd in het bouwen van een eigen notitie-app gestoken dan ik durf toe te geven. Maar hoe gepolijst die er ook uitziet, gebruiken doe ik hem nog altijd niet. Ik weet nog altijd niet of ik hem wel genoeg vertrouw, omdat ik niet de kennis heb om te beoordelen of mijn app wel veilig genoeg in elkaar zit.

Volgens Schneier zit daar ook nog een andere kant aan. Iedere gevestigde app zit net anders in elkaar, waardoor een lek in de ene app niet zomaar herbruikbaar is om een andere app te kraken. Bovendien hebben ze veelal zo weinig gebruikers dat ze voor hackers oninteressant zijn om er energie in te steken. *Security through obscurity*.

Hoofdkantoor van softwareleverancier ChipSoft in Amsterdam. FOTO RAMON VAN FLYMEN/ANP

RANSOMWARE

Chipsoft-hack raakt het zenuwcentrum van de ziekenhuiszorg

Ziekenhuizen kunnen via hun software van Chipsoft al dagen geen contact maken met de buitenwereld, zoals voor verwijzingen. Interne functies werken nog wel. De meeste ziekenhuizen gebruiken diensten van dit bedrijf.

Frederiek Weeda
AMSTERDAM

Al drie dagen is softwarebedrijf Chipsoft online afgesloten van de buitenwereld. Dinsdagochtend werd bekend dat vooraalsnog onbekende hackers met gijzelsoftware het bedrijf binnengedrongen zijn. Vrijdagnmiddag was nog steeds onbekend, ook voor Chipsoft zelf, wat de hackers precies hebben meegenomen en of ze ook bij klanten van Chipsoft binnen zijn geweest. Wie die klanten onder meer zijn: ziekenhuizen. „Het onderzoek naar de oorzaak en reikwijdte van het ransomware-incident is in volle gang”, schrijft het bedrijf donderdag aan zijn klanten.

Op zichzelf is een hack zoals deze niet zo opvallend, maar het gaat hier om het zenuwcentrum van de Nederlandse ziekenhuiszorg. 70 procent van de ziekenhuizen is afhankelijk van Chipsoft voor hun elektronische patiëntendossiers (alle medische gegevens van een paar miljoen patiënten), hun verwijsplatforms (de online verwijsplek tussen huisarts en ziekenhuizen onderling), hun planningssoftware (voor operaties, opname, afspraken, roosters) en patiëntenportalen (waar de patiënt labuitslagen kan inzien en vragen kan stellen). Chipsoft maakt ook software voor beademingsapparatuur, infuuspompen en CT-scanners, en voor voorraadbeheer, luchtmonitoring en patiëntenmonitoring in het ziekenhuis.

Alles functioneert gewoon, laten ziekenhuizen weten, behalve de verwijzingsportalen omdat die verbinding hebben met de buitenwereld. Huisartsen en specialisten in andere ziekenhuizen die patiënten onderling verwijzen, moeten dat nu handmatig doen via de telefoon of email. „Instellingen zetten extra capaciteit in bij servicebalies

en telefonie”, schrijft Z-Cert erover, het expertisecentrum voor cybersecurity in de zorg.

De hackers zijn voorlopig doodstil. Anders dan de hackers die afgelopen zomer luidruchtig een deel van de buit die ze hadden gestolen bij het lab Clinical Diagnostics (met patiëntengegevens) toonden op het *dark web*.

Ontafelen

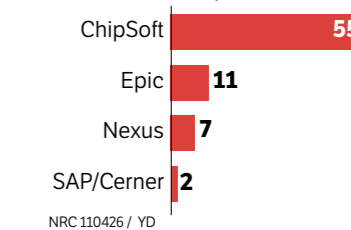
In het hoge *Crystal Tower*, het hoofdkantoor van de Chipsoft, bij station Sloterdijk in Amsterdam, hangt donderdagnmiddag een gespannen sfeer. Tientallen eigen én extern ingehuurd experts zijn 24/7 de knoop van de hack aan het proberen te ontfalen. Ze gaan deze klus klaren, verzekert de woordvoerder. Aan de muren en op foto's op de socialemediapagina's van Chipsoft hangen inspirerende teksten als 'ontdek, ontmoet, ontwikkel'. Twee weken geleden vierde de softwareproducent nog groots zijn veertigjarig bestaan tijdens een feest met 1.300 klanten, collega's en partners.

De hack is pijnlijk voor het bedrijf dat al jaren bouwt aan een monopoliepositie. Goede software leveren ze wel, zeggen ziekenhuizen, maar hun prijzen voor softwarelicenties stijgen elk jaar, zonder dat ziekenhuisbestuurders duidelijk is waarom, zo vertellen ze eind 2022 aan NRC. De winstmarge van Chipsoft is met 38 procent, in 2024, uitzonderlijk hoog, die van ziekenhuizen is juist heel laag: hooguit 1,9 procent. En overstappen op een andere fabrikant is volgens de ziekenhuizen vrijwel onmogelijk doordat de hele interne infrastructuur van het ziekenhuis ervan afhankelijk is. „Die softwaresystemen zijn zo complex dat als je er eenmaal in zit, je eigenlijk niet meer weg kunt”, zei bestuurder van het Catharina Ziekenhuis Nardo van der Meer woensdag in NRC.

Chipsoft bouwt aan monopolie en prijzen voor licenties stijgen elk jaar, zonder dat duidelijk is waarom

Bijna monopolie

Aantal ziekenhuizen dat klant is van vier verschillende softwaremakers, 2026

Ook accounts van Chipsoft-medewerkers zelf vormen een mogelijk risico voor de ziekenhuizen, blijkt uit de berichten die het bedrijf naar klanten stuurde. Ziekenhuizen moeten die verwijderen, adviseert Chipsoft. „Verwijder of *disable* de algemene beheeraccounts en persoonlijke beheeraccounts van onze consultants op uw systeem en voorzie deze van een nieuw wachtwoord.”

De impact van de hack is zo bezien groot. Chipsoft probeert momenteel zijn netwerk te zuiveren van de hackers, en verder misbruik zoveel mogelijk uit te sluiten. Maar uitzoeken waar hackers precies toegang toe hadden en wat voor gegevens ze dan buit konden maken, kost tijd. Systemen uitschakelen of afkoppelen van het internet is dan een verstrekkende, maar effectieve methode. Ook de hackers kunnen er dan geen toegang meer toe krijgen.

De site van het bedrijf is ook al dagen uit de lucht. Klanten die vragen hebben, kunnen het bedrijf zelf niet bereiken maar Chipsoft belt hen allemaal elke dag, onderstreept het bedrijf in het bulletin.

Monopolie moet blijven

Het liefst zouden alle ziekenhuizen één type EPD hebben zodat ze makkelijker kunnen communiceren met elkaar over patiëntenzorg. Dat is in 2011 tegengehouden door de Eerste Kamer die vreesde voor risico's rond patiëntprivacy én beveiliging van medische gegevens. Intussen is de markt voor EPDs verdeeld tussen drie partijen, waarbij eentje veruit de grootste is: Chipsoft. Die heeft 55 van de 75 ziekenhuizen, Epic heeft er elf (straks dertien, vooral academische ziekenhuizen), Nexus heeft er zeven (straks vijf) en Cerner/Sap heeft er twee in Maastricht en Heerlen.

Communicatie tussen ziekenhuizen met verschillende systemen is ook weer lastig doordat de drie merken EPDs niet op elkaar aansluiten.

Reden voor twee Groningse zorginstellingen en het UMCG om samen een nieuw EPD te willen bouwen: Share Care Noord. Tien jaar geleden deden ze de verplichte aanbesteding ervoor, die Epic won. Ziekenhuis Ommelanden en zorginstelling Treant stappen voor de nieuwe organisatie over van softwarebedrijf Nexus op Epic, wat een hele klus is. Maar Chipsoft besloot vorig jaar de manier waarop UMCG de zaak had aanbesteed aan te vechten bij de rechter.

Op 6 februari dit jaar kreeg Chipsoft gelijk en moesten UMCG, ziekenhuis Ommelanden en zorginstelling Treant de integratie stopzetten op straffe van een dwangsom van 100.000 euro per dag, te betalen aan Chipsoft, tot een maximum van twee miljoen euro.

In een 'turbo spoed kort geding' bij het Hof in Leeuwarden, aangespannen door UMCG, kreeg Chipsoft op 11 maart weer ongelijk: de dwangsom ging niet door. De drie Groningse instellingen hadden die maand niks aan Chipsoft betaald. Op 21 april besluit het hof of ze samen hun EPD mogen bouwen.

Met medewerking van Rik Wassens.

Het belangrijkste nieuws van afgelopen week, afkomstig uit het blog van de economieredactie op nrc.nl

In het kort

“**Energieprijsschokken maken het moeilijker om onze doelstelling te bereiken**”

Frank Elderson, ECB-bestuurslid, deed in de FT een oproep aan Europese politici: doe iets aan onze afhankelijkheid van fossiele energie. Door prijsspieken is het voor de centrale bank moeilijker om de inflatie in toom te houden.

Nieuwe auto's op alleen benzine zijn een zeldzaamheid aan het worden. In Nederland althans: **het wagenpark 'verstekert'** hier in hoog tempo, bleek vrijdag uit cijfers van het CBS. Van nieuwe auto's is 86 procent gedeeltelijk of geheel elektrisch. Met ruim 2 miljoen stekkerwagens rijdt inmiddels één op de vijf auto's (deels) op elektriciteit – een stijging van een kwart ten opzichte van hetzelfde moment een jaar geleden. Anders is het in de Verenigde Staten, waar de Amerikaanse president Donald Trump sceptisch is over stekkerauto's. Teken aan de wand: Volkswagen heeft aangekondigd een grote EV-fabriek in de VS te sluiten.

De Russische overheid heeft na ruim een jaar wachten nog altijd geen toestemming gegeven voor de geplande verkoop van **ING Rusland** aan een lokale partij, en er is ook „geen realistische verwachting“ dat het Kremlin die toestemming in de nabije toekomst wel zal geven. ING heeft de voorgenomen verkoop van het Russische dochterbedrijf aan een Moskouse investeerder daarom afgeblazen. De bank gaat nu op zoek naar een nieuwe koper. ING maakte in maart 2022, kort na de Russische invasie van Oekraïne, bekend geen zaken meer in Rusland te willen doen.

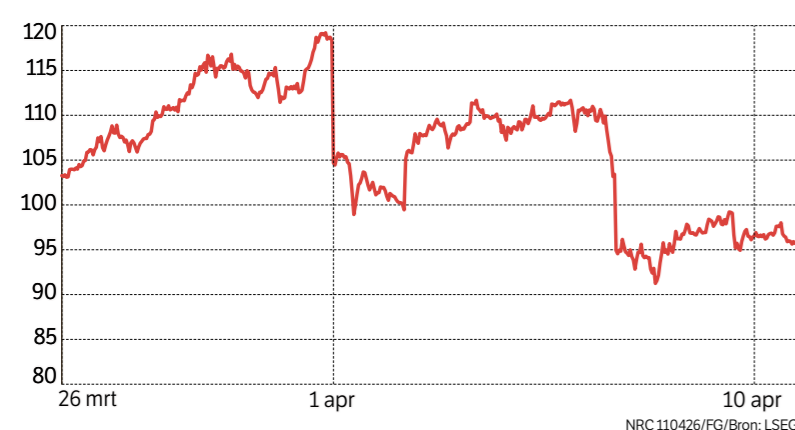

Het valt niet mee om grote aantallen boeren zo ver te krijgen dat zij hun gewassen op **biologische wijze** verbouwen, dus zonder chemische bestrijdingsmiddelen en kunstmest. Van alle Nederlandse landbouwgrond was vorig jaar nog altijd slechts 4,8 procent biologisch, net zo veel (of zo weinig) als in 2024. Wel is volgens het CBS nog 6,5 procent van het areaal in omschakeling naar biologische landbouw.

Het Amerikaanse investeringsfonds Pershing Square wil **Universal Music Group** van de Amsterdamse beurs halen. Het fonds van de omstrede investeerder Bill Ackman maakte dinsdag bekend 30,40 euro per aandeel te bieden, wat UMG op 55,7 miljard euro waardeert. Het bod is flink hoger dan de koers van 17,10 euro eind vorige week. UMG is in omzetten van de grootste muziekconcerns ter wereld. Onder anderen Taylor Swift en Billie Eilish staan er onder contract.

GRAFIEK VAN DE WEEK OLIEPRIJS

Prijns Brent-olie, in dollars per vat (159 liter)

Dit is een grafiek van de **olieprijs** (de Europese Brent-olie om precies te zijn), maar het zou het ook een grafiek kunnen zijn van de ingehouden adem over de hele wereld rond de uittalingen van de Amerikaanse president Donald Trump deze week over de escalatie wat betreft de aanvallen op Iran – en de 'ontspanning' die volgde toen Trump zijn dreigement om Iran weg te vagen geen gestand deed. Hoewel het staakt-het-vuren dat woensdag werd afgesloten broos is, leverde de olieprijs deze week uiteindelijk zo'n 12 procent in ten opzichte van de sluiting vorige week. Dat is de sterkste daling sinds juni vorig jaar. De olieprijs staat echter nog steeds maar

net onder de honderd dollar per vat en wie kijkt naar *futures* (oftewel contracten waarmee je kan inzetten op een prijs voor een levering in de toekomst) ziet dat handelaren en speculanten op termijn geen hele sterke daling verwachten. Zo staat de future voor levering in januari volgend jaar nog altijd net onder de 80 dollar per vat. Ondanks het bestand zijn er immers nog amper olieschepen door de Straat van Hormuz zijn gevaren. Iran lijkt bovendien voortaan tot te willen heffen voor schepen die doorgang willen. De verwachting op de financiële markten is dan ook dat de oliemarkt, ook als het bestand wel houdt, nog lange tijd ontwricht zal zijn.

Het botert niet tussen de Italiaanse bank **Unicredit** en de Duitse evenknie **Commerzbank**. De Italianen deden vorige maand een bod om Commerzbank over te nemen – Unicredit heeft al bijna 30 procent. Ze gaf daarbij aan dat het bereid was tot „bruggen bouwen“ met Commerzbank en de Duitse overheid. Commerzbank schrijft nu dat ze voor haar aandeelhouders geen meerwaarde ziet in het bod. De bank weerspreekt ook uittalingen dat ze zich niet constructief zou opstellen. De aanpak van Unicredit „maakt het moeilijk om het wederzijdse vertrouwen op te bouwen dat nodig is voor een succesvolle transactie“.

De **Amerikaanse inflatie** bedroeg in maart 3,3 procent, een flinke stijging ten opzichte van de 2,4 procent in februari. Oorzaak: de gestegen brandstofprijzen als gevolg van de aanval op Iran. De kerninflatie, waarbij de volatiele brandstofprijzen zijn weggeleten, laat een prijsstijging tot 2,6 procent zien – een tiende procentpunt meer dan in februari. Voor president Trump is de inflatie een belangrijke graadmeter. De steun voor de oorlog kan verder afbrokkelen als de prijzen blijven stijgen.

SpaceX, van Elon Musk, heeft onder de radar zijn plannen bekendgemaakt voor een beursgang, waarmee het 50 tot 75 miljard dollar wil ophalen. Als dat lukt, zou het bedrijf 1.000 miljard dollar waard zijn. In juni gaat het bedrijf met een roadshow de boer op om grote beleggers te overtuigen. Banken, advocaten- en accountantskantoren en andere adviseurs die een graantje willen meepikken van de beursgang moeten voldoen aan een opmerkelijke voorwaarde: ze moeten een abonnement nemen op Grok, de AI-chatbot die onderdeel is van SpaceX. Ondertussen gaat het niet goed met het ruimtevaartbedrijf, althans: qua financiën. In 2025 zou een verlies van bijna 5 miljard dollar zijn geleden doordat het bedrijf sterk investeerde in de ontwikkeling van AI.

Samenstelling **Eva Smaï**. Foto's: **ANP** en **EPA**.

ACHTER DE SCHERMEN

Zonne-energie uit de ruimte is dichterbij dan je denkt

Zonne-energie uit de ruimte die via radiostralen overal op aarde beschikbaar is. Dat klinkt futuristisch, maar in 2027 wil de Europese start-up TerraSpark bewijzen dat het kan. „En het is veilig. We gaan geen vogels koken.“

Marc Hijink is redacteur technologie en schrijft op deze plek over de achterkant van tech.

Never waste a good crisis, dacht de Belgische ondernemer Jasper Deprez toen hij TerraSpark oprichtte. Deze Europese start-up wil zonne-energie uit de ruimte naar de aarde sturen. De aanleiding was niet de huidige energiecrisis, veroorzaakt door de oorlog in Iran, maar een persoonlijke ervaring. Tijdens de Grote Spaanse Black-out van 2025 zat Deprez, die in de buurt van Barcelona woont, bijna week zonder stroom. „Met een gezin met twee kleine kinderen was dat één grote shitshow.“

Deprez sloeg aan het googelen en dook in onderzoeken naar *space based solar power* (SBSP). Dat is de vakterm voor satellieten met zonnepanelen die de opgewekte elektriciteit via radiogolven naar de aarde transporteren. Zo kun je draadloze energie leveren op plekken die geen toegang tot een elektriciteitsnetwerk hebben. In de ruimte brengen zonnepanelen meer op: er is geen nacht, geen bewolking en geen salderingsregeling.

Het klinkt als toekomstmuziek, maar in de jaren zeventig, net na de oliecrisis, concludeerde ruimteorganisatie NASA al dat er geen natuurkundige obstakels zijn om met satellieten zonne-energie te oogsten en naar beneden te sturen. Het was wel te duur om de panelen naar de ruimte te vervoeren en ze daar in elkaar te schroeven. Daarom kon je, tot nu toe, geen stroom opwekken op een manier die concurreert met aardse prijzen. Jammer, want *space based solar power* is als niet-vervuilende, betrouwbare stroombron de ideale schoonzoen van het energieaanbod.

Het Musk-effect

Inmiddels is het economische klimaat voor SBSP gunstiger: zonnepanelen zijn efficiënter dan vroeger en het kost minder geld om satellieten in een baan om de aarde te brengen. Dat komt door commerciële spelers als SpaceX, de buitenaardse bezorgdienst van Elon Musk. Dat bedrijf gebruikt raketten opnieuw en drukt zo de kosten.

Nog een Musk-effect: zijn bedrijf Starlink stuurde al tienduizend communicatiesatellieten de ruimte in. Die massaproductie maakt satellieten goedkoper dan als je ze stuk voor stuk bouwt.

Ruimtestroom is klaar voor commerciële toepassingen, vond Jasper Deprez. Hij richtte TerraSpark op met Sanjay Vijendran. Deze Britse natuurkundige leidde tot voor kort het Solaris-programma van de Europese ruimteorganisatie ESA. Nadat Solaris concludeerde dat ruimtestroom rendabel kan zijn, ging de stekker uit dat project. Een ander Europees rapport rekende uit dat zwevende zonnepanelen 3 tot 31 procent van het wereldwijde energieverbruik kunnen leveren. Dat cijfer is gebaseerd op geostationaire satellieten, op zo'n 36.000 kilometer afstand.

TerraSpark begint onderaan, met kleinere satellieten op ongeveer 1.200 kilometer afstand, in de hogere regio's van de *lower earth orbit* (LEO). Volgend jaar gaat de eerste de lucht in en in 2030 levert het 4 megawatt op, is het plan. Daarna wil TerraSpark opschalen. Hoger en hoger, tot uiteindelijk geostationaire satellieten.

Op plekken zonder elektriciteitsnetwerk kan ruimtestroom kan dure diesel vervangen

De oorlog in het Midden-Oosten drukt de wereld met de neus op de feiten: afhankelijkheid van olie en gas is een strategisch probleem. Meer duurzame energie is de manier om dat te onderwerpen en dat maakt ruimtestroom tot een welkome toevoeging. Beter dan kolencentrales of kerncentrales bijbouwen.

Dag dure diesel

Voordat ruimtestroom gigawatts oplevert waarmee je hele steden - of hongerige datacenters - van stroom kunt voorzien, zal SBSP zich eerst richten op kleinschalige projecten. TerraSpark mikt op afgelegen locaties, zoals die van de mijnindustrie, waar nu nog dure en vervuilende dieselgeneratoren draaien omdat er geen elektriciteitsnetwerk voorhanden is. Een antenne vangt de neergedaalde energie op en slaat die op in een grote batterij, is het idee.

Je zou zonnestroom ook kunnen gebruiken om piekbelasting op te vangen in het stroomnetwerk, denkt Deprez. „Afhankelijk van de baan om de aarde kun je elke locatie op de planeet twee keer per dag van stroom voorzien. Bijvoorbeeld om zes uur 's ochtends en zes uur 's avonds, precies tijdens de piekmomenten.“

Zoals je via de satelliet een dataverbinding met

de aarde tot stand brengt (denk aan het Starlink-netwerk), zo kun je radiogolven ook gebruiken om stroom te versturen, via een welgemikte straal. Als een draadloze oplader, maar dan op afstand.

De manier waarop stroom naar de aarde gestuurd wordt, lijkt op een mobiele zendmast, die radiogolven breed uitzendt maar ook nauwkeurig kan bijsturen. De bundel van TerraSpark heeft op de grond een diameter van 400 meter waarin de energieoverdracht plaatsvindt.

Tijdens het transport blijft 85 procent van de opbrengst intact. De ontvangende antennes zijn wel fors, tot honderden meters in doorsnede, als je energie van de verafgelegen geostationaire satellieten wilt oogsten. TerraSpark begint echter op kleinere hoogte, en dan hoeven antennes niet zo groot te zijn. Je zou antennes ook op landbouwgrond kunnen plaatsen, mijmert Deprez: „Ze laten licht door, dus daaronder kun je prima voedsel verbouwen.“

Angst voor straling

Straling is een gevoelig onderwerp. Een paar jaar terug, tijdens de introductie van 5G-netwerken, laaide de discussie op over de effecten van radiostraling op de gezondheid. Zendsystemen en telefoons kunnen je lichaam namelijk een beetje opwarmen. De normen voor blootstelling zijn echter streng en biologische schade is niet wetenschappelijk aangetoond, stelt ICNIRP. Dat is de instantie die de gezondheidsaspecten van straling in de gaten houdt.

„De eerste vraag die veel mensen hebben: vliegen vogels niet in brand als ze zo'n straal doorkruisen?“, zegt Deprez. Uit onderzoek bleek dat vogels en bijen ander gedrag kunnen vertonen door blootstelling aan radiostralen, maar biologische gevolgen zijn niet waarneembaar.

De frequenties voor de energieoverdracht vallen tussen de 5,8 en 10 gigahertz. Voor dat spectrum eist ICNIRP dat je als willekeurige voorbijganger aan maximaal 10 watt per vierkante meter blootgesteld mag worden. Voor mensen die aan en rond de antennes werken, is dat 50 watt per vierkante meter. Het vermogen in het midden van de bundel is maximaal 250 watt. Deprez: „Dat voelt alsof je even in de zon staat, aan het einde van de dag. Aangenaam warm.“

TerraSpark houdt zich aan de ICNIRP-norm en gaat geen vogels koken of vliegtuigpassagiers braden. Daarnaast bouwt het bedrijf extra beveiliging in: om de antennes komen hekken te staan en een signaal vanaf de grond controleert of er geen obstakels in de weg zitten. Zodra dat gebeurt, stopt de satelliet vanzelf het energietransport. Want als ruimtestroom straks net zo gewoon is als ruimte-internet, dat moet het wel veilig zijn.

VERKEERSVEILIGHEID

Deze fietsbel verslaat noisecancelling

Een truc met frequenties in een nieuwe fietsbel doorbreekt noisecancelling van koptelefoons die veel fietsers dragen.

Peter van der Ploeg

AMSTERDAM

In de week waarin bekend werd dat het aantal verkeersslachtoffers in Nederland flink is gestegen, komt de Tsjechische autofabrikant Skoda met een oefje dat het verkeer iets veiliger moet maken: een nieuwe fietsbel. De bel moet het muurtje doorbreken dat verkeersdeelnemers om zichzelf hebben gebouwd met noisecancelling koptelefoons.

Hij lijkt op een ouderwetse fietsbel, maar het is een dubbele omdat er twee geluiden tegelijk uit moeten komen. En die zijn, tegen elkaar aan geplakt, verticaal gemonteerd, zodat je het groene logo van de automaker (ooit begonnen als fietsenmaker) goed kunt zien. Waar, wanneer en voor hoeveel ze verkocht gaan worden is nog niet bekend.

Hoe werkt die bel? Eerst de 'actieve noisecancelling' (ANC). Er zit een klein microfoontje in een koptelefoon die omgevingsgeluid opvangt. Op hetzelfde moment (dat is het 'actieve' deel) zendt het exact de tegenovergestelde frequentie uit, zodat die twee frequenties elkaar opheffen. Daarom lijkt het alsof het

Veilig Verkeer Nederland raadt af met koptelefoons of oortjes te fietsen. FOTO WOUTER DE WILDE

geluid je koptelefoon niet binnenkomt. Alle frequenties? Nou, daar heeft Skoda een gaatje in gevonden: ANC blijkt heel slecht iets te kunnen met geluid van rond de 750 hertz.

In een echovrije ruimte testten onderzoekers van de Universiteit van Salford in Manchester verschillende frequenties, op een meter afstand aan beide zijden van een 'hoofd en torso simulator', een pop met mensachtige gehoorgangen ingebouwd, waarbinnen precisie-microfoons zijn gemonteerd. Vervol-

gens werd met verschillende testsignalen de ANC van zes koptelefoons getest, drie 'over-ear' (waarbij de koptelefoon helemaal over je oor heen zit) en drie 'in-ear' (oordopjes): Apple Airpod Max, Bose QuietComfort, Sony WX1000, Apple Airpod Pro, JBL Live pro en Samsung Galaxy Bud. Die cancelden niet allemaal even sterk, maar de onderzoekers namen een gemiddelde.

Uiteindelijk simuleerden ze in virtual reality-situaties fietsers die in zowel een rustig park als in een

drukke situatie bijna op een voetganger dreigen te botsen, waarbij die voetgangers zowel met als zonder ANC-koptelefoon rondliepen. De conclusie: mét ANC-koptelefoon op reageerden de deelnemers minder scherp. Maar ze ontdekten ook dat als er veel achtergrondgeluid is, een bel die is gestemd op tussen 750 en 780 Hz het beste werd gehoord: het gaatje in de muur van ANC. En bij weinig achtergrondgeluid is juist een hoog geluid van 2.000 Hz succesvol. Dus

voilà, een bel die met twee frequenties tegelijk belt: 750 Hz en 2000 Hz. Die tweede toon wordt door het hamertje in de bel bovendien snel en onregelmatig geringeld, waardoor de ANC die frequentie minder goed kan opheffen.

Om die bel te verkopen stapt het persbericht van Skoda wel met zeventienvijfde eeuwse oorzaken en gevolgen. Ze koppelen het aantal fietsers in Londen (1,5 miljoen per dag) en een stijging in het aantal botsingen tussen fietsers en voetgangers, aan het aantal verkochte koptelefoons met noisecancelling. Een claim die niet door het onderzoek hard wordt gemaakt. Maar: „Alle maatregelen die de risico's voor fietsers en wandelaars verkleinen, zouden bijdragen aan een veiliger en meer inclusieve stedelijke ruimte.”

Nog beter is het om zo'n koptelefoon helemaal niet te dragen in het verkeer, zegt een woordvoerder bij Veilig Verkeer Nederland. „Je moet natuurlijk niet alleen fietsbellen kunnen horen. Het wordt steeds drukker op de weg, de infrastructuur is daar niet altijd op berekend, en elektrische auto's en scooters hoor je niet altijd, dus er wordt van je verwacht dat je steeds alerter wordt. Je zou eigenlijk alle geluiden door noisecancelling heen moeten laten komen, maar ja, dan heeft die niet zoveel nut meer.” Adviseert Veilig Verkeer Nederland zo'n bel? „Het is leuk gevonden, maar wij raden gewoon af om je met oortjes of koptelefoon te laten afleiden.”

DE BEDRIJFSKANTINE

Elke week luncht NRC mee bij een bedrijf. Deze week: Sunny Cars in Haarlem.

Rik is op zoek naar zijn broodje. Wat hij nog niet weet: dat wordt een flink avontuur. FOTO'S SIMON LENSKEKS

Bij Sunny Cars was de bruine pistolet rosbief toch van iemand anders

Naam bedrijf: Sunny Cars
Locatie: Haarlem
Branche: Toerisme
Jaaromzet: 198 miljoen euro
Aantal werknemers: 73
Kosten lunch: Gratis voor alle medewerkers

Work with a smile' staat op het gele keycord van brand and contentmarketeer Manon Prins (35). Ze neemt ons mee naar de tiende verdieping van een kantoorpand ergens in Haarlem. De tiende verdieping ziet er ook uit als

een kantoorpand ergens in Haarlem. Op de bar ligt een bestellijst voor broodjes. Daar kunnen medewerkers van Sunny Cars voor half elf doorgeven wat ze willen eten. 'Eat with a smile' staat bovenaan het A4'tje. Gevolgd door een emoji met dichtgeknepen oogjes en een tongetje.

We krijgen koffie. Op het koffiekopje staat een woordgrap: A Roma, een verwijzing naar koffiearoma en een van de locaties waar Sunny Cars auto's verhuurt. Frans van Lavieren (44) - één meter zeventig en een stem als een fanatieke corpsstudent - is de brand and campaign marketeer. „Woordgrapjes zijn echt ons ding”, zegt Frans. Met de meest recente campagne, 'Uno, Dos, No Stress', is hij „heel blij”. De woordgrapjes worden bedacht door een extern reclamebureau. Als hij op vakantie gaat zet hij ook een woordgrap in zijn out of office-mail: „Ik zet 'm even in z'n vrij en stap over een week weer in”, bijvoorbeeld. „In alles wat we maken zit een knipoog naar autorijden”, zegt Frans.

Sunnies

De werknemers van Sunny Cars noemen elkaar 'Sunnies'. De Sunnies lunchen in shifts, zodat altijd iemand de telefoon kan aannemen bij de klantenservice. Managing director Suzanne Al (50) komt de keuken in. Ze is net vijftig geworden. Ze vindt het „best wel een ding om te zeggen”. De bestelde

broodjes worden gebracht door de uitbater van de brasserie op de begane grond. Ilias Elgharnati (32) zet twee dienbladen vol pistoletten op de bar. Suzanne neemt meestal rosbief, Frans is meer van de tuna melt of hete kip.

Key Account Manager Rik Sluiter (47) staat te dralen bij de dienbladen. „Ik

broodjes staan te smeren. Binnen anderhalve minuut heeft Rik het goede broodje in zijn handen. In de lift bespreken we hoe hij het zo aan gaat pakken. Stel: de bruine pistolet rosbief is aan het einde van de lunch toch over, voor wie is die dan? Rik heeft genoeg aan twee broodjes, zegt hij.

De bruine pistolet rosbief gaat terug op het dienblad. Frans en Suzanne verdenken Rik ervan dat hij expres een verkeerde bestelling heeft doorgegeven zodat het artikel over hem gaat. Volgens Rik is dat niet waar, hij schenkt een groot glas Optimel-passievruucht in.

Aan tafel gaat het over voetballende kinderen. Alle Sunnies hebben voetballende kinderen. De zoon van Frans scoorde dit weekend een hattrick. Hij fluit ook weleens een wedstrijd, maar in coachen heeft hij geen zin: „Dan moet je die kinderen echt didactisch wat bijbrengen en gaan die ouders allemaal vragen aan je stellen.” Rik kan dat beamen, hij is hulpcoach bij een jeugdvoetbalteam. „Je bent de meeste tijd kwijt aan die ouders managen”, zegt Rik.

Het is opeens druk in de kantine. De eerste klantenservice-lunchshift komt binnen. Veel klantenservice-Sunnies gaan buiten een rondje lopen. Ja aan, broodje in de hand. Het dienblad op de bar is bijna leeg. Rik had gelijk: de bruine pistolet rosbief is weg.

Emma Vos

Advertentie

nrcwebwinkel

BLOOMING GOOD
Levenschte bloemen die blijven

- Topkwaliteit kunstbloemen seizoen na seizoen
- Keuze uit verschillende boeketten
- Duurzaam, onderhoudsvrij en allergievriendelijk
- Van het best beoordeelde kunstbloemenmerk

Haal iets bijzonders in huis met de luxe kunstbloemen uit de nieuwste collectie van Blooming Good. De zorgvuldig samengestelde zijden bloemen vormen samen een kleurrijk boeket dat direct de aandacht trekt. Dankzij de hoogwaardige materialen en verfijnde details ogen de bloemen opvallend realistisch en behouden ze jarenlang hun schoonheid. Of het nu voor je woonkamer of kantoor is, de kunstbloemen passen bij elk interieur. Te bestellen met bijpassende vaas.

Adviesprijs
fabrikant 139,-
99,-

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/bloemen

Een aspergesteker op een veld in Mierlo.
FOTO ROB
ENGELAAR/ANP

WERK

Waarom is het zo moeilijk de arbeidsmarkt te hervormen?

Deze week sprak de Tweede Kamer over een eerste van zes wetsvoorstellen over de arbeidsmarkt. Dat was vele jaren na adviezen. Experts over vier blokkades voor een arbeidsmarkthervorming.

Door **Sezen Moeliker**

Vakbonden, werkgevers, politiek – iedereen lijkt het erover eens: de arbeidsmarkt moet veranderen. Een vast contract is te vast en een flexibel contract te onzeker. Jaar na jaar debatteert de Tweede Kamer over nieuwe wetten. Er verschijnen adviesrapporten aan de overheid. Maar het doorvoeren van echte veranderingen verloopt traag.

Nederland heeft in Europa relatief het hoogste aantal werkenden met een flexibel contract. Werkgevers zijn volgens deskundigen verslaafd aan flexibele contracten: zon-

der vaste uren en van tijdelijke aard. Waarom? Een vast contract komt met veel verplichtingen voor de werkgever waar zij moeilijk vanaf komen, zeggen werkgevers zelf. De risico's van een medewerker aannemen in vaste dienst zijn, zo klinkt het, zo groot dat het simpelweg noodzakelijk is om met flexibele contracten te werken.

En daarom waren er eind 2025 volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek zo'n 2,7 miljoen medewerkers van 15 tot 75 jaar met een flexibel contract. Baanonzekerheid vormt volgens wetenschappelijk onderzoek een reële bedreiging voor de mentale gezondheid van medewerkers.

Op de ideale arbeidsmarkt raken mensen met een tijdelijk contract minder makkelijk werkloos. En is een vast contract misschien iets minder vast. Deskundigen kijken vaak naar Denemarken. Daar ervaren werkenden de meeste baanzekerheid, blijkt uit enquêtes. Het vaste contract is daar redelijk flexibel, maar wie zijn of haar baan verliest wordt snel weer aan een nieuwe baan geholpen.

De Tweede Kamer debatteerde afgelopen week over de Wet meer zekerheid flexwerkers. Dat gebeurde zes jaar nadat een commissie onder leiding van oud-topambtenaar Hans Borstlap daarover adviseerde. Uit dit advies volgden zes wetsvoorstellen. Deze wet is de eerste die de Tweede Kamer behandelt. De wet verbiedt onder meer nulurencontracten, behalve voor studenten en scholieren. Bij zo'n contract werkt men op oproepbasis en is het inkomen onzeker.

Waarom is het zo moeilijk de arbeidsmarkt te hervormen? NRC sprak hierover met deskundigen. De kabinetswissels zorg-

den voor vertraging. Maar wat zit er nog meer achter? Vier obstakels voor de hervorming van de arbeidsmarkt volgens deskundigen.

1 Nog altijd is onduidelijk hoe de arbeidsmarkt precies moet veranderen De Sociaal Economische Raad, de belangrijkste kabinetsadviseur voor de arbeidsmarkt, kwam in 2021 met een advies voor arbeidsmarkthervormingen. De politiek, werkgevers en vakbonden waren het eens over dit advies. De SER pleitte er onder meer voor dat het kabinet fors zou investeren in zekerheid van werk en inkomen. De adviezen gaan voor een groot deel over de verschillende contractvormen op de arbeidsmarkt, zoals het nulurencontract en andere tijdelijke contracten.

„Iedereen is het erover eens dat er iets moet veranderen, maar hoe dat precies moet, daar lopen de meningen over uiteen”, zegt Paul de Beer, emeritus hoogleraar arbeidsverhoudingen aan de Universiteit van Amsterdam. „Het SER-advies biedt onvolledige houvast over wat er exact in de wet zou moeten worden vastgelegd.”

Werkgevers, vakbonden en beleidsmakers zouden daarom opnieuw met elkaar om de tafel moeten gaan zitten, zegt Marjolein ten Hoonde, arbeidsmarktexpert bij uitzendconcern Randstad. „Het moet dan veel meer gaan over de vraag: hoe ga je vanuit werkloosheid weer aan het werk? In een dynamische arbeidsmarkt als de huidige zou snel doorstromen namelijk belangrijker moeten zijn dan het type contract dat je hebt.” Dat maakt volgens Ten Hoonde nu alleen maar zo veel uit, omdat we dat samen zo hebben bedacht. „Als je snel een nieuwe baan hebt, is de contractvorm niet zo relevant.”

Nederland is geobsedeerd door de vraag onder welke contractvorm arbeid wordt verricht, ziet Ton Wilthagen, hoogleraar arbeidsmarkt aan Tilburg University. Vast, flex, nul-uren? Dat is waar de discussie over de arbeidsmarkt onder meer in adviesrapporten aan het kabinet tot nu toe vooral over ging. „Als we alle energie die we nu steken in het denken over die contractvormen hadden gestoken in het investeren in opleidingen en vaardigheden van mensen, dan had de arbeidsmarkt er nu misschien wel anders uitgezien.”

Neem de invloed van AI. „Je ziet nu dat het niet zeker is of je altijd hetzelfde werk kunt blijven doen, omdat je misschien wel vervangen wordt door technologie. Dat maakt het veel minder relevant of je een contract voor onbepaalde tijd hebt. En veel relevanter of je vaardigheden mee-ontwikkelen met de rest van de maatschappij.”

2 Elke keer als de overheid een pad afsluit, vinden bedrijven nieuw paadje „Er zijn zoveel verschillende soorten arbeidsrelaties in Nederland”, zegt De Beer, „dat als je aan één knopje draait, er op andere plekken ook veranderingen kunnen optreden.” Het gebeurde volgens hem al vaker dat de overheid de ene vorm van flexwerk poogde in te perken, en dat bedrijven telkens nieuwe vormen van flexwerk bedachten. Bijvoorbeeld een paar jaar geleden, vertelt Wilthagen, toen er in de politiek gediscussieerd werd over tijdelijke contracten. Arbeidsmarktintermediairs, zoals uitzendbureaus, vonden voor werkgevers een manier om de risico's laag te houden zonder zelf tijdelijke contracten uit te delen: payrollrolling. Je werkt dan bij een bedrijf, maar dat is niet jouw werkgever. Het payrollrolling-bedrijf is officieel jouw werkgever en draagt de risico's voor de echte werkgever. Terwijl de 'echte' werkgever jou wel aanstuurt op de werkvloer. De werknemer heeft dan veel kariger arbeidsvoorwaarden.

De arbeidsmarkt moet je volgens Wilthagen zien als „een soort tuin waar mensen doorheen moeten lopen”. „Beleidsmakers proberen die tuin aan te harken en nieuwe paadjes aan te leggen om doorheen te lopen”, zegt hij. „De overheid probeert de paadjes naar flexwerk met poortjes te sluiten. Maar elke keer dat je ergens een poortje

Denen krijgen makkelijker ontslag, maar ook beter hulp bij vinden van nieuwe baan

neerzet, vinden bedrijven dus weer openingen naar andere paadjes.”

Flexibele contracten zijn voor werkgevers zo aantrekkelijk, dat ze altijd zoeken naar manieren om die flexibiliteit te waarborgen, zegt Wilthagen. „Bij flexwerk heb je als werkgever weinig verantwoordelijkheid. Je hebt minder kosten en je kunt heel efficiënt opereren: precies zo veel personeel inzetten als je nodig hebt.” De belangen rondom flexwerk zijn zo groot dat de markt steeds „een nieuwe vorm van flex bedenkt”. „Als er een nieuwe wet wordt aangekondigd om flexwerk in te perken, organiseren flexwerk-aanbieders en werkgevers de volgende dag een heidag om oplossingen te zoeken om die flexibiliteit toch te behouden.”

Ook bij invoering van de Wet meer zekerheid flexwerkers zullen werkgevers dit gaan doen, denkt De Beer. „Je kunt eigenlijk al voorspellen dat werkgevers straks bij voorkeur scholieren en studenten zullen aannemen, omdat het verbod op nulurencontracten niet voor deze groep geldt. Zo kunnen werkgevers blijven doen wat ze doen, namelijk: zonder aan allerlei verplichtingen vast te zitten, goedkoop personeel aannemen.”

Dit laat volgens De Beer zien dat het niet efficiënt is om al die arbeidsmarkt wetten apart van elkaar in te voeren. „Eigenlijk zou je met één groot pakket van wetten moeten komen dat je tegelijkertijd invoert”, zegt hij. „Een pakket waarmee je niet alleen flexwerk aanpakt maar ook de zelfstandigen-problematiek, waarbij veel mensen als zelfstandige werken terwijl ze dat eigenlijk in loondienst horen te doen. Als je dat allemaal in één keer regelt, kunnen bedrijven niet steeds een nieuw paadje vinden.”

3 Aan een vast contract sleutel je niet „Wie iets aan het vaste contract wil veranderen in Nederland, heeft meteen een probleem”, zegt hoogleraar Wilthagen. Een discussie over het aanpassen van het ontslagrecht leidde in 2007 zelfs bijna tot de val van een kabinet. Het vaste contract veranderen is volgens Wilthagen nagenoeg „onbespreekbaar”. „Voor vakbonden en veel politieke partijen voelt dat als een aantasting van een enorme verworvenheid. Een minister van Sociale Zaken die voorstelt nog eens goed naar dat contract te kijken, kan bij wijze van spreken al bijna rekenen op een motie van wantrouwen.” Dat komt volgens Wilthagen doordat Nederlanders weinig vertrouwen hebben in de instituties van de arbeidsmarkt, zoals het UWV. „Wij zoeken zekerheid in een contract voor onbepaalde tijd in plaats van in de arbeidsmarkt zelf”, zegt hij. „De psychologie is dat je een vast contract moet behouden omdat je anders een tijdelijk contract krijgt en dat je niet goed ondersteund wordt als je weer op zoek moet naar nieuw werk. Het vaste contract voelt bijna als een soort huwelijksakte.”

Terwijl er ook landen zijn, zoals Denemarken, waar werknemers zekerheid niet in een vast contract zoeken, zegt Wilthagen. Denen kunnen makkelijker ontslagen worden dan in Nederland maar weten volgens Wilthagen dat ze bij baanverlies makkelijker aan nieuw werk worden geholpen. Je krijgt daar van een arbeidsbureau op een gegeven moment

een paar banen als opties en dan moet je kiezen. Het systeem is ook daar volgens Wilthagen niet perfect. „Maar je wordt wel beter aan nieuw werk geholpen dan in Nederland.”

De overheid is begonnen met regionale werkcentra, zegt Wilthagen, die mensen moeten ondersteunen in het vinden van werk. „Maar als ik bij bedrijven vraag wie weet wat dat zijn, steekt niemand zijn hand op. Dat is geen goed teken. Deze stukjes 'arbeidsmarktinfrastructuur' moeten zichtbaar zijn.” De overheid moet dit soort plekken „aantrekkelijk” maken. „Laat daar de nieuwste technologie zien. Help mensen met het maken van een 'skillspaspoort'. Wees open op zaterdag zodat mensen er met hun kinderen langslopen en denken: laat ik ook eens gaan kijken hoe het er met de toekomst van mijn werk voor staat.”

Paradoxaal genoeg zoeken Nederlandse werknemers naar een vast contract, terwijl werkgevers juist terughoudend zijn iemand vast in dienst te nemen, zegt De Beer. Zelfs op de huidige krappe arbeidsmarkt. „Vooral het feit dat je als werkgever nog twee jaar loon moet doorbetalen als de werknemer ziek wordt, is een belemmering.”

Nederland wijkt daarin sterk af van andere landen. In Duitsland betalen werkgevers zes weken loon door, in België twee weken. „Er wordt al lang gesproken over aanpassing van deze regel”, zegt De Beer. „Maar telkens zeggen zowel politici als sociale partners dat het inkorten van die twee jaar naar één er voor zal zorgen dat mensen eerder een arbeidsongeschiktheidsuitkering moeten krijgen en dat dat ook duur is.” Dat geld moet immers collectief worden opgebracht. „Bovendien, zo is de angst, zullen werkgevers minder pogingen doen om zieke medewerkers weer te laten re-integreren.”

Het vaste contract zoals het nu is, is bedacht in een tijd waarin het nog heel normaal was dat je je hele loopbaan bij één werkgever bleef, zegt Ten Hoonde van Randstad. Dat is tegenwoordig anders. „Geen werkgever kan een medewerker nog beloven dat hij of zij voor altijd hetzelfde werk kan blijven doen. De economie en de manier waarop we ons werk doen veranderen veel sneller dan een aantal decennia geleden.”

4 Verlies van baan lijkt nu een van de eerste dingen die een mens kunnen overkomen

Het hervormen van de arbeidsmarkt gaat eigenlijk over de vraag hoe je een samenleving wilt inrichten, zegt Ten Hoonde. „Het gaat over de vraag hoe wij de boel met elkaar organiseren. Over wat we gezamenlijk onder zekerheid verstaan.” Voorheen zag men het meteen kunnen ontvangen van een uitkering bij werkloosheid als zekerheid.

„Met de huidige krappe arbeidsmarkt is het misschien wel logischer om te zeggen: je hebt meteen nieuw werk nodig in plaats van een uitkering.” Er zijn immers in veel sectoren mensen nodig, waardoor het in principe makkelijker is om een nieuwe baan te vinden. „De arbeidsmarkt hervormen is telkens opnieuw over dit soort fundamentele kwesties nadenken.”

Het verlies van werk heeft volgens Ten Hoonde bovendien nog altijd een heel negatieve lading, terwijl het met de huidige krapte op de arbeidsmarkt steeds makkelijker wordt om nieuw werk te vinden. „Baanverlies komt voor in de top vijf van erge dingen die een mens kunnen overkomen”, zegt ze. „De overheid zou ervoor moeten zorgen dat er een nieuwe vorm van zekerheid in onze samenleving komt. Namelijk dat wat er ook in je leven gebeurt, je altijd geholpen wordt om weer nieuw werk te vinden.”

Werk is volgens Ten Hoonde een fundamenteel onderdeel van ons bestaan. „Het is vergelijkbaar met wonen en zorg – iedereen heeft er mee te maken. Bij al die dossiers zijn we nu op een punt gekomen dat hoe we het altijd deden niet meer houdbaar is en we opnieuw naar de tekentafel moeten. Maar op een thema dat iedereen aangaat, ligt alles wat je wil veranderen erg gevoelig.”

Een technicus in een **diamantverwerkingsfabriek** in Gaborone, Botswana. FOTO JOÃO SILVA/THE NEW YORK TIMES

Hugo Boogaerd

GABORONE

Twee gepantserde transportwagens rijden het zwaarbeveiligde complex van diamantair KGK Diamonds in de Botswaanse hoofdstad Gaborone binnen. Buiten wacht de gerenommeerde juwelenontwerper Caiphas Othomile geduldig. Zijn spijkerbroek en eenvoudige polo staan in schril contrast met de glamourwereld waarin zijn klanten zich begeven. Fotomodellen, ministers en topatleten dragen zijn creaties. Bovendien ontwerpt hij al jaren de kroon voor Miss Universe Botswana.

Zijn sierradenmerk La Calla werkt samen met KGK Diamonds. „Via KGK bereik ik internationale klanten, en ze doen goede marketing voor mij”, zegt hij, wijzend naar een billboard met reclame voor zijn ontwerpen. Toch verkoopt hij nu weinig. „Vooral in de VS is het moeilijk. De opkomst van laboratoriumdiamanten heeft de markt verpest. Die zijn soms maar een kwart van de prijs van natuurlijke diamanten.”

Ook Siddarth Gothi, voorzitter van de diamantslijpersfederatie BDMA die kantoor houdt op hetzelfde complex, ziet dat de markt sinds de piek in 2022 is ingestort. „Veel slijpfabrieken zijn tijdelijk gesloten of failliet. Slechts een handjevol draait nog, vaak op halve kracht”, zucht hij. In korte tijd is het personeelsbestand van meer dan 4.200 diamantslijpers in Botswana ruim gehalveerd. „Nu zijn er nog zo'n 2.000 over en is de hele industrie depressief. Iedereen heeft veel geld verloren.”

De populariteit van laboratoriumdiamanten, vooral uit China en India, is een mokerslag voor de economie van

REPORTAGE DIAMANTEN

De labdiamant geeft de economie van Botswana een mokerslag

Botswana was een Afrikaans succesverhaal dankzij de inkomsten uit natuurlijke diamanten. De populariteit van laboratoriumdiamanten, zelfs Zeeman verkoopt ze, treft de economie van het land nu hard. In paniek zoekt de regering oplossingen om de welvaart te redden.

Botswana, na Rusland 's werelds grootste producent van natuurlijke diamanten. Deze edelstenen zijn de levensader van dit uitgestrekte land met slechts 2,5 miljoen inwoners. In 2024 waren diamanten goed voor 80 procent van de export, een derde van het overheidsbudget en een kwart van het bbp.

Laboratoriumdiamanten bestaan al sinds de jaren 50, maar de productie-kosten zijn de laatste jaren sterk gedaald en de kwaliteit is verbeterd. In 2019 was een op de twintig 'diamantjuwelen' gemaakt met een laboratoriumdiamant, in 2025 was dit bijna de helft. Ook in Nederland, waar Zeeman ze verkoopt, zijn de labdiamanten erg populair.

Daarnaast is de vraag uit China, qua afzet 's werelds tweede markt na de VS, verdampt. De mensen springen er sinds de Covidpandemie en de daaropvolgende dip in de vastgoedmarkt zuinig met hun geld om. Ook verstoren Amerikaanse importheffingen de markt. Door de wegvallende vraag zijn Botswaanse mijnen tijdelijk stilgelegd en is hun productie verlaagd. „We hebben veertig slijpersbedrijven, maar geen diamanten om te slijpen”, moppert Gothi. „Niemand zag dit aankomen. In 2022 hadden we nog een topjaar.”

Waar Botswana's economie in 2021 groeide met 11,9 procent, krimpt de economie sinds 2024. Met Soedan en Zuid-Soedan behoorde Botswana tot de enige drie Afrikaanse landen waarvan de economie in 2024 slonk.

„De wereldwijde diamantmarkt is van een klif gevallen”, zegt econoom Keith Jeffers, voormalig vicepresident van Botswana's centrale bank. „De regering heeft daardoor haar belangrijkste inkomstenbron verloren, waardoor het begrotingstekort explosief is gestegen. Nu worstelt ze om dit gat op korte termijn te financieren via extra leningen.”

Mijnen

De bevolking voelt de directe gevolgen. In augustus riep president Duma Boko de nationale noodtoestand in de publieke zorg uit wegens tekorten aan medicijnen en medische apparatuur. Er kwam een stop op niet-urgente operaties. Ook kondigde hij belastingverhogingen aan en waarschuwde voor mogelijke ingrepen in de sociale zekerheid en afbouw van subsidies, zoals op elektriciteit. „Het land kan zich dit niet meer veroorloven”, lichte hij toe.

Terwijl de natuurlijke diamantindustrie in paniek is, voert de laboratoriumdiamantsector een geoliede promotiecampagne. Influencers en Hollywoodsterren, zoals Pamela Anderson, Emma Watson en Leonardo DiCaprio, prijzen synthetische diamanten aan als 'het ethische alternatief': de productie is beter voor het milieu, de stenen komen niet uit conflictgebieden en werknemers zouden niet uitgebuut worden. Botswana benadrukt daarom dat zijn diamantsector streng gereguleerd is en dat natuurlijke diamanten bijdragen aan zijn economische ontwikkeling.

Voor veel inwoners zijn diamanten het symbool van vooruitgang. Toen Botswana in 1966 onafhankelijk werd van Groot-Brittannië, was het een van de armste landen ter wereld. Het land, veertien keer Nederland, had slechts twaalf kilometer verharde wegen en er was nauwelijks onderwijs. Slechts 22 inwoners bezaten een universitair diploma, ongeveer honderd mensen hadden hun middelbare school afgerond.

Ontsnappen aan armoede

De ontdekking van enorme diamantvoorraden bij Orapa, aan de rand van de Kalahariwoestijn, bood het land de kans aan de armoede te ontsnappen. De regering richtte samen met de internationale diamantgigant De Beers het mijnbedrijf Debswana op, waarvan ze allebei de helft bezitten. Debswana (ruim 5.000 werknemers, omzet niet openbaar) is verantwoordelijk voor 95 procent van Botswana's diamantwinning. De inkomsten katapulteerden de economie. De regering bouwde ziekenhuizen, scholen, infrastructuur en tuigde een sociaalzekerheidsstelsel op. Nu is Botswana een van de rijkste landen van Afrika en geldt het als een hoger-middeninkomensland. De VN bestempelen het daarom als een van de grootste succesverhalen van Afrika.

President Duma Boko legt de verantwoordelijkheid voor de malaise deels bij De Beers, dat hij verwijt te weinig diamanten te verkopen. „Mischien moeten wij de diamanten zelf verkopen. Het land heeft het geld nodig”, zei hij vorig jaar. Volgens Jeffers begrijpt president Boko, een ex-mensenrechtenadvocaat, niet hoe de diamantmarkt werkt. „Hij impliceerde dat De Beers de diamanten tegen elke prijs moet verkopen. Maar diamanten zijn

een luxe artikel. Daarom zijn producenten terughoudend ze van de hand bij een lage marktprijs. Diamantbedrijven slaan ze dan liever op.” De laatste jaren liep de voorraad in Botswana op tot 12 miljoen karaat, bijna twee keer zoveel als de door de regering ingestelde limiet van 6,5 miljoen karaat.

Botswana probeert meer grip op de markt te krijgen door zijn aandeel in De Beers te vergroten. Als het land een kwart van het diamantbedrijf in bezit zou krijgen, heeft het vetorecht bij grote beslissingen. De regering denkt ook dat het kan helpen de gehele waardeketen in eigen land te ontwikkelen: van mijn tot slijpen en juwelen maken. „Wij zijn niet alleen de beschermheren van de bodemschatten, we moeten de architecten ervan worden”, stelde Boko.

Nu heeft de staat 15 procent van de aandelen, de rest is in handen van de Britse mijnmultinational Anglo American. Die zette De Beers in de etalage, nadat de waarde van 12,75 miljard dollar was gezakt naar 2,3 miljard.

Het IMF adviseerde af te zien van de overname. Volgens dit gezaghebbende instituut zou Botswana zich daarmee nog afhankelijker maken van de instabiele diamantsector. Ook maakt het IMF zich zorgen over de hogeschulden die een overname tot gevolg zal hebben. In de nationale begroting is nog geen geld gereserveerd voor een overname van De Beers, maar de schuldenlast zou over een jaar al bijna 45 procent van het bbp bedragen, meer dan de wettelijke limiet van 40 procent. De regering heeft een wetswijziging voorgesteld om die limiet te verhogen naar 60 procent. „Dit geeft ruimte om te reageren op de huidige economische uitdagingen”, zei minister van Financiën Ndaba Gaolathe.

Andere bodemschatten

Intussen verliezen kredietbeoordelaars vertrouwen in de Botswaanse economie, wat weer investeerders kan afschrikken waardoor lenen duurder wordt. Deze maand verlaagde Standard & Poor's zijn oordeel over de kredietwaardigheid nog naar BBB- met een negatief vooruitzicht, één trede boven junk status. Voorzitter Gothi van de diamantslijpersfederatie ziet het met lede ogen aan. „De regering is in crisismodus, maar de langetermijnstrategie klopt niet”, analyseert hij. „De Beers kopen zal de problemen niet oplossen. We moeten vooral de productie inkrimpen en ons richten op de grotere en kwalitatief betere diamanten, want in het lagere segment winnen laboratoriumdiamanten de concurrentiestrijd.”

Ook juwelenontwerper Othomile ziet obstakels in het plan een groter deel van de keten in eigen hand te houden. „Het is een lange weg om diamantjuwelier te worden, dat duurt zeker tien jaar. Daarnaast moet je veel geld investeren en kennis hebben van de waardeketen: van de edelstenen, de markt en de mensen die erin werken. Met de achterstand die wij hebben op juwelenontwerpers in de VS en Europa is het lastig om het in Botswana te redden.”

Diversificatie van de export biedt wellicht meer perspectief. Hoewel rijk aan bodemschatten is op 70 procent van het uitgestrekte land nog nooit bodemonderzoek verricht. Via analyses met kunstmatige intelligentie zijn verschillende plekken aangewezen waar waarschijnlijk koper en andere kritieke mineralen in de grond zitten.

Voor de diamantsector ziet Siddarth Gothi nog een sprankje hoop. „Door het overvloedige aanbod van laboratoriumdiamanten daalt de waarde ervan harder dan die van natuurlijke diamant. Daarmee zijn natuurlijke diamanten nu een betere investering”, redeneert hij. „Het moet een keer beter worden, maar we hebben geen idee wanneer.”

„Niemand zag dit aankomen. In 2022 hadden we nog een topjaar

Siddarth Gothi
voorzitter
slijpersfederatie
BDMA

nrc webwinkel

Adviesprijs fabrikant 299,-
139,-

In verschillende hoogtes verkrijgbaar

BATAVIA Telescooppladder Professional

- › Ingebouwde hoekindicator: groen = veilig (65°-75°), rood = bijstellen
- › Uniek intrekmechanisme met luchtbuffer voor gecontroleerd inschuiven
- › Antislip treden voor veilige werkhouding

Deze telescooppladder met een ingeklapte lengte van slechts 97 cm is zeer compact op te ruimen en eenvoudig te vervoeren in bijvoorbeeld de kofferbak van de auto. De ladder is uit te schuiven en te gebruiken op elke gewenste lengte tussen 0,97 en 3,80 meter.

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/ladder

PROFIEL TECHDIENST

Proton is geliefd bij idealisten. Nu wil het bedrijf uit de nerdniche

Het Zwitserse techbedrijf Proton verkoopt online privacy. Het is ontstaan in reactie op surveillance van overheden, getekend door Chinese dreiging voor Taiwan, en groeit wegens een toenemende behoefte aan alternatieven voor Amerikaanse tech. Wil zijn oorspronkelijke doelgroep hetzelfde als het grote publiek?

Door **Marloes de Koning** Illustraties **Dide Roeten**

GENÈVE

Als de kantine leegstroomt, komt de baas van Proton stiltejes binnen. Er staat een plastic bakje voor hem klaar met de warme lunch van die dag - een gegrilde zalmmoot en truffelrisotto - en op het deksel een gele post-it met zijn voornaam Andy. Hij pakt het bakje en een beker en neemt ze mee naar zijn bureau.

Andy Yen (37) is de oprichter en ceo van IT-bedrijf Proton. Dat is een snel groeiend bedrijf dat online privacy verkoopt in de vorm van versleutelde e-mail, opslagruimte, een veelgebruikte VPN-dienst (waarmee je kunt verbergen vanaf welke locatie je online gaat en dus wie je bent), videobellen, de mogelijkheid samen in documenten te werken en tegenwoordig ook een AI-chatbot. Twaalf jaar na oprichting is het een van de bedrijven die nu groeien door de behoefte aan alternatieven voor Amerikaanse techdiensten.

Yens bureau staat in een ruime kantoorruimte in Genève (Zwitserland) waar weinig wordt gepraat. Het biedt in de verte uitzicht op het Jura-gebergte en

de grens met Frankrijk, waar veel medewerkers van het hoofdkantoor wonen. De luxe lunch moet ze naar kantoor lokken.

Het liefst zit hij de hele dag ongestoord achter zijn computer op kantoor, vertelt Yen na het eten. „Zodat ik even echt diep in een onderwerp kan duiken en iets gedaan kan krijgen.“ Dat lukt steeds minder vaak, want Proton groeit hard en Yen is een veelgevraagd spreker die veel reist. Sinds Donald Trump weer aan de macht is wil iedereen praten over privacy en het beconcurreren van Amerikaanse Big Tech, merkt hij. Veel nieuwe klanten komen uit de Europese Unie.

Dat is een andere groep gebruikers dan de activisten, technenuten en academici die Proton van oorsprong vooral bedient. Deze klanten zijn bereid voor hun online privacy te betalen, maar verlangen in ruil daarvoor wel het gebruiksgemak dat ze gewend zijn van Gmail en Google Docs, of Outlook en Word van Microsoft - allemaal Amerikaanse diensten.

Dat maakt het Zwitserse bedrijf een interessante speler in het debat over Europese digitale soevereiniteit. Lukt het Proton om uit de nerdniche van geïnteresseerde techgebruikers te komen en

je de Proton-AI gebruikt (Lumo) blijft die communicatie ook privé. Er wordt dus geen AI getraind op basis van je prompts.

„De Amerikaanse techbedrijven hebben een verdienmodel dat slecht is voor de samenleving“, zegt Yen, „wij zijn een geloofwaardig alternatief. Maar we moeten versnellen om echt verschil te kunnen maken. Net zoals Europa zal moeten versnellen. Het is geen populaire boodschap, maar het is nodig wat harder te werken.“

Hij heeft een eenvoudige truc om de mensen die daartoe bereid zijn eruit te filteren tijdens sollicitatiegesprekken. Die doet Yen meestal op zondag. Dat is praktisch, dan heeft hij tijd. Maar er gaat ook een boodschap van uit: „Sollicitanten moeten begrijpen dat dit een bedrijf is dat wil duwen om dingen te bereiken die wij belangrijk vinden. We duwen met redenen.“

Hij praat in hoog tempo door, zonder stemverheffing. „De eerste vraag die ik altijd krijg als ik op bezoek ben bij Europese bestuurders is: kán Europa wel concurreren met Amerikaanse technologie?“ Het gebrek aan zelfvertrouwen dat daaruit spreekt, is in zijn ogen een zichzelf vervullende voorspelling geworden. Het antwoord is

groot te worden zonder idealen op te offeren? We zijn het onze missie verplicht dat te proberen, vindt Yen. Anders bega je in zijn ogen dezelfde fout als hij de EU nu ziet maken.

Tijdens zijn optredens op conferenties en ook nu, tijdens een gesprek in de diepe banken van de ontspanningsruimte van het kantoor (met tafeltennis, darts en Mario Kart), geeft Yen EU ervan langs. Europa is zelfgenoegzaam en traag. Er wordt vooral gepraat over privacy en digitale autonomie. Maar het gaat om wat je daadwerkelijk doet, benadrukt Yen. „Net als bij het runnen van een bedrijf.“

Succesvol privacy verkopen

Proton heeft wereldwijd ruim honderd miljoen gebruikers. Nog altijd een fractie van de ongeveer 1,8 miljard mensen met een Gmail-account, maar een groeiende groep. Een klein deel, 2 tot 3 procent, heeft een betaald abonnement. De rest gebruikt Proton gratis.

Voor een scale-up in de techsector is de groei opmerkelijk gestaag. Die houdt pas met het aantal betalende klanten, niet met impulsen van gretige investeerders, want die zijn er niet. „We hebben ons lot in eigen handen“, zegt Raphael Auphan (55), sinds 2024 operationeel directeur. „Dat geeft vrijheid.“ Hij is druk met de laatste uitbreidingen in Azië en Amerika en geniet ervan, vertelt hij. „Het interne debat is daardoor heel inhoudelijk en intellectueel.“

De grondslag is in de twaalf jaar dat het bedrijf bestaat consistent: privacy zit ingebakken in het technisch ontwerp. Alle berichten van gebruikers zijn versleuteld en Proton doet niet aan advertenties en datahandel. Recenter is daaraan toegevoegd: als

Andy Yen, oprichter Proton. FOTO AURÉLIE BERGOT/THE NEW YORK TIMES/ANP

het hem betreft niet een nieuwe dik gevulde Europese subsidiepot. „Dat is denken vanuit de aanbodkant. Dan kun je dat geld net zo goed op een hoop gooien en in de fik steken. Niemand vraagt wie die producten wil gaan gebruiken. Je moet de vraag aanwakkeren.“

Inmiddels werken er bij Proton 650 mensen. De ambitie is om voor 2030 naar een miljard gebruikers te groeien, zegt operationeel directeur Auphan zonder blikken of blozen. Hij is druk met de laatste uitbreidingen van de kantoorsoftware. Ze willen de videobel-applicatie Proton Meet lanceren tijdens een cyberconferentie in Lille.

Proton was aanvankelijk gericht op particulieren, maar die vroegen de afgelopen jaren of ze Proton ook in hun bedrijf konden gebruiken, zegt Auphan. Een deel van de recente uitbreidingen is gericht op IT-beheerders in het midden- en kleinbedrijf die de accounts van een groep gebruikers moeten kunnen managen. Ook zijn applicaties toegevoegd om versleuteld online te kunnen samenwerken in spreadsheets en documenten en voor videobellen via Proton. „We gaan voor de frontale confrontatie met Microsoft Office en met Google“, zegt Auphan. Er zijn meer dan 100.000 zakelijke gebruikers.

Behalve in Genève heeft Proton kantoren in onder meer Zürich, Parijs, Praag, Barcelona, Vilnius, Skopje en Taipei, waar Yen geboren en opgegroeid is.

Privacy is de basis

Zijn Taiwanese wortels verklaren zijn drijfveren, zegt Yen zelf. De dreiging van de dictatuur China, die vindt dat Taiwan bij China hoort, wordt daar voortdurend gevoeld. „Dat is een gigantische dreigende vijand die wil dat je faalt. Want als jij als democratie slaagt, ben je een grotere bedreiging. Het is net als met Rusland en Oekraïne.“

Taiwanezen kijken met argusogen naar de ontwikkelingen in Hongkong, dat na een vrije periode weer bij China is gaan horen. Wist je dat mensen daar desgevraagd het wachtwoord voor hun telefoon moeten delen met autoriteiten, vraagt Yen. Inmiddels bestaat er een Proton-VPN, verkleed als een andere app, voor landen waar het gevaarlijk is om een VPN op je telefoon te hebben.

„Alleen als een gesprek privé is, voelen mensen zich vrij om te praten. Privacy is daardoor de basislaag in de mensenrechtenstack, het fundament dat democratie mogelijk maakt“, zegt Yen. Hij wijst erop dat Taiwan pas begin jaren negentig een vrij land werd (daarvoor was er een militair regime). „Net als de helft van Europa. Dat [de val van de muur] is nog maar veertig jaar geleden hè?“

Yen vertrok uit Taiwan om in Amerika economie en natuurkunde te gaan studeren. Hij promoveerde aan Harvard in de deeltjesfysica. Proton begon hij in 2014 met een aantal collega's bij onderzoeksinstituut CERN. Daar staat de grootste deeltjesversneller ter wereld (27 kilometer lang onder de Frans-Zwitserse grens). Het idee voor Proton ontstond toen de Amerikaanse CIA-

klokkenluider Edward Snowden vanaf de zomer van 2013 inlichtingendocumenten openbaarde waaruit bleek dat overheden veelvuldig gebruikmaken van digitale surveillance.

De wetenschappers bij CERN wilden versleuteld kunnen communiceren en begonnen met de ontwikkeling van een e-maildienst die dat mogelijk maakte. De behoefte daaraan bleek groot, maar de servercapaciteit kost geld. Bij een crowdfundingactie brachten zo'n 10.000 mensen al snel een half miljoen euro bij elkaar. Dat werd het startkapitaal voor Proton. „Die tienduizend mensen betaalden vooruit voor een dienst die nog niet bestond. Gebouwd door mensen die dat nog niet eerder hadden gedaan. Dankzij die mensen bestaan we. Dat is onze gemeenschap. En dat zijn geen investeerders, maar mensen die ons betalen om hun privacy te beschermen. Dat is fundamenteel anders dan bij bijvoorbeeld Google. Daar zijn de gebruikers niet de klanten.“ Het moederbedrijf van Google domineert de wereldmarkt voor gericht online adverteren.

Bij het tienjarig bestaan van Proton hebben Yen en medeoprichter Jason Stockman samen met de eerste medewerker, Dingchao Lu, aandelen ondergebracht in de Proton Foundation, die daarmee de meerderheidsaandeelhouder is. Die stichting heeft als doel privacy, vrijheid en democratie wereldwijd te bevorderen en te voorkomen dat het bedrijf in handen komt van investeerders met andere drijfveren.

Kat-en-muisspel met autoriteiten

Proton draait dus om de belofte van privacy. Yen ziet het mede daardoor niet zitten om een dag lang gevolgd te worden door een journalist. Het blijft bij een uitgebreid bezoek aan het hoofdkantoor in een grijs vierkant gebouw in een kantorenwijk aan het einde van tramlijn 15 in Genève.

De uitstraling van het hoofdkantoor is extreem anoniem. De naam staat niet op de gevel. En zelfs niet bij de lift naar de etage waar Proton zit. De anonimiteit lijkt bedoeld om de boodschap van privacy te versterken. Het is ook typerend voor een groeiend techbedrijf waarvoor marketing en branding in de virtuele wereld belangrijker zijn.

De vergaderzalen zijn vernoemd naar deeltjes - net als het bedrijf zelf. Proton, Neutron, Muon en Electron. De sfeer doet een beetje denken aan onderzoeksinstituut CERN, dat ook buiten het centrum ligt, met uitzicht op besneeuwde bergtoppen. Bij CERN is in 1989 door Tim Berners Lee met een nieuw protocol de basis gelegd voor het wereldwijde web. De zwarte pc waarop hij dat deed staat er achter glas tentoongesteld. Berners Lee zit nu in de adviesraad van Proton.

Ook een aantal medewerkers bij Proton is ex-CERN. Dat geldt onder meer voor softwarebouwer Antonio Cesarano (34), die zes jaar geleden bij Proton kwam toen daar nog maar tachtig mensen werkten. Hij is nu verantwoordelijk voor het functioneren van de veelgebruikte VPN-dienst.

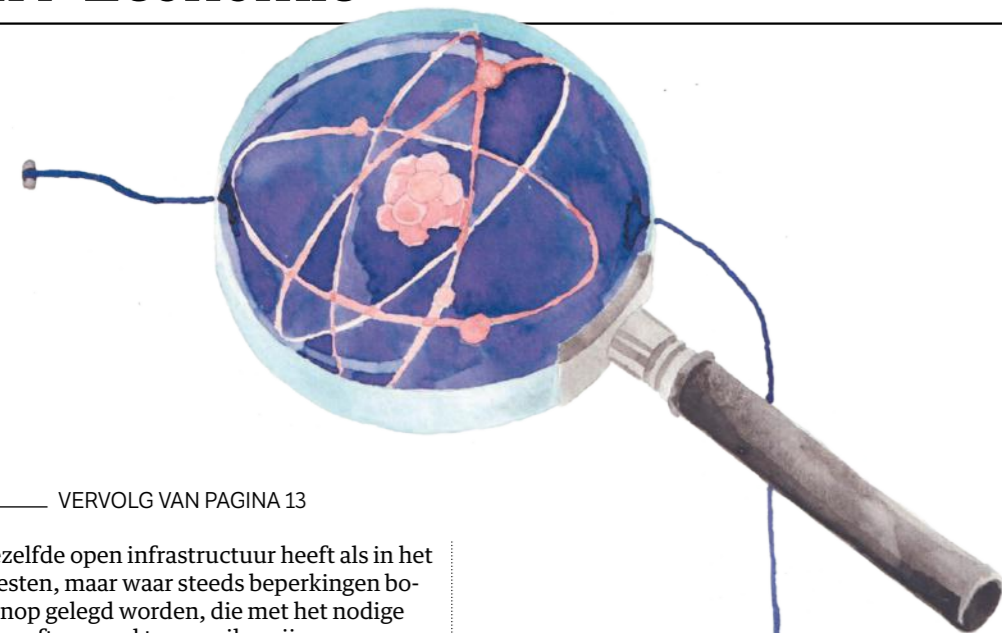
„Mensen in het Westen gebruiken onze VPN om privacyredenen. Of omdat ze toegang tot bepaald entertainment willen.“ (Denk porno, maar ook locatiegebonden aanbod van bijvoorbeeld Netflix.) „In andere landen draait het echt om kunnen functioneren in het dagelijks leven.“

Cesarano noemt voorbeelden van ondernemers die WhatsApp of Instagram nodig hebben om hun klanten te bereiken, wat niet lukt als de regering sociale media laat blokkeren. Onder de gebruikers zitten ook veel activisten en journalisten wereldwijd.

Hij staat voortdurend in contact met mensen in landen met autoritaire regimes. Een deel van de berichten komt van mensen die Proton uit noodzaak gebruiken om veilig te blijven. Cesarano laat op een van de schermen op zijn bureau berichten zien uit onder meer Rusland en Myanmar. Een Rus schrijft gefrustreerd dat hij zijn VPN niet aan de praat krijgt. *Stealth protocol* al gebeurd? Of anders Tor, schrijft een medewerker van de klantenservice in Macedonië.

Rusland is na de inval in Oekraïne internetverkeer gaan afknijpen. Downloads van alle VPN's, behalve de Chinese, worden geblokkeerd. Het Chinese internet is gebouwd voor onderschepping, legt Cesarano uit. Dat is anders dan het Russische, dat in de basis

LEES VERDER OP PAGINA 14

— VERVOLG VAN PAGINA 13

dezelfde open infrastructuur heeft als in het Westen, maar waar steeds beperkingen bovenop gelegd worden, die met het nodige vernuft nog wel te omzeilen zijn.

In een kat-en-muisspel met autoriteiten wereldwijd proberen Cesarano en zijn team omwegen te vinden. Dat gaat vaak in samenwerking met technisch onderlegde Proton-gebruikers in de getroffen landen. Cesarano vertelt hoe zij bijvoorbeeld nieuwe versies testen. En als die blijken te werken ook helpen om de nieuwste versie van de gratis app bijvoorbeeld via Telegram-kanalen verder te verspreiden.

Hoe vaak de Proton VPN wordt gedownload is vaak een goede indicatie van de mate van censuur in een land of van de zorgen rondom privacy en digitale autonomie. Op dit moment is de vraag bijna overal sterk, zegt Cesarano. „De AI-race maakt mensen bezorgd over het oogsten van data door bedrijven.”

Tot voor kort had zijn afdeling veel contact met Iraniërs, maar nu laat de grafiek in zijn scherm met het netwerkverkeer een vlakke lijn zien, als een hartmonitor na een overlijden. Op 20 februari zijn alle internetverbindingen met het buitenland doorsneden. „Als niemand meer verbonden is met onze servers kunnen wij ook niets door ze laten testen”, zegt hij.

Zo'n complete shutdown lijkt een nieuwe trend bij onderdrukkende regimes, signaleert Cesarano. Afghanistan deed het een paar dagen. In Iran duurt het maar voort. „We hebben iets voor ze klaarstaan voor zodra het internet terug is.” Hij verheugt zich op dat moment, maar vreest het ook. „Het kan ook een teken zijn dat de autoriteiten het weer aandurven, omdat ze ervan overtuigd zijn dat ze het onder controle hebben.”

Is Zwitserland privacybewuste keuze?

Proton heeft een actieve fanbase, die onder meer helpt bij het beantwoorden van technische vragen via fora op sociaal medium Reddit. Maar door de verregaande claims die Proton doet over privacy ligt het ook onder een vergrootglas bij privacybewuste hardcore techgebruikers.

Kan het bedrijf, dat er niet voor terugdeinst het verdienmodel van andere techbedrijven te bekritisseren, de eigen harde claims wel waarmaken?

Op dat vlak vielen de afgelopen tijd wat teleurstellingen te verwerken. Begin maart onthulde online magazine *404 media* dat de mailafdeling van Proton had meegewerkt aan een verzoek van autoriteiten om betaalgegevens gerelateerd aan een e-mailaccount te verstrekken. Als gevolg daarvan wist de Amerikaanse inlichtingendienst een activist te identificeren en op te pakken.

Eerder kwam op een vergelijkbare manier een Franse klimaatactivist in de problemen, nadat Proton gehoor had gegeven aan een verzoek van Europol om zijn IP-adres. In 2024 werd een Catalaanse onafhankelijkheidsactivist geïdentificeerd door opsporingsdiensten, mede op basis van door Proton verstrekte informatie.

Een deel van de gebruikers van het eerste uur is teleurgesteld omdat Proton niet weigert mee te werken aan juridische verzoeken om informatie. De inhoud van de versleutelde berichten of bestanden kan het bedrijf niet zien of delen, maar bepaalde metadata en bijvoorbeeld betaalinformatie wel.

Terwijl aan de kern bij Proton niets is ver-

” Mensen betalen ons om hun privacy te beschermen. Google is anders: de gebruikers zijn niet de klanten

Andy Yen oprichter Proton

anderd - alle informatie is versleuteld - is de praktijk weerbarstig. Het bedrijf accepteert bijvoorbeeld creditcardbetalingen van Visa en Mastercard en slaat daaraan gerelateerde betaaldaten op. Alle diensten van Proton draaien in een cloud. Het gaat dus niet om software die mensen of bedrijven op hun eigen servers installeren. Bij gebruik blijven sporen achter, die bij Proton kunnen worden opgevraagd door opsporingsdiensten.

Informatieverzoeken moeten eerst langs een Zwitserse juridische autoriteit, die dient als een soort schakel en filter tussen bedrijven in Zwitserland en buitenlandse overheden en aanklagers. Volgens Proton filtert die autoriteit de meest oneigenlijke verzoeken er al uit en gaat Proton ook nog eens succesvol tegen een deel van de verzoeken in beroep. Maar Yen benadrukt desgevraagd ook dat het geen zin heeft om bij ieder verzoek bezwaar aan te tekenen.

Volgens critici - onder wie gerespecteerd IT-specialist en darkwebonderzoeker Sam Bent - springen zowel de Zwitserse autoritei-

ten als Proton te licht met de informatieverzoeken om. Hij onderbouwt dat in een veel gedeeld artikel getiteld *'The Proton Problem'*.

De cijfers zijn daarbij veelzeggend. In 2025 kreeg de mailafdeling van Proton 9.301 informatieverzoeken en willigde het er 8.313 van in. Dat zijn er dus tientallen per werkdag. Die aantallen lagen in 2024 nog hoger, blijkt uit het transparantierapport van het bedrijf.

Mail laat meer bruikbare sporen achter dan VPN. Proton hoeft volgens de Zwitserse wet niets op te slaan over het VPN-gebruik en doet dat ook niet. Het bedrijf raadt gebruikers die volkomen anoniem willen blijven daarom aan ook altijd de VPN te gebruiken. Van de 59 verzoeken aan de VPN-afdeling is er niet één ingewilligd.

Sam Bent heeft ook de net gelanceerde videobelapp Proton Meet onderzocht. Proton benadrukt in iedere uiting daarover totale privacy, maar dat valt tegen, concludeert hij. Dat komt doordat Proton voor die dienst infrastructuur gebruikt van een Ame-

rikaans bedrijf. Dat valt onder Amerikaanse wetten en dus verplichtingen om inlichtingendiensten desgevraagd informatie te geven. Het klopt wel dat de inhoud van de gesprekken versleuteld en dus geheim is.

Het gaat Brent om de discrepantie tussen de marketing en de praktijk bij Proton, benadrukt hij in een chatgesprek. „Ze proberen niet eens voor gebruikers te vechten. Ze geven gewoon de gevraagde data over hen.” Hoe meer Proton verdient, hoe minder ze in discussie gaan met autoriteiten, is zijn stellige indruk.

Yen zegt het werk van Sam Bent niet te kennen en antwoordt daarom wat algemeen. Volgens hem komt de kritiek voort uit een hardnekkig misverstand, namelijk dat het bedrijf zich aan ieder gezag zou kunnen en willen onttrekken. „We vinden privacy een mensenrecht. Jij gaat over jouw data. Wat jij zegt is alleen tussen jou en de ontvanger. Maar dat is niet hetzelfde als: alles mogen doen wat je wilt en niemand weet wie je bent. Onze diensten zijn er niet om door criminelen misbruikt te worden.”

Cash betalen om anoniem te blijven

De keuze voor Zwitserland vloeit voort uit de geboorte van het bedrijf bij CERN, maar is ook bewust. „Tenzij je in een bootje op de oceaan gaat zitten, zul je je toch ergens aan een lokale wet moeten houden”, zegt Yen. „We willen bijvoorbeeld niet in Rusland zitten en ook niet in de VS. Zwitserland is wat neutraler dan elders. En het rechtssysteem functioneert beter.”

In 2025 kondigde de Zwitserse regering een wetwijziging aan die erop neerkwam dat informatie bij bedrijven als Proton zou kunnen worden opgeëist zonder onafhankelijke juridische check op het verzoek. Proton mengde zich in het debat en dreigde uit Zwitserland te vertrekken als de 'surveillancewet' erdoorheen zou komen.

Het drong door dat vertrek van het bedrijf, dat veel Zwitsers tot dat moment amper kenden, slechte pr zou zijn voor het land dat bekendstaat om neutraliteit, kluisen en geheimen. Voorslagnog lijkt dat effect te hebben gehad. De wet wordt herschreven.

Waarschijnlijk waren we naar Duitsland vertrokken, zegt Yen desgevraagd. Dat uitwijken naar een EU-lidstaat wordt overwogen wil niet zeggen dat hij staat te juichen bij de ontwikkelingen binnen de EU. Het baart hem zorgen dat al jaren wordt gedebatteerd over het verplicht scannen van chatverkeer om kindermisbruikbeelden op te sporen.

En hij denkt dat mensen zich niet realiseren wat de gevolgen zijn van de brede roep om leeftijdsverificatie voor kinderen. „Leef-tijdsverificatie alleen voor kinderen bestaat niet”, benadrukt hij. „Je kunt het alleen voor iedereen doen.” En daarmee wordt onherroepelijk een deel van de openheid en anonimiteit online opgegeven. Ook ziet hij risico's in het groeiend gebruik van identificatie-wallets. „Je hoeft als samenleving niet alles te omarmen wat technologisch mogelijk is.”

Het zijn complexe debatten, met veel misverstanden. Over anonimiteit is Yen duidelijk: hij vindt het nodig dat er een vorm van anonimiteit online bestaat. Maar de praktijk is dat die ingrijpende maatregelen vergt die mensen alleen zelf kunnen nemen. Hij somt op: dan moet je geen creditcard gebruiken. Geen geregistreerde telefoon. En je gezicht bedekken om niet op camerabeelden gevangen te worden.

Er zijn Proton-gebruikers die daarvoor kiezen. Een enkeling betaalt bijvoorbeeld contant voor de diensten. Dat geld komt per post. Betaling in bitcoin of andere cryptovaluta als 'privacymint' Monero is ook mogelijk.

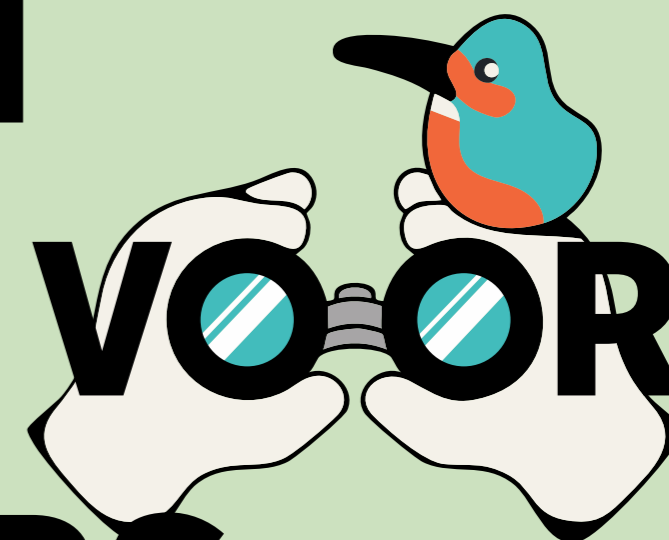
En het helpt om VPN te gebruiken en bijvoorbeeld de Tor-browser [die je internetverkeer omleidt en versleutelt]. „Anonimiteit is een persoonlijke keuze en verantwoordelijkheid. Dat is niet iets wat Proton je kan geven.”

NIEUWE NRC MASTERCLASS

VOGELEN

Leer in zes weken
kijken als een vogelaar
en ga zelf op pad

BEGINNERS

Wijn drinken voor beginners

Leer in zes weken jouw wijnsmaak kennen

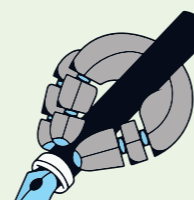
Stoppen met scrollen

Leer in zes weken hoe je de verleiding van je telefoon weerstaat en tijd terugwint

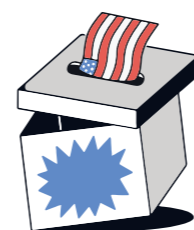
Hoe schrijf je een goed verhaal

Leer in zeven weken waar een goed verhaal aan voldoet en hoe je er zelf een schrijft

Hoe werk je met AI-tools

Leer in vijf weken hoe je effectieve AI-opdrachten schrijft

Begrijp het Amerikaanse kiesstelsel

Leer in zes weken hoe het Amerikaanse politieke stelsel is ontstaan

NRC masterclasses zijn speciaal voor abonnees. In een masterclass leer je een vaardigheid van een NRC-redacteur. Je ontvangt elke week een nieuwe les, direct in je inbox.

Schrijf je in via nrc.nl/masterclass

nrc masterclass

GEHAKTBAL VAN DE TOEKOMST

De ingrediënten voor de 'gehaktbal van de toekomst', in de keuken bij Studio Fava.

Dennis Favier weegt de ingrediënten en voegt het rundergehakt toe.

De ingrediënten worden geknead.

De toekomstballen zijn gerold.

Over deze serie

Nederlanders zouden minder dierlijk en meer plantaardig moeten eten. Dat is beter voor het klimaat en de gezondheid. En voor de portemonnee, nu vlees flink duurder wordt. Maar het mes in de gehaktbal? Dat ligt gevoelig. NRC laat de gehaktbal van de toekomst ontwerpen, en loopt daarbij aan tegen vragen, dilemma's en slimme oplossingen.

1: De productontwikkelaar denkt na over de gehaktbal van de toekomst

2: Supermarkten duwen de klant zachtjes naar minder vlees met hybride producten

3: Rundergehakt van dubbeldoelkoeien past in een duurzamer landbouwsysteem

4: Waarom de veldboon een zonnige toekomst in Nederland verdient

5: Voedsel winnen uit reststromen: oesterzwamvoetjes en suikerbietvezels

6: Kijk vaker onder water: zeewier eten om minder land te gebruiken

7: Draaien, bakken, proeven: hoe overtuigend is de gehaktbal van de toekomst?

Extra: Janneke Vreugdenhil maakt een hybride gehaktbal voor de thuiskok: zie Weekend, p. 28

VLEES

Dit is 'm: de gehaktbal van de toekomst, bruin gebraden. Is het wat?

De hybride gehaktbal die NRC liet ontwikkelen moet laten zien hoe duurzamer, gezonder voedsel eruit kan zien. Maar vooral moet hij lekker zijn. Nu is het tijd voor de hamvraag: hoe smaakt-ie?

Door Karel Berkhout en Martine Kamsma Fotografie John van Hamond

Op een groot roestvrijstalen aanrechtblad staan een gehaktmolen, allerlei bakjes en een weegschaal. Voedselontwikkelaar Dennis Favier en zijn collega Vincent Mathar wegen heel precies alle ingrediënten af die straks in 'de gehaktbal van de toekomst' gaan. Voor NRC heeft Favier een gehaktbal

ontwikkeld met veel minder vlees en grotendeels plantaardige ingrediënten. Het moest een bal met ambitie worden. Met ingrediënten die laten zien hoe duurzame voedselproductie eruit kan zien. En met niet meer dan 40 procent dierlijke ingrediënten. Maar bovenal moest de gehaktbal lekker worden. Minstens zo lekker als de vertrouwde gehaktbal.

De noodzaak is duidelijk: minder vlees is duurzamer en gezonder. Niet voor niks is in de nieuwe Schijf van Vijf het advies flink gedaald naar nog maar 300 gram per week, waarvan hooguit 100 gram rood vlees - waaronder ook gehakt valt. Supermarkten maken al gehakt en worst waarin een deel van het vlees door bijvoorbeeld tuinbonen is vervangen. Soms is dat 10 procent, Lidl

haalt in zijn gehakt zelfs 40 procent. Maar meer is moeilijker, dan wordt de bal snel kartonachtig, droog of juist zompig.

Toch heeft Favier geprobeerd om een smakelijke bal te ontwerpen. Met zijn boodschappenlijstje trok NRC langs boeren, telers, verwerkers en ingrediëntenproducenten. Het antwoord op de hamvraag moet vandaag komen: is de gehaktbal van de toekomst net zo smakelijk als de traditionele bal?

Favier leest op zijn laptop de ingrediënten voor, Mathar weegt ze af.

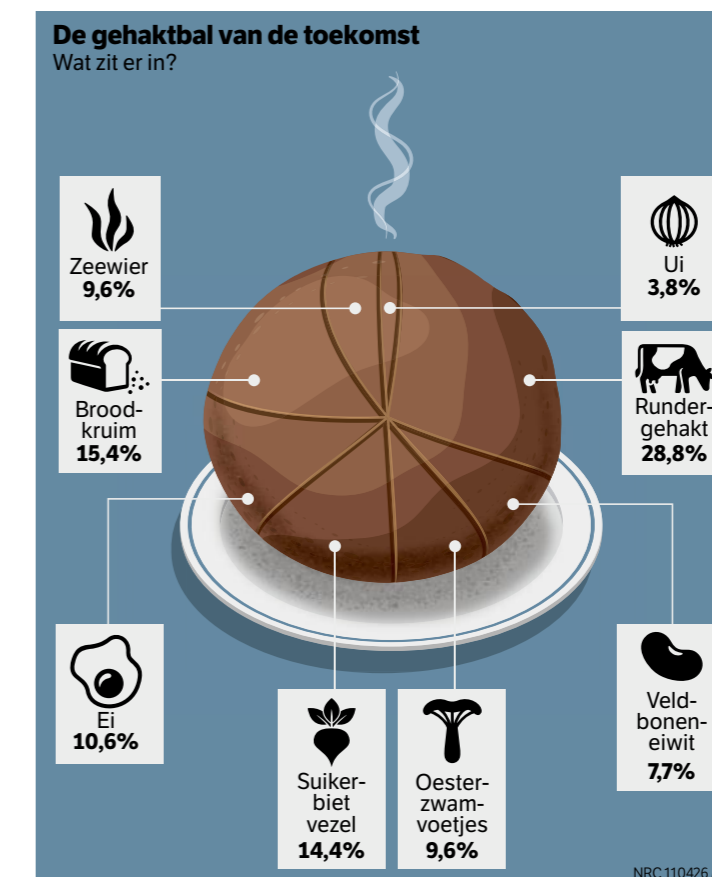
Wat gaat er in de gehaktbal?

150 gram rundergehakt. Afkomstig van biologische koeien die én melk geven én geschikt zijn om een goed stuk vlees te leveren. „Dubbeldoelkoeien hebben een lagere klimaatimpact dan gespecialiseerde rassen”, zegt Favier.

„Dan 40 gram gehydrateerd veldboneneiwit.” Dat kon bijna niet anders. Het zit in zijn achternaam, Favier noemde zijn bedrijf Studio Fava, naar de veldboon (*Vicia faba*). Hij gebruikt 'm veel bij het ontwikkelen van vegetarische producten. „Veldbonen bevatten veel eiwit en vezels en doen het goed als vleesvervanger.”

Supermarkten gebruiken vaak maar één plantaardig ingrediënt om vlees in hun combinatieproducten te vervangen, maar in de NRC-gehaktbal zitten nog een paar ingrediënten. „Oesterzwamvoetjes, 50 gram”, zegt Favier. De onderkantjes van de paddenstoel. „Die gaan doorgaans naar de varkens,

Ingrediënten

maar als je ze vermaalt geven ze de bal een vezelige structuur.” En als je erop drukt, laat hij zien, komt er wat vocht uit. „Dat geeft de sappigheid die je in de bal nodig hebt.”

Vervolgens 50 gram zeewier, een mengsel van verse groene en bruine wieren uit Europese zeeën. Deze 'blend' geeft het soort hartigheid dat oude kaas ook heeft - umami - en het natuurlijk bindmiddel alginaat zorgt ervoor dat de bal straks niet uit elkaar valt. De avond voor de braadsessie moest er nog een koerier naar de zeewierleverancier, want de benodigdheden liggen niet in de supermarkt.

In een ander bakje weegt Favier 75 gram kleine witte brokjes af. Het zijn de suikerbietvezels waarvoor we bij de agrarische coöperatie Cosun op bezoek gingen. Net als de oesterzwamvoetjes is dit van oorsprong een restproduct - in dit geval de pulp die overblijft als de suiker uit de biet is geperst. Suikerbietvezel zit al in bijvoorbeeld de hybride worstjes van Albert Heijn.

Suikerbietvezels maken de bal beter en lekkerder, net zoals de oesterzwamvoetjes en het zeewier. Ook heeft Favier heeft de plantaardige ingrediënten gekozen omdat ze de uitstoot van de bal verlagen. Bij productie van een bal met voornamelijk rundvlees komen bijna drie keer zoveel broeikasgassen vrij als bij de NRC-gehaktbal.

Ten slotte gaan er nog wat oude bekenen in de bal: een eitje (circa 55 gram), „oud-

LEES VERDER OP PAGINA 18

De ballen worden eerst aangebraden in de pan en garen daarna door in de oven.

Nadat de ballen uit de oven zijn gekomen, moeten ze nog even 'rusten'.

Dennis Favier snijdt een gehaktbal door en beoordeelt de stevigheid.

De gehaktbal van de toekomst, met 60 procent plantaardige ingrediënten.

— Vervolg van pagina 17

Hollandse gehaktkruiden" en 20 gram vers gesnipperde ui. En nog flink wat broodkruim, 80 gram. Niet alleen omdat brood in kilo's het meest verspilde product bij mensen thuis is. „Ook omdat er met zoveel plantaardige ingrediënten in de bal best wat vocht geabsorbeerd moet worden." Paneermeel bewijst bovendien dat 'hybride' niks nieuws is: altijd al gebruikten zuinige en slimme koks oud brood voor knapperige korstjes en stevige gehaktballen.

Gedragverandering is heel lastig

Favier zet 'de wolf' aan. De gehaktmolen maakt alle plantaardige ingrediënten zodat ze dezelfde structuur krijgen als het gehakt en kneedt er dan met ei, kruiden en paneermeel een stevige massa van. Dan gaat het mengsel een half uurtje de koelkast in om op te stijven. En dan pas draait Favier de ballen.

Op het fornuis laat Favier in een gietijzeren braadpan wat boter en margarine smelten. „Als we consequent zijn, moet het vet ook deels dierlijk en deels plantaardig zijn, toch?" In het bruisende vet bakt hij vervolgens vijf ballen rondom bruin.

Terwijl hij de ballen omdraait, komt toch weer die vraag op: waarom zo ingewikkeld doen? Waarom een hybride gehaktbal? Waarom niet gewoon af en toe een dagje geen vlees? Of kleinere porties vlees? „Gedragverandering is gewoon heel lastig",

zegt Favier. „Het gros van de mensen hangt heel erg aan vlees. Als jij heel graag je gehaktballetje bij de stamppot wilt behouden, en toch je impact wilt verlagen, kunnen dit soort producten een handje helpen. Hybride is niet de enige manier, maar wel een manier om de transitie van dierlijk naar plantaardig verder te krijgen."

Deze bal laat ook zien dat het helemaal niet simpel is om goede vervangers te maken. Een paar keer benadrukt Favier dat dit „nog maar een prototype" is. Dit is de eerste test, normaal gaan er maanden en meerdere sessies overheen voordat het nieuwe product goed genoeg is. En dan hebben we nog niet eens uitgerekend wat deze gehaktbal in de winkel zou moeten kosten.

Inmiddels is Faviers compagnon Michael Luesink binnen komen lopen. Hij richt zich meer op de commerciële kant van Studio Fava. De gehaktbal zoals die hier nu ligt heeft nog wel een paar issues, zegt hij. „Om consumenten mee te krijgen moet de prijs laag blijven, maar producenten hebben juist hogere marges nodig voor vleesvervangers dan voor vlees, omdat er meer geld moet naar ontwikkeling en marketing." Zolang de schaal klein is, is de kostprijs van hybrides dus relatief hoog - zelfs als de grondstoffen goedkoper zijn.

Deze gehaktbal is ook niet zo makkelijk te bereiden, merkt Favier op. Geen water of bouillon in de pan voor de jus, want de vezels in deze bal zuigen dat meteen op en „dat maakt 'm zompig". Daarom laat Favier

de ballen in de oven doorgaren. En ten slotte, als de thermometer aangeeft dat de bal van binnen 80 graden is, laat hij hem nog een minuut of tien rusten. „Voor de stevigheid."

Het zijn allemaal stappen waarmee de gemiddelde consument, voor wie gemak net zo belangrijk is als smaak en prijs, niet kunt opzadelen. „Dan zou je ballen moeten verkopen die al voorgegaan zijn."

Juist fijn dat-ie van binnen zacht is

Na een generale repetitie met wat kleine proefballetjes, komt nu de tweede lichte gehaktballen uit de oven. Favier snijdt er eentje door en kijkt er kritisch naar. „De bal mist dat vette, filmende laagje dat je krijgt met jus in de pan. Het vraagt ook nog wat finetunen om 'm wat steviger te krijgen; hij valt iets te snel uit elkaar. En hij mag van binnen wat bruiner zijn."

De geur van braadvet is inmiddels overal te ruiken als in het bedrijfsverzamelgebouw een groepje jonge gin-makers langsloopt. Zonder introductie of uitleg vragen we of ze een hapje gehaktbal willen proeven. De eerste argeloze proever heeft de gehaktballen van zijn oma als referentie. Hij mist in deze bal wat stevigheid. „En een beetje zout."

De tweede twintiger, een vleeseter zegt hij zelf, is oprecht enthousiast. „Ik vind het juist wel fijn dat-ie van binnen zacht is." En als je oma of je vader 'm gemaakt had? „Dan zou ik het ook geloven." Dat de bal niet van alleen vlees is gemaakt, hebben ze inmid-

dels wel door. „Maar ik zou het niet erg vinden als ik dit te eten zou krijgen."

Wat de proevers van beide gehaktballen is opgevallen: de grotere ballen lijken iets gronderiger te smaken dan de eerste testballetjes. Na het proeven komt de aap uit de mouw: „Toen de tweede lichte in de oven ging", zegt Favier, „ontdekte Vincent we dat we te weinig gehaktkruiden hadden afgewogen." Ze besloten even niks te zeggen. Maar het was precies het beetje aroma dat de bij-smaak van veldbonen in de eerste batch zo goed maskeerde.

Het 'foutje' laat goed zien dat bewerkte vleesproducten met veel smaakmakers makkelijker te vervangen zijn dan 'puur' vlees - met kruiden en zout kun je goed in de buurt van het origineel komen. Het toont ook hoe moeilijk verstokte vleeseters te foppen zijn, en hoe goed de alternatieven moeten zijn om hen te verleiden.

Het middelpunt van de dag, de gehaktbal van de toekomst, moet nog even op de foto. Erg fotogeniek is-ie niet. Hij ziet wat bleek en heeft weinig glans. Luesink heeft alvast een ideetje: „Een lekkere jus erbij, daarmee versterk je de echte gehaktbalbeleving."

Dennis Favier is zichtbaar opgelucht. Hij vindt dit prototype veelbelovend voor de gehaktbal van de toekomst. „Het vraagt een beetje lef en visie van verschillende partijen in de keten. Maar we zien vandaag dat het kan. En dat het niet eens zo verschrikkelijk moeilijk is. Vleesverwerkers, supermarkten, ga dit gewoon doen!"

Advertentie

COCAÏNE KOORTS

LUISTER NU AFLEVERING 2 IN JE FAVORIETE PODCAST-APP

nrc carrière > samen ambities waarmaken

nrc.nl/carriere

ODGERS

De **KNVB** zoekt een lid voor de Raad van Commissarissen met recente toezichthoudende en/of bestuurlijke ervaring, kennis van het amateurvoetbal en brede juridische expertise.

Voor nadere informatie kan tot **25 april 2026** contact worden opgenomen met

Maaïke van Hettema

maaike.vanhette@odgers.com

Mediahuis NRC zoekt een

Product Owner

Conversieteam (CRO/Growth)

Fulltime - Rokin - Amsterdam

Als **Product Owner van het Conversieteam** ben jij dé drijvende kracht achter het verbeteren van onze payroll en abonnementenshop. Jij zorgt ervoor dat elke klik telt. Voor de gebruiker én voor NRC.

In deze rol ben je verantwoordelijk voor het versterken van onze digitale wervingskanalen (paywall & abonnementen.nrc.nl). Een cruciale rol in het wervingsteam, en daarmee voor de verdere groei van NRC.

Kijk op nrc.nl/vacatures

's Heeren Loo

's Heeren Loo is één van de meest ervaren en toonaangevende zorgaanbieders voor mensen met een verstandelijke en/of andere beperking en een omzet van € 1,2 miljard. Met 17.000 medewerkers wordt lichte tot (zeer) intensieve en complexe zorg geboden aan 15.000 cliënten verspreid over circa 300 gemeenten en 16 regio's. Daarnaast biedt 's Heeren Loo voortgezet onderwijs aan voor leerlingen met leer- en (ernstige) gedragsproblemen. Er wordt gezocht naar een:

VOORZITTER RAAD VAN TOEZICHT

EN

LID RAAD VAN TOEZICHT

AANDACHTSGEBIED STRATEGISCHE BEDRIJFSVOERING

Voor de voorzitter wordt uitgekeken naar een ervaren bestuurder en toezichthouder met ruime ervaring bij complexe en omvangrijke (zorg)organisaties, overtuigende en bewezen voorzitterskwaliteiten, landelijk gezag en een stevig politiek/bestuurlijk netwerk. Het lid dient bestuurlijke ervaring met de portefeuille bedrijfsvoering/ICT en complexe en grootschalige vastgoed- en financieringsvraagstukken in te brengen. De uitgebreide profielen zijn te vinden op sheerenloo.nl/rvt.

Dit searchproces wordt begeleid door Edith Zeevalk, partner Holtrop Ravesloot Executive Search tel: 020-6470201. Belangstellenden kunnen hun interesse vóór woensdag 13 mei 2026 kenbaar maken door een korte motivatie (inclusief actueel cv) te sturen naar reacties@holtropravesloot.nl

Ga naar nrccarriere.nl/vacatures

nrc carrière >

samen ambities waarmaken

Terwijl Europa in lockdown zit, plant Flor Bressers in het voorjaar van 2020 vanaf een luxejacht in de Seychellen een enorm cocaïne transport. De lading van 3.200 kilo cocaïne zit verstopt in containers met als bestemming Kriva Rochem, een schimmig bedrijf in de Antwerpse haven. Mark Eeckhaut en Jan Meeus willen weten welke rol dit dekmantelbedrijf in de smokkelroute speelt. Is er nog een spoor van te vinden?

Luister nu aflevering 2 in je favoriete podcast-app
Ga naar nrc.nl/cocaineakoorts voor meer over de podcast

nrc > DS

In Spitsuur vertellen stellen en singles hoe zij werk en privé combineren. Meedoen? Mail naar werk@nrc.nl

SPITSUUR

'Als kind wilde ik prins of prinses worden. Gewoon als beroep'

Naast zijn baan als programmacoördinator in de culturele sector treedt Peter Cramm (33) op als dragqueen Obelle. „Veel mensen denken dat ik trans ben, maar dat is niet zo. Ik ben innig tevreden met wie ik ben.”

Peter: „Sinds een jaar werk ik bij Verhalenhuis Belvédère in Rotterdam. Ik regel begeleide wandeltours op Katendrecht en allerlei zaken rond evenementen en vergaderingen. Hiervoor ben ik vijftien jaar kapper geweest, maar doordat ik vreselijk last kreeg van eczeem, kon ik het beroep niet meer uitoefenen. Daarna heb ik een paar maanden in de security gewerkt, maar dat was niets voor mij. Wel heb ik toen de echte harde wereld gezien, niet alleen de dromerige, creatieve wereld waarin ik zo graag verkeer.

„En nu dus bij Belvédère. Daar was tijdens de Tweede Wereldoorlog de verboden jazzclub van mijn overgrootvader gevestigd. Het was een haard van verzet, daar ben ik trots op. Toen ik voor het eerst bij het Verhalenhuis binnenstapte, zag ik een foto aan de muur van mijn grootouders en wist ik: hier ga ik nooit meer weg. Eindelijk voel ik me er-gens thuis.

„Ik werk 24 uur per week. Meer wil ik ook niet, anders houd ik geen tijd over om te ontwerpen. Want dat is waar ik in mijn hoofd altijd druk mee ben: ontwerpen. Game-architectuur vol sprookjesachtige elementen, maar ook kostuums voor Obelle Célavoïr, mijn dragqueen-identiteit. Met mijn moeder koop ik vaak tweedehands jurken en samen passen we die dan aan volgens mijn ontwerpen. Ik ga binnenkort wat meer ruimte maken in mijn appartement, want ik heb niet genoeg plek voor alle kleding voor Obelle en mezelf.

„Het creatieve zit in de familie: mijn oma van moederskant zong in Belvédère en werd ook wel de Doris Day van Rotterdam genoemd. Mijn oma van vaderskant was ballerina en zong in bands. Mijn vader toerde als jonge jongen al met zijn eigen band door Zweden. Eigenlijk ben ik ontwer-

Het creatieve zit in de familie: mijn oma werd ook wel de Doris Day van Rotterdam genoemd

Peter heeft vele attributen voor zijn drag-identiteit. Zijn oma was oprichter van het Verhalenhuis. FOTO MONA VAN DEN BERG

per en acteur - ik zing en dans ook - maar ik noem mezelf gewoon een 'creatieveling'.”

Koning

„Als kind wilde ik prins of prinses worden. Of koning. Gewoon als beroep. Ik dacht dat het een baan was waar je op kon solliciteren. Mijn ouders zagen dat ik erg creatief was, dus ik ging naar Jeugdtheater Hofplein. Rollen spelen vind ik leuk. Ik heb één jaar de mbo-acteursopleiding gedaan, maar daar vond ik de sfeer niet fijn.

„Als drag treed ik weleens op in het Verhalenhuis. Daar voel ik me veilig. In de tijd dat ik nog elders optrad, kreeg ik vaak te maken met handtastelijke mannen die aan me wilden zitten. Daar heb ik geen zin meer in. Make-up en kostuums neem ik dan ook mee naar het Verhalenhuis, want als drag over straat gaan is te link. Niet wegens haat, maar omdat sommige mannen denken dat zij alles mogen en kunnen doen. Als ik toch in drag over straat moet, gaat een vriendin mee als beveiliging. Ik heb een poosje getwijfeld of ik niet een beter leven zou hebben als vrouw dan als een homoseksuele man, maar nee. Veel mensen denken dat Obelle trans is, maar dat is niet zo. Ik ben innig tevreden met wie ik ben.

„In mijn vrije tijd ontwerp ik games. Een soort architectuur. Of ik struin met mijn moeder tweedehandswinkels af voor spullen voor mijn huis en voor kostuums. Naar een sportschool gaan vind ik niet prettig. Ik ga liever met een sportmaatje zwemmen, dat vind ik veel leuker.”

Chateau in Frankrijk

„Geld geef ik vooral uit aan stoffen en kostuums voor Obelle en voor de personages in mijn films. Ik heb bijvoorbeeld een

film gemaakt over de oorlog waarin ik mijn jonge oma speel, die in 1943 voor het eerst in Belvédère kwam zingen. Daar is de film ook vertoond. Tijdens de film komen ik en de andere filmpersonages live op, dan zie je het publiek heel verbaasd kijken.

„Ik moet wel mijn best doen om rond te komen. Het is een keer gebeurd dat ik nog maar 1,65 euro had om twee weken van te leven. Maar ik eet vaak bij Belvédère, bij mijn ouders of bij vrienden. Zo voorkom ik armoede, ook daarin ben ik creatief. Toen ik nog in de security werkte, was dat anders. Toen verdiende ik twee keer zoveel, maar vloog het geld er doorheen zonder dat ik het door had.

„Met vakantie gaan lukt financieel niet, ik vier alleen vakantie in mijn hoofd. Mijn laatste grote reis was met mijn ex-vriend, naar Bali. Sparen lukt ook niet van mijn inkomen. Mijn droom is emigreren naar een chateau in Frankrijk of Italië en dat zelf opknappen. Dan kan ik helemaal los op interieurontwerpen. Het is ook een soort vlucht uit deze beangstigende wereld. Weg van oorlog en alle haat op social media. Lekker aan het werk in de moestuin.

„Ik wil die droom wel realiseren met een groep passende mensen, zoals mijn drie vrienden, maar die zijn nog niet zo ver. Ik ga daar dan ook bruiloften organiseren, want ik wil ooit nog eens weddingplanner worden. En kamers verhuren aan gasten, die betalen naar draagkracht. Dat chateau is mijn grote droom voor nu. Maar als ik altijd in Rotterdam moet blijven en hier een bestaan kan opbouwen met een partner, dan is het ook goed. Dit is toch mijn stad.”

Friederike de Raat

IN HET KORT

Peter Cramm (33) was achtereenvolgens kapper, beveiliging en etaleur en ontwerper. Daarnaast treedt hij op als dragqueen Obelle Célavoïr. Hij maakt ook films. Sinds een jaar is Cramm coördinator bij Verhalenhuis Belvédère op Katendrecht. Die organisatie wil door middel van kunst, cultuur en (persoonlijke) verhalen zoveel mogelijk mensen met elkaar en met de stad verbinden. Hij woont in een appartement in Rotterdam. Zijn inkomen ligt onder modaal.

Wat is je laatst verstuurde Tikkie?

„Dat was voor een lunch met een vriendin.”

Weekboodschappen of elke dag naar de supermarkt?

„Ik doe één keer per week boodschappen, maar ik zorg wel dat de voorraadkastjes leeg zijn voordat ik nieuwe dingen koop, anders kan ik alles na een tijdje weggooien.”

Wat is je laatste grote uitgave?

„Kostuums voor een videoclip die ik nu aan het maken ben voor een Songfestival-contest voor drags. Die videoclip wordt ingezonden voor de wedstrijd en draait op 9 mei in de Verkadefabriek in Den Bosch.”

Tweedehands of liever nieuw?

„Tweedehands, maar niet alles. Als ik bijvoorbeeld een ander matras nodig heb, dan wil ik een nieuw exemplaar. Kleding en meubels koop ik wel altijd tweedehands, ik heb mijn adressen.”

Hoe vaak ruim je het huis op?

„Elke week, anders wordt het een chaos in mijn hoofd. Ik heb natuurlijk overal tekenpapier en stoffen liggen, een opgeruimd huis helpt bij nieuwe creatieve uitspattingen.”

Kook je zelf?

„Ik kook bijna nooit. Thuis eet ik 's avonds iets kleins, tussen de middag eet ik vaak mee bij de warme maaltijd in het Verhalenhuis.”

Wat was echt een miskoop?

„Een 'baljurk' van AliExpress, ik kreeg een armbandje binnen en heb nooit mijn 180 euro meer teruggezien. Daarnaast heb ik laatst van Shein nog een flubberkorset binnengekregen.”

Waar geef je met schuldgevoel geld aan uit?

„Ik kan niks bedenken. Ik koop weleens een cadeautje voor mezelf als ik vind dat ik dat verdiend heb. Zoals laatst een hele toffe vintage jas, kostte een tientje. Die deed me door de kleur denken aan mijn kindertijd.”

Waar spaar je voor?

„Sparen lukt niet van mijn inkomen.”

Tip voor huishouden of financiën

„Koop zoveel mogelijk tweedehands. En koop altijd aanbiddingen. Naar de supermarkt neem ik altijd een boodschappenlijstje mee, anders zie ik het als een snoepwinkel en pak ik alles waar ik zin in heb.”

Geboren

Hoera! Welkom lieve

Loïc Emile Ernest
van de VeldeZoon van
Lisette Enthoven en Jan-Mark van de Velde
Den Haag, 28 maart 2026Met grote vreugde geven wij kennis van de geboorte
van onze dochter**Maud Lavinia Elisabeth**Marloes Nauta-Hellings en Anne Nauta
Amersfoort, 1 april 2026

Wij zijn dolgelukkig met de geboorte van onze zoon

Hugo Boris MayGusje van der Heijden & Yori May
Broertje van Olaf
Hilversum, 10 maart 2026

Overleden

Onze lieve vader, schoonvader, grootvader
en overgrootvader is overleden**Rob Salomons**

Weduwnaar van Niels Salomons-Grobben

Batavia Leiden
17 november 1929 8 april 2026Erik en Marga
Michelle en Max
Kobe, Alix
Lisa en MiloFrits en Coleta
Jonas en Myrthe
Ella
Neeltje en Colin
Pien en JudithArthur en Oda
Daniel
Julius
LaeliaMarion en Lex
Tim en Lena
Milou

Het afscheid vindt plaats in besloten kring

Correspondentieadres:
RouWit uitvaarten, t.a.v. familie Salomons
Hoofdstraat 44b, 2351 AL LeiderdorpTot ons grote verdriet overleed onze
intelligente, lieve en geestige vader
en schoonvader, onze trotse
en grappige opa**Henk Herman**
KlaassensEindhoven Laren, NH
22 oktober 1934 5 april 2026

weduwnaar van Freya Klaassens - Kuyt

Nynke Klaassens en
Harmen Jansen Schoonhoven

Ellen en Foppe Jan Japenga - Klaassens

Willem Klaassens en
Aukje van Scherpenzeel

Marijke Klaassens

en alle kleinkinderen

Correspondentie:
klaassens@rocketmail.comHet afscheid heeft in kleine kring
plaatsgevonden.**Tim Nabor Schouten**Bij ons blij je voor altijd
thuis in ons hart ♥

10 november 1991 3 april 2026

Roos, Willem, Cato in *liefdevolle verwachting*Het afscheid van Tim vindt vandaag in
besloten kring plaats in Den Haag.Correspondentieadres:
Roos van Maldegem
P/a Funeral Company Gooi
Keucheniusstraat 6, 1271 BN HuizenOnline register: www.funeralcompany.nlVoor altijd één van ons. We hebben zo
van je genoten, lieve**Tim Schouten**We wensen Roos, Willem, Cato in
liefdevolle verwachting, Johan, Marjan,
Daan, Aimée en alle familie en vrienden
van Tim en Roos heel veel liefde en
sterkte. We zullen Tim nooit vergeten.Aimée, Bob, Christiaan, Coert, Emma,
Frédérique, Marit, Ralph, Tijn en Valentijn

Ter nagedachtenis aan

Tim Schouten

Dag lieve Bill

We zullen je nooit vergeten.
De Singel mist je.(Alle)
Ben, Bop, Bert, Bill,
Truus, Trix, Toos en Toef

Maliesingel 49bis te Utrecht

Intens verdrietig door het plotseling
overlijden van onze dierbare collega**Tim Schouten**Tim was voor velen van ons veel meer
dan een collega. Tim was warm, oprecht,
gedreven, intelligent en vol talent.
Hij bracht energie, verbond mensen en
laat een onuitwisbare indruk achter.
Het verlies is groot en niet te bevatten.We wensen Roos, Willem en Cato in
liefdevolle verwachting en iedereen die hem
liefhad heel veel kracht toe.Alle collega's, directie en aandeelhouders
van FincoEnergiesNiets kon ons voorbereiden
op het plotselinge verlies van jou.
Gesterkt door jouw zorgzaamheid,
gulheid, goedheid en
doorzettingsvermogen zullen
wij voortgaan**Theodorus**
Johannes Maria
Tromp
DickHaarlem Amsterdam
27 december 1944 31 maart 2026echtgenoot van Nolly
vader van Rosanne en Marlinde
opa van Nina en Azélie Lilou
broer van TonDe begrafenis vindt op maandag 13 april
in intieme kring plaats.afscheidicktromp@gmail.comOmgeven door liefde en dankbaarheid geven wij kennis van
het overlijden van mijn grote liefde, onze stiefvader en
stiefopa**Jacques Detiger**

Rotterdam, 16 maart 1935 Wassenaar, 3 april 2026

Ridder in de Orde van Oranje-Nassau

Wassenaar Carolien Terwogt

Naarden Bastiaan Soeteman en Clarine de Jongh
David, Eva en DaanDen Haag Christiaan en Marguerite Soeteman - Reijnen
Alexander en Marion, IsabelleCorrespondentieadres
Nabestaanden Jacques Detiger
P/a Funeral Company
Plein 2
2242 KB WassenaarNaar de wens van Jacques hebben wij met de familie
in kleine kring afscheid van hem genomen.

Met diepe droefheid nemen wij kennis van het overlijden van

Jacques DetigerJacques trad kort na de oprichting van Vitol in 1966
tot het bedrijf toe. In 1976 werd hij benoemd tot CEO,
in deze functie gaf hij invulling aan de belangrijke
internationale uitbreiding van de onderneming
en een verdere verbreding van de activiteiten.Jacques heeft een bepalende rol gespeeld in het bevorderen van
de cultuur van samenwerking die Vitol nog altijd kenmerkt.
Zijn overtuiging dat duurzaam succes is gegrondvest
op vertrouwen en gezamenlijke inzet vormt nog altijd
de kern van Vitol's cultuur.Geraakt door zijn plotselinge heengaan
nemen wij afscheid van**mr Herman Froger**Zijn betrokkenheid, toewijding
en verbindende rol op het Landgoed
zullen ons altijd bijblijven.Medewerkers, vrijwilligers en rentmeester
van Landgoed 't MedlerOnze avontuurlijke, positieve en genereuze pater familias,
een zeer bijzondere mens, is vertrokken. Als oprichter van vele
bedrijven hield Jacques ervan om andere ondernemers met
zijn advies en inzet te ondersteunen en financieel op weg te
helpen. Jarenlang heeft hij vele goede doelen gesteund. Het
liefst hielp hij iedereen die hem dierbaar was.
Wij zijn dankbaar dat hij ruim 30 jaar geleden Carolien, zijn
grote liefde, heeft ontmoet, waardoor wij er een hele warme
bonusfamilie bij hebben gekregen. Op Goede Vrijdag is hij
op 91-jarige leeftijd rustig ingeslapen. Hij zei zelf: "Het is
goed zo." Wij gaan hem enorm missen.**Jacques Detiger**

Rotterdam, 16 maart 1935 Wassenaar, 3 april 2026

Ridder in de Orde van Oranje-Nassau

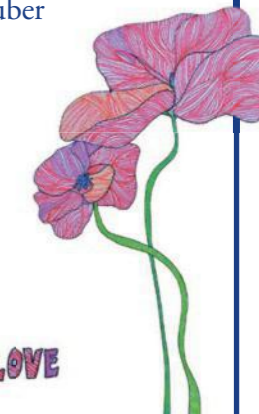
Wassenaar Jacqueline Detiger en Bart Jan Koopman
Maarten en Merel, Jack en Floor, ThomasNew York USA Robert en Lisa Detiger
Rex, Blu, LucNew York USA Erik en Patricia Detiger - Rios
Maya, Sasha, TysLonden GB Elisabeth en David Ponté - Detiger
Sophia en Chris, Leo en Freya,
Eleanor en Jack, ArthurAmsterdam Victoria en Benjamin Vergnion - Detiger
Georges, Charlotte

Amsterdam Hennie Detiger

Orossi CR Elinore Noya Detiger - Huber

Naar de wens van Jacques hebben wij
met de familie in kleine kring afscheid
van hem genomen.Wij waarderen het zeer als u een persoonlijke
herinnering aan Jacques en/of foto's met ons
wilt delen op het online condoleanceregister
op www.funeralcompany.nl

LOVE

Wonderlijk origineel

Op 9 april 2026 overleed onze liefste

Frans Willem Winkel

(the scientist fka prof. mr. dr. fww)

Nanneke Snijder-Winkel
Ellis & Jeroen Winkel
c.s.

We begraven hem in kleine kring dicht bij zijn geliefde zoon Maarten.

Correspondentieadres: Nanneke Snijder
p/a In Memoriam Uitvaarten, Postbus 265, 1380 AG Weesp

In Memoriam

*Toegewijd en gedreven, altijd in dienst van het goede;
een liefdevolle echtgenoot, vader en Opi.*

Hoewel plots, is papa vredig heengegaan in zijn geliefde Peyremale.

Prof. Dr. Jan van Meurs

Amsterdam, 30 juli 1954

Peyremale (Fr), 27 maart 2026

Jeannette van Meurs - Martis
Ida van Meurs en Cazimir ten Brink, Ida, Friso en Hidde
Elis van Meurs

Familie Van Meurs en kinderen
Familie Martis en kinderen
Familie Gerstenbluth en kinderen

De uitvaart heeft inmiddels plaatsgevonden op zaterdag 4 april.

Correspondentieadres: Engelen & Spoor Uitvaartverzorging
T.a.v. Familie Van Meurs, Benoordenhoutseweg 279, 2596 BJ Den Haag

Adieu lieve

Jan

formidabele broer, neef, oom

Alfred van Meurs
Ida en Holger de Kat - van Meurs
Dora en Almer Middelbeek - van Meurs
Anneke van Meurs - Storm van 's Gravesande
Pauline en Dirk Kam - Stroink
Willem en Sylvia Stroink - van Moorsel
Mark en Vera Stroink- Loomans
kinderen en kleinkinderen

Wij zijn bedroefd over het plotselinge overlijden
van onze jongste clubgenoot

Jan van Meurs

Jan ging zijn eigen weg met altijd oog voor anderen, wars van hinderlijke conventies. Getalenteerd, bescheiden, een kleurrijk, erudiet en warm mens. Een avonturier met een missie. Hij laat ons vele mooie anekdotes en dierbare herinneringen na. We gaan je enorm missen Jan

Jaarclub Rommeldaris, Leiden 1972

Wouter van den Berg	Herman Pabbruwe
Reinier Brasem	Reinier le Poole
Jan Willem Bruidegom	Nicolaas Schaper
Gerard Croll	Henne Schuwer
Pieter Croockewit	Roderik Schuwer
Anton Dalhuijsen	Koeno Sluyterman van Loo
Ton Gardeniers	Henk van Veen
Jacob van der Goot	Wessel Versteeg
Egbert Horst	Paul Wevers
Pim Kodde	Christiaan Zevenbergen
Guus Maris	Tjalling Zandstra †
Barend van Nievelt	

Vol ongeloof hebben wij kennisgenomen
van het overlijden van onze kleurrijke
en lieve huisgenoot

Jan van Meurs

Dank voor de mooie momenten,
je oprechte interesse en warme glimlach.
We gaan je enorm missen.

Groenhoven 25

Wij zijn diep bedroefd
door het plotselinge overlijden van

Jan van Meurs

Warmhartig en gedreven in het leven,
sierlijk en vastberaden op het rugbyveld.
Un homme hors gabarit.

Le LOU

Maurits de Brauw
Hubert Endtz
Jan ter Haar
Shaffy Lodeizen
Alexander de Mol van Otterloo
Hans Siemens
Piet Siegers
Bing Tan
Harry van der Werff

Prof. Dr. Jan van Meurs

30 juli 1954 - 27 maart 2026

Jan was een zeer gewaardeerde en
inspirerende oogarts en wetenschapper,
die met grote toewijding en passie zijn
promovendi begeleidde. Wij zullen Jan in
herinnering houden als een gedreven en warm
persoon, wiens flamboyante persoonlijkheid
en kennis velen hebben geïnspireerd.

Wij betuigen onze oprechte deelneming
aan zijn vrouw Jeanette, hun kinderen
en verdere familieleden en naasten.

Je promovendi

Met grote verslagenheid hebben wij kennisgenomen
van het plotselinge overlijden van

Prof. dr. Jan van Meurs

Prof. Van Meurs was sinds 2005 bijzonder hoogleraar Oogheelkunde,
in het bijzonder de vitreoretinale chirurgie, aan de Erasmus Universiteit.

Wij herinneren hem als een bevolgen en vernieuwende VR chirurg,
met een scherp oog voor innovatie in de zorg.
Niet alleen zijn uitzonderlijke vakkennis, maar ook zijn warme
en betrokken persoonlijkheid zullen ons bijblijven.

Namens de afdeling Oogheelkunde
Erasmus MC

Het Nederlands Oogheelkundig Gezelschap (NOG)
heeft met droefheid kennisgenomen van het overlijden van haar erelid

Prof. dr. Jan C. van Meurs

Jan was een bijzonder mens die als collega, opleider,
operateur en onderzoeker met vernieuwende ideeën de netvlieschirurgie
verder heeft gebracht. We zullen hem missen. Onze gedachten
gaan uit naar zijn vrouw, kinderen en allen die hem na stonden.
Wij wensen hen veel sterkte bij dit verlies.

Namens het bestuur en de leden van het NOG

Met groot verdriet nemen wij afscheid van

Jan van Meurs

onze dierbare opleider en mentor.

Zijn toewijding en inspiratie blijven
voortleven in ons werk.

Onze gedachten zijn
bij zijn familie en dierbaren.

Vitreoretinaal team
Oogziekenhuis Rotterdam
Koorosh, Michele, Sonia, Saskia, Pieter en Elon

Met grote verslagenheid hebben wij kennisgenomen
van het plotselinge overlijden van onze oud-collega

Prof. dr. Jan van Meurs

Jan was een bevolgen oogarts en bruisend van energie. Hij werd zeer
gewaardeerd door zijn patiënten, maar ook door zijn collega's in binnen-
en buitenland met wie hij zijn expertise in de netvlieschirurgie deelde.
Hij was een mentor en opleider van meerdere generaties oogartsen
in Het Oogziekenhuis Rotterdam, maar ook van ver daarbuiten.

Hij had een leerstoel als bijzonder hoogleraar aan
de Universiteit van Rotterdam en was op wetenschappelijk vlak heel actief.
Binnen het Nederlands Oogheelkundig Gezelschap (N.O.G.) had hij
een belangrijke rol, waarvoor hij erkenning heeft gekregen in de vorm
van een Erelidmaatschap. Internationaal speelde hij een belangrijke rol
in een gespecialiseerde beroepsvereniging Euretina, waarvan hij gedurende
1 jaar President was. Ook buiten Europa was hij actief betrokken o.a.
bij diverse ontwikkelingsprojecten.

Met zijn overlijden is er een icoon binnen de oogheelkunde weggevallen.
Wij wensen zijn nabestaanden veel sterkte met het verwerken van dit verlies.

Voormalige collega's van de Coöperatie Medici Oogzorg Rotterdam (CMOR)

Wij zijn diep geraakt door het plotselinge overlijden van onze oud-bestuurder

Prof. Dr. Jan van Meurs

Actief bestuurslid van 2010 tot 2022

Jan was een markante, bevolgen oogarts met een groot hart voor de mens.
Mede door zijn inzet betekent onze Stichting veel voor
betere oogzorg in binnen- en buitenland.

Wij wensen zijn vrouw Jeannette, kinderen en kleinkinderen
veel sterkte met dit grote verlies.

Bestuur en oud-bestuursleden
Rotterdamse Stichting Blindenbelangen
Schiekade 77
3033 BE Rotterdam

Met verdriet hebben wij kennisgenomen
van het overlijden van

prof. dr. Jan van Meurs, oogarts.

Jan heeft veel betekend voor de oogheelkunde:
als oogarts, opleider, en bijzonder hoogleraar.
Van 1989 tot 2021 was Jan verbonden aan
Het Oogziekenhuis Rotterdam, waar hij als oogarts
en opleider een blijvende indruk heeft
achtergelaten. Als bijzonder hoogleraar
Oogheelkunde droeg hij wezenlijk bij aan
de ontwikkeling van de vitreoretinale chirurgie
en het wetenschappelijk onderzoek op dit gebied.

Hij was daarnaast ook altijd een fijne collega,
voor allen die met hem samenwerkten.
Zijn overlijden laat een grote leegte achter.
Wij zijn hem dankbaar voor zijn grote betekenis
voor de oogheelkunde, nationaal en internationaal,
en voor ons ziekenhuis.

Ons medeleven gaat uit naar zijn nabestaanden.

Alle artsen en medewerkers van
Het Oogziekenhuis Rotterdam

Prof. Dr. Jan van Meurs

Met groot verdriet hebben wij
kennisgenomen van het plotselinge overlijden
van Prof. Dr. Jan van Meurs.

Jan was een kleurrijk opleider
met een onmiskenbare aanwezigheid.

Hij heeft generaties oogartsen gevormd,
zowel tijdens de opleiding tot oogarts als
binnen het fellowship vitreoretinale chirurgie.
Hij zal blijvend in onze herinnering
voortleven.

Wij wensen zijn naaste familie veel kracht
en sterkte in deze verdrietige tijd.

Namens alle vitreoretinaal chirurgen
van het Retina Operatie Centrum
Joeri de Hoog en Eric Lindstedt
Medisch management

*Lieve Jan, rust zacht, voor ons ben je een onsterfelijke legende.
Je AIOS van Het Oogziekenhuis Rotterdam*

Met groot verdriet hebben wij kennisgenomen
van het onverwachte overlijden van onze opleider

Prof. dr. Jan van Meurs

Ruim 60 oogartsen zijn tussen 2004 en 2021 onder Jans vleugels in
Het Oogziekenhuis Rotterdam opgeleid. Zijn bevolgenheid voor het vak,
opleiden en de wetenschap hebben ons allen geïnspireerd en gevormd.
Jan was betrokken, kleurrijk en authentiek.

Wij koesteren warme herinneringen
aan de legendarische kerstborrels bij Jan en Jeannette.
Jan, je zult gemist worden, ook op de dansvloer.

Onze gedachten gaan uit naar Jeannette, Ida en Elis.

Verdrietig, maar in liefde en dankbaarheid nemen wij afscheid van mijn dierbare, levenslustige en tot het laatst geïnteresseerde echtgenoot, onze vader, schoonvader en Appa

Alexander Heimerik Dijckmeester

Ridder in de Orde van Oranje-Nassau
Commandeurskruis in de
Orde van Verdienste van de Republiek Polen

Amsterdam Den Haag
4 juli 1931 3 april 2026

Den Haag Mónica Dijckmeester - Schroeder
Den Haag Marina Pleindoux - Dijckmeester
Yann Pleindoux
Inès en Kai
Amsterdam Caroline Dijckmeester - Bins
Adriaan Bins
Charlotte en Alexander

De dankdienst vond plaats in besloten kring.

Correspondentieadres:
Engelen & Spoor Uitvaartverzorging
T.a.v. Familie Dijckmeester
Benoordenhoutseweg 279, 2596 BJ Den Haag

Dankbaar voor al het goede dat wij van haar mochten ontvangen, geven wij u kennis van het overlijden van

Anna Maria Reumkens-Hamers Ans

* Brunssum, 12 april 1939
† Maastricht, 8 april 2026

echtgenote van

Hub. G.P. Reumkens

Maastricht Hub.

Heemstede Hugo & Birgit
Charlotte, Jan Frans, Flip, Lieve,
Julius, Quirijn

Utrecht Roland & Pia †
Nynke

U kunt afscheid nemen van Ans bij Sassen Dielemans Dickhaut Uitvaartverzorgers, Sint-Maartenslaan 44 te Wyck-Maastricht van zaterdag 11 tot en met donderdag 16 april aanstaande van 16.30 tot 17.30 uur.

De plechtige uitvaartdienst vindt plaats op vrijdag 17 april 2026 om 11.00 uur in de Sint-Servaasbasiliek, Keizer Karelplein 3, 6211 TC te Maastricht, gevolgd door de crematie in besloten kring.

Gelegenheid tot schriftelijk condoleren in de basiliek.

In plaats van een boeket vragen wij u vriendelijk een losse bloem mee te nemen als laatste groet. Ans hield van fleurige voorjaarsbloemen.

Zij die geen kennisgeving mochten ontvangen, gelieve deze annonce als zodanig te beschouwen.

Correspondentieadres:
Sassen Dielemans Dickhaut Uitvaartverzorgers
Sint-Maartenslaan 44, 6221 AZ Maastricht
O.v.v. mw. Reumkens-Hamers

Dankbaar voor ons mooie leven samen, geven wij kennis van het overlijden van onze lieve Andy en papa

Andrew Michiel Sterneberg

's-Gravenhage Tredunnock, VK
23 november 1974 26 maart 2026

Heleen Sterneberg - Vos
Lilly, Robert en Alexa

Penelope Sterneberg - Ross

Richard en Talina Sterneberg - van der Maaten
Julia, Floriaan, Tessa en Claire

Diederik en Frederique Sterneberg - van de Poll
Hugo en Leo

Pieter en Annemieke Vos - de Greeve

Paul en Zuzana Vos-Slaninkova
Amelia

Het afscheid zal in besloten kring plaatsvinden

Correspondentie : Bausch&Schultz uitvaarten, Kerkhofstraat 18, 2011 BK Haarlem

Tot ons grote verdriet is tijdens een wandeltocht in Wales overleden onze geliefde jaarclubgenoot en vriend

Andrew Sterneberg

Andrew was een verbinder, binnen en buiten onze jaarclub: altijd vriendelijk, oprecht geïnteresseerd in anderen en hij stond met een aanstekelijk plezier in het leven. We zullen hem ongelofelijk missen. We wensen Heleen, Lilly, Robert en Alexa, zijn broers en moeder alle sterkte toe in deze moeilijke tijd. We zijn er voor jullie.

Bonne de Wildt
Co Konings
Dirk-Jan Duynstee
Ernst Jaarsma
Hein Tonnaer
Herman Frima
Jan Willem van der Gun
Jeroen van de Kant
Jochem Kin

Lars van Marrelo
Oswald Bentinck
Robin Naudin ten Cate
Stephan Roes
Stijn van der Stap
Tijs Tacken
Volkert van Ginkel
Witsard Schaper
Wouter Aalberse

JC Kopstoot
USC 1993

It was all too short,
yet the time we had will never be forgotten

Andrew Sterneberg

Rest in Peace dear friend

James

Sarah

Ingrid, Anna & Elsa

Dag lieve, altijd stralende vriend,

Andy

Wat gaan we je missen. Jouw liefde voor het leven blijft voor altijd bij ons.
Lieve Heleen, Lilly, Robert en Alexa, wij zijn er.

Coen & Louise Stefels
Stach & Hester Schaberg
Joost Mathijssen & Marijn Koets

Lieve

Andy

We missen je nu al.
Voor altijd in ons hart.

Benedicte en Thijs
Birgit en Harald
Gerke en Joost
Ninke en Jochem
Sarah en James

Met enorm verdriet nemen wij afscheid van onze vriend en huisgenoot

Andrew Sterneberg

Warme, charmante en eigenwijze gentleman

Onze gedachten gaan uit naar Heleen, Lilly, Robert en Alexa en alle overige familie en naasten.

Namens alle Zoonen en Neeven
van Tante Jet

Voorstraat 66-bis
Utrecht

De Haarlemse Broederschap en rederijderskamer Trou moet Blycken heeft met groot verdriet kennisgenomen van het plotseling overlijden van haar broeder en bestuurslid Tweede Vinder

Andrew Sterneberg

Wij zullen hem met grote erkentelijkheid blijven gedenken voor zijn vriendschap en alles wat hij voor Trou heeft betekend.

Namens de Hoofden en de Broederschap,

Cees van Buchem
Keizer

Diep bedroefd zijn wij door het overlijden van ons golfmaatje en onze goede vriend

Andy

Zijn gezelschap en aanstekelijke lach gaan we, vooral op de vroege ochtenden, ongelooflijk missen.

Heleen, Lilly, Robert en Alexa,
we zijn er voor jullie.

Alexander, Rutger & Stef

Tot ons groot verdriet hebben wij kennisgenomen van het overlijden van

Andrew Sterneberg

De geliefde man van onze lieve jaargenoot Heleen

Lieve Heleen, wij zijn er voor jou en de kinderen

Marijn
Esther
Lot
Sarah
Hanneke
Nanke
Inge
May
Cécile
Sarah

Lilorien '97

"In leafdefolle oantins"
(in liefdevolle herinnering)

Toch nog plotseling is overleden mijn lieve bijzondere echtgenoot, zwager en oom

Drs. Syward Kromhout van der Meer

Bandoeng (Nederlands-Indië) Goes
19 november 1937 1 april 2026

Heleen Kromhout van der Meer-Coppoolse
Els en Richard
neven en nichten

Correspondentieadres: Claessen Uitvaartzorg,
T.a.v. H. Kromhout van der Meer
Boeijesbosch 26, 4328 LP Burgh-Haamstede

Het afscheid heeft in kleine kring plaatsgevonden.

Verdrietig maar met mooie herinneringen, hebben wij afscheid genomen van onze oudste broer, zwager en oom

Jan-Eege Klop

Wijchen, 4 juli 1937 Apeldoorn, 8 april 2026

Doorn Jan† en Gerda Beenackers – Klop
Heel Ep† en Antoinette Klop – de Graaf
Spui Erik en
Henriëtte Klop – Schuurman
Frans Klop†
Capelle a/d IJssel Marius en
Marjolijn Klop - van Ouwerkerk
Domburg Patrick en Katja Klop – Koot
Leiderdorp Diederik en
Wineke Klop – van der Linden
neven en nichten

Jannie heeft het aardse leven
in vrede losgelaten.
Het was genoeg.

Wij herinneren ons een
dappere echtgenote, zorgzame moeder,
lieve oma en dierbare (schoon)zus.
Ook Shingwedzi (SA) en Amden (CH)
missen haar.

Jannie Blijham - Pama

Opende Zeist
3 februari 1944 8 april 2026

Geert

Alexander in liefdevolle herinnering

Paul
Evi
Isabelle

Nico en Ali

Wij danken alle medewerkers van Huize Hoog Kerckebosch waar Jannie fantastisch werd begeleid en verzorgd, Stephanie en Edith voor hun warmte en verder iedereen die haar leven kleur en glans heeft gegeven.

Correspondentie- en bloemenadres:
Drent Uitvaartverzorging
T.a.v. Familie Blijham
Laantje zonder Eind 5
3701 BT Zeist

De crematieplechtigheid vindt plaats op vrijdag 17 april om 12.30 uur in de aula van crematorium Zeister Bosrust, Woudenbergseweg 46 te Zeist.

Aansluitend is er gelegenheid om elkaar te ontmoeten in de ontvangkamer van het crematorium.

Een veldbloem als laatste groet wordt op prijs gesteld.

Met verdriet hebben wij kennisgenomen van het overlijden van

Prof. dr. ing. Hans van Oers

Wij zijn dankbaar voor zijn inzet en betrokkenheid als commissievoorzitter voor ZonMw. Zijn visie, en zijn innemende persoonlijkheid zullen wij missen.

Wij wensen zijn vrouw en naasten sterkte met het verlies.

Namens het bestuur van ZonMw,

Arfan Ikram Voorzitter
Véronique Timmerhuis
Algemeen directeur

In liefde losgelaten

Mijn Meiske, onze lieve Mamma, Astrid en Oma Beer

Astrid Henriëtte Phaf-Wennink

26 juni 1946

9 april 2026

Jaap Phaf

Niels Phaf en Alina Kalfsbeek
Jens, Milla, Sten, Mats

Lukas en Johanna Phaf-Novozamsky

Else Mauhsiaan 29, 2597 HA Den Haag

Wij nemen in besloten kring afscheid van haar.

*In knowing himself, he showed his strength
In shaping his life, he showed his courage
In giving to others, he showed his generosity*

Inspired by Man for Himself, by Erich Fromm

Hij stond tot voor kort nog midden in het leven, vol kracht en plannen. Zijn overlijden kwam voor ons niet geheel onverwacht, maar raakt ons diep.

We nemen afscheid van de liefde van mijn leven, onze inspirerende, zorgzame en humorvolle vader, schoonvader en opa

Maurits Robbert Jochems

Oud-ambassadeur, Min. van BuZa en NAVO

Padang, 21 oktober 1949

's-Gravenhage, 2 april 2026

We zijn dankbaar voor het mooie en bijzondere leven dat we met hem hebben mogen delen.

Irma
Karen en Karel, *Maisie*
Stéphanie en Huub, *Vince, Colin*

Overeenkomstig zijn wens heeft de uitvaartceremonie in besloten kring plaatsgevonden.

Correspondentieadres:

Engelen & Spoor Uitvaartverzorging, t.a.v. familie Jochems
Benoordenhoutseweg 279, 2596 BJ 's-Gravenhage

Met diep verdriet hebben wij afscheid genomen van onze zeer dierbare oudste broer en oom

Maurits Robbert Jochems

Padang,
21 oktober 1949

Den Haag,
2 april 2026

Rotterdam Pia en Simon Strik – Jochems

Huizen Huib en Regina Jochems – Bruins

Huizen Thijs Jochems

Ede Angela Jochems

Harderwijk Lily en Gerrit Visser – Jochems

Neven en nichten

“Man’s main task is to give birth to himself,
to become what he potentially is “
Erich Fromm

Hij zit in ons hart, wij zullen hem intens missen

Met verdriet, maar ook met bewondering voor zijn carrière als diplomaat bij Buitenlandse Zaken en de NAVO, nemen wij afscheid van onze klasgenoot, collega en vriend

Maurits Jochems

21 oktober 1949

2 april 2026

Klasje 1977 -1978 van Buitenlandse Zaken:
Hero de Boer †, Robert Brinks,
Else Geveke da Costa, Jan-Paul Dirkse †,
Hans Heinsbroek, Alphons Hennekens,
Dig Isthia, Peter de Ruiter, Paul Schellekens,
Maria Smulders †, Radinck van Vollenhoven

Wij wensen Irma, Karen, Stephanie
en familie veel sterkte met het
verwerken van dit verlies.

In liefde laten we je gaan.

Mijn lieve man, onze lieve vader, schoonvader, opa en mijn broer

Bernard Luten

Groningen, 13 juni 1943

Epse, 7 april 2026

Virve Luten-Etholén

Aarne Luten & Francesca Kirby-Petruccio
Arthur

Lara Luten

Anna Luten & Diederik van Ommeren
Olli, Pekka, Arto

Matthijs Luten

Emma Luten

Het afscheid vindt plaats in besloten kring.

Correspondentieadres: Memento Mori Gorssel
T.a.v. familie Luten, Hoofdstraat 27, 7213 CN Gorssel

‘Vlaanderen was mij lief’.

Bedroefd, maar dankbaar om wie hij is geweest, nemen wij afscheid van

Professor dr. Herman Van der Haegen

*Vlaamse Brusselaar, Leuvens sociaal en historisch geograaf,
lid van de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen,
Groot-Officier in de Leopoldsorde*

geboren te Ukkel, 12-4-1929, overleden te Den Haag 5-4-2026
weduwenaar van Claire Mesotten †, 24 mei 1981
echtgenoot van Jenny Gierveld

Vader en schoonvader van:

Tineke en Bert
Mieke en Philippe †
Karel en Hilde
Arjan en Agata
Jurriën

Grootvader van

Lies en Benjamin, An en Linus, Greet en Victor, Marianne en Pieter-Jan, Paul, Sophie en Jeroen, Sarah en Stijn, Tom en Freya, Pieter en Sien, Marcel

Overgrootvader van

Noah, Lena, Nore, Bas, Aster, Malo, Alina en Wannes

Broer en schoonbroer van

Willy † en Gilberte

De uitvaartdienst vindt plaats in de universitaire parochiekerk Sint-Jan de Doper, in het Groot Begijnhof van Leuven op 15 april om 10.30u.

Gelegenheid tot groeten voor de dienst van 10.00u tot 10.30u.

Nadien volgt de teraardebestelling in kleine kring.

Liever geen bloemen of kransen.
condoleren: www.pues.be

Bedroefd hebben wij kennisgenomen van het overlijden van onze collega

Prof. dr. Anja De Waegenaere

Hoogleraar Actuariële Wetenschappen en Accountancy

Anja was vanaf 1993 werkzaam in het departement Econometrie en Operations Research. Ze was een betrokken wetenschapper, een excellente docent en een zeer gewaardeerde bron van inspiratie voor haar studenten, promovendi en collega-wetenschappers.

Anja was een geliefd persoon in ons departement. We zullen haar deskundigheid, warmte, vriendelijkheid en zorgzaamheid missen.

Ons medeleven gaat uit naar haar echtgenoot en onze collega Bertrand Melenberg, die wij heel veel sterkte en kracht toewensen.

Wim van de Donk,
rector magnificus, tevens voorzitter College van Bestuur

Marieke Knoef,
decaan Tilburg School of Economics and Management

Herbert Hamers,
vice-decaan onderwijs Tilburg School of Economics and Management

Bas Werker,
ad interim hoofd departement Econometrie en Operations Research

Tot mijn onuitputtelijk verdriet heb ik mijn laatste familielid moeten afstaan, mijn lieve zus Noortje

Eleonora Cornelia Maria Kreijmborg

Nora

12 december 1929

Amsterdam

8 april 2026

Ilse H.M. Kreijmborg

Correspondentieadres:
Uitvaartcentrum Bouwens
Startbaan 7, 1185 XP Amstelveen

De bijzetting op Westerveld is in alle stilte.

ENIGE EN ALGEMENE KENNISGEVING

Na een bewogen leven, is tot ons verdriet overleden onze sociale, betrokken en dierbare

Jonkvrouwe Anna Johanna Feith

weduwe van Ir. Egbert van Laer
eerder weduwe van Ir. Jan Deknatel

Batavia (N.I.)
17 augustus 1930

Bloemendaal
8 april 2026

Aerdenhout Maaïke Burlage-Deknatel
Kees Jan Burlage ♥
Dania en Geert
Frederiek en Daan

Miami Beach (VS) Jan Deknatel
Cheryl Deknatel-Young
Tiffany en Raymond
Megan en Mischa
Chrispen en Wendy

Harderwijk Egbert van Laer
Saskia van Laer-van Zalinge
Egbert jr. en Sterre
Margot

Haarlem Dania Boot-van Laer
Hans Boot ♥
Laurien en Sander
Jan

En achterkleinkinderen

Het afscheid zal in besloten kring plaatsvinden.

Correspondentieadres:
Brokking & Bokslag Uitvaartbegeleiding
T.a.v. de nabestaanden van Anneke van Laer-Feith
Herenweg 92, 2101 MP Heemstede

Bedroefd hebben wij afscheid moeten nemen van ons zusje

Anneke van Laer - Feith

Zij was al vanaf haar jongste jeugd het warme hart binnen ons gezin. Met name heeft zij alles gedaan om het lot van haar oudere gehandicapte zusje te verlichten. Anneke's leven was een leven voor de ander.

Vorden Julie van den Bosch-Feith

Vorden Rhijnvis en Beate Feith-Schnitger

Oosterbeek Rhijn Feith
Annetje Both-de Brauw

Neven en nichten

Op thuisreis na mooie weken in Pompei en Nederland is onze sprankelende energieke en artistieke moeder, zuster en tante volstrekt onverwacht overleden.

Heleen

Helena Albertina Heyning

Haarlem, 14-1-1949 – New York, 6-4-2026

Delhi, NY Alexis en Ryan Nethery – de Boschnek

Wassenaar Bart en Cunera Heyning- Huydecoper

Rotterdam Philip en Eliane Heyning - Wenstedt
David en Laurens

Wageningen Pieter Heyning en Doina Mani

Amersfoort Nicolaas en Monique Heyning – Horst

Hilversum Julius en Civile Heyning – Henny
Fleur, Douwe en Quirijn

Tjalling Heyning – in herinnering

Memorial Service op 2 mei 2026 in Delhi, NY

Helaas is opeens overleden, op terugreis naar haar Amerika, onze lieve, moedige vriendin en nicht

Heleen Heyning

We zullen vaak aan haar denken. Dankzij haar zijn wij bij elkaar.

Wied en Diederik Heyning

Universiteit
Leiden

Bedroefd hebben wij kennisgenomen van het overlijden van

Prof. dr. Ton Anbeek (1944 - 2026)

Emeritus hoogleraar Moderne Nederlandse Letterkunde
Ton Anbeek was van 1982 tot 2005 als hoogleraar verbonden aan de Universiteit Leiden met als leeropdracht: 'Nederlandse letterkunde van de Romantiek tot nu'. Anbeek, die zelf ook schrijver was, publiceerde veel geraadpleegde studies over *De naturalistische roman in Nederland* (1982) en de Nederlandse roman van na 1945. In 1990 verscheen zijn *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur* 1885-1985. Anbeek werd bekend door zijn oproep tot "straatruoer" in de literatuur. Hij wordt door collega's en alumni herinnerd als een bevlogen onderzoeker en een geweldige docent.

Namens de Universiteit Leiden

Het College van Bestuur
Luc Sels, Sarah de Rijcke, Timo Kos

Namens de Faculteit Geesteswetenschappen
Henk te Velde, decaan

Namens het Leiden University Centre for the Arts in Society
Stijn Bussels, wetenschappelijk directeur

Bedroefd hebben wij afscheid moeten nemen van onze karakteristieke moeder, schoonmoeder en grootmoeder

Gerardine Elisabeth Verhaar-Klomp

Geraldine

Sinds 17 december 2022 weduwe van
Kees Verhaar

Bussum Den Haag
6 april 1934 3 april 2026

Nelleke en Jacq
Marijke, Kees, Jan, Guusje, Paulien

Edith en Richard
Mark, Nicole

Willemijn

Overeenkomstig haar wens heeft
het afscheid in kleine kring plaatsgevonden.

Correspondentieadres:
Limoer Uitvaartbegeleiding
T.a.v. familie Verhaar
De Maroc 31, 2291 JX Wateringen

*Un véritable ami est le plus grand
de tous les biens.*

François, duc de La Rochefoucauld

Mijn bevlogen, levenslustige en unieke lief, mijn zorgzame moeder, schoonmoeder en oma, mijn geliefde zus, schoonzus en tante, mijn dierbare nicht heeft op een zelf gekozen moment haar leven mogen afronden.

Marjo Ariës

Amsterdam, 8 augustus 1951 - 9 april 2026

Zij was voor velen een bron van inspiratie.

Amsterdam: Tom d'Angremond

Julia Ariës
Tomas van Bruksvoort
en kinderen

Haaksbergen: Rob en Monique Ariës
en kinderen

Wamel: Adinda Lichtendahl
Foxy ☺

Correspondentieadres: T. d'Angremond
Realengracht 100, 1013 KW Amsterdam
e-mail: tomhcc@freedom.nl

"Dood zijn alleen zij,
die vergeten worden."

"Hans heeft ons verlaten"

Dr. Johan Freddy Versnel

☆ Batavia, 23 november 1938
† Utrecht, 5 april 2026

weduwnaar van

Machteld Maria Versnel-Schmitz

Correspondentieadres: T.a.v. Fam. Versnel,
Proostwetering 8, 3543 AE Utrecht

De begrafenis vindt in besloten kring plaats.

Marianne Terwogt - van Slooten

* Doetinchem, 1 februari 1936 † Amsterdam, 8 april 2026

Weduwe van Willem Terwogt

Wij zijn intens verdrietig door het overlijden van
onze allerliefste moeder, alias "Oma Jansje" en "Oma Joehoe"

Kinderen
Kleinkinderen

Correspondentieadres: Jekerstraat 74, 1078 MG Amsterdam

De crematieplechtigheid zal in besloten kring plaatsvinden.

Waar is de droefheid van de wereld

Verdrietig, maar vooral dankbaar voor alles wat hij in zijn leven voor ons heeft betekend, hebben wij afscheid genomen van onze lieve en zorgzame broer en oom

Harmen Bonne Hoekstra

Tuinier, vriend van de Horsten, inspecteur van Financiën, schilder, schaker

* Voorburg, 14 februari 1941 † Den Haag, 10 april 2026

Schiedam Maaïke Wolfson - Hoekstra en Dik Wolfson †
Anne

Pijnacker Hilje, Sam en kinderen

Rotterdam Rutger, Marlies en kinderen

Kaapstad Hylke Hoekstra † en Monique Hoekstra - Bosman †
Gaby, Easge en Tanja, Helen en kinderen

Correspondentieadres:
Monuta, t.a.v. nabestaanden Harmen Hoekstra
Rodelaan 60
2272 BB Voorburg

Het afscheid van Harmen vindt plaats op vrijdag 17 april om 14.00 uur in de grote kapel van crematorium Pax, St. Barbaraweg 6 in Den Haag.

U bent van harte welkom om hierbij aanwezig te zijn.

Na afloop komen wij samen in de ontvangstruimte, waar tot 17.00 uur gelegenheid is om na te praten en herinneringen te delen. En - geheel volgens de wens van Harmen - te proosten en het leven te vieren.

Tot ons grote verdriet is overleden onze lieve vader, schoonvader en opa

Hans Peter van Driest *Peter*

Weduwnaar van Ada van Driest-van Harten

* Ternate (N.I.) † Den Haag
1 september 1931 31 maart 2026

Pault en Greet
Annemieke en Hans
Aletta, Vincent en Melanie
Tessa, Lisa

Email: annemiekevandriest@planet.nl
Het afscheid van Peter heeft inmiddels plaatsgevonden.

Met veel verdriet hebben wij vandaag in besloten kring afscheid genomen van

Pieter Johannes Saakes

Ridder in de Orde van Oranje-Nassau
Houder Penning van Verdienste van de stad Haarlem

Rotterdam Haarlem
31 december 1942 2 april 2026

Marianne Saakes - van den Hoek

Daniel Saakes en Young Suk Lee
Jay

Hester Saakes

Correspondentieadres:
Brokking & Bokslag Uitvaartbegeleiding
T.a.v. Familie Saakes
Herenweg 92, 2101 MP Heemstede

Na een lang en liefdevol leven hebben wij afscheid genomen van mijn dierbare echtgenote, onze lieve (schoon)moeder en betrokken (overgroot)moeder

HERMINA JOHANNA ARNOLDA

CHRISTINE GEERTRUIDA

VAN DER WAAL

HERMIEN

Oud - docent Franse taal en letterkunde

Schiebroek Deventer
29 november 1934 4 april 2026

Lochem
Willem Jan van der Waal

Nuinen
Paul van der Waal en Lea Gulikers

Den Haag
Steven en Dominique van der Waal - Laimböck

Deventer
Martijn en Marjolein van der Waal - Burghoorn
Klein - en achterkleinkinderen

Het afscheid heeft in besloten familiekring plaatsgevonden.

Correspondentieadres: Tusselerstaete,
Appartement 27, Tusseler 15, 7241 KD Lochem

Detachering • Recruitment • Tech Solutions

Maak werk van jouw ambitie

En geef je carrière een vliegende start

Teamleider Packing

Bedrijf

Riedel, opgericht in 1879, is uitgegroeid tot een toonaangevende producent van fruitdranken in Nederland. Het bedrijf is bekend van merken als Appelsientje, CoolBest, DubbelFriss, Healthy People, Extran en Taksi. Met dit sterke merkenportfolio is Riedel marktleider in Nederland.

Functie

Als Teamleider Packing ben je in een 3-ploegendienst verantwoordelijk voor het aansturen van jouw ploeg met circa 20 operators, het bewaken van de productiecontinuïteit en efficiëntie, en het coachen en ontwikkelen van je team.

Locatie: Ede / **Ervaring:** +5 jaar / **Sector:** Food Production / **Voorwaarden:** Uitstekende arbeidsvoorwaarden

Contactpersoon YER

Marcel Sparreboom, +31 6 293 882 96

AI & Digital Enablement Specialist

Company

Orffa is a global leader in animal nutrition, active in more than 90 countries. The company provides innovative feed solutions that enhance animal health and performance, with a strong focus on quality and sustainability. Orffa pairs global reach with strong technical expertise to create real impact.

Function

As AI & Digital Enablement Specialist, you drive hands-on AI adoption across regions, build and deploy custom agents, integrate AI into core systems, optimise workflows, guide colleagues in responsible use and translate business needs into impactful, practical AI solutions.

Location: Breda/hybride / **Experience:** 3-5 years / **Industry:** Agriculture / **Education:** Bachelor / **Compensation:** Up to €5,500 gross per month

Contact person YER

Kim Steenkamp, +31 6 515 278 12

Scan de QR-code en
bekijk alle vacatures
yer.nl/nrc

YER. Mensgericht. Ambitieuw. Deskundig.

Arbeidsrecht Advocaat/Jurist

Bedrijf

Sijben & Partners is een toegankelijk en modern advocatenkantoor met een warme, informele sfeer, dat met een compact team van specialisten hoogwaardige juridische diensten levert in diverse rechtsgebieden.

Functie

Ben jij de no-nonsense arbeidsrechtsspecialist die scherp adviseert, proactief schakelt en graag samenwerkt? Dan is Sijben & Partners op zoek naar jou. In deze rol adviseer en begeleid je cliënten in complexe arbeidsrechtelijke dossiers, procedeer je waar nodig en bied je strategische oplossingen.

Locatie: Heerlen / **Ervaring:** +5 jaar / **Sector:** Legal / **Opleiding:** Wo Master / **Voorwaarden:** Uitstekende arbeidsvoorwaarden

Contactpersoon YER

Faye Fartoux, +31 6 516 015 13

Integraal Kostendeskundige/ Teamleider

Bedrijf

Heijmans bouwt aan de contouren van morgen. Met kennis en kunde creëren ze plekken waar mensen prettig wonen, werken en verbinden. Innovatie en kwaliteit staan centraal in hun strategie naar 2030.

Functie

In deze rol heb je een bepalende rol in het winnen van complexe, utilitaire projecten en ben je een leider die samenwerking versterkt. Je bent verantwoordelijk voor het integraal coördineren van kostenramingen voor projecten met een waarde van tientallen miljoenen euro's. Een veelzijdige functie waarbij je kunt doorgroeien naar Teamleider.

Locatie: Rosmalen / **Ervaring:** +5 jaar / **Sector:** Construction / **Opleiding:** Hbo / **Voorwaarden:** € 100.000 - € 120.000/jaar

Contactpersoon YER

Dagmar Schenkel, +31 6 292 391 76

YER
ambitions in motion

& VERDER

2

Thomas Hogeling: hoe te reageren als Trump dreigt een beschaving te vernietigen?

2/3

Mantelzorg lijkt gratis maar de sociale kosten zijn enorm, weet *Zairah Khan*

7

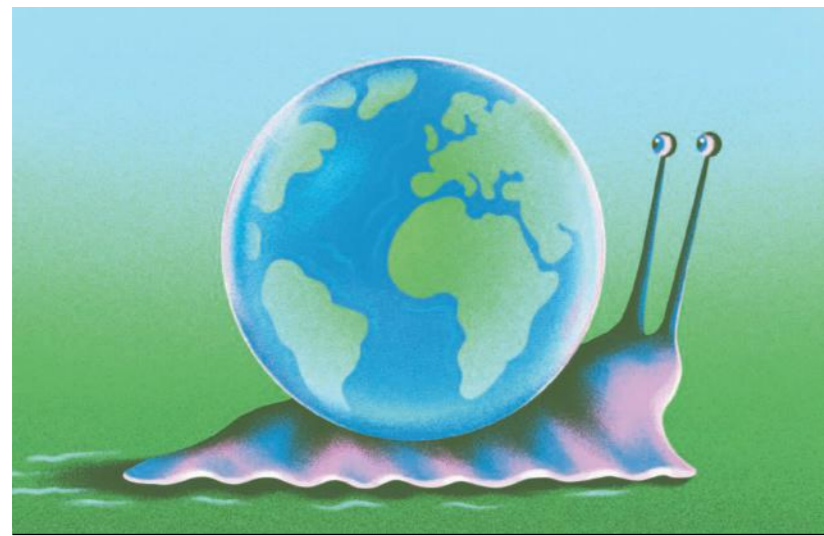
Tessa Sparreboom amuseert zich met de laatste trend in de *manosphere*

Een nieuw merk is zwaar werk

Met de naamswijziging gooit PRO twee sterke merken weg. *Stephan Makatita* over wat te leren valt van Lay's en Twix.

4/5

DAT MAG JIJ VINDEN

ILLUSTRATIE SUZAN HUIJK

Het was maar een bericht op sociale media, hè?

Thomas Hogeling beschouwt wekelijks de publieke opinie. Wat wordt er gezegd en vooral niet gezegd?

Hoe moet je reageren als de Amerikaanse president dreigt een „volledige beschaving te vernietigen”? Dat was de vraag die dinsdag een camera of een microfoon op zich gericht zag voor zichzelf moest beantwoorden. Je kunt de gok nemen en stellig beweren dat het meest waarschijnlijke scenario zal uitkomen; dat het in elk geval op de korte termijn zo'n vaart niet zal lopen. Je voegt er woordjes als 'geloof mij nu maar' of 'let op mijn woorden' aan toe en de kans is groot dat de gebeurtenissen die volgen je status als deskundige bevestigen.

Je loopt dan wel het risico op een Maarten van Rossempje. Dat je vlak voor de invasie van Oekraïne door het Russische leger stelt dat „er van een grote, omvangrijke operatie waarbij tienduizenden militairen betrokken zijn in ieder geval voorlopig geen sprake zal zijn”. Toen Van Rossem er nog geen 48 uur later volledig naast bleek te zitten, suggereerde hij dat zijn voorspelling alsnog niet zo gek was. Rationeel gezien was de aanval namelijk een domme beslissing, maar „kenmerkend waren er toch allerlei emotionele elementen die Poetin hebben bewogen deze stap wel te ondernemen”. Met andere woorden: als hij net zo verstandig was geweest als ik, had hij het nóóit gedaan.

Sommige analisten zagen in het bericht van Trump een aankondiging van het gebruik van kernwapens. In het licht van zijn Rusland-voorspelling baart een uitspraak uit 2025 van Van Rossem daarom zorgen. Hij zei toen tegen de *Volkskrant* „geen kernoorlog te verwachten waarbij miljarden mensen in aardbeienjam zullen veranderen.” Laten we in vredesnaam hopen dat Van Rossem binnenkort niet moet verzuchten dat hij een rationelere Donald Trump had verwacht.

Onze relatief machteloze politiek leiders hebben weer een ander dilemma. Aan de ene kant kunnen ze niet te stoere spierballentaal gebruiken, omdat ze ook weten dat ze niet de daad bij het woord kunnen voe-

gen. Aan de andere kant is het ook slap om zo'n dreigement helemaal niet te veroordelen. Daarom wordt de vraag vooral ontweken. Opvallend was dat Rob Jetten en Geert Wilders dat op dezelfde manier deden. Jetten zei tegen journalisten dat „continu reageren op elke post op sociale media niet zoveel zin heeft”, Wilders zei tegenover *Left Laser* dat hij „niet elke uitspraak gaat recenseren”. Dat is een flauw trucje, want niemand vraagt ze om op alle uitspraken van Trump te reageren. De vraag was om te reageren op de expliciete aankondiging van een genocide: „Een hele beschaving zal vannacht sterven, om nooit meer terug te keren”.

Nu is het wel zo dat bijna elke Europese reactie op Trumps dreigement iets lulligs heeft

Ook Ruben Brekelmans (VVD) vond dinsdagavond tegenover datzelfde *Left Laser* niet dat er al echt iets aan de hand was: „Tot nu toe is er sprake van een tweet” en we moeten gewoon afwachten „of het een dreigement is via social media om de druk op te voeren voor een onderhandelingsresultaat”. Ook hier lijkt het uit te maken dat het bericht van sociale media komt, terwijl dat voor Trump altijd een volwaardig communicatiemiddel is geweest. Nu is het wel zo dat bijna elke Europese reactie op Trumps dreigement iets lulligs heeft. Zelfs als je de juiste woorden kiest, zoals de Franse minister van Buitenlandse Zaken Jean-Noël Barrot deed, voelt het graai: „Een beschaving uitwissen doe je niet”.

Bij *Pauw & de Wit* vroeg journalist Tim Hofman aan minister Hans Vijlbrief of er een ondergrens is. „Als het vannacht losgaat?”, probeert presentator Tim de Wit. „Dan vraag je me naar een 'what if'-situatie”, reageert Vijlbrief. Dat klopt, zo vertaalt je inderdaad 'wat als'. Het is de machteloosheid samengevat: we kunnen alleen maar afwachten.

Zairah Khan is sociaal wetenschapper en mantelzorger.

FOTO MONA VAN DEN BERG

Meer mantelzorg met minder middelen is een sprookje

Mantelzorgers zijn overbelast. Door de tekorten in de zorg zal dat alleen maar toenemen. Mantelzorg lijkt gratis en dus een makkelijke politieke troef, maar is dat niet, schrijft *Zairah Khan*.

De participatiesamenleving klinkt mooi. Niet voor niets werd het een jaar of tien terug verkopen tot woord van het jaar. Ook de huidige coalitie wil door met het idee dat we allemaal een steentje bij moeten dragen om de zorg voor ouderen haalbaar en betaalbaar te houden. Maar dat het steentje van sommigen veel zwaarder is dan dat van anderen, en misschien wel ondraaglijk, vergeten waar. Liefst een vijfde van de mantelzorgers geeft aan dat de taak hun eigenlijk te veel is.

Het probleem van overbelaste mantelzorgers is al veel langer bekend. Ook het CBS constateerde in 2024 dat het aantal zwaarbelaste mantelzorgers in tien jaar tijd met 50 procent was toegenomen. Vorige maand nog pleitte de Sociaal-Economische Raad (SER) daarom voor een bijdrage vanuit de overheid aan mantelzorg. Acht weken waarin mantelzorgverleners 70 procent van hun misgelopen inkomsten vergoed krijgen - dat is het voorstel. Maar kijkend naar de duur van mantelzorg - gemiddeld 5,4 jaar - staat dit voorstel niet in verhouding tot zowel de individuele als maatschappelijke kosten van langdurige mantelzorg. De schaal van het probleem zal naar verwachting alleen maar toenemen door vergrijzing, een tekort aan zorgpersoneel én een oplopend begrotings-tekort. De participatiesamenleving getuigt dan ook niet echt van een verheven maat-

schappelijk ideaal, maar is eerder een verkakte bezuinigingsmaatregel.

Gebrek aan realisme

„De samenleving is in de afgelopen decennia steeds meer gericht op het individu. Traditionele steunverbanden zijn soms afgebrokkeld. Hierdoor belanden veel hulpvragen onterecht in het zorgdomein, maar dit kunnen wij ons niet veroorloven gezien de personeelstekorten en de groeiende zorgvraag.” Dit staat in het initiatiefvoorstel 'zorgzame buurten' van GroenLinks-PvdA van afgelopen jaar. De rol van vrijwilligers is volgens hen cruciaal bij het oplossen van dat probleem. Ook in het huidige coalitieakkoord zetten D66, VVD en CDA in op zorgzame buurten. Maar is dat wel realistisch?

De gezellige buurvrouw die ook weleens op de kinderen let, zien we natuurlijk graag op de koffie. Maar persoonlijk heb ik direct het beeld voor ogen van mijn demente moeder die het zorgpersoneel bedreigde met een staafmixer. Daar kwam behalve ikzelf niemand langs. Zonder fulltime professionele zorg was het voor mij niet haalbaar geweest. Dat is het lot wat een toenemende groep Nederlanders te wachten staat. Want prognoses wijzen op een tekort van 301.000 zorgmedewerkers in 2035, een vervijfvouding van het huidige aantal vacatures. De grootste tekorten worden verwacht in de ouderenzorg.

In het nieuwe coalitieakkoord staat ook: „Door mantelzorgers te erkennen en te on-

dersteunen, versterken we niet alleen hun welzijn, maar ook dat van de patiënt.” Maar misschien begint erkenning met de vaststelling dat mantelzorg niet altijd wenselijk is. Laten we niet vergeten dat een deel van de mantelzorgers zelf ook al op leeftijd is. En hoewel kinderen en partners fysiek misschien prima in staat zijn zorgtaken te dragen, wordt er van hen ook al veel verwacht. Partners die zelf werken bijvoorbeeld kunnen daarnaast niet ook fulltime zorgen. En ouders met jonge kinderen en een zorgbehoevende ouder komen terecht in een zorgspagaat.

De kosten worden afgewenteld op het individu door inkomstenverlies en stress

Los van de praktische zaken als tijd en afstand, speelt ook de relatie met de zorgbehoevende een rol bij overbelasting. Als je nooit een leuke relatie had met je ouder of partner of - erger - er was sprake van lichamelijke of emotionele mishandeling, dan wordt zorgen al snel een ondraaglijke taak. In die gevallen moet er simpelweg een andere oplossing zijn dan mantelzorg.

Nu nog wordt zorg op basis van de individuele behoefte toegerekend aan cliënten. Maar de aan- of afwezigheid van mantelzorgers en hun draagkracht zou daarin eigenlijk ook een overweging moeten zijn. Dan kunnen we de lasten van informele zorg tenminste rechtvaardiger verdelen. Wat ook erkenning verdient is dat vrouwen disproportioneel bijdragen aan onbetaalde zorg. Volgens het CBS is 15 procent van de vrouwen mantelzorger, versus 10 procent van de mannen. Ook besteden vrouwen meer tijd aan mantelzorg en relatief meer vrouwen voelen zich zwaar belast door mantelzorgtaken. Het tragische is bovendien dat vrouwen volgens de emancipatiemonitor van het CBS uit 2024 ook nog altijd meer tijd besteden aan de zorg van jonge kinderen dan mannen.

Net nu vrouwen vrijwel even vaak werken als mannen en er de afgelopen jaren flink is ingezet op het terugdringen van de tekorten in de kinderopvang, staan hun ouders te trappelen om zorg. Het lijkt er daarom op dat de participatiesamenleving haaks staat op een ander maatschappelijk doel: emancipatie.

Moedige keuzes

De realiteit is dat er keuzes gemaakt moeten worden, daarin faalt de participatiesamenleving. Het vooruitschuiven van die keuzes brengt risico's én verborgen kosten met zich mee. Volop investeren in het terugdringen van personeelstekorten in de formele zorg zoals verpleeghuizen is zo'n keuze. Die investering betaalt zich dubbel en dwars terug, want de zorg is namelijk de ware motor onder de economie. De meeste mensen kunnen werken omdat een aantal ervoor kiezen om van voor iemand zorgen hun werk te maken. Juist daarom is het niet te begrijpen dat we ons zorgpersoneel al jaren zo slecht betalen. In de coronaperiode hebben we nog een keer voor te geklapt, maar wat we toen nog een essentieel beroep vonden, zien we nu als vrijwilligersklus.

Begrijp me niet verkeerd: vrijwilligers die zich willen inzetten voor mensen die zorg en aandacht nodig hebben, is een groot goed. Maar laten we in de euforie niet vergeten dat zorg een recht is en niet iets wat we doen als we aan het einde van de dag nog wat tijd en sociaal bewustzijn over hebben. Daarnaast mag het recht op zorg van de een ook niet ten koste gaan van het recht op zelfbeschikking van de ander.

Mantelzorg lijkt gratis, en dus een makkelijke politieke troef, maar is dat niet. De kosten worden deels afgewenteld op het individu in de vorm van verlies aan inkomsten en stress en deels zijn ze verscholen in maatschappelijke kosten, in de vorm van ziekteverzuim en verloren talent. Vooral de mate van vrijwilligheid van mantelzorg en de oneerlijke verdeling van onbetaalde zorgtaken baren zorgen. De beperkte zorgbudgetten zullen rechtvaardig verdeeld en toegekend moeten worden. Meer zorg verlenen met minder middelen is helaas geen politieke realiteit, dat is een sprookje.

OPINIE
Zorg

Stephan Makatita is zelfstandige op het gebied van digitale transformatie voor overheid en bedrijven.

De naam PRO vernietigt twee goede merken

FOTO OLIVIER MIDDENDORP

OPINIE
Politiek

De namen GroenLinks en PvdA weggooien is merkmoord op een al verzwakt lichaam, schrijft *Stephan Makatita*.

Progressief Nederland, roepnaam PRO. De nieuwe naam van fusiepartij GroenLinks-PvdA. Tachtig jaar PvdA en vijfendertig jaar GroenLinks ingevuld voor één lettergreep en een groen roosje. Vanuit politiek oogpunt valt er van alles over te zeggen. Maar er is een discipline die er nuchterder naar kijkt: de merkwetenschap. En die discipline heeft een helder oordeel.

GroenLinks had een eigen identiteit: jong, stedelijk, hoogopgeleid, kosmopolitisch en groen. PvdA had een volkomen andere: arbeiders, solidariteit, sociale zekerheid, een partij-identiteit op generatie. Twee bloedgroepen. Twee verschillende redenen om je ermee te identificeren. Mensen stemmen niet op een partij zoals ze chips kopen, ze zijn hun partij, in zekere zin. Politicologen Donald Green, Bradley Palmquist en Eric Schickler toonden aan waarom dat zo werkt: partijbinding functioneert als sociale identiteit, vergelijkbaar met religieuze identiteit. Ze vormt zich vroeg, verandert traag, en erosie treedt alleen op als het anker verdwijnt.

Stap één, de fusie van de twee partijen, was al riskant. Kiezers moesten wennen aan het idee dat hun merk nu ook het merk van de ander was. Maar stap twee, de naam weggooien, is merkmoord op een al verzwakt lichaam. Wie GroenLinks stemde en de fusie al moeizaam vond, heeft nu geen herkenningspunt meer. Wie de PvdA als erfgoed droeg, is twee keer ontheemd. Identiteit ontnemen creëert geen neutrale toestand, het creëert een vacuüm. En politieke vacuüms worden gevuld door anderen.

Merken zijn geen etiketten

Een naam is geen etiket dat je verwiselt als het niet meer past. Een naam is de optelsom van decennia aan associaties, vertrouwen en emotionele lading, opgebouwd in de hoofden van mensen, niet in een bestuurskamer. Dat kapitaal kun je niet overdragen met een partijcongres. Wat elke merkstrategie al wist, bevestigt de wetenschap: *rebranding* vermindert het kapitaal van gevestigde merken. Voor nieuwe, onbekende merken kan het werken. Voor PvdA en GroenLinks voorspelt de wetenschap verlies.

De Nederlandse praktijk illustreert dit telkens opnieuw. Neem de Postbank. Die stond voor toegankelijkheid, eerlijkheid, was van iedereen. Toen ING de naam liet verdwijnen, ver-

dween ook dat gevoel. Ook toen het merk al jaren niet meer bestond, rouwen mensen er nog om.

Of de PTT. Dat bedrijf kende vier naamsveranderingen in dertien jaar. Via TPG en TNT naar het huidige PostNL. De reactie van het publiek was steevast hetzelfde: voor mij blijft het gewoon de PTT. Kantoorartikelenbedrijf Overtoom kende iedereen van de slogan: tuut-tuut, dat is snel... - u kunt de zin zelf afmaken. Met een naamsbekendheid van 84 procent was Overtoom na Heineken de bekendste Nederlandse merknaam.

In alle drie gevallen hetzelfde patroon: het merkkapitaal werd niet overgedragen, het werd vernietigd. Niet het bedrijf - ING bestaat nog, PostNL bezorgt nog steeds post - maar het gevoel dat mensen bij de naam hadden. Merkkapitaal leeft in het geheugen van mensen, en is gelinkt aan een naam. Verwijder je de naam, dan verbreek je die verbinding. De Postbank was een *love brand*: een merk waar Nederland van hield, en werd in onderzoek het meest gemiste verdwenen merk van Nederland. Overtoom zakte van 84 procent naamsbekendheid naar een paar procent. Dat is geen sentiment, dat is verlies van merkwaarde. Grote organisaties beheren bewust meerdere merken naast elkaar. Procter & Gamble verkoopt zowel Ariel, Dash als Lenor omdat verschillende consumenten zich identificeren met verschillende merken, ook al wassen ze allemaal kleren. David Aaker en Erich Joachimsthaler noemen dit in het boek *Brand Leadership* een „house of brands”: verschillende merken voor mensen met verschillende waarden.

GroenLinks en PvdA waren een schoolvoorbeeld van precies zo'n port-

folio. Twee onderscheidende merken, twee kiezersgroepen, elk merk met zijn eigen emotionele lading. De enige reden om zo'n portfolio samen te voegen tot één naam is als de merken dezelfde mensen aanspreken met dezelfde waarden. Dat was hier niet het geval. Ze vulden elkaar aan. Door ze samen te voegen én de namen op te heffen is niet één sterk merk ontstaan; er zijn twee sterke merken vernietigd.

Wanneer het wél lukt

Naamsveranderingen kunnen slagen, maar de gevallen waarbij dat gebeurde, hadden altijd drie dingen gemeen. Smiths werd Lay's: in Europa heette het al zo, het product bleef identiek, en er volgde een jarenlange campagne. Raider werd Twix, maar Raider zat zo diep in het collectieve geheugen dat Mars het merk 24 jaar later alsnog tijdelijk moest terughalen, omdat consumenten steeds vroegen wanneer Raider terugkwam.

Accenture, voorheen Andersen Consulting, werd in 2001 door een rechter gedwongen van naam te veranderen. Het concern investeerde 175 miljoen dollar in de overgang. Het had het geluk dat de oude naam daarna bsmet raakte door het Enron-schandaal. Drie dingen tegelijk: externe dwang, een enorm budget en puur geluk.

PRO heeft geen van drieën: geen extern argument dat elke kiezer overtuigt (fusie-efficiëntie is geen reden om je identiteit op te geven), geen ongewijzigd merk, en vrijwel zeker geen campagnebudget in de buurt van 175 miljoen dollar. De merkwetenschap voegt daaraan toe dat een merk niet in één nacht wordt gebouwd en er jaren in moet worden geïnvesteerd. Anders dan de consument maakt de kiezer geen routineaankoop: stemmen is een identiteitskeuze.

Geen identificatie met fusie

Merkopbouw duurt decennia. Wat in één avond werd aangekondigd, is niet met een campagne te herstellen. Kiezers die zich niet meer herkennen, gaan op zoek naar iets dat beter bij hun identiteit past, iets dat al langer leeft, al vertrouwd is.

Heineken bezit Amstel al meer dan vijftig jaar. Ze hebben er nooit één merk van gemaakt, niet omdat het te duur was, maar omdat ze begrijpen wat de partijtop van GroenLinks-PvdA niet begreep: mensen identificeren zich niet met een fusie, ze identificeren zich met een merk.

Zou u het biermerk *Samen* uit het schap pakken als Heineken en Amstel wel waren gefuseerd en tot deze nieuwe naam waren gekomen?

LEZERSREACTIES

Symbolisch politiek kantelpunt

Wat begon bij linkse samenwerking, ging naar Rood Groen, naar GroenLinks-PvdA en nu is er Progressief Nederland, kortweg PRO. Het is vast niet eenvoudig geweest om tot een naam te komen die de kritische bloedgroepen bij elkaar brengt, maar belangrijker nog, die de verbeelding van een politiek kantelpunt symboliseert.

Politiek is ook de kunst van jezelf opnieuw uitvinden zonder je kern te verliezen. Daarin vrij en creatief durven denken, je laten raken en veranderen. Het kan veelbelovend én angstaanjagend zijn.

De vragen die men nu stelt (maar wat betekent PRO, of wat wordt nu precies het verhaal?) zijn allemaal begrijpelijk. Maar wie pretendeert hier een sluitend antwoord op te hebben, probeert de (gezonde) spanning uit deze verandering op te lossen terwijl daarin juist haar potentieel zit. We gaan het meemaken en niets moet, maar alles moet kunnen.

Mijn inspiratie komt uit Rotterdam, waar GroenLinks-PvdA de grootste partij werd tijdens de gemeenteraadsverkiezingen. Een uitgesproken, duidelijke en knappe campagne werd beloofd door de kiezer. Vaak betekent jezelf opnieuw uitvinden niet veel meer dan: beweging, herhaling maar wel weer vooruit kunnen. Wie is daar nou op tegen?

Sanne-Louise de Bruin
AMSTERDAM

Leeg containerbegrip

'Progressief' is een containerbegrip en ontbeert urgentie, het is een lege huls. Deze naam zal niet alleen de linkse beweging niet sterker maken, het kan aan de rechtse beweging, en aan de fascistische tendenzen, geen weerstand bieden. Progressief biedt geen fundamenteel antwoord op de afbraak van de drie ecologieën: van de geest, van het sociale en van het milieu. En progressief is zeker het verkeerde antwoord op wat ons het meest bedreigt: technologie. Progressief en technologie gaan juist hand in hand, daar zie je wat er in de kern mis is aan het begrip progressief.

Wat is er mis met 'links'? Omdat rechts er een scheldwoord van probeert te maken wil toch juist zeggen dat je goed bezig bent? Links Nederland! Andere linkse partijen zullen jaloers zijn en erbij willen horen. Progressief daarentegen is een typisch marketingconcept, een vlucht uit de werkelijkheid, zonder gids, zonder strategische bagage, zonder ware betrokkenheid. Het marketingargument dat een nieuw merk geladen moet worden gaat hier niet op; progressief bestond al en is juist te zwak gebleken.

Johannes Bongers
GENDRINGEN

159

brieven

geplaatst 13

+

98

artikelen

geplaatst 7

=

257

inzendingen

geplaatst 20

ILLUSTRATIE CYPRIAN KOSCIELNIAK

LEZERSBRIEVEN

We reflecteren en meten onszelf ziek

Waar reflectie ooit bedoeld was om te leren en te groeien, is het in veel domeinen van ons leven doorgeschooten tot wat je hyperreflectie zou kunnen noemen: een voortdurende, bijna obsessieve gerichtheid op onszelf, onze prestaties en ons gevoel. Bewegen is geen simpele wandeling meer, maar een reeks cijfers op een scherm: heb je vandaag de magische grens van 10.000 stappen al gehaald? Slapen is niet langer een vanzelfsprekend biologisch proces, maar een score: was je slaap goed genoeg? Op het werk is reflectie inmiddels al doorgedrongen tot in de haarvaten van organisaties. Functioneringsgesprekken, feedbackrondes, ontwikkelplannen – allemaal bedoeld om beter te worden, maar vaak ervaren als een constante evaluatie van het zelf. Ook in het hoger onderwijs is reflectie een vast onderdeel van vrijwel elk curriculum. Studiepunten behalen zonder een reflectieverslag is er steeds minder bij. Studenten moeten eindelijk laten zien wie ze zijn, hoe ze zich voelen en wat

ze daarvan vinden. Wanneer reflectie doorslaat in hyperreflectie, raken mensen verstrikt in zichzelf. In plaats van te handelen, gaan ze eindeloos analyseren. In plaats van betekenis te ervaren, gaan ze die proberen te construeren via zelfonderzoek. Vooral jongvolwassenen lijken hier kwetsbaar voor. Zij groeien op in een wereld waarin prestaties, zelfbeeld en sociale vergelijking continu zichtbaar en meetbaar zijn. De logotherapie kan een oplossing bieden. Deze psychologische stroming, ontwikkeld door de Oostenrijkse psychiater Viktor Frankl, draait om één centraal idee: de mens is in de kern gericht op het vinden van betekenis. Niet op geluk, niet op succes, maar op zin. Volgens de logotherapie ontstaat psychisch lijden vaak wanneer mensen die betekenis niet meer ervaren. En belangrijker nog: betekenis vind je niet door eindeloos naar binnen te kijken, maar juist door je te richten op iets buiten jezelf – een taak, een ander mens, een ideaal. Dat is een fundamenteel

andere benadering dan die van hyperreflectie. Waar hyperreflectie ons opsluit in ons eigen hoofd, nodigt logotherapie ons uit om naar buiten te treden. In het dagelijks leven zou minder obsessief bezig zijn met het meten en evalueren van onszelf een positief effect kunnen hebben op de mentale gezondheid. In het hoger onderwijs ligt een belangrijke opdracht. Daar zou de reflectie ondersteunend moeten zijn, niet in óg beter nadenken over onszelf, maar in het hervinden van iets dat groter is dan wijzelf. **Sander Palm** opleidingsmanager Haagse Hogeschool

KONINKLIJK BEZOEK

Confrontatie opzoeken

Nu de president van de Verenigde Staten van Amerika zich niet schaamt om openlijk met oorlogsmisdaden te dreigen, namelijk het aanvallen van burgerdoelen, doet zich de vraag voor of de koning bij zo iemand moet gaan logeren. Ik meen van wel, want je moet nooit, maar dan ook nooit gesprekken met boosaardige lieden uit de weg gaan. Zoals indertijd de diplomaat Raoul Wallenberg met Himmler sprak om 1.200 joden vrij te krijgen en dat ook nog lukte, zo moet ook ons staatshoofd niet bang zijn om vuile handen te maken. En Wallenberg wist heel goed met wie hij toen te maken had, maar schroomde niet. Deze schurken worden doorgaans omringd door jaknikkers, dus een tegengeluid is minst genomen zeer nuttig, zeker als hij er niet op bedacht is. Het is imperatief om na het diner bij de koffie stevig de presidentiële oren te wassen en ja, dat is als gast lastig, maar we kijken is geen optie als je enig moreel besef hebt. Onze monarch kan dan en passant, wanneer hij de minister van Defensie ontmoet, deze ook terzijde nemen en over het Haagsche Recht spreken. Die plicht is er zeker als we onze status als 'legal capital of the world' serieus nemen. Wat Hegseth uitbraakt, tart werkelijk alle normen en regels uit het oorlogsrecht. **Cornelis H. Blok** Almelo

KONINKLIJK BEZOEK

Pr-debaacle

Hoe je met open ogen een pr-debaacle in kunt gaan, zullen wij deze week zien als minister-president Jetten en het koninklijk paar zullen worden meegesleurd in een walgelijk scenario als zij in de Oval Office worden ontvangen door Trump die - de staatsrechtelijke positie van zijn hoge gasten niet begrijpend - zijn propagandistische leugens gaat uitrollen, terwijl hij dan wellicht bezig is met een illegale en massale aanval op de bevolking van Iran, met duizenden doden. Daar horen wij als Nederland geen legitimiteit aan te verlenen! Denk ook aan de Nederlandse soldaten die gesneuveld zijn in Afghanistan, eerder dit jaar door Trump diep vernederd. **Maarten de Sitter** Wesepe

KONINKLIJK BEZOEK

Gelieve te annuleren

Het bezoek van het Nederlandse

staatshoofd aan het Amerikaanse staatshoofd dient ten sterkste afgeraden te worden. Nederland dient te beseffen dat het Amerikaanse staatshoofd een strafblad heeft. Nederland dient te beseffen dat het Amerikaanse staatshoofd een oorlogsmisdadige gepleegd heeft vanwege de aankondiging burgerdoelen in Iran aan te zullen vallen. Nederland dient te beseffen dat op gezag van het Amerikaanse staatshoofd kleine schepen tot zinken zijn gebracht. Dat hierbij bemanningsleden om het leven zijn gekomen. Nederland moet, indien de Amerikaanse bevolking niet het initiatief neemt, het huidige Amerikaanse staatshoofd niet meer als zodanig erkennen. De conclusie van genoemde punten dient voor Nederland te zijn het aanstaande bezoek aan het Amerikaanse staatshoofd te annuleren.

Hans Aeiljts Averink Lekkerkerk

MATTHÄUS PASSION

Kern van het geloof

Eva Peek voorziet in haar column (4/4) de Matthäus Passion van commentaar. Het passieverhaal is de kern van het christelijk geloof en daarom leest het alsof ze mijn geloof recenseert. Ze vindt het maar raar, zo'n bloedorstige God die zijn zoon offert. Peek schetst een versimpeld beeld: God is boos om de zonden der mensheid en heeft daarom een groot offer nodig: zijn eigen zoon. Voor zichzelf, volgens de columnist. Ze vergeet daarbij een 'detail' dat essentieel onderdeel is van dit hele verhaal: Jezus is God. Veel christenen geloven inderdaad dat God de zonde van de mensheid niet kon negeren. Ze geloven dat God zichzelf opofferde door mens te worden in de persoon van Jezus en een schandelijke dood te sterven. Juist niet voor zichzelf, maar voor de hele mensheid. En ja, daarmee kwam de zonde te vervallen. Maar 'om niet': gratis, zonder enige wederdienst. Die genade is de kern van mijn geloof, en daarmee is het hele verhaal juist niet transactioneel. Het is prima om dat allemaal een beetje vreemd te vinden; het is ongetwijfeld een raadsel voor de meeste lezers dat ik dit werkelijk geloof. En het voelt daarom ook ongepast om deze woorden op papier te zetten voor een seculiere krant. Maar even ongepast is het om in diezelfde krant een stuk te lezen waarin de kern van mijn geloof

van oppervlakkig en slecht geïnformeerd commentaar wordt voorzien.

Heleen Arkema Utrecht

NAVO

VS uit de NAVO

De Vlaamse hoogleraar Koert Debeuf waarschuwde zaterdag in NRC voor het risico dat Europa door de VS meegesleurd zou kunnen worden in een wereldoorlog (3/4). Daarom zou Europa volgens zijn, overigens uitstekende, betoog uit de NAVO moeten stappen. Nu dreigt Trump vrijwel wekelijks de NAVO te willen verlaten, waar doorgaans verschrikt op wordt gereageerd. Dat is best vreemd want er is alle reden om op onze beurt afstand te nemen van een land dat het internationale recht bij voortdurend schendt. We zouden duidelijk moeten maken dat we daar niet langer bij willen horen. Een assertief Europa zou dat gesprek aan kunnen gaan en een pad naar beëindiging van het VS-lidmaatschap van de NAVO kunnen uitoenderhandelen.

Dat heeft, ten opzichte van het door Debeuf voorgestelde uittreden door Europa, het voordeel dat de organisatiestructuur van de NAVO in stand kan blijven. En ook een land als Canada kan zo samen met Europa blijven optrekken, als krachtige coalitie die de internationale rechtsorde wel serieus neemt. Zo'n transitie zal wel enkele jaren in beslag nemen, met als verder voordeel dat het een positief handelingsperspectief biedt voor de herbewapening van Europa. Ongetwijfeld zal dan ook blijken dat het onnodig is om de door Trump afgedwongen 5 procent van de begroting aan defensie te besteden, zoals Debeuf ook terecht stelt. En dat lijkt me ook voor onze binnenlandse cohesie bijzonder gewenst.

Mark de Jong Heemstede

CORRECTIES EN AANVULLINGEN

Auteursnoot

Bij het essay *Als u opnieuw een vogel opsluit, kom ik terug in de nacht* van Mohammed Benzakour (Weekend, 4/4, p. 24-27) was de volgende noot weggevallen: 'Dit essay is gebaseerd op het boek *Het lied van Agilouz. Hoe ik vogels bevrijdde in Indonesië* van Mohammed Benzakour, dat onlangs verscheen bij uitgeverij Cossee.'

COLUMN

TESSA SPARREBOOM

Looksmaxxen is het antwoord niet

Zeggen dat over smaak niet te twisten valt. Nou, let maar eens op. Iedereen die beweert dat streamer en *looksmaxxer* Clavicular (echte naam: Braden Peters) een goddelijk voorkomen heeft (meestal hijzelf), zit er simpelweg naast. *Looksmaxxing* is internettaal voor je uiterlijk optimaliseren - de x'en geven de term iets mannelijks. Voor de 20-jarige Clavicular en zijn volgelingen is dat maxxen geen kwestie van een uurtje per dag naar de sportschool, er worden zwaardere middelen ingezet. In profielen noemen media graag de lijst van idiote acties die Clavicular al uithaalde om te 'ascenden', ofwel zijn seksuele marktwaarde te verhogen. Hij injecteerde zichzelf sinds puberteit met steroïden, testosterone en vetoplossers, brak de botten in zijn gezicht met een hamer voor een sterkere kaaklijn en nam meth of als een mannelijk topmodel, hij ziet er precies uit als wat hij is: een jongen die zichzelf met anabolen heeft verminkt in de hoop op Matt Bomer te lijken.

Het is vreemd dat zoveel jonge mannen bereid lijken om zijn voorbeeld te volgen. Obsessief met je uiterlijk bezig zijn om het andere geslacht te pleasen werd lang vooral van vrouwen verwacht - als man kwam je prima weg met wat deodorant en een beetje wax in het haar. Waarom dat privilege op het spel zetten?

In een recente aflevering van *The Adam Friedland Show (CLAVICULAR Talks Female Psychology, Drug Habit, Infamy)* probeert host Friedland te achterhalen wat nou precies het idee is van jezelf met een hamer in het gezicht slaan. Clavicular is vaag maar het lijkt inderdaad iets met meisjes te maken te hebben. Volgens hem proberen vrouwen altijd boven hun eigen 'looks level' te daten. Hij zegt het gelaten, alsof het een natuurwet is waar hij zich allang bij heeft neergelegd.

Friedland (achtien jaar ouder dan Clavicular) protesteert: al zijn mannelijke vrienden hebben een vriendin die knapper is dan hun vriend, ook zijn eigen relatie steekt zo in elkaar.

„I don't know, it's just like... They [vrouwen] kind of like it a little bit if we're a little bit ugly sometimes.”

„No.”

„I think, yeah.”

Dit moet een generatieclash zijn: Friedlands ervaring als millennial is dat je een vrouw kunt versieren door grappig te zijn en een schoon shirt aan te hebben, terwijl veel jongens uit Claviculars generatie het vermoeden hebben dat meisjes torenhoge eisen aan een partner stellen. En waarschijnlijk zijn vrouwen inderdaad kritischer geworden, niet voor niets deed de term heterofatalisme vorig jaar zijn intrede. Maar looksmaxxen is niet altijd het antwoord: je kunt moeilijk verliefd worden op iemand die al verliefd is op zichzelf.

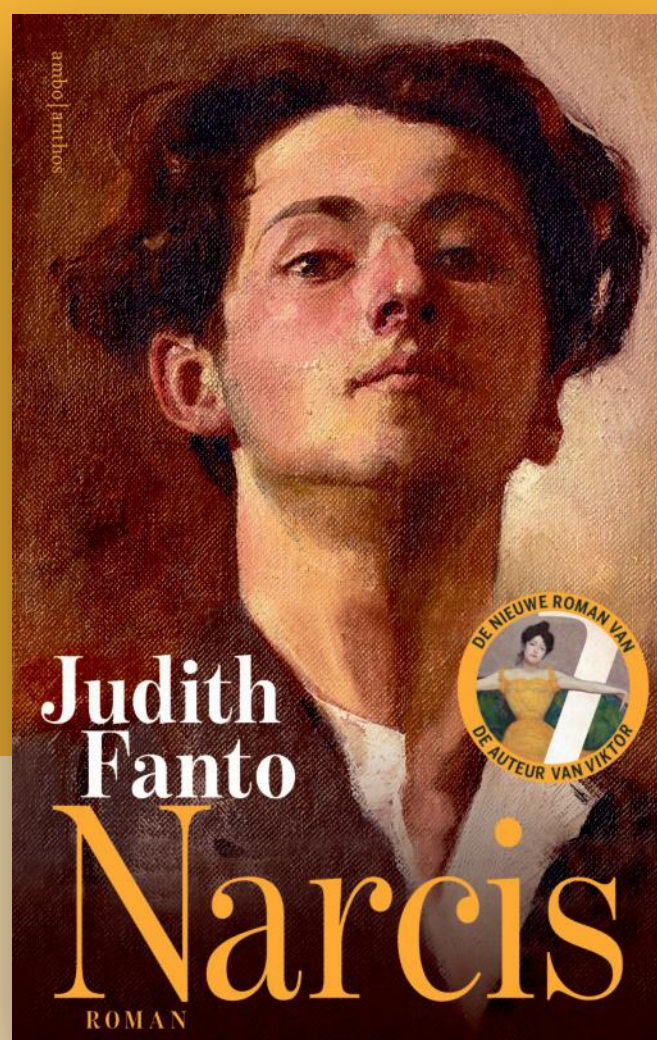
Het is jammer dat algoritmes zo gefinetuned zijn, anders zouden Claviculars volgens misschien ook eens langs een Instagram-filmpje scrollen met fragmenten uit Louis Theroux' nieuwe documentaire *Inside The Manosphere*, waarvoor hij andere streamende manfluencers volgde. Het filmpje is gemaakt door een jonge vrouw die er een tekst onder heeft geplakt. 'All these „alpha males” and the only one I find attractive is...'. Inderdaad: de 55-jarige Brit met een bril, smartwatch en alopecia - een echte brainmaxxer.

VOOR JOU ALS ABONNEE

ambo | anthos uitgevers

DOWNLOAD TOT EN MET 30 APRIL DIT **E-BOOK**

In samenwerking met VBK Uitgevers geven we abonnees de mogelijkheid om elke maand een e-book te downloaden, als aanvulling op het NRC-abonnement.
Heb jij het e-book van deze maand al gedownload?

Hoe werkt het?

- Elke maand staat er een nieuw, kwalitatief hoogwaardig e-book voor je klaar op nrc.nl/ebook. Je kunt het downloaden tot en met het einde van de maand.
- Het e-book is een hele maand te downloaden.
- In de nieuwe maand verschijnt er een nieuw e-book. Op dat moment kan je het oude e-book niet meer downloaden.
- Heb je het e-book eenmaal gedownload? Dan kan je het lezen op een moment dat het jou uitkomt. Op je e-reader, laptop, telefoon of tablet.

Lees alle informatie op nrc.nl/ebook
of scan de QR-code

nrc >

ILLUSTRATIE MYRTHE VAN HEERWAARDEN

& VERDER

2/3

AI-medicijn

Australiër ontwerpt zelf een vaccin om zijn hond te genezen

6/9

Biologie

Elke bacterie heeft een unieke klank die helpt bij de identificatie

15

Karel Knip

Hoe Jules Verne tijdens zijn reis naar de maan flink kon verdwalen

Lang leve de prepatiënt

Een moderne patiënt krijgt al een behandeling voordat-ie ziek is. Filosoof Jos de Mul over dit toekomstbeeld.

4/5

BIOTECHNOLOGIE

Australiër maakt voor zijn hond een doe-het-zelf-medicijn tegen kanker

Met hulp van AI wist een man in Australië zonder enige voorkennis een kankermedicijn te ontwerpen voor zijn hond. Worden zulke gepersonaliseerde behandelingen ook voor mensen gemeengoed?

Door **Meike Wijers** Fotografie **Jake Willis/UNSW**

Een flinke dosis doorzettingsvermogen, baanbrekende wetenschap en kunstmatige intelligentie. Maar bovenal: liefde voor zijn trouwe viervoeter. Dat heeft techondernemer Paul Conyngham, die geen enkele diepgravende biomedische voorkennis had, in staat gesteld om een op maat gemaakt kankermedicijn te maken voor zijn hond Rosie. Met hulp van wetenschappers die het laboratoriumwerk voor hem uitvoerden en door de resultaten te analyseren met AI-programma's zoals ChatGPT, Gemini en Grok, lukte het hem om een geavanceerd medicijn te ontwerpen.

Conynghams poging om zijn geliefde hond te redden is wereldnieuws. Voor het eerst heeft een niet-wetenschapper vanaf nul een gepersonaliseerd kankervaccin ontworpen. „Rosie is mijn beste vriendin. Ze was er voor me in moeilijke tijden, zoals een relatiebreuk en problemen met het werk. Dus toen ze ziek werd, wilde ik alles doen om haar te helpen”, zei hij tegen de Australische krant *Daily Telegraph*.

Zijn missie om Rosie te redden begon in 2024, toen bleek dat ze ongeneeslijke huidkanker had. Haar poten zaten vol met pijnlijke kankergezwellen. Ondanks een dure en intensieve chemotherapie werd de achtjarige hond, een kruising tus-

sen een staffordshirebulterriër en een sharpei, steeds zieker. Conyngham kreeg te horen dat het dier nog slechts een paar maanden te leven had.

Hij liet het er niet bij zitten en wendde zich tot AI voor advies. Die raadde hem aan contact te zoeken met Martin Smith, universitair hoofddocent en directeur van het Ramaciotti centrum voor genetica aan de Universiteit van New South Wales in Sydney, waar dna-onderzoek wordt gedaan. Conyngham vroeg hem het dna van zowel Rosies kanker- als haar gezonde cellen uit te schrijven. Met hulp van de AI-chatbots zocht Conyngham naar verschillen tussen de tumor en gezond weefsel.

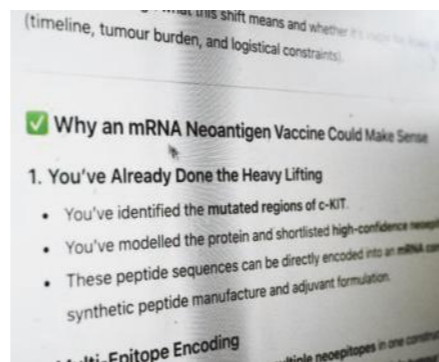
Labjassen en latex handschoenen

Smith was niet verbaasd over de vraag van Conyngham om het dna van zijn hond in kaart te brengen. De wetenschapper draagt een donker grijs pak en een rond brilletje. „Onze missie is om deze technologie toegankelijk te maken voor onderzoekers, artsen, bedrijven en particulieren. Vaak willen mensen hun eigen dna onderzoeken, maar daar zitten allerlei ethische haken en ogen aan. Dat geldt niet voor het analyseren van het dna van een huisdier.”

De academicus geeft een rondleiding in het lab van de Universiteit van New South Wales (UNSW). In verschillende ruimtes,

van elkaar gescheiden door glazen schuifdeuren, staan hoge tafels en grote machines. Onderzoekers gehuld in lange witte laboratoriumjassen en met blauwe latex handschoenen aan doen in stille hun werk. Smith opent de deur van de 'sequencing kamer', waar het dna in kaart wordt gebracht. Hij houdt stil bij wat lijkt op een grote, witte printerkast met een beeldscherm. Het is de nieuwste variant van de dna-sequencingmachines. De zogeheten Illumina NovaSeq X Plus kan een verbijsterende hoeveelheid data aan. Hij laat het kleine schijfje zien dat de machine in gaat. „Deze chip kan 8 terabyte aan genetische informatie genereren.”

Dat is nodig, want dna bestaat uit miljarden stukjes informatie. In Smiths werk-kamer hangt een grote witte poster met daarop minuscule, schijnbaar willekeurige letters. Het zijn meer dan een miljoen letters dna, 5 procent van één chromosoom van het menselijk genoom, dat bestaat uit meer dan drie miljard letters. Het genoom is als een enorm instructieboek geschreven in een taal van slechts vier letters: A, C, G en T. „Het hele menselijke genoom, van begin tot eind, is nog niet zo lang bekend. Ik wilde het graag aan de muur hangen, maar kon eerst niet eens een printer vinden die deze lange reeks letters op één vel papier kon printen”, zegt Smith lachend.

Een deel van de conversatie met ChatGPT.

Een eiwitstructuur gegenereerd door AlphaFold.

AI gaat de rol van de wetenschapper nooit vervangen. Maar het wordt onmisbaar als het gaat om het verwerken van de data

Páll Thordarson
hoogleraar scheikunde

Paul Conyngham en Rosie.

Het onderzoek naar het genoom en dna is de afgelopen jaren in een sneltreinvaart geraakt. „Iedere vijf jaar is er een nieuwe machine die nog meer informatie kan verwerken”, zegt Smith. Het genoom van Rosies kanker, ofwel het dna van de tumor, was in een dag in kaart gebracht.

Hij had niet verwacht dat Conyngham binnen een aantal maanden bij hem terug zou komen met nieuws: hij had de mutaties gevonden die volgens hem zouden kunnen leiden tot misvormde eiwitten die de kanker veroorzaakten. Zouden die de basis kunnen vormen voor een gepersonaliseerde medicatie? Aanvankelijk ging Conyngham op zoek naar al bestaande medicatie. Smith was onder de indruk, want Conyngham heeft geen achtergrond als wetenschapper. „Dit zijn de onderzoeken die mijn promotiestudenten doen. Het is heel ingewikkeld.”

Hoewel Conyngham geen relevante wetenschappelijke kennis had, had hij wél veel ervaring met kunstmatige intelligentie. Als techondernemer werkte hij al jaren met AI. Hij gebruikte ChatGPT en AlphaFold2, een computermodel van Google dat de vorm van eiwitstructuren kan voorspellen, om de volgorde van de code van het dna van Rosie te analyseren.

Met die informatie stuurde Smith hem naar een lab iets verderop. Op tien minuten loopafstand over de campus van de universiteit werkt Páll Thordarson, hoogleraar scheikunde. Hij leidt het RNA Instituut van de Universiteit van New South Wales. Ook hij was meteen verkocht, zegt hij in zijn kantoor op de zevende verdieping van het universiteitsgebouw. „Dit gaat de manier waarop we kanker behandelen voorgoed veranderen.”

Zijn bureau ligt bezaaid met losse vellen volgekrabbeld papier, mappen en boeken. Thordarson, van oorsprong uit IJsland, doet al jaren onderzoek naar rna, het neefje van dna. Waar dna de volledige instructie

bevat van hoe een organisme functioneert, is mrna (want er zijn rna's die geen eiwitten maken) een kopie van een enkel gen dat cellen instrueert een bepaald eiwit te maken. Verpakt in minuscule vetbolletjes kan messenger-rna, ofwel mrna, ingezet worden als vaccin, waarbij het ma cellen aanzet tot het maken van bepaalde eiwitten die het immuunsysteem kunnen aansturen. Deze techniek werd wereldberoemd tijdens de coronapandemie, toen mrna-coronavaccins werden ontwikkeld.

Conynghams zoektocht in de genetische informatie van zijn hond leverde inzicht op in welke mutaties er in de tumor waren opgetreden. Die kunnen leiden tot afwijkende eiwitten die in principe door het immuunsysteem herkend kunnen worden. Als dat gebeurt, ruikt het lichaam zelf de tumor op. Het mrna-vaccin moet het afweersysteem een beetje helpen door wat extra van die tumoreiwitten aan te maken. Zo helpt het te wijzen op het doel.

Rem van het afweersysteem

Tegelijk met het mrna-vaccin kreeg Rosie ook een zogeheten checkpointremmer, een medicijn dat de natuurlijke rem van het afweersysteem haalt waardoor de tumor extra agressief wordt aangevallen. Het zelfontworpen medicijn had zichtbaar effect: binnen enkele weken slonken de tumoren met zeker de helft.

Hoe de behandeling precies is uitgevoerd en welke genetische informatie Conyngham precies gebruikte voor het maken van het gepersonaliseerde kankervaccin is niet bekend, een wetenschappelijke publicatie over de proef ontbreekt nog.

Conynghams gebruik van AI bij de ontwikkeling van een mrna-medicijn zorgt voor een medische revolutie, stelt Thordarson. Zijn ogen glinsteren achter zijn montuurloze bril. „Wat Rosies verhaal ons laat zien is dat je zo'n medicijn kunt maken, ook als je geen gespecialiseerde kennis hebt.”

Het daadwerkelijk inspuiten van het vaccin was niet eenvoudig, omdat een experimenteel medicijn toedienen niet zo maar kan vanwege ethische en bureaucratistische voorschriften. Conyngham reed met Rosie op de achterbank naar Queensland, waar aan de universiteit onderzoek wordt gedaan naar kanker bij dieren. Daar gaf een hoogleraar diergeneeskunde de verlossende injecties.

Thordarson verwacht dat er nog veel meer baanbrekende mrna-technologie in het vooruitzicht ligt. „Op de lange termijn gaan we ook neurologische en hersenaandoeningen behandelen met rna-technologie. Denk aan de ziekte van Alzheimer.” Mogelijk kan mrna zelfs toegepast worden in embryo's en bij psychische aandoeningen. „Maar dan heb ik het over een termijn van zo'n twintig jaar.”

Gepersonaliseerde kankerbehandelingen zijn binnen enkele jaren al gemeengoed, verwacht hij. En het hoeft niet veel te kosten. „De productie van mrna-vaccins kunnen we grotendeels automatiseren met robots. Het geval van Paul en Rosie laat zien dat het met behulp van AI ook een stuk sneller ontwikkeld kan worden.”

Het is duidelijk dat AI wetenschappers voorlopig nog niet overbodig zal maken. „AI gaat de rol van de wetenschapper nooit vervangen. Maar het wordt onmisbaar als het gaat om het verwerken van de genetische data, omdat dit om een gigantische hoeveelheid gegevens gaat. Het versnelt het proces. Dat is belangrijk bij kankerbehandelingen, waar tijd cruciaal is”, zegt Thordarson.

Daarom vindt hij dat zo snel mogelijk een ethische discussie gevoerd moet worden over de beschikbaarheid van deze medicijnen. Want het risico bestaat dat het een exclusieve behandeling wordt voor de elite. „In landen als Nederland, Australië of IJsland geloven we in gelijke toegang tot medicijnen. Het vereist politieke wil om ervoor te zorgen dat deze technologie, zoals een gepersonaliseerd kankervaccin, beschikbaar is voor iedereen, ongeacht de prijs. Het is belangrijk dat we als samenleving het gesprek hierover voeren.”

Het resultaat van Rosies behandeling is verbluffend, al is ze niet helemaal genezen. De meeste kankergezwellen zijn gekrompen, maar niet alle tumorcellen reageren op de behandeling. Mogelijk hadden niet alle cellen in de tumor dezelfde mutaties. Conyngham geeft niet op, hij werkt aan een nieuw mrna-medicijn voor zijn hond.

Sinds Rosies verhaal wereldkundig is geworden, zijn er veel mensen die hopen hun huisdier te kunnen genezen met een zelfgemaakt medicijn. „Wat Rosies verhaal laat zien, is dat het mogelijk is”, benadrukt Thordarson. „Als je een paar miljoen dollar hebt, kun je dit waarschijnlijk ook voor jezelf laten doen. Maar dat is niet de wereld waarin ik wil leven. Ik hoop dat we deze technologie beschikbaar maken voor iedereen.” Paul Conynghams zoektocht heeft tienduizenden dollars gekost.

Martin Smith
Universiteit van New South Wales

ESSAY **GENEESKUNDE**

Van oudsher komen artsen pas in actie als iemand ziek is. Dat verandert door de opkomst van de voorspellende geneeskunde. De patiënt wordt een prepatiënt.

Door **Jos de Mul** Illustratie **Myrthe van Heerwaarden**

De patiënt als *database*

Sinds mijn vijftienvijftigste verjaardag ontvang ik om de twee jaar een uitnodiging om mee te doen aan een bevolkingsonderzoek voor darmkanker. Ik doe daar trouw aan mee omdat genezingskansen bij vroeger ontdekking groot zijn. Inmiddels onderga ik op advies van de huisarts ook jaarlijks een medische 'APK-keuring', een preventieve check-up om gezondheidsproblemen vroegtijdig op te sporen. Mijn bloed wordt dan getest op onder meer glucose en cholesterol, mijn BMI wordt vastgesteld en mijn bloeddruk gemeten. Ik voel me gezond en tot op heden wordt dat gevoel bevestigd door de uitslag van de testen.

Ieder van de 512 vakjes uit de risicotabel heeft een geruststellende groene, een zorgwekkende gele of een onheilspellende oranje kleur, die respectievelijk aanduiden dat er een laag, verhoogd of hoog risico op

ziekte en sterven is, wat betekent dat 'medicamenteuze behandeling' niet nodig, doorgaans niet nodig of ernstig te overwegen is. Dat deze formuleringen de arts en mij enige speelruimte geven, komt omdat de tabel niet alles zegt. Behalve de in de tabel opgenomen risicofactoren spelen ook gewicht, voeding, stress, alcoholgebruik, lichaamsbeweging en genetische aanleg een rol. De precieze oorzaak van hoge bloeddruk kan bovendien vaak niet worden vastgesteld. Hm...

Ik rook niet, heb geen overgewicht, eet gezond en ben matig met alcohol. Ook fitness ik dagelijks en fiets ik met mijn lief tijdens vakanties honderden kilometers door Europa. Mijn smartwatch laat zien dat mijn stressniveau vrijwel altijd heel laag is en mijn energieniveau constant hoog. Toch beland ik vanwege mijn leeftijd in een geel vakje en, zo leert de tabel, als ik de 75 haal, onvermijdelijk in de oranje vakjes. Geen reden

om me grote zorgen te maken, zegt de huisarts. Maar het is wel te overwegen mijn *guilty pleasure* - oude kaas - wat beter in toom te houden of een bloeddrukverlager te gaan slikken. Daarmee wordt de bloeddruk waarschijnlijk lager en wordt de kans binnen 10 jaar aan een mogelijk fatale hart- of vaatziekte te krijgen teruggebracht van 9 procent naar 6 procent.

De keuze om wel of niet dagelijks een wit pilletje amiodipine 5 mg te gaan slikken natuurlijk niet bijzonder ingrijpend. Maar het is wel een voorbeeld van de veelomvattende revolutie die gaande is in de geneeskunde. Waar een arts ooit in actie kwam als er symptomen optraden en achteromkeek naar de mogelijke oorzaken, richt zij zich nu steeds meer op de toekomst. Die ontwikkeling hangt samen met de 'datafication of everything'. In het computertijdperk wordt zowat alles, het menselijk lichaam inclusief, gedigitaliseerd en in gigantische databases opgeslagen. Om vervolgens door AI-gedreven algoritmen te worden geanalyseerd, in patronen geordend en daarmee tot object van voorspellingen gemaakt. De geneeskunde transformeert daardoor gaandeweg tot een predictieve en preventieve discipline en de mens wordt daardoor - zoals de Raad voor Gezondheid en Samenleving het in de titel van zijn rapport *Iedereen bijna ziek. Over de keerzijden van diagnose-expansie* (2024) kernachtig uitdrukt - tot prepatiënt.

Voorkomen is immers beter dan genezen. De hoop is dat door periodieke medische screening, geïndividualiseerde genetica en lifestyle-interventies de genezing van ziekten zo veel als mogelijk te vervangen is door voorspellingen en proactieve interventies. Hoe zal de toekomst eruitzien?

Een prepatiënt komt bij de AI

Charlotte maakt zich ernstige zorgen omdat er alzheimer in de familie voorkomt. Haar moeder en een oudere zus zijn eraan overleden. Er is inmiddels een medicijn dat alzheimer weliswaar niet kan genezen, maar bij 76,8 procent van de prepatiënten wel kan voorkomen dat de ziekte zich ontwikkelt, mits de inname minimaal tien jaar start voordat de eerste symptomen optreden. De arts verzamelt een groot aantal biomarkers in Charlottes lichaam, waaronder epigenetische veranderingen (in de moleculen die haar genen aan- en uitzetten), metaboliëten (moleculen die ontstaan bij haar verwerking van voedsel, drank en medicijnen), specifieke eiwitten in haar bloed en bacteriën in haar ontlasting. Deze worden vervolgens vergeleken met de alzheimervoorspellende patronen die een AI heeft ontdekt in een reusachtige database met biomarkers van miljoenen alzheimerpatiënten. Op basis daarvan kan worden bepaald of en wanneer Charlotte alzheimer zal ontwikkelen en of ze tot 76,8 procent van de prepatiënten behoort die baat zullen hebben met het medicijn.

Is dit een realistisch toekomstscenario? Daar zijn de nodige vragen bij te stellen.

Wat voorspellende AI-tools een steeds grotere rol zullen gaan spelen in de geneeskunde, staat wel vast. AI's worden nu al getraind door in een eerste fase voorbeelden van goed- en kwaadaardige tumoren in te voeren. In de tweede fase van de training beslist de AI zonder menselijke tussenkomst zelf, waarbij het streven is zoveel als mogelijk valse positieven en negatieven (een tumor respectievelijk ten onrechte als kwaadaardig of goedaardig te bestempelen) te vermijden. Bij *deep learning*, waarbij gebruik gemaakt wordt van vele lagen kunstmatige neuronen, is het leerproces een black box en is de werking zelfs voor de AI-ontwepers onverklaarbaar. Wat dat laatste betreft lijken ze op de natuurlijke neurale netwerken in ons hoofd, waarvan de werking ook nog met vele raadsels is omgeven. Maar de ervaring leert dat genomde AI-tools goed werken en inmiddels beter dan artsen scoren bij de detectie en classificatie van tumoren (ze worden nooit moe of afgeleid), hoewel de combinatie van AI en arts het nog steeds iets beter doet.

Ook voorspellende AI's op basis van biomarkers, zoals in het gedachtenexperiment, zijn volop in ontwikkeling. In dat geval wordt de AI getraind om in grote databases correlaties (samenhangen) tussen specifieke biomarkers en bijvoorbeeld biologische leeftijd, bloedwaarden, lifestyle, gezondheid, infecties na operatie en moment van overlijden te ontdekken.

In haar proefschrift *The Age of Biomarkers. Predicting*

Het leven wordt door toevalligheden gekenmerkt

ting Age-Related Decline with Molecular Signatures (2026) heeft Lieke Kuiper samen met haar medeonderzoekers de effectiviteit en robuustheid van biomarkers die correleren met veroudering en sterven vergeleken en ook een aantal nieuwe ontwikkeld. Haar conclusie luidt dat die het verouderingsproces en de resterende levenstijd steeds adequater kunnen voorspellen, dat verschillende biomarkers verschillende soorten kwetsbaarheid belichten en dat ze vooral in combinatie nieuwe inzichten bieden in ouderdom en daarmee gepaard gaande kwetsbaarheden. Het is dan niet uitgesloten dat in de toekomst met behulp van biomarkers ook adequate voorspellingen kunnen worden gedaan over of en wanneer mensen alzheimer krijgen. Het probleem met de klinische toepassing van die kennis is dat de genoemde AI's louter statistische voorspellingen doen die betrekking hebben op populaties en niet op individuen. In dat opzicht wijken ze niet af van de risicotabel van mijn huisarts. Ook wanneer de kans op een ziekte of overlijden heel nauwkeurig kan worden voorspeld voor de populatie waartoe ik behoor, geeft dat geen uitsluitel of ik die ziekte zal krijgen of daaraan zal sterven. Statistieken zijn nuttig voor groepen, maar onbetrouwbaar en soms ronduit misleidend als om het individuen gaat.

Daarbij komt nog dat correlaties geen oorzaken zijn. Er bestaat een duidelijke correlatie tussen bosbranden

en het eten van ijsjes, maar dat betekent niet dat het eten van ijsjes bosbranden veroorzaakt of dat je bosbranden kunt voorkomen door ijsjes te verbieden. Biomarkers hangen samen met de risico's op bepaalde ziekten of doodsoorzaken, maar zijn er niet noodzakelijk de oorzaak ervan. Ze bieden dus niet noodzakelijk inzicht in de lichamelijke processen en omgevingsfactoren die een ziekte als alzheimer veroorzaken, en dragen dus evenmin noodzakelijk bij aan de ontwikkeling van een medicijn tegen deze ziekte.

Het is bovendien de vraag of causaal-deterministische voorspellingen in het geval van individuele levens überhaupt mogelijk zijn. Leven is een stochastisch en chaotisch proces, dat door verschillende toevalligheden wordt gekenmerkt. Zelfs als twee individuen identieke biomarkers hebben, kan de uitkomst tegengesteld zijn. Organismen en de daarin aanwezige biomarkers zijn bovendien open naar de toekomst, ze veranderen voortdurend en scheppen steeds nieuwe toestanden en gebeurtenissen. Als ik te horen krijg dat de kans 9 procent is om binnen 10 jaar een hart- of vaatziekte te krijgen of daaraan zelfs te overlijden, dan kan ik die voorspelling weerleggen door te stoppen met het eten van oude kaas (iets wat machines om verschillende redenen niet kunnen doen). En als ik morgen onder de tram loop en overlijd, wordt die kans plotsklaps 100 procent.

De gevolgen van overbehandeling

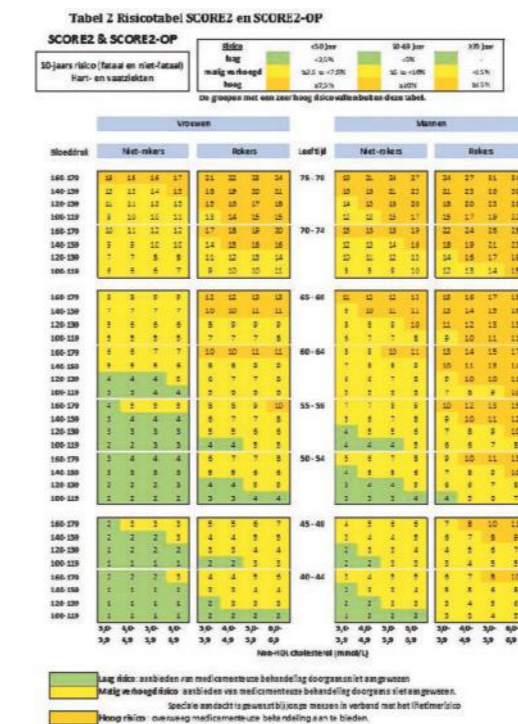
Die onvoorspelbaarheid op individueel niveau kan tragische gevolgen hebben. Bijvoorbeeld in geval van overbehandeling doordat een voorspelde aandoening of ziekte zich bij een deel van de populatie niet voor doet of zich zo traag ontwikkelt dat men er niet aan overlijdt. Als dat betekent dat ik het medicijn om de bloeddruk te verlagen onnodig zou gaan slikken, heeft dat niet zoveel om het lijf. Maar in geval van een onnodige borstamputatie - een niet verwaarloosbare kans aangezien er bij 20 procent van alle ontdekte borsttumoren sprake is van overdetectie - zijn de gevolgen van overbehandeling van een heel andere orde. Omdat uit een studie uit 2019 van het Erasmus MC blijkt dat bij vrouwelijke dragers van het beruchte borstkankergene BRCA2 de overlevingskansen bij een halfjaarlijkse controle even groot zijn als bij een preventieve borstamputatie, is in dat geval een preventieve ingreep voor een deel van de dragers onnodig.

Zelfs als individuele voorspellingen mogelijk zouden zijn, is het de vraag of ze ons veel gelukkiger zouden maken. Stel dat Charlotte te horen krijgt dat het 100 procent zeker is dat zij zal overlijden aan alzheimer als ze het medicijn niet zou nemen, maar dat zij gelukkig tot de 76,8 procent van de prepatiënten behoort die baat zullen hebben met het medicijn. Dat lijkt gunstig, maar is het niet noodzakelijk. Stel dat het een extreem duur medicijn zou zijn dat ze alleen krijgt wanneer ze vanaf de diagnose de fors hogere premie en aanvullend eigen risico betaalt die de Nieuwe Biopolitiek van de regering vereist. Wat als Charlotte dat financieel niet kan opbrengen? Talloze politieke en morele dilemma's doemen op.

Wat als de AI zou voorspellen dat de ziekte van Alzheimer bij Charlotte al na drie jaar zal optreden, zodat ze niet in aanmerking komt voor het medicijn? De zekerheid dat ze binnen enkele jaren aan de ziekte zal gaan lijden maakt haar ernstig depressief. En tegelijkertijd tijd verwijt ze zichzelf dat ze zich niet eerder heeft laten voorspellen. Ze wist toch van de familiegeschiedenis...

De voorspellende geneeskunde zal ons ongetwijfeld veel leed besparen, maar ook veel leed veroorzaken. De hoop dat zij uitsluitend zal bijdragen aan het elimineren van het noodlot miskent dat zij in ons technologische tijdsgewricht ook bij uitstek de gestalte is waarin het noodlot zich op onvoorspelbare wijze aan sterfelingen manifesteert.

Dit artikel is een bewerking van de lezing die em. prof. dr. Jos de Mul hield op de jaarlijkse Domus Dag van de Artsenfederatie KNMG. Van zijn hand verscheen onlangs de zesdaalde druk van zijn boek *De domesticatie van het noodlot. De wedergeboorte van de tragedie uit de geest van de technologie*. (Uitgeverij Boom, 2025). Veel van zijn werk is gratis te downloaden op www.demul.nl

De risicotabel met geruststellende groene, zorgwekkende gele en onheilspellende oranje vakjes, die respectievelijk aanduiden dat er een laag, verhoogd of hoog risico op ziekte en sterven is.

Verdiep je kennis en ontdek nieuwe perspectieven

Deze collegereeksen laten zien hoe kunst, filosofie, architectuur en taal de wereld hebben gevormd – en inspireren je om er vandaag met een frisse blik naar te kijken.

Colleges Rome: de Eeuwige stad

Frederike Upmeijer ontrafelt Rome als stad van macht, geloof en kunst, en biedt een scherp en inspirerend overzicht van haar rijke cultuurgeschiedenis. Van de oudheid tot de twintigste eeuw.

- > 5 colleges
- > Start in mei 2026
- > Online of in Amersfoort

Colleges Revoluties in de kunst

Van contrapost tot fotografie, van olieverf tot beton: Peter Wagemakers laat je zien hoe technische en maatschappelijke vernieuwingen de kunst door de eeuwen heen transformeerden.

- > 10 colleges
- > Start in september 2026 of januari 2027
- > Online

Colleges Kunstgeschiedenis

Ontdek hoe kunst zich door de eeuwen heen ontwikkelde. Arianne Deligianis combineert overzicht, verrassende anekdotes en inzicht in iconische werken, zodat kunstgeschiedenis zowel begrijpelijk als meeslepend wordt.

- > 5 colleges
- > Start in mei of september 2026 of januari 2027
- > Online

Colleges Architectuur in 40 gebouwen

Van het paleis van Knossos tot de skyline van Koolhaas: ontdek hoe architectuur door 3000 jaar geschiedenis onze wereld heeft gevormd. Leer over visionaire bouwmeesters en zie hoe ideeën, macht en creativiteit samenkomen in iconische bouwwerken.

- > 10 colleges
- > Start in september 2026 of januari 2027
- > Online of op locatie

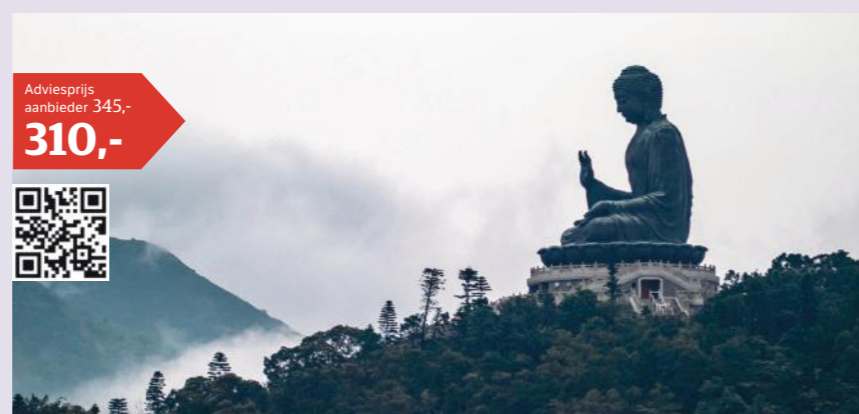
Colleges Kracht van woorden

Ontdek hoe woorden geschiedenis maken: David Rijser laat zien waarom toespraken inspireren, verbinden of manipuleren. Analyseer taal, timing en publiek en ervaar de retorische kracht achter enkele van de meest legendarische speeches ooit.

- > 6 colleges
- > Start in november 2026
- > Online of in Amsterdam

Colleges Wijsheid uit het oosten

Ontdek hoe oosterse filosofie je kan helpen bewuster in het leven te staan. Edward van der Tuuk laat zien hoe boeddhisme, taoïsme en hindoeïsme praktische inzichten bieden voor dagelijks handelen en denken.

- > 10 colleges
- > Start in september 2026 of januari 2027
- > Online

— Vervolg van pagina W7

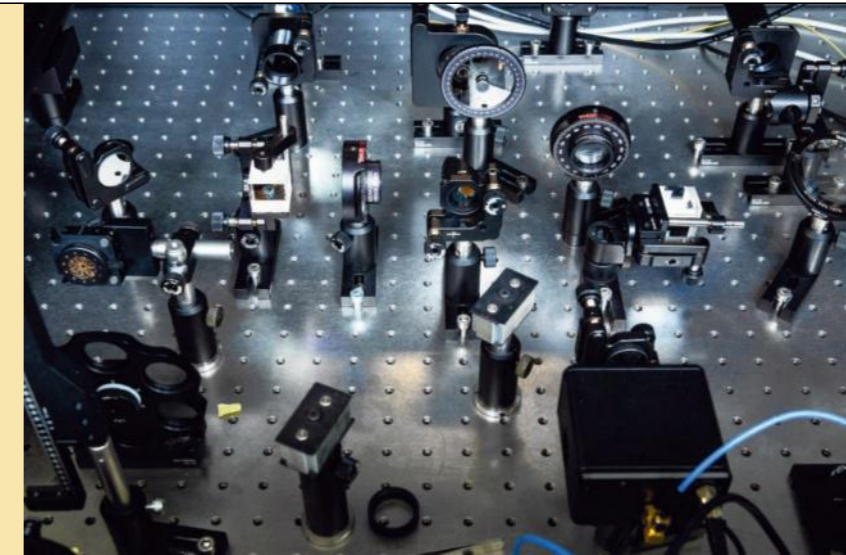
stand van *Klebsiella* horen: een hoog overvliegend vliegtuig is het, met lichte ruis en een beetje diep gebrom. Japaridze: „Dat is het typische geluid van een zwemmende bacterie. Die hebben een flagella, een soort motortje, en die maakt het meest geluid.” Daarna luisteren we naar *Staphylococcus*: een stuk rustiger. Ritmisch en een beetje ratelend, maar niet erg aanwezig. „Geen zwemmer, veel stiller”, becommentarieert Alijani.

Dan laat hij horen hoe *Klebsiella* klinkt als je hem de juiste antibiotica hebt toegediend. Het verschil is helder: het geruis van een overvliegend vliegtuig is verdwenen en er blijft een ver en vaag gesuis over. „Dood”, zegt Alijani. „Wat je nu hoort is gewoon het achtergrondgeluid dat er altijd is.”

Een monster in een cd-lade

De mannen laten een filmpje zien van de 'MelodyOne', hun nieuwste prototype. Een glad afgewerkt wit apparaat zo groot als een nachtkastje, waarin je een monster (grafeenplaatjes met infectiesamples) in een soort cd-lade legt. De hele analyse gebeurt daarbinnen, inclusief een antivibratiesysteem. Een groot verschil met de eerdere, grote en open opstellingen waarin je alle onderdelen kon zien. Japaridze: „Er zijn behandelaars hier geweest om mee te denken, en die zeiden: ja, ziet er cool uit, maar stop het in een dichte doos want ik wil niet weten hoe het werkt.” Hij schiet in de lach. „Dus we hebben het in een mooie, witte doos gestopt waaraan je niet hoeft te zien wat er binnenin gebeurt.”

De snelle diagnose is inmiddels getest op sampleraamateriaal uit de database van de ziekenhuizen waarmee ze samenwerken, het Erasmus MC in Rotterdam en ziekenhuis Reinier de Graaf in Delft. „Daar hebben we onze machine learning-modellen op getraind en onze methode op getest”, zegt Japaridze. „Daarmee toonden we aan dat we inderdaad binnen een paar uur konden ver-

Farbod Alijani van de TU Delft bij apparatuur waarmee de trillingen van bacteriën worden gemeten.

tellen welke infecties deze patiënten gehad hebben.”

Kan deze techniek levens redden? „Dat is wel het idee”, zegt Alijani. Japaridze: „Als je niet weet welk medicijn werkt of niet, is het een gok. Stel je hebt een septische shock, dan daalt je levensverwachting elk uur met 5 procent. Als je de verkeerde medicijnen krijgt, wat in Nederland in zo'n 10 tot 15 procent van de gevallen gebeurt – en in het zuiden van Europa kan het oplopen tot 50 procent – dan wordt de noodzaak van een nieuwe techniek om sneller te kunnen beslissen erg duidelijk. Je bent erg ziek, je krijgt een medicijn en de enige manier waarop je weet of het werkt of niet, is afwachten of je beter wordt of dat het erger wordt. Dat is eng, dat wil je niet.”

De ogen van de twee gaan glimmen als we bespreken wat je nog meer zou kunnen met deze techniek. Nee virussen zien ze weinig in, die leven eigenlijk niet en hun activiteit is te grillig. „Misschien”, zegt Alijani, „als we een cel met een virale infectie bekijken op die manier, en de activiteit van die cel in de aanwezigheid van een virale infectie... dat zou kunnen werken. Maar een virus zelf, die geen metabolisch proces heeft, dat werkt niet.” Japaridze: „Maar het werkt wel bij schimmelcellen en andere eukaryotische cellen, dat hebben we geprobeerd en we konden succesvol hun activiteit en reactie op een medicijn meten.”

Misschien kunnen ze er dan ook kankercellen mee detecteren en analyseren. „Dat is zeker iets waarvan we denken dat deze technologie ertoe in staat is. Verschillende soorten cellen maken hoogstwaarschijnlijk ook verschillende geluiden”, zegt Alijani. Japaridze: „Zeker kankercellen. We weten dat de metabolische activiteit van kankercellen erg hoog is omdat ze oncontroleerbaar groeien en veel energie proces, dus ik verwacht daar veel meer signaal van dan van andere cellen. Ga er maar van uit dat die nog veel harder gillen!”

Weekdeals

GELDIG T/M 12 APRIL 2026

Bekijk alles

FLINQ Stoelen - set van 2

ADVIESPRIJS FABRIKANT 249,95
129,95

MET EEN VERSTELBARE RUGLEUNING

- > Stevig aluminium frame met textiele zitting en kussen
- > De rugleuning kan op 7 manieren worden versteld
- > Bekijk meer producten van FlinQ online

MARIO RUSSO Herenpolo

ADVIESPRIJS FABRIKANT 49,95
19,95

GEMAAKT VAN 100% KATOEN

- > Hoog draagcomfort en zachte stof in diverse kleuren
- > Met een subtiele wafelstructuur op de kraag
- > Bekijk meer Mario Russo kleding online

NEDIS Staalstofzuiger

ADVIESPRIJS FABRIKANT 239,95
104,95

DRAADLOOS 2-IN-1 MODEL

- > Krachtige zuigkracht van 130W; 40 min stofzuigen
- > Handig alles-in-één led-display
- > Prijs gewonnen voor de beste prijs-kwaliteitsverhouding

In het lab kan lang niet iedereen zichzelf zijn

De samenleving „wordt gevormd door ongelijkheid”, zegt Nelly Marosi. Welke barrières ervaren LHBTIQ+-personen die actief willen worden in de exacte wetenschappen?

Op de tekening splitst onder aan een hoge berg een rivier zich in twee stromen. Hun namen staan naast elke stroom gekrabbeld: geschiedenis en biologie. De eerste droogt al snel op. De biologiestroom groeit juist, slingert door het landschap, botst tegen boomstammen en stort over een waterval - tot het water plots bij een dam komt, waar nog maar een dun stroompje overblijft. Langzaam verbreedt dat stroompje weer en eindigt het bij een rood vraagteken.

De rivier is een *river of life*, die sociaal wetenschapper Nelly Marosi gebruikte om deelnemers voor te bereiden op interviews met haar. De visuele oefening verbeeldt hier de wetenschappelijke loopbaan van Goblin - een pseudoniem voor een 27-jarige queer bioloog uit Griekenland. Elke splitsing, elke kronkel en elk obstakel in de rivier staat voor een ervaring tijdens Goblines opleiding en schetst een academische wereld waarin hij zijn queer identiteit liever niet zichtbaar maakte - onder meer uit angst dat dit zijn beoordeling zou beïnvloeden.

De Griekse wetenschapper Nelly Marosi onderzocht tijdens haar promotie voor de Universiteit van Athene welke barrières LHBTIQ+-personen ervaren in het STEM-onderwijs (*science, technology, engineering and mathematics*). Op basis van persoonlijke verhalen zoals die van Goblin en een literatuurstudie laat ze zien hoe onzichtbare normen over wie een 'echte' wetenschapper is nog altijd carrières in de wetenschap vormen.

„Het probleem in het STEM-onderwijs is dat veel gemarginaliseerde personen wel interesse hebben in wetenschap en er goed in zijn, maar er toch voor kiezen om geen carrière in dat veld na te streven”, zegt zij. Ze heeft het hier over mensen die om verschillende redenen niet in het heersende normensysteem passen, bijvoorbeeld omdat ze niet wit of heteroseksueel zijn, transgender zijn of een beperking hebben. „Velen ervaren uitsluiting en discriminatie. Ze worden professioneel minder serieus genomen, moeten zich aanpassen en vaak harder werken om geaccepteerd te worden.”

Marosi formuleert zorgvuldig en analytisch, maar haar betrokkenheid bij het onderwerp blijft steeds voelbaar. „Mijn motivatie voor dit onderzoek komt enerzijds voort uit het besef dat onze samenleving wordt gevormd door ongelijkheid”, zegt Marosi. Anderzijds is het onderwerp voor haar ook persoonlijk, omdat ze zelf tot de LHBTIQ+-gemeenschap behoort. „Als queer onderzoeker voel ik een ethische verantwoordelijkheid om de stemmen van queer personen te versterken en dit onderwerp zichtbaar te maken”, vertelt ze bevestigend. Tijdens haar eigen promotietraject was ze open over haar identiteit en ervoer ze binnen haar sociaal-wetenschappelijke onderzoeksgroep geen discriminatie.

Ze is vastberaden en voorzichtig optimistisch dat verandering mogelijk is, onder

WIE IS NELLY MAROSI?

■ **Geboren**
In 1992,
in Kalamáta

■ **Woonst nu**
In Athene,
Griekenland

■ **Plannen voor de toekomst?**

„Ik zoek een postdoc-positie in het buitenland om verder te werken aan praktische handvatten voor docenten en om klaslokalen om te vormen tot plekken van kritische reflectie en verandering.”

meer door haar promotieonderzoek. Daarin wilde ze de ongelijkheid zichtbaar maken en wetenschapsdocenten praktische handvatten bieden om hun lessen inclusiever te maken en zo uiteindelijk de wetenschappelijke wereld diverser te maken. Of, zoals zij het noemt, „om wetenschap te *queeren*”.

Onzichtbare normen

Haar onderzoek is juist in het STEM-onderwijs van groot belang, zegt Marosi, omdat discriminatie van queer personen hier sterker voorkomt dan in andere disciplines, zoals de sociale wetenschappen. De oorzaak ligt volgens haar in onzichtbare normen die door socialisatie diep verankerd raken.

Eén daarvan is het *technical-social dualism*. Technische kennis, die in STEM-velden gebruikt wordt, wordt geassocieerd met rationaliteit en objectiviteit - eigenschappen die cultureel aan mannelijkheid worden gekoppeld. Sociale competenties, zoals empathie en zorg, worden juist vaker verbonden met vrouwen en queer personen. Daardoor is de *river of life* van STEM-onderwijs breder en kent minder obstakels voor hetero, cis-mannen - dus mannen die als man geboren zijn en zich ook als man identificeren.

Daarnaast zegt ze dat de manier waarop wetenschap is opgebouwd, de ongelijkheid versterkt. „Dat zie je in de geschiedenis bijvoorbeeld in de langdurige behandeling van het mannelijke lichaam als norm in de geneeskunde, in rassen theorie of in de eugenetica.” Zij ziet wetenschap als sociaal gesitueerd. „Dat betekent dat de vragen die we in de wetenschap stellen, de categorieën die we gebruiken en de betekenis die we aan bevindingen geven, worden gevormd door de omstandigheden waarin wetenschap plaatsvindt.” Als die omstandigheden door ongelijkheid worden gekenmerkt, wordt dat ook zichtbaar in de wetenschap, benadrukt ze strijdbaar.

Verbergen

Dat er uitsluiting bestaat in STEM-onderwijs en hoe groot dat probleem is, was al eerder door andere onderzoekers in kaart gebracht. Marosi koos daarom bewust niet voor een representatieve studie, maar voor diepgaande interviews om inzicht te krijgen in de beleveniswereld van de betrokken personen. Ze sprak drie queer wetenschappers in meerdere online sessies die tot wel elf uur duurden. „De interviews waren voor mij én voor de deelnemers heel aangrijpend”, zegt ze zichtbaar betrokken. Over het gesprek met Goblin vertelt Marosi alsof ze terug-

denkt aan een gesprek met een vriend. „We spraken laat op de avond af. We dronken wat. We lachten en huilden samen. Hij vertelde veel kwetsbare verhalen - en ik deelde ook mijn eigen ervaringen.”

Door haar eigen positie als queer onderzoeker te delen, probeerde ze een veilige sfeer te creëren waarin deelnemers open durfden te spreken - een keuze die ze als onderdeel van haar onderzoeksmethode beschouwt. „Ik denk dat die band tussen onderzoeker en deelnemers de kwaliteit verbetert van de kennis die uit het onderzoek voortkomt”, zegt ze. Die band bleef niet beperkt tot de interviews. Met sommige deelnemers heeft ze nog steeds contact. Een van hen, Cassandra, stuurde zelfs een *care package* vanuit de Verenigde Staten toen Marosi tijdens haar promotie een burn-out kreeg.

Een zorgzame gemeenschap is essentieel voor veel queer mensen. „Cassandra had kleine werkers met schoppen naast haar rivier getekend. Toen ik haar daarnaar vroeg, zei ze dat die haar queer vrienden voorstelden die haar hebben gesteund”, vertelt Marosi.

Als queer onderzoeker voel ik een verantwoordelijkheid om de stemmen van queer personen te versterken

Cassandra werd gedurende het grootste deel van haar leven gezien als een witte, cis-gender heteroseksuele man. Dat privilege hielp haar, denkt ze zelf, om een promotieplek te krijgen. Toen ze aan het begin van haar promotie besloot te transitioneren, hield ze dat aanvankelijk verborgen voor haar werkomgeving.

„In mijn leven had ik een STEM-kant en een queer kant”, vertelt Cassandra in het interview met Marosi. „Bijna een jaar lang leidde ik een dubbelleven. Overdag deed ik mijn onderzoek als promovendus, 's avonds kon ik Cassandra zijn.”

Nadat Cassandra op haar werk uitkwam als trans vrouw, merkte ze dat mensen haar anders behandelden dan toen ze als man werd gezien. Het gevaarlijke aan culturele normen is juist hun onzichtbaarheid, benadrukt Marosi. Discriminatie merk je niet altijd verbaal, maar bijvoorbeeld aan hoe iemand naar je kijkt of met je praat.

Vandaag werkt Cassandra als openlijk queer docent chemische technologie en

deelt haar leven op sociale media. „Van een dubbelleven naar volledig jezelf kunnen zijn in het lab en in het klaslokaal - dat verschil was enorm. Ik zou niet terug willen gaan”, zegt ze tegen Marosi. „Daardoor besefte ik dat iedereen zichzelf moet kunnen zijn in het lab, in het klaslokaal en in zijn werk.”

De tafel omverwerpen

Marosi benadrukt dat niet alle queer personen in alle landen en culturen dezelfde ervaringen hebben. Systemen van privilege en onderdrukking kunnen elkaar overlappen. Toch ziet ze haar bevindingen, samen met bestaand onderzoek, als aanwijzingen voor een structureel probleem in het STEM-onderwijs - een probleem waarvoor bewustwording alleen volgens haar niet genoeg is.

„We willen geen stoel aan de tafel”, zegt ze strijdbaar. De tafel gebruikt ze als beeld voor de heersende structuur in de wetenschap. „Een stoel aan de tafel zou assimilatie betekenen. Dat zou betekenen dat je je moet aanpassen aan bestaande normen om geaccepteerd te worden.” Wat zij wil, zegt ze, is de tafel omverwerpen. Ze spreekt met veel passie over collectieve herbeleving, transformatie en ontwrichting, die moeten leiden tot STEM-onderwijs dat gebaseerd is op rechtvaardigheid, zorg en diversiteit.

Volgens Marosi begint die verandering bij het opleiden van toekomstige generaties. Daarom ontwikkelde ze samen met onder meer de drie geïnterviewde wetenschappers lesmateriaal en trainingsprogramma's voor docenten. „Ik wilde niet alleen hun stemmen versterken”, vertelt Marosi. „Ik wilde dat zij zelf producenten van kennis werden - actoren van verandering.”

Zij werkt inmiddels weer in Griekenland, waar ze is opgevoerd. Daar probeert ze een nascholingsprogramma voor docenten in de praktijk te brengen. „Ik wil een veilige ruimte creëren waarin docenten zich ongemakkelijk durven te voelen over wat er gebeurt, ongemakkelijk met zichzelf”, zegt ze. „Waar ze hun eigen pedagogische keuzes en aannames kritisch leren bevragen.”

Ondanks dat het gebruikelijk is dat je aan een Griekse universiteit als onderzoeker geen salaris krijgt, blijft ze doorgaan. „Ik heb nog steeds al die energie omdat ik weet dat ik niet alleen ben”, zegt ze trots. „Er zijn meer mensen die dezelfde strijd voeren - niet omdat we als queer personen moeten overpresteren, maar omdat we dit werk doen met liefde en overtuiging.”

Jeika Pospig

SciencePlatform

AcademicTransfer-NRC Carrière

HZ UNIVERSITY
UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

HZ University of Applied Sciences

Onderzoeker Life & Food Science LC-MS

Onderzoek uitvoeren op het snijvlak van life sciences en voedselchemie

www.scienceplatform.nl/359863

Benieuwd welke wetenschappelijke functies passen bij jouw CV?

Doe de CV Match op AcademicTransfer!

Wil je werken in de wetenschap?

Gebruik de url in de vacatures.

Meer informatie?

Neem contact op via 020 755 3055 | carriere@nrc.nl

SciencePlatform wordt mogelijk gemaakt door

nrc carrière
samen ambities waarmaken

nrc carrière

samen ambities waarmaken

NRC biedt vacatures voor hoogopgeleid Nederland
Op zoek naar een uitdagende baan?
Hieronder vind je een overzicht van de meest actuele vacatures,
bekijk het complete banenaanbod op nrc.nl/carriere

gebruik het referentienummer van de vacature en vul het in als trefwoord op nrc.nl/carriere

beleid / bestuur

	Kiesraad	Lid Kiesraad (Commissie Uitvoering)	Den Haag	29957
	Onderwijsraad	Raadsleden	Den Haag	29956

consultancy

	D66 via Colourful People	Adviseur Leren & Ontwikkelen	Den Haag	29952
---	--------------------------	------------------------------	----------	-------

directie / management

	Christelijke Hogeschool Ede via TwynstraGudde	Manager Onderwijskwaliteit & Innovatie (lid MT)	Ede	29959
	Dienst Justitiële Inrichtingen	Operationeel Manager Veiligheid	Arnhem	29910
	Flynth via Legal People	Bestuurssecretaris	Utrecht	29967
	Het Stedelijk Lyceum via ADJ	Directeur Innova	Enschede	29954
	HFML-FELIX	Technical Manager Superconducting Magnet Technology	Nijmegen	29953
	InteraktContour via BeljonWesterterp	Directeur Serviceorganisatie	Nunspeet	29919
	InteraktContour via BeljonWesterterp	Directeur Mens & Organisatie	Nunspeet	29920
	Lenferink Vastgoedonderhoud via YER	Regiomanager Klant & Markt	Zwolle/Amersfoort/Achterhoek	29934
	Stichting Milo via BeljonWesterterp	manager Bedrijfsvoering	Werken vanuit huis en op locatie	29917
	Stichting Milo via BeljonWesterterp	Directeur Bedrijfsvoering	Werken vanuit huis en op locatie	29918
	TU Delft	Programmadirecteur Kennisveiligheid	Delft	29960
	Van Asseldonk Champignons BV via YER	Technisch Manager	Boekel	29955
	Van Iperen International via BeljonWesterterp	Managing Director	Westmaas	29916
	Werkzaak Rivierenland via Objective Recruitment B.V.	Operations Manager	Geldermalsen	29893
	Antalis B.V. via YER	Credit Controller	Almere	29932
	COG	Business Controller	Ede	29951
	De BUCH via Merwede Executive Search	Concerncontroller	Bergen	29940

finance

finance

	Oakey Holding B.V. via YER	Finance Administration Manager	Rotterdam	29933
	Stichting Woonkracht10 via YER	Business Controller	Zwijndrecht	29965
	Stichting Woonkracht10 via YER	Senior Finance Controller	Zwijndrecht	29966
	Technische Universiteit Eindhoven (TU/e)	Export Control en Compliance Consultant	Eindhoven	29962

human resources

	Nettorama via YER	HR & Payroll Professional	Oosterhout	29915
---	-------------------	---------------------------	------------	-------

inkoop / logistiek

	Fudura B.V. via YER	Strategic Accountmanager	Noord-Brabant/Limburg	29914
	YER	Strategic Buyer	Noordoost-Brabant	29921

IT

	EVEON Containers via YER	Business Analyst	Rotterdam	29947
	Orffa Additives BV via YER	AI & Digital Enablement Specialist	Breda/hybride	29922

juridisch

	Collins Foods Europe via Legal People	Risk & Compliance Manager	Amsterdam	29963
	Royal Reesink via Legal People	Legal Counsel	Apeldoorn	29964

projectmanagement

	Gemeente Epe via YER	Beleidsadviseur Samenleving	Epe	29949
	Result Laboratorium	Portfolio- en Projectmanager	Zevenbergen	29926

RvC / RvB / RvT

	Labmicta via Partners at Work	Lid Raad van Toezicht	Hengelo	29958
	Reggewoon via PublicSpirit	Lid Raad van Commissarissen	Nijverdal	29968

overig

	HWV zorg via Partners at Work	Lid RvT zorginhoudelijke portefeuille op voordracht van de CCR	Den Haag	29906
---	-------------------------------	--	----------	-------

werken in de wetenschap i.s.m. AcademicTransfer

	HZ University of Applied Sciences	Onderzoeker Life Sciences (LC-MS & Food Science)	Middelburg	29961
---	-----------------------------------	--	------------	-------

Meer informatie over het plaatsen van vacatures?
Neem contact op met NRC Carrière via t 020 755 3055,
stuur een e-mail naar carriere@nrc.nl
of ga naar nrc.nl/carriere of nrc.nl/werkgevers

nrc carrière
samen ambities waarmaken

OVER DE HORIZON

ROBBERT DIJKGRAAF

FOTO MERLIN DOORMERIK

De VN van de wetenschap?

COLUMN

ensuur, desinformatie, veiligheidsprotocollen - de wetenschap ontdekt wereldwijd veel tegenwind. Maar dit geldt wellicht nog meer voor internationale samenwerking en diplomatie. De International Science Council is de oudste en breedste organisatie die de mondiale wetenschap vertegenwoordigt, maar wanneer ik haar introduceer als „de Verenigde Naties van de wetenschap”, kijken mensen me bezorgd aan: „Ik hoop het niet!”

Multilateralisme lijkt zijn beste tijd te hebben gehad. De Verenigde Naties en hun agentschappen worden actief tegengewerkt en ondermijnd. De Verenigde Staten hebben zich teruggetrokken uit de Wereldgezondheidsorganisatie, Unesco en een zestigtal andere VN-organisaties die allemaal essentieel zijn voor het coördineren van mondiale reacties op rampen en bedreigingen. Wetenschappelijke rapporten, zoals die van het IPCC, worden ondergraven door goed georganiseerde desinformatiecampagnes.

Maar juist in deze tijd van stijgende geopolitieke spanningen kunnen wetenschappers een gat vullen dat de diplomatie laat vallen. Politici en intergouvernementele organisaties zitten op de eerste rij van het geopolitieke theater - de politieke *splash zone*. Sommigen verlaten zelfs boos het theater. Wetenschappers zitten op de tweede rij. Daar, op de goedkope stoelen, kunnen ze minder én meer. Ze zijn op veilige afstand van het politieke steekspel, maar dichtbij genoeg om uitkomsten te kunnen beïnvloeden. Ze beschikken over gezag dat landsgrenzen overstijgt en werken op tijdschalen die voorbij verkiezingscycli gaan. Hun netwerken maken contacten mogelijk die regeringen niet kunnen of willen

onderhouden. Wetenschap is een van de weinige convergerende krachten in onze fragmenterende wereld.

Internationale wetenschappelijke samenwerking mag dan dubbele tegenwind ervaren, het is goed Hollands gebruik om tegen de wind in te fietsen, juist als het stormt. En de geschiedenis kan daarbij raadgever zijn.

Een bron van inspiratie is het Internationaal Geofysisch Jaar van 1957-1958. In 1950, op het hoogtepunt van de Koude Oorlog, deed de Amerikaanse natuurkundige Lloyd Berkner een bod voorstel: laten we weer een internationaal pooljaar organiseren - eerdere edities waren in 1882 en 1932 - maar nu gericht op de gehele planeet. Met de nieuwe rakettechnologie konden we de atmosfeer en de aarde als geïntegreerd systeem bestuderen.

Het werd een doorslaand succes. Zevenenzestig landen deden mee, waaronder aartsvijanden de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie. Het jaar begon met een verrassing: de lancering van de Spoetnik op 4 oktober 1957. De Amerikaanse satellieten volgden snel. Deze ruimtesondes ontdekten de Van Allen-stralingsgordels: twee reusachtige 'zwembanden' vol elektronen en geladen deeltjes die de aarde omringen op honderden kilometers hoogte en haar beschermen tegen kosmische straling. Een andere ontdekking vond op grote diepte plaats. Met behulp van sonar vond men onderzeese vulkanische bergketens die de gehele aardbol omspannen - cruciaal bewijs voor de theorie van platentektoniek.

Voor het eerst verkreeg men wereldwijde, gecoördineerde datasets over klimaat, oceaanstromingen, ijslagen en magnetische straling. Het was de start van systematische CO₂-metingen. Om al die data op te slaan werden de World Data Centers opgericht: 52 ar-

chieven in 15 landen, een prachtige voorloper van *open science*. En met vooruitziende blik werden de centra in de VS en de Sovjet-Unie voor de zekerheid gedupliceerd.

De grootste impact echter was niet wetenschappelijk, maar politiek. Het geofysische jaar mondde uit in een van de meest succesvolle diplomatieke akkoorden uit de geschiedenis: het Antartic Verdrag van 1959. Dit verbood alle militaire activiteit op Antarctica en wees het continent aan als beschermd gebied voor vrij wetenschappelijk onderzoek. Het maakte decennia van cruciaal klimaatonderzoek mogelijk. Ook belangrijke kosmologische observatoria staan nu in het Zuidpoolgebied.

W e leven opnieuw in tijden van geopolitieke spanningen. Het pleidooi voor wetenschappelijke samenwerking is nu nog dwingend dan in 1957. Klimaat, biodiversiteit en pandemieën vereisen mondiale coördinatie, en de wetenschappers die deze samenwerking moeten dragen komen inmiddels uit alle windstreken.

Maar de obstakels zijn ook groter dan tijdens de Koude Oorlog. De wetenschap is slachtoffer van haar eigen succes. Grote mogendheden zien technologie nu als het primaire strijdtonel voor economische concurrentie en nationale veiligheid. Vooruitgang in kunstmatige intelligentie, halfgeleiders en biotechnologie wordt gezien als een nulsomspel.

Deze 'bepapening' van de wetenschap creëert een diepe contradictie: we hebben elkaar meer nodig dan ooit,

De obstakels zijn groter dan tijdens de Koude Oorlog

BijzondereZaken.nl

Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Vakanties & Reizen

Europa

Kastelen en landhuizen
www.kasteelovernachtingen.nl
Romantiek sinds 2005

Wilt u hier ook volgende week adverteren?
www.ZADKINEMEDIA.nl

Duitsland

13 daagse autoreis **Romantische Strasse v.a. € 750**
Duitsland: Mergenheim-Rothenburg-Landsberg-Fussen-Boppard
www.autoreiswinkel.nl of bel: 020-894 3135

Frankrijk

Limousin, schitterend uitzicht, sterrenhemel, vlakbij stadje
www.baanwachtershuis.nl

Frans Ardennen: vakantiehuis rust, ruimte, natuur
www.lapetitemoyeux.nl

Italië

****WWW.GITES.COM****
Het grootste aanbod authentieke vakantiehuisen in het heerlijke Frankrijk.

Te huur: vrijstaand huis in Italië, Lucca. www.casa-andrea.nl
06 23434311

Portugal

Viana do Castelo te koop in historisch stadspaleis ons duplex
4+1 kamerapp >200m² met patio+ parkeergarage
€ 849.000 info@palacioviana.eu

WWW.JEEIGENBERG.NL
Rust, ruimte, privacy en zon aan de kust van de Alentejo

Wilt u adverteren? Geef online op via www.ZADKINEMEDIA.nl

Norwegen

De mooiste zeereis van **HURTIGRUTEN**
Boek je natuurlijk bij

BBI TRAVEL EXPERIENCE

HURTIGRUTEN
Noorse kust Express

16-daagse Hurtigruten bus- en treinreis vanaf **€ 3951 pp***

*Vertrek op 7 september 2026. Incl. bus- en treintickets, verblijf aan boord en Nederlandse taal bij reisbegeleiding. Onder voorbehoud van druk fouten en/of prijswijzigingen.

www.bbi-travel.nl/hurtigruten | 050-3136000

Wij kopen Antiek Chinees en Japans Porselein
Zoekt u een betrouwbaar adres? Bel of mail ons.

Bij ons geen gezeur. Directe betaling

Capel&Capel Antiek Porselein
De Zande 43, 8278 AH Kampen
038-3636365 - info@capel.nl
WWW.CAPEL.NL

Restaurant

HONG KONG
AUTHENTIEK CHINEES RESTAURANT

Sinds 1963 gevestigd in Rotterdam
Meer dan 50 jaar traditie van diner op niveau

Westersingel 15, 3014 GN Rotterdam
Tel.: 010 - 466 45 66
Email: welkom@hong-kong.nl

ZADKINEMEDIA.NL

Vraag & aanbod

CONCERTO EN PLATO ZOEKEN MOOIE LP's en SINGLES
Bel bij collecties voor een afspraak of kom gezellig langs in een van onze winkels.
Concerto Amsterdam en alle Plato's in Nederland.
www.concerto.nl of <https://www.platomania.nl/concerto-plato-winkels>
dick@concerto.nl 06-53314016

INKOOP VAN GOUD, ZILVER, MUNTEN EN HORLOGES. WINNAAR TEST CONSUMENTENBLAD KASSA! WIJ BETALEN TOT 50% MEER DAN UW JUWELIER! SPIEGELGRACHT JUWELIERS - Beethovenstraat 7A, A'dam TEL. 020-4221015. WWW.ODGGOUDPRIJS.NL

EXCLUSIEVE REIZEN | BIJZONDEREZAKEN.NL

SCHIETHART REIZEN
CULTURELE GROEPSREIZEN
"AL MEER DAN 30 JAAR!"
www.schiethartreizen.nl of 072-5204550

Vind alle aanbieders op één rij!
BijzondereZaken.nl

Oceanië

Australië

Travel ~ Essence

Onze kennis ~ uw droomreis Down Under

Neem contact op met een van onze reisspecialisten of doe inspiratie op tijdens een van onze gratis presentaties.

030 272 5335 | info@travelescence.nl | www.travelescence.nl

Consumenten

Kunst & Antiek

Wij kopen Antiek Chinees en Japans Porselein
Zoekt u een betrouwbaar adres? Bel of mail ons.

Bij ons geen gezeur. Directe betaling

Capel&Capel Antiek Porselein
De Zande 43, 8278 AH Kampen
038-3636365 - info@capel.nl
WWW.CAPEL.NL

Restaurant

HONG KONG
AUTHENTIEK CHINEES RESTAURANT

Sinds 1963 gevestigd in Rotterdam
Meer dan 50 jaar traditie van diner op niveau

Westersingel 15, 3014 GN Rotterdam
Tel.: 010 - 466 45 66
Email: welkom@hong-kong.nl

ZADKINEMEDIA.NL

Vraag & aanbod

CONCERTO EN PLATO ZOEKEN MOOIE LP's en SINGLES
Bel bij collecties voor een afspraak of kom gezellig langs in een van onze winkels.
Concerto Amsterdam en alle Plato's in Nederland.
www.concerto.nl of <https://www.platomania.nl/concerto-plato-winkels>
dick@concerto.nl 06-53314016

INKOOP VAN GOUD, ZILVER, MUNTEN EN HORLOGES. WINNAAR TEST CONSUMENTENBLAD KASSA! WIJ BETALEN TOT 50% MEER DAN UW JUWELIER! SPIEGELGRACHT JUWELIERS - Beethovenstraat 7A, A'dam TEL. 020-4221015. WWW.ODGGOUDPRIJS.NL

Duurzaam vergroenen

Ginkel Groep

Zwemvijvers, zwembaden en waterpartijen

Natuurgezuiverd water

www.ginkelgroep.nl Familiebedrijf sinds 1903

Wilt u ook adverteren, surf naar onze website www.zadkinemedia.nl

EXCLUSIEVE RELATIEBEMIDDELING
Particuliere & zakelijke advertenties opgeven via : www.zadkinemedia.nl
De brieven onder nummer kunt u sturen naar: Lange Nieuwstraat 109 B1, 3111 AE Schiedam onder vermelding van br.o.nr. (nummer advertentie)

WWW.BIJZONDEREZAKEN.NL

Relatiebemiddeling

RELATIEBEMIDDELING
Ook u kunt weer verliefd worden!

mens & relatie

www.mens-en-relatie.nl

BEL 088 - 022 19 00

VAN SLOBBE EXCLUSIEVE PARTNER SEARCH

VANSLOBBEDATING.NL +31 (0)6 5397 54 26

LATE LIEFDE VOOR 60-70 en 80 jarigen
ALERTE RELATIEBEMIDDELING
0613863420 - www.hellasmeeets.nl

Ze bestaat. Echt.

DPSPartnerSearch.nl distinguished & discreet

DTNG.
WWW.DTNG.NL

Voor ondernemende en ontwikkelde singles

Match Hunters

Omdat liefde begint met écht gezien en gehoord worden.
Start jouw zoektocht vandaag nog.

Wilt u uw leven ook zo graag verrijken met een geliefde?
Ensemble bemiddelt met vervo kunst- en cultuurliefhebbers 50+
Sophie van den Heuvel, 0294-257226 - www.ensemble-relatie.nl

Relatiebureau

Geef de liefde weer een kans!
Het Relatiebureau, bemiddeling duurzame relaties.
www.netrelatiebureau.nl of 085 - 0765 365

een nieuwe liefde

Make love, not war now more than ever

Is het tijd voor jouw nieuwe liefde?

Persoonlijke relatiebemiddeling www.eennieuweliefde.nl

Dating

Stoute vlinders?

secondlove

Plaats ook uw advertentie in onze rubriek Bijzondere Zaken en kom rechtstreeks in contact met andere lezers.
Ga naar ZADKINEMEDIA.NL

ZADKINE
www.zadkinemedia.nl

Karel Knip stuit in de alledaagse werkelijkheid op raadsels en onbegrijpelijke verschijnselen.

Deze week:
Simpele berekeningen lopen stuk voor stuk fout in de 19de-eeuwse maanfantasie.

ALLEDAAGSE WETENSCHAP

Wat moeten de Amerikanen nu weer op de maan? Een kolonie bouwen? Tarwe telen en delfstoffen delven? Voorkomen dat de Chinezen de blits maken? De media komen er niet uit en verspreiden larekoek over de maanachterkant. Er is een afstandsrecord gebroken, spannender kan NASA het niet maken.

Hoe anders lag dat in 1865. De Amerikaanse burgeroorlog was voorbij, artilleristen en wapenfabrikanten dreigden brodeloos te raken en tuigden haastig een project op dat tot de verbeelding sprak en werk verschafte. Zou het niet geweldig zijn, rippen ze, om een holle kogel naar de maan te schieten met daarin een groot én wat monsters van de aarde? Wie weet kwam er wel antwoord. 't Was een idee van Impey Barbicane, voorzitter van de Gun-Club waarin militairen en industriëlen zich hadden verenigd. Als je een kanon, een houwtser, ontwierp die de kogel een mondingsssnelheid gaf gelijk aan de vermaarde 'ontsnappingsnelheid' dan moest het lukken, dat had Newton al voorgerekend. De aardse ontsnappingsnelheid is hooóg, 11 km per seconde, maar er waren in 1865 al stukken geschut die 750 m/s haalden. Gewoon doorzetten.

Er kwam geld en Barbicane zette door. De bolvormige kogel moest een diameter krijgen van 9 voet, dus 2,74 meter, bedacht hij. Dan was-ie, eenmaal op de maan, met een nog te bouwen supertelecoop net zichtbaar vanaf de aarde. Maakte je het projectiel van het moderne aluminium dan hoefde de wand niet dikker te zijn dan 12 duim, dus 30 cm. Het gewicht kwam dan op 8.740 kilogram.

Voor de lengte van de loop nam Barbicane 100 maal het kaliber (de binnendiameter), dus 274 meter. Dat was wat meer dan normaal, meestal was de looplengte 20 à 25 keer het kaliber, maar dat was voor de securiteit. Voor de - gladde - loop, die overal even wijd was, werd geen brons gebruikt maar gietijzer, dat was goedkoper. Wel weer wat duurder was het moderne, krachtige schietkatoen (nitrocellulose) dat de plaats innam van buskruit. Je had er minder van nodig.

Drie mannen en twee honden
Lezer van Generatie Z! Dit was niet écht hoor, dit was een verzinsel van de Franse sciencefictionschrijver Jules Verne die destijds heel bekend was maar nu niet meer. Hij publiceerde tussen 1862 en 1905 zoveel reisverhalen en toekomstromans dat niemand ze allemaal gelezen heeft. Zijn *De la terre à la lune* behoort tot de bekendste uit de serie en het geldt als *visionair*.

Want uiteindelijk werd besloten de vorm van het projectiel aan te passen zodat er ruimte kwam voor drie mannen en twee honden. Ze werden midden in de winter met het reuzekanon recht omhoog geschoten, vanuit Florida wel te verstaan want dat is het enige stukje VS waar de maan in december in het zenit kan staan. De drie bereikten de maan al binnen een dag of vier, kregen warempel ook haar

Jules Verne raakte flink de weg kwijt

Illustratie uit *De la terre à la lune*, door Émile Bayard. BEELD GETTY IMAGES

achterkant te zien en konden terugkeren dankzij *remraketten*, niets minder. Ze vielen bij Californië in zee en kwamen met de trein weer thuis.
In het echt hadden de astronauten de lancering niet overleefd, ook al hadden ze een dempingssysteem dat tonnen water wegperste, en was die ontsnappingsnelheid überhaupt niet bereikt. Bovendien was die snelheid onvoldoende geweest om de maan te halen en verder waren de drie ook véél eerder gewichtloos geworden dan Verne dacht en is er nog steeds geen aardse telescoop die objecten van maar 2,7 meter op de maan kan zien. En ga zo maar door. Vernes fouten en onjuiste aannames vind je *all over the internet*.

Toch is *De reis naar de maan* ondanks de Franse humor best aardige lectuur. Ze beschrijft met het aluminium, nitrocellulose en de elektrische ontsteking de stand van de techniek en laat ook de voorredingen van de wetenschap zien, al werd Verne daar niet erg wijs uit. Het complex krak, stoot, arbeid en energie was al rond 1850 ontrafeld maar Verne snapt er niets van. Hij ziet de hoge snelheid van het projectiel ook als een kracht en hij maakt een denkfout als hij aanneemt dat de weerstand van de dampkring verwaarloosbaar is omdat die in zo korte tijd wordt gepasseerd. Hij laat Barbicane uitleggen dat de astronauten het donderend kabaal van hun eigen lancering niet hoorden omdat ze sneller dan het geluid vlogen.

Wat de AW-recensent vooral opviel is dat er in 'De reis' zo slecht gerekend wordt. Voor een deel bleek het te liggen aan het vertaalwerk van dominee H.M.C. van Oosterzee die in 1876 jammerlijk vastliep in de exotische eenheden die Verne hanteerde (niet alleen *milles*, *pieds* en *pouces* - mijlen, voeten en duimen - maar ook *livres*, *toises* en *lieues*). Maar raadpleeg je bij Google Books het Franse origineel dan blijkt dat de jurist Verne zelf ook de weg was kwijtgeraakt. Hij experimenteert soms met kilogram en kilometer maar het helpt niet. Simpele berekeningen aan het gewicht van het projectiel, de loop van het kanon en de hoeveelheid schietkatoen lopen stuk voor stuk fout.
En verder zijn er die vreemde inconsistenties. Vaak lijkt het alsof Verne halverwege zijn boek al niet meer weet wat-ie in het begin beweerde of aannam. Het ene moment worden de astronauten recht omhoog geschoten, dan weer onder een schuine hoek. De invloed van de dampkring is eerst verwaarloosbaar en dan weer overweldigend. Berekeningen aan dezelfde telescoop vallen op verschillende plaatsen heel verschillend uit. Het is te begrijpen: 'De reis' verscheen in 1865 als feuilleton en Verne had ongetwijfeld meerdere feuilletons onder handen. Je kunt ook zeggen dat Vernes reis naar de maan meer te denken geeft dan die van de NASA.

Karel Knip

Wat zijn die slaapkorstjes in je ooghoeken?

DURF TE VRAGEN

Het is zo erg met de moderne mens gesteld dat hij of zij na het wakker worden als eerste naar de smartphone grijpt. Sommige mensen raken eerder hun telefoon aan dan hun partner. Het enige dat nóg eerder gebeurt is het wrijven in de ogen, om die vermaledijde korstjes of korstjes weg te vegen zodat je de eerste appjes of tiktoks van de dag kan zien. Maar wat zijn die 'slaapkorstjes' eigenlijk en hoe komen ze daar terecht?

Ik schrijf wel 'slaapkorstjes', maar erachter komen hoe deze materie eigenlijk heet was een eerste mysterie. Online kwam ik onder meer slaap(jes), oogafscheiding, slaapzand, slapertjes, slaapkorstjes, slaapstof, slaapzand, siep, soep en pietjes tegen. Engelstalige mensen hanteren het prachtige *eye boogers*. De bebezigde term voor het spul lijkt streekgebonden, maar een officiële benaming ervoor is er niet. „In het Engels spreken we van *rheum*, in Nederland noemen we het meestal oogafscheiding”, zegt hoogleraar en medisch afdelingshoofd Oogheelkunde aan het UMC Utrecht Mor Dickman telefonisch.

Deze afscheiding wordt soms opgedroogd traanvocht genoemd, maar bestaat in werkelijkheid uit een mengeling van de traanfilm, slijm, olie, afgestorven cellen en vuil. Dat laatste kan bij mensen die make-up gebruiken bijvoorbeeld uit deeltjes mascara, eyeliner of oogpotlood bestaan. Mensen zijn niet de enigen die deze troep rondom hun ogen krijgen. Ook bij katten, honden en paarden kan het goedje zich flink ophopen.

Dat dit goedje geen zand bevat en ook al

niet door Klaas Vaak in je ogen gestrooid is om je van een goede nachtrust te verzekeren, zal lezers van deze rubriek niet verbazen. Aan dit kindergeloof hebben we wel de uitdrukken 'iemand zand in de ogen strooien' te danken, waarbij je iemand misleidt door hem of haar in slaap te sussen. Maar hoe komt het spul dan wél in je ogen terecht?

Wimpers en stof afvoeren

Dat heeft te maken met het knippen van je ogen, iets wat we iedere minuut vijftien tot twintig keer doen. Deze onbewuste handeling zorgt ervoor dat onze ogen vochtig blijven en goed kunnen blijven functioneren. Dat vocht wordt traanfilm genoemd en bestaat uit drie lagen. De binnenste slijmlaag (mucine) zorgt voor bevochtiging van het hoornvlies, daarboven ligt een waterige laag en aan de buitenkant een dunne olieachtige laag die het geheel vasthoudt. Die olie wordt geproduceerd door de zogeheten klieren van Meibom, die op de ooglidrand zitten en ervoor zorgen dat de traanfilm niet te snel verdampst - en zo voorkomen dat onze ogen de hele dag tranen. Het knippen zorgt er ook voor dat vuildeeltjes zoals wimpers en stof steeds uit onze ogen worden afgevoerd.

Goed, dat is de situatie overdag. In onze slaap knippen we natuurlijk niet met onze ogen, waardoor het vuil niet wordt afgevoerd. „Het is alsof met de ruitenwissers van je auto, als je die uitzet hoopt het vocht ook op”, zegt Dickman. „Ook de traanproductie is 's nachts minder.” De vuildeeltjes verzamelen zich in de hoeken van onze ogen en

klonteren samen met het slijm en olie vanuit de traanfilm tot een soort korstjes. Die kunnen droog en hard zijn, maar ook nat en kleverig. Dat laatste verschilt per persoon. Mensen met allergieën of hooikoorts wrijven vaker in hun ogen en hebben daardoor vaak meer slijmerige 'slaapkorstjes'.

Dat wrijven doen we vaak automatisch, maar is dat eigenlijk wel een goed idee? „Niet doen!”, adviseert Dickman. „Onze handen zijn niet altijd zo hygiënisch als we zouden willen en door te hard wrijven kun je je hoornvlies beschadigen of irriteren en klachten verergeren.” Je ogen uitspoelen met kraanwater raadt hij eveneens af. „Daar kunnen micro-organismen in zitten”, aldus Dickman. „Als je er last van hebt, kun je beter speciale oogdoekjes of kunsttranen gebruiken.”

Casper van der Veen

Wrijven in de ogen wordt door oogartsen afgeraden.
FOTO GETTY IMAGES

Klimvisje / oorvis / *Parakneria thysi*

De 19de-eeuwse Artis-bibliotheek, onderdeel van de Universiteit van Amsterdam.
FOTO GETTY IMAGES

GOED BETER BEEST

Hij is de kampioen van de zeepheiling. De oorvis *Parakneria thysi* beklimt een soms loodrechte rotswand midden in een vijftien meter hoge waterval in de Luvilombo-rivier in het zuidoosten van Congo. Dat gaat niet zonder moeite. Biologen van de universiteit van Lubumbashi beschrijven in *Scientific Reports* hoe een individuele vis er gemiddeld wel negen uur en 45 minuten over kan doen om de top van de waterval te bereiken. On-

derweg moet het dier telkens even op adem komen, met 9 rustperiodes van een kwartier tot soms meer dan een uur, 30 minuten korte pauzes van niet meer dan een minuut en in totaal 15 minuten effectief klimmen.

De visjes van vier tot vijf centimeter lang (niet groter dan een pink) hechten zich met hun borst- en buikvinnen als haakjes aan de steile wand. Ze klimmen aan het einde van het regen seizoen met duizenden tegelijk langs de rand

van de waterval. Telkens als de stroming even minder wordt, grijpen ze hun kans. Ze wapperen wild met hun staart om zich weer een stukje hoger vast te haken.

Onderweg bestaat telkens het risico van vallen, als het visje per ongeluk in een harde waterstraal belandt of ondersteboven komt te hangen bij het passeren van een overhang. Dan begint de uitputtende tocht van voor af aan.

Sander Voormolen

Tientallen oorvisjes tijdens hun steile klim in de watervallen van Luvilombo.
FOTO PACIFIQUE KIWELE

▷ Iedere week bespreekt de redactie wetenschap hier ophef in de wetenschap.

Btw maakt gratis publiceren een dure grap

OPHEF

Al jaren is het een streven van de Nederlandse overheid: zorgen voor 100 procent open access tot wetenschappelijke publicaties. Alle artikelen over onderzoek dat is betaald met publieke middelen - zoals subsidies - zouden gratis te lezen moeten zijn voor iedereen. Om dat te bereiken is in 2023 zelfs een speciaal programma in het leven geroepen, Open Science NL, ondersteund door vijftien kennisinstellingen én het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Toch lijkt diezelfde overheid nu roet in het eten te gooien, waarschuwen de Nederlandse universiteiten vorig jaar al in een brief aan de rechtbank. Voor veel artikelen moet alsnog betaald worden, maar dan niet langer

door de lezer maar door de onderzoeksinstituten of auteurs die het onderzoek willen publiceren. En daar blijkt een fors prijskaartje aan te hangen. Voor die plaatsingen past de Belastingdienst namelijk niet het lage btw-tarief toe dat voor veel andere digitale artikelen wel geldt. Onder dat verlaagde tarief van 9 procent vallen bijvoorbeeld e-boeken en digitale artikelen uit kranten en tijdschriften. Maar bij wetenschappelijke en educatieve publicaties wordt een deel nog tegen het hogere tarief van 21 procent belast.

Daar tekenden de onderzoeksinstituten bezwaar over aan. Maar afgelopen maand bleek uit het oordeel van de rechter dat het wél mag. Die stelde de Belastingdienst in het gelijk, tot ongenoegen van de universiteiten.

Of zoals ze nu in een gezamenlijke open verklaring laten weten: „Hierdoor zijn de onderwijspartijen jaarlijks miljoenen extra kwijt aan open access van hun publicaties. [...] De doelstelling van dezelfde overheid, 100 procent open access beschikbaarheid van wetenschappelijke publicaties die met publiek geld zijn gefinancierd, wordt hierdoor een stuk duurder.”

Nederland is internationaal een koploper wat betreft open access, schreef kennisinstituut Rathenau eind 2025: zo bleek in 2024 al 83 procent van de wetenschappelijke publicaties met een Nederlandse auteur gratis te lezen. Subsidieverlener NWO Subsidieverlener stelt al sinds 2020 open access verplicht voor wetenschappelijke artikelen én voor boeken die zijn

gericht op een academisch publiek. Maar door de hoge belastingen zou de Nederlandse voorsprong kunnen stagneren, vrezden de universiteiten.

In hun gezamenlijke verklaring schrijven de universiteiten nu hoe de belasting in geval van de gouden route nadeliger uitvalt dan bij de hybride route: „Uitgevers die alleen openaccess tijdschriften uitbrengen moeten het hoge btw-tarief in rekening brengen, terwijl hun concurrenten met het oude abonnementenmodel nog wel het lage btw-tarief mogen toepassen.” Dat zou, nog los van de hoge kosten voor de onderwijsinstellingen, voor oneerlijke concurrentie tussen uitgeverijen kunnen zorgen.

Gemma Venhuizen

Punt.